

216.2

Library of the Museum
OF
COMPARATIVE ZOÖLOGY,

AT HARVARD COLLEGE, CAMBRIDGE, MASS.

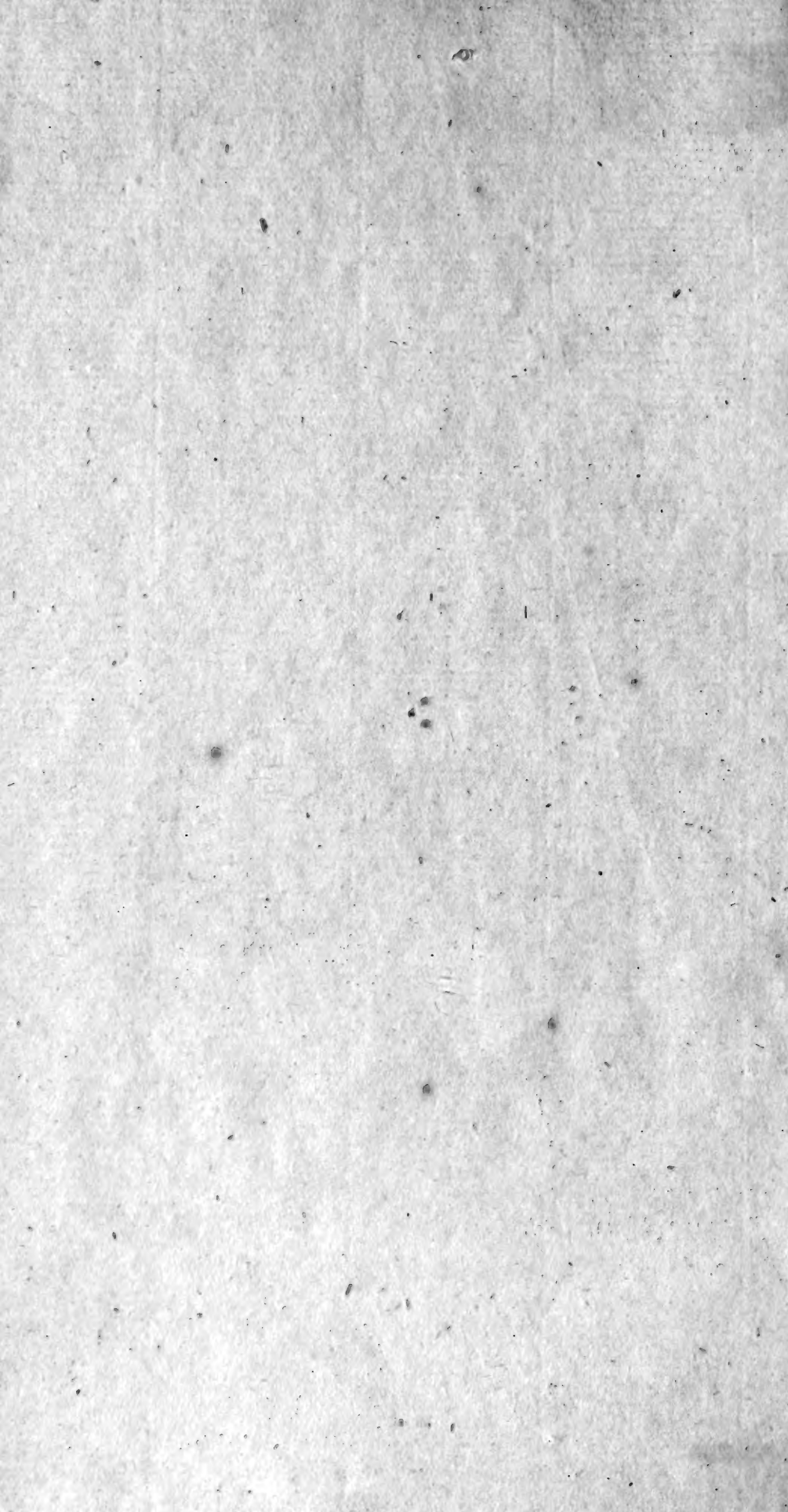
Founded by private subscription, in 1861.

~~~~~
Bought

No. 7272.

Nov. 10. 1879.

Pages 217-224 omitted

VERHANDELINGEN
VAN HET
BATAVIAASCH
GENOOTSCHAP
DER
KUNSTEN EN WEETENSCHAPPEN.
DERDE DEEL.

TE ROTTERDAM,
BY REINIER ARRENBURG,
EN
TE AMSTERDAM,
BY JOHANNES ALLART,
M D C C L X X X V I I.

1787

ERHARDT

1787

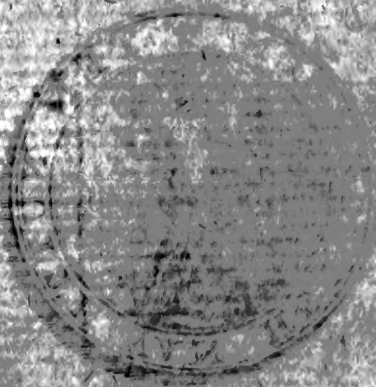
VEREINIGTE

GESELLSCHAFT

DE

KUNSTEN UND WISSENSCHAFTEN

BERLIN

ERHARDT

VEREINIGTE

GESELLSCHAFT

DE

KUNSTEN UND WISSENSCHAFTEN

BERLIN

VOORBERICHT,

WEGENS DEN

TEGENWOORDIGEN STAAT

VAN HET

BATAVIAASCH

GENOOTSCHAP.

JOHN R. FLETCHER

W. G. B. DEN

THE NEW YORK STATE

AND THE

STATE OF NEW YORK

GENO OTSCHAP.

VOORBERICHT.

§. I.

By de Uitgaave van dit derde Deel ^{Uitgaave} der Verhandelingen, moet het Ge- ^{van het}nootschap wederom beginnen met ^{Derde} herhaaling van Dank-betuigingen, voor de hulp en bystand, zoowel in ons Vaderland, als alhier aan het zelve beweezen. ^{Deel.}

§. II.

De goedkeuring van de Hoog ^{Bystand}aan- ^{uit Neder-}zienlyke Vergadering van Zeventie- ^{land.}nen, reprefenteerende de Nederlandsche Oost Indifche Compagnie, deed onzen iever opwekken, om ons Genootfchap meer en meer tot nut van deezen Staat en deeze Colonie te doen zyn; waartoe wy wenschen, dat de voorgestelde Prys-Vraagen, zoo alhier, als in Nederland, door de Genootfchappen van *Haarlem*, *Rotterdam* en *Vliffingen*, iets nuttigs zullen opleveren.

§. III.

De Hoog ^{Alhier.}Edelen Gestrengen Heer
Mr. WILLEM ARNOLD ALTING,
onze Gouverneur Generaal en Op-
per-

per-Directeur van het Genootschap, heeft hetzelfde beschonken met Rds. 500.; Eene gelyke Somma vereerde de Wel Edele Gestrenge Heer DAVID JOAN SMITH: Ook ontving men van een onbekende hand een Geschenk van 275 Ryksdaalders; En zoo van Liefhebbers alhier, als op de Buiten Comptoiren, veelërly Atlasfen, Boeken en Naturalien, waaronder uitmunten de Atlasfen, door den Wel Edelen Gestrengen Heer DAVID JOAN SMITH geschonken; de Japanfche Kleederen en Rariteiten, door den Heer Mr. ISAAC TITSING, Opperhoofd van Japan, ERNST RUDOLF CHRISTIAAN VAN BEKSTEIN, Boekhouder op Japan, en den Gezaghebber van Sumatras West-Kust JACOB VAN HEEMSKERK.

§. IV.

Staat van de Bibliotheek en Cabinet. Hierdoor is het Genootschap in staat geraakt, haare Bibliotheek en Cabinet, te vermeerderen, ente vergrooten; 't geen oorzaak is, dat men de Uitgaave der Catalogus tot nu toe heeft uitgesteld.

§. V.

§. V.

De geleerde Maatschappijen in Nederland, hebben by haare Programma's van 1780. weder eenige Vragen, voor Rekening van dit Genootschap voorgesteld.

Correspondentie met de Genootschappen en Geleerden in Nederland en elders.

De Hollandsche Maatschappy te Haarlem. Om voor primo January 1785. beantwoord te worden;

De Vraag:

„ Nademaal een zuivere Dampkring van zoo groot belang is voor de
 „ Gezondheid der Ingezeetenen, en
 „ dezelve by 't staande of te langzaam
 „ afloopende Water in de Rivier, (die
 „ dagelyks in den omtrek van BATA-
 „ VIA met veele duizende ponden Vuiligheden aangevuld wordt:) onmogelyk kan verkreegen worden: Welk is het beste middel, om eene sterkere Schuuring en afvoering deezer vuile stoffen te verkrygen en te onderhouden, en aan BATAVIA een zuivere en gezonde Lucht te bezorgen?”

En om te beantwoorden voor
 primo January 1786.

„ Vermits men, uit gebrek van eene
 „ goede inrichting ter opvoedinge van
 „ de Jeugd te Batavia, genoodzaakt
 „ is zyne Kinderen naar het Vaderland
 „ ter opvoedinge te zenden, of, zoo
 „ men hen aldaar houd, zy als dan
 „ doorgaans eene goede opvoeding mis-
 „ sen; zoo vraagt de Maatschappy;
 „ Welke is de beste inrichting, om aan
 „ de Jeugd te BATAVIA eene opvoeding
 „ te geeven, die het meest geschikt is,
 „ om hun Verstand te beschaaven, hen
 „ in nutte Kunsten en Weetenschappen
 „ bedreeven te maaken, en hun goede
 „ zedelyke gevoelens in te boezemen?”

Door het Bataafsche Genootschap te
 Rotterdam, is Bekroond het Antwoord
 met de Zinspreuk: *Non ratiocinan-*
dum, sed tentandum, quid natura fa-
ciat aut ferat? ingekomen op de
 Vraag: „ Door Proeven te toonen,
 „ welke Luchtverhevelingen van de
 „ Werking der Natuurlyke Electrici-
 „ teit afhangen: hoe dezelyven 'er door
 „ worden voortgebracht, en welke de Be-
 „ kwaamste middelen zyn, om onze
 „ Hui-

„ *Huizen, Scheepen en Perſoonen te-*
 „ *gens den ſchaadelyken invloed der-*
 „ *zelye te beveiligen?* ” Voorgeſteld
 den 9. van Augustus 1779. uit Naam
 van dit Genootſchap, om beantwoord
 te worden, voor den 1. Maart 1780.
 't welk alzins voldaan heeft; waarom
 de Gouden Medaille aan dezelfs
 Schryver is toegewezen, en by het
 openen van het billet gebleeken is te
 zyn, den Heer MARTINUS VAN
 MARUM, *A. L. M. Philoſ. & Med.*
Doctor, Philoſ. & Math. Lector, Di-
recteur van het Cabinet Naturalia, en
Lid van de Hollandsche Maatschappij
der Weetenſchappen te Haarlem.

Hebbende nog voorgeſteld Drie
 Vraagen: Twee om Beantwoord
 te worden voor primo
 Maart 1781. als:

I. „ *Welke nuttige en voordeelige*
 „ *gebruiken zyn'er te maaken van het*
 „ *Roet van Turf, Hout en Koolen, het*
 „ *zy voor den Land-bouw; het zy voor*
 „ *Fabryken; het zy tot het vervaerdi-*
 „ *gen van Ammoniac - Zout of in an-*
 „ *dere opzichten. En welke zyn de*
 „ *beste middelen daar toe?*

II. „ *Welke invloed heeft de Na-
 „ tuurlyke Electriciteit en derzelyer
 „ verschillende verdeling in onzen
 „ Dampkring, op gezonde en zieklyke
 „ Lighaamen? In welke Ongesteldhe-
 „ den en Ziektens is de Konstige
 „ Electriciteit dienstig tot Geneezing
 „ of Verlichting? Op wat wyze werkt
 „ zy tot dat einde? En welke is de beste
 „ manier om 'er zich met dat Oog-
 „ merk van te bedienen? ”*

En om te worden Beantwoord voor
 den 1. Maart 1782. EEN, *namentlyk,
 „ Zyn 'er geen andere middelen als
 „ Teer, waar door men het Hout der
 „ Scheepen even goed kan bewaaren, en
 „ waar van de Ingrediënten voor het ge-
 „ heel of gedeeltelyk in ons Vaderland,
 „ of in de Colonien van den Staat der
 „ Verëenigde Nederlanden te vinden
 „ zyn? ”*

Het Zeeuwsche Genootschap te
 Vlisfingen, om voor den 1. van Louw-
 maand 1782. toetезenden „ *Het kort-
 „ ste, zaakelykste en zekerste Bericht,
 „ belangende de Bouwinge der Schee-
 „ pen, en 't geene daar toe behoord,
 „ voor zoo veel zulks zyn invloed heeft,
 „ op*

„ op de Gezondheid en 't Goed der Zee-
 „ vaarenden. — De onderhouding der
 „ Manschap, zoo aan Land en op de
 „ Rheede als in Zee, ten aanzien eener
 „ goede Huisvestinge, Kleedinge, Spys
 „ en Drank. — De beste wyze, om de
 „ Mondkost inteleggen, te bewaaren,
 „ en te bereiden; aan Land en op
 „ Zee. — De heilzaamste Dranken
 „ voor dagelyks gebruik, tot voorkoming
 „ van het Scorbut, en andere op de
 „ Schepen heerschende Ziektens, met
 „ de Voorschriften daarvan, en derzel-
 „ ver maaten. — De noodige verbeterin-
 „ ge van het by ons in gebruik zynde
 „ Scheeps-Brood. — De beste manier,
 „ om de Scheepen en het Kooygoed zui-
 „ ver te houden. — Het afzonderen der
 „ gezonden van de Zieken, zoo op
 „ Kuil- als driedeks Schepen. — En
 „ 't geene verder hier toe kan en moet
 „ betrekkelyk gemaakt worden. ”

En ter Beantwoordinge voor den
 I. van Louwmaand 1783. dee-
 ze tweeledige Vraage :

Vooreerst : „ Hoe groot moet de Cir-
 „ kelboog zyn van het Voor-Schip, of
 „ de zoogenaamde Boeg, indien dezelve
 „ zal

„ zal geschikt zyn, om het Water zagt
 „ te klieven, ter bevordering van eenen
 „ vaerdigen voortgang, en teffens be-
 „ stand te weezen, om het te diep in-
 „ zinken der zwaarte van Schip en La-
 „ ding, door de drukkende kracht der
 „ bystaande Zeilen, voortekomen?

Ten Tweeden: „ Hoe groot moet de
 „ Boog van het geheele Scheeps lighaam
 „ zyn, op de Lyn van het neergeladen
 „ Schip, ter bevordering van het spoe-
 „ dig wenden, zoo wel vóór als dóór
 „ den Wind? ”

Voorts onderhoud het Genootschap eene goede Correspondentie met alle andere Maatschappyyen in de Zeven Verëenigde Nederlanden, opgericht: En met veel geleerde Mannen zoo in Nederland als in de andere Gewesten van Europa.

§. VI.

Corres-
 ponden-
 ten in Ne-
 derland.

Tot haare Gemagtigdens in Neder-
 land, heeft het Genootschap verkoo-
 zen, de Heeren REINIER ARREN-
 BERG, Secretaris van het Bataafsch
 Genootschap, Boekhandelaar te Rot-
 ter-

terdam, En JOHANNES ALLART, *Boekhandelaar te Amsterdam*: aan wien alle Brieven voor het zelve; zoo mede de Antwoorden op de Vraagen, kunnen ter hand gesteld worden.

§. VII.

Op ieder Comptoir van de Compagnie in Indië, heeft het Genootschap een Correspondent, by de hier achter gevoegde Lyst genoemd: En onderhoud voorts met de Missionarissen te Pecking, te Tranquebar, en met verscheide Geleerden zoo Nederlanders als van andere Natiën, eene naauwe Correspondentie.

Correspondenten in India.

§. VIII.

Ten opzicht van de Prys-vraagen, die voor ultimo December 1780. moesten beantwoord worden, en op Pag. 18. van het Tweede Deel voorgesteld zyn, is maar één Antwoord ingekomen, op de Vraag: „*Welke zyn de oorzaken van de Aanspoeling der Modder aan de Zee-stranden van BATAVIA: En welke zyn de beste middelen, om die weg te krygen?*”

Beantwoorde en weervoor-gestelde prys-vraagen.

Dit

14 V O O R B E R I C H T.

Dit Antwoord, onder de Zinspreuk: *Nihil suadio quam quod imitari posse confido.* Zagen Dirigeerende Leden in het Algemeen aan, als met een pryszelyken Yver en Kundigheid ingericht; doch hoe zeer de Schryver voor zynen Yver en Kunde Lof verdiend, zoo heeft dezelve in geen en deele aan de Vraag voldaan en konde dus ook den Gouden Eerpenning niet worden toegewezen.

§. IX.

Voorgefelde Vraag, in 1784. te beantwoorden.

Dan, dewyl deeze Vraag van het uiterste gewigt is, vooräl, indien daar door eenige middelen tot de Gezondheid van Batavia, en het wegneemen of verminderen der Bank, konde bedagt worden:

Zoo proponeerde de Heer Directeur van wegens het Genootschap, een Gouden Medaille te stellen, waar by zyn Wel-Edele Gestrenge vyf Honderd Ryksdaalders zoude voegen, om de volgende Vraag voorultimo February 1784. te beantwoorden, hebbende dus ook de Kunstminnaars in Euro

pa tyd, om naar den gestelden Prys te dingen.

„ Welke zyn de Oorzaaken der Aanspoeling van de Modder aan het Zeestrand omtrend Batavia?

„ Zoude de Uitlegging van het Zeehoofd daartoe aanleiding geeven?

„ Welke zyn de beste Middelen om de Zand-bank voor de Bataviasche Rivier te verlaagen? doortesnyden, of geheel weg te neemen.

„ En wat voor verandering zoude men kunnen brengen in de Aanspoeling der Stranden?

De Schryver van het evengemelde Antwoord, wordt, nevens alle andere yverige en kundige Ingezeeten en dezer Colonie, en der Verëenigde Nederlanden aangespoordt, tot het beantwoorden dezer Vraag: En het Genootschap verzoekt, hen vooräl in acht te neemen, dat het op het eerste deel der Vraag, of het onderzoek der Oorsprong, het minste aankomt, dewyl
de

de ondervinding vooräl in de twee laatste jaaren toonden, dat zedert de zwaare Aardbeeving van den 22. January 1780. meer water uit de Bergen vloeit, of dat de Beddingen van onze Rivieren door de geduurige afvoer van Modder zoo verhoogten, dat in de goede Mousfon de binnen- en buiten Gragten der Stad verlamt en droog liggen, en in de kwaade Mousfon overstromingen te vreezen zyn; doch dat het voornaamentlyk op het Tweede Lidt aankomt, om practicaal en met voorbeelden aantetoonen, wat middelen men in Europa gebruikt, om diergelyke gebreken te verhelpen: naamlyk, om de Gragten in de goede Mousfon genoegzaam Water te geeven, en in de kwaade, voor overstromingen te behoeden, en de aanspoeling van Modder aan onze Zee-stranden te beletten. En dewyl het eene bekende zaak is, dat alle Zee-steden haare Banken hebben; dat'er by ons weeten noch nimmer één, geheel is weggenomen; maar wel verlaagt of doorgesneeden geworden, welk laatste het aanneemelykste schynt, alzoo de Kil, die midden in de

de Bank blyft, klaar toondt, dat het opperwater kragt genoeg heeft, daartoe de bekwaamfte middelen aantewyzen.

§. X.

De beschryving van een Werk-^{Algemeene} tuig, om de Moker-vaart op *Calie-*^{ne Vra-}
dras en *Batoe Tjippeer* te verbree-^{gen beant-}
den, onder de Zinspreuk: *Labor in-*^{woord,}
probus vincit omnia: oordeelen Di-
rigeerende Leden al meede zeer prys-
lyk; doch behalven het gebrek van
verband dat in de Machine zelve is,
hebben eenige Dirigeerende Leden
by oculaire Inspectie aangemerkt, dat
de zoogenaamde *Calie-dras* of drooge
Rivier aan de 12de Paal by het Land-
goed *Westeryreeden*, bestaat uit een
grond van klippen, die in de Oost-
monsou byna droog liggen; doch
dat zulks best te verhelpen zoude
zyn, als men een doorgraaving van
150. Roeden naast dezelve maakte:
mits men alvoorens verzekerd was
door booring, dat zich, gelyk de
bezichtiging der plaats doet denken,
aldaar geene klippen bevinden.

Even zoo, is het gelegen met de

**

Ba-

Batoe-Tjippeer of de naauwe Steenen aan de 16de Paal, alwaar het Water door een opening van 30. voeten wordt vernauwt, en dus zoo een fel len loop heeft, dat 'er meenig Vaartuig blyft, vooral in de West-mousson en zwaare afwatering. Een weinig meer steedewaards, vindt men een Eiland, dat aan de kant van de Trekweg klippen heeft, doch aan de Zuidkant eene naauwe doorvaart en dus zeer moeyelyk. Deeze beide plaatsen zotiden mede best met een doorgraaving naast aan, te verbeteren zyn.

§. XI.

De Inënting.

De Inënting der Kinderziekte, door het Dirigeerend Lidt JAN HOOYMAN, de Gemeente onlangs in eene Kerkelyke Redevoering nadruklyk aangepreezen, is in dit verloopen jaar aan verscheidene met eenen goeden uitslag weder aangewend.

Op Java heeft de Oppermeester BONNEKE, 178. Menschen, zoo klein als groot ingeënt, waaronder het jongste Zoontje van den Heer Gouverneur JOHANNES SIBERG, die
alle

alle gelukkig hersteld zyn, behalven een oude Slaaven Jongen.

Op Sumatras West-Kust heeft JOHANNES TEN VREDINGOOR, een aantal van 714 Perfoonen ingeënt. 13. van deeze, waarop de Inënting geen vat heeft gehad, hebben de Pokjes naderhand natuurlyk gekreegen en zyn daaraan overleeden.

Ondertusfchen stierf byna alles rondsom, aan eené zwaare Epidemie, die de geheele Niasfe Campong ontvolkt heeft.

§. XII.

In voldoening van dat geen, het Weeven welk pag. 443. in het Tweede Deel onzer Verhandelingen, omtrent het Weeven naar de wyzen der Europeanen is gezegt, heeft het Dirigeerend Lidt JAN HOOYMAN, een schriftelyk Bericht, verzeld van vyf onderscheidene proeven, medegedeelt, dewelke Dirigeerende Leden overtuigden, dat de Schryver zich veel moeite hadt gegeven, de nuttige oogmerken van het Genootfchap ook hier in, naar vermoogen te voldoen. Men vleid zich, de voornaamfte hinderpaalen te

hebben overwonnen, terwyl zyn Ed. alles, het welk tot het werktuiglyke eener Wevery behoort, niet alleen zelf laat vervaardigen, maar ook reeds twee Slaaven heeft die redelyk goed werken, en drie der bovengenoemde proeven hadden gereed gemaakt.

Het eenige, dat nog moeite geeft is het Blad, het welk op veelërlei wyze is beproeft, zoo wel met fyn Staalriet, als dünne Bamboes: beiden egter ongeschikt voor de gebrekkige manier van spinnen deezer Gewesten; waarom men zich beter heeft bevonden, by de harde styl van het blad des Arreenbooms.

In Europa wordt hiertoe *fyn Condas-Riet* by LINNÆUS *Arundo sativa Domestica* gebezigt, waar van men ook een proef uit Europa zal ontbieden.

Thans tracht de Schryver eene betere manier van spinnen in te voeren, die vaerdiger gaat, en sterker Gaarn leevert, ten einde was het mogelyk, het zoo ver te brengen, dat men den aanvoer van Chinees Lywaat, waarin de Maatschappy niet handeld, en het welk deeze Volkplanting jaarlyks

lyks ten minsten 50,000. Ryksdaal-
ders kost, door eene toereikende
voorraad te beletten.

§. XIII.

Op den 1. September 1780. verwissel- Opper-
de het Tydelyke met het Eeuwige de Hoog- Directeur.
Edele Gestrengen Heer.

REYNIER DE KLERK,

Gouverneur Generaal en Opper-Directeur
van dit Genootschap, in den Ouderdom van
byna Zeventig Jaaren. Zyn dootd wierdt
in de Gereformeerde Kerk op Woensdag
den zesden dier Maand, bedagt door Ds.
JAN NUPOORT; en zondag den 17 daar
aan volgende door Ds. JAN HOOYMAN,
in de Lutherfche kerk; alwaar teffens een
fraay Treurmuzyk wierdt geëxecuteert.
Ook is de Lykrede van zyn Eerwaarde door
den druk gemeen gemaakt.

Op den 20. September hadden Dirigeer-
rende Leden de Eer, den Hoog-Edele Ge-
strengen Heer Mr. WILLEM ARNOLD
ALTING, *als Gouverneur Generaal en Opper*
Directeur van het genootschap, te felicitee-
ren, onder aanbieding van een Gouden
medaille op de oprechting van het Genoot-
schap geslagen, en werden met byzondere
vriendelykheid en Aanmoediging door zyn
Hoog-Edelheid ontfangen.

§. XIV.

Onder de Heeren Directeuren zyn over- Directeu-
leeden: ren.

22 VOORBERICHT.

De Wel-Edele Gestrenge Heeren
 Mr. THOMAS SCHIPPERS, op den 16.
 September 1780. En
 JACOBUS JOHANNES CRAAN,
 op den 18. October 1780.

§. XV.

Leden, die
 overlee-
 den zyn.

Onder de Leden zyn overleeden:
 Mr. PIETER RAS. Water fiscaal.
 Mr. JAN HENDRIK TREVYN,
 Oud Drosfaard:

De Heer FREDRIK JACOB AL-
 BREGT STEENWEG, Opperkoop-
 man en Geheim-schryver van zyn Hoog
 Edelheid den Gouverneur Generaal.

Mr. FLORIS VAN STYRUM, Schepen.

De Heer JOHAN THEODORUS
 VISSCHER VAN GAASBEEK,
 Oud Schepen enz:

JACOB WITTEVRONGEL, Schipper.
 JOSUA DE WOLF VAN IPEREN,
 Schipper.

SCHIPIO CORNELIS VAN RIEMS-
 DYK, Onderkoopman.

In Ambon.

JOSIAS ALEXANDER DE VILLENEU-
 VE, Opperkoopman.

In Banda.

Mr. LEONARD VERSPYCK, Op-
 perkoopman.

In Ternaten

Mr. JACOB ROELAND THOMAS-
 SEN, Gouverneur en Directeur.

Op Macasar.

PAULUS GODOFREDUS VAN DER
 VOORT,

VOORT, Gouverneur en Directeur.

Op Ceylon.

Mr. JOHAN WILLEM SCHORER,

Opperkoopman.

De Gerepatrieerde Leden zyn

HERMANUS WACHTER, Predikant.

JAN VAN DER POLDER, Heemraad

§. XVI.

Daar en tegen zyn op hun verzoek tot Leden benoemd.

Aangenomene Leden.

Alhier

JOHANNES WILHELMUS CROSE,

Onderkoopman en tweede Administrateur in het Yzer-magazyn.

JOHAN CASPER SPERLING, tweede

Practizyn en Verbandmeester in het binnen Hospitaal.

ABDIAS ELISA VELINGIUS, Onder-

koopman en tweede Administrateur in het Provizie-magazyn.

JACOBUS DE WAREM junior, Onder-

koopman en Esfayeur.

JAN MICHEL KRASBERGE, Opper-

meester.

JOHANNES ADRIANUS WASMUTH,

rustend Predikant.

LAMMORAAEL VAN GEUSAU, Onder-

koopman en tweede Administrateur in de Suiker-pakhuizen.

Op Macasar.

JOHAN CHRISTIAAN KIRSTEN,

Opper-Chirurgyn.

Op Sumatra.

JAQUES TEXIER, Onderkoopman.

** 4

Op

Op Ternaten.

JOHAN GODLOB WILLEM HEIN-
RICH, Capitain en Hoofd van de Militie.
KOENE KOENES, Koopman en Fiscaal.
HENDRIK AMELIUS DE CHALMOT,
Onderkoopman en Dispencier.
GEORGE FREDRIK DURR, Onder-
koopman.

Op Ceilon.

ARNOLDUS DE LY, Commandeur van
Gale.
DANIEL BURNAT, Opperkoopman en
Desfaven te Mature.
MATTHEUS VAN DER SPAR, Koopman
en Administrateur te Gale.
JOHANNES HERMANUS FRANCKEN,
Capitein Commandant te Gale.
JOHAN LODEWYK SCHEEDEN, Ca-
pitain Militair.
GERRIT JOHAN DE MOOR, Onder-
koopman Fiscaal en Casfier te Gale.
MATTHIAS TIETGENS, Consumptie
Boekhouder te Matura.

§. XVII.

Alphabetti-
sche Tafels
op de Drie
Deelen.

Tot gemak der Leezers, heeft het Ge-
nootschap noodig geoordeelt, aan het Ein-
de van dit derde Deeleen Alphabetisch Re-
gister der drie Deelen te geeven, ingesteld
door den Corrector en het Medelid van dit
Genootschap JAN GROOT DE Jonge.

BATAVIA den 31. Augustus 1781.

NAAM.

N A A M L I C H T

D E R

H E E R E N

DIRECTEUREN

E N

L E D E N,

V A N H E T

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

D E R

KUNSTEN EN WEETENSCHAPPEN ENZ.

OPPERDIRECTEUR:

*Zyn' Edelheid, de Hoog-Edele Groot
Achtbaare Heer*

MR. WILLEM ARNOLD
ALTING,

GOUVERNEUR GENERAAL VAN NEDER-
LANDS INDIE.

DIRECTEUREN:

DE WEL-EDELE GROOT-ACHTBAARE HEER

HENDRIK BRETON, *Eerste Raad
en Directeur Generaal van Nederlands
Indië.*

** 5

De

- DE WEL-EDELE GESTRENGE HEEREN.
- Mr. IMAN WILLEM FALCK, *Raad Ordinair van Nederlands Indië, mitsgaders Gouverneur en Directeur van Ceilon.*
- JOHANNES VOS, *Raad Ordinair van Nederlands Indië, Ontfanger Generaal.*
- ADRIAAN MOENS, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië,*
- DAVID JOAN SMITH, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië, President van 't Collegie van Heemraaden der Bataviasche Ommelanden, mitsgaders Commisfaris van de Verftrekkingen der Soldyën.*
- Mr. JACOB CORNELIS MATTHEUS RADERMACHER, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië, President van 't Collegie van Heeren Schepenen, mitsgaders van Curatoren en Scholarchen over de Stads Schoolen, Colonel der Bataviasche Burgery.*
- JACOB PELTERS, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië, Directeur van de Bank Courant en Bank van Leening.*
- HENDRIK VAN STOCKUM, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië, President van 't Collegie van Weesmeesteren.*
- JAN HENDRIK POOCK, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië, Directeur van de Amphioen Societeit en Commisfaris van 't klein Zeget.*
- WILLEM JACOB VAN DE GRAAF, *Raad Extra*

*Extra Ordinair van Nederlands Indië, en
Directeur van Souratte.*

JOHANNESROBBERT VAN DERBURGH,
*Raad Extra Ordinair van Nederlands
Indië.*

Mr. JOACHIM VAN PLETTENBERG,
*Raad Extra Ordinair van Nederlands
Indië titulaire, mitsgaders Gouverneur
en Directeur van Cabo de Goede Hoop.*

VOORZITTEND DIRECTEUR.

De Wel Eedele Gestrenge Heer
Mr. JACOBCORNELISMATTHEUS RA-
DERMACHER, *Raad Extra Ordinair
van Nederlands Indië.*

DIRIGEERENDE LEDEN.

JAN HOOYMAN, *Bedienaar des Goddely-
ken Woords in de Luthersche Gemeente.*

SIRARDUS BARTLO, *Scheepen der Stad
Batavia.*

Mr. WILLEM VAN HOGENDORP, *Koop-
men en Eerste Administrateur op Onrust.*

HENDRIK NICOLAAS LACLE, *Koopman
en Secretaris van Weesmeeteren.*

JACOBUS VAN DER STEEGE, *Medicinæ
Doctor, Regent van het Buiten Hospitaal.*

Mr. EGBERT BLOMHERT, *Drosfaart der
Bataviasche Ommelanden, Vice-Président
van Heemraaden.*

Mr.

Mr. PAULUS GEVERS, *Koopman en Eerste Administateur in de Suikerpakhuizen.*

FREDRIK BARON VAN WURMB, *Onderkoopman en tweede Administrateur in de Waterpoort (Secretaris.)*

JACOB CASPER METZLAR, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Gereformeerde Gemeente alhier (Secretaris.)*

ORDINAIRE LEDEN.

De **E. Heer DIRIK GOETBLOED**, *Eerste Secretaris van de Hooge Indiasche Regeering.*

De **E. Heer ADRIAAN DEBOCK**, *Tweede Secretaris vande Hooge Indiasche Regeering.*

De **Achtb. Heer Mr. JOHANNES GABRIEL VAN GEHREN**, *Ordinair Lidt in den Achtbaaren Raad van Justitie.*

De **Achtb. Heer Mr. PIERRE POELMAN**, *Oud Ordinair Lidt van Justitie en gewezen Water - Fiscaal.*

De **Manh. Heer CHARLES LOUIS COLMOND**, *Colonel en Hoofd over Comp. Militie in Indië; Buiten-Regent van de Hospitaalen en Lidt van Heemraaden.*

De **Heer DAVID JULIUS VAN AITSMA**, *Baljuw, Kerkmeester, en Kasfier van de Amphioen - Societeit.*

De **Heer GEORGE THEOHEEREN**, *Eerste Opperkoopman des Kasteels Batavia.*

De

- De Heer GERRIT VAN GROL, *Tweede Opperkoopman des Kasteels Batavia.*
- De Manh. Heer JAN DIEDERIK SCHRYVER, *Schout by Nacht, Opper Equipagie-meester, Buiten Regent van de Hospitaalen en Postmeester.*
- De Heer JAN VERMEULEN, *Boekhouder Generaal.*
- De Heer CAREL FREDRIK SEVERIN, *Visitateur Generaal.*
- De Heer ARNOLDUS CONSTANTYN MOM, *Opperkoopman en Opperhoofd van het Generaale Soldy comptoir en Curator ad Lites.*
- De Manh. Heer JAN ANDRIES DUURKOOP, *Oud Majoor titulair van de Infanterie.*
- De Manh. Heer JOHANNES RACH, *Majoor der Artillery en Buiten-Regent van De Hospitaalen.*
- De Manh. Heer FRANCOIS VAN ARDENNE, *Ritmeester van de Dragonder Lyfwagt van den Heer Gouverneur Generaal.*
- De Heer JAN HENDRIK WIEGERMAN, *Vice President van Schepenen.*
- De Eerw. Heer THEODORUS VERMEER, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Nederduitsche Gemeente te Batavia, mitsgaders Lidt van Curatoren en Scholarchen over Stads Scholen.*

De

- De Eerw. Heer ERICUS JOHANNES WILTENAAR, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Maleidsche en Portugeesche Gemeente te Batavia; mitsgaders Lidt van Curatooren en Scholarchen over Stads Schoolen.*
- De Eerw. Heer JAN NUPOORT, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Nederduit-sche Gemeente te Batavia.*
- De Eerw. Heer JOHANNES ADRIANUS WASMUTH, *Rustend Predikant.*
- De Heer WILLEM VINCENT HELVE-TIUS VAN RIEMSDYK, *Opperkoopman en Gecommitteerde tot en over de zaaken van den Inlander, Buiten Regent van de Hos-pitaalen, en Heemrad.*
- De Heer CAREL JAN BOERS, *gewezen Opperkoopman en Sabandhaar, (gere-patrieerd in Ao. 1779.)*
- De Heer ADRIAAN BOESSES, *Opperkoopman Sabandhaar en President van Boedelmeesteren.*
- De Heer PIETER JOSEPH DE VIENNE, *Oud Opperkoopman en Heemraad.*
- De Manh. Heer WILLEBOORT PEU-SENS, *Commandeur en Onder-Equi-pagiemeester.*
- De Heer JOHANNES THEMANS, *Hoofd van de Chirurgie, Buiten-Regent van de Hospitaalen.*

De Heer LAMBERTUS DANIEL KREBS,
*Opperkoopman en Hoofd-Participant van
de Amphioen Societeit.*

De Heer CORNELIS DE KEYZER *Fabriek
en Keurmeester van Kalk en Steen, Buiten
Regent van de Hospitalen, en Lidt van
Heemraaden.*

De Heer CASPARUS HARTMAN, *Koop-
man en Eerste Administrateur in 't Zes Ma-
gazyn, mitsgaders Schepen van Batavia.*

De Heer M. JOHANNES CHRISTOFFEL
SCHULTZ, *Oud Scheepen van Batavia,
consuleerend Advocaat en Eerste Vendu-
meester.*

De Manh. CHRISTIAAN MARTIN
PROHN, *Capitein der Granadiers van
't eerste Bataillon Infanterie.*

De Manh. JOHAN ZACHARIAS ENGEL-
HARD, *Capitein in het eerste Battaillon
Infanterie.*

De Manh. SWEN JOHAN WIMMER-
CRANZ, *Capitein Luitenant-Ingenieur
Eerste Landmeester; Opziender over de
Rivieren en Slokkan en Taxateur der vas-
te goederen.*

De E. DANIEL DIEDERIK VAN HARK,
*Koopman en Eerste Gezwooren Klerk ter
Secretarye van Hunne Hoog-Edelheden*

De E. FREDRIK HENDRIK BEYNON,
Koopman en Negotie Boekhouder.

De

- De E. WILLEM KRAANE , *Koopman en Groot Winkelier.*
- De E. STEEVE POELMAN , *Koopman en Eerste Administrateur in de Pakhuizen aan de Westzyde.*
- De E. JAN REYNIER COORTSEN , *Koopman en Eerste Administrateur in het Graan - Magazyn.*
- De E. HENDERIK PIETER BANGEMAN *Koopman en Tweede Administrateur in de Pakhuizen op Onrust.*
- De E. JOHAN FREDRIK BARON VAN RHEEDE TOT DE PARKELER , *Koopman en Eerste Administrateur in de Pakhuizen bezyden de Waterpoort.*
- De E. WILLEM ADRIAAN WILLEMS , *Koopman en Eerste Administrateur in het nieuwe Kleeden Pakhuis , Secretaris van het Collegie van Curatoren én Scholarchen over de Stads Schoolen , mitsgaders buiten Regent van het Wees- en Armen huis.*
- De E. FRANS HENDRIK VROOM , *Koopman en Eerste Administrateur in de Medicinaale Winkel.*
- De E. JAN DANIEL BEYNON , *Koopman en Secretaris van de Raad van Justitie.*
- De E. DANIEL ADRIAAN BEEKMAN , *Koopman en Secretaris van Schepenen.*
- De

- De E. HENDRIK AUGUST ROSSEL;
Koopman en Eerste Confrontist der Bataviafche Administratie - Boeken.
- De E. PETRUS ALBERTUS VAN DER PARRA, *Koopman en Boekhouder in het Ambachts Quartier.*
- De E. JOSEPHUS GORDON, *Koopman, Translateur in de Javaanfche Taal, en Waagmeester.*
- De E. WILLEM BARON VAN DANKELMAN, *Koopman.*
- De E. LEENDERT GOOSSEN, *Koopman, Translateur in de Maleidsche Taal en Waagmeester.*
- De E. DANIEL KRYSMAN, *Baas ten Eilande Onrust.*
- De E. HERMANUS SIEDENBERG, *Schipper.*
- De E. GEORGE JACOB MEYER, *Schipper.*
- De E. PLEUN VAN DER KUIL, *Schipper.*
- De E. PIETER HAMMINK, *Schipper.*
- De E. JAN SMITH, *Schipper.*
- De E. EWALDUS RYNVAAN, *Weesmeester en Opziender van de Rystmarkt.*
- De E. DAVID DU FAU DE LA LONGUE, *Oud Weesmeester.*
- De E. THOMAS VAN SON, *Tweede Vendumeester.*

***

De

- De E. JACOBUS DE WAREM, JUNIOR,
Esfaieur.
- De E. JOHANNES MACOR, *Regent van
het Moorsche Hospitaal.*
- De E. DAVID BYLON, *Stads Chirurgyn.*
- De E. JOHAN CASPER SPERLING,
*Tweede Practizyn en Verbandmeester in
het Binnen Hospitaal.*
- De E. EZECHIEL LOMBART, *Opper-
meester in het Ambagts - Quartier.*
- De E. LEENDERT ROLFF, *Notaris.*
- De E. JAN BAPTIST PILON, *Ordinair-
Luitenant der Artillery en Ingenieur.*
- De E. JACOB EILBRACHT, *Onder-
Koopman op 't Comptoir van den Heer
Gouverneur Generaal.*
- De E. PHILIPPUS DE ELWYK, *Onder-
Koopman en Adjunct gezwooren Klerk
ter Secretarye van Hunne Hoog-Edel-
heden, mitsgaders Collecteur van het
Klein Zegel.*
- De E. ABDIAS ELIZA VELINGIUS,
*Onder - Koopman en Tweede Administra-
teur in het Provysie - Magazyn.*
- De E. GOSE THEODORE VERMEER,
*Onder - Koopman, en Tweede van de
groote Geld - Kas.*
- De E. GERARD JOHAN RUNSTORFF,
Onder - Koopman en Marginalist.

De

- De E. JOHANNES WILHELMUS
CROSE, *Onder - Koopman en tweede
Administrateur in het Yzer - Magazyn.*
- De E. ARY HUYZERS, *Onder - Koopman
en tweede Administrateur in het Graan -
Magazyn.*
- De E. LAMMORAAL VAN GEUSAU,
*Onder - Koopman en tweede Administra -
teur in de Suiker - Pakhuizen.*
- De E. CORNELIS POTMANS, *Onder -
Koopman en tweede Administrateur, in
de Medicinaale Winkel.*
- De E. MARTEN CORNELIS WEYER -
MAN, *Onder - Koopman en Secretaris
van 't Eerwaarde Collegie van Heemraa -
den der Bataviasche Ommelanden.*
- De E. GEORGIUS EVERHARDUS
MUNNIK, *Onder - Koopman en
Overdrager op 't Equipagie - Comptoir,
mitsgaders Regent van het Vrouwen -
Tugthuis.*
- De E. CHRISTIAAN HENDRIK VON
ERATH, *Onder - Koopman en Casfier
op 't Kostgeld Comptoir.*
- De E. HERMANUS DE ROO, *Onder -
Koopman en tweede Landmeeter.*
- De E. ELBERT ELIAS, *Onder - Koop -
man en Secretaris van Commisfariſen
van Huwelykſche en kleine Gerichtzaaken.*

- De E. Mr. WYBRAND DE JONG, *Onder-Koopman en Secretaris van Boedelmeesteren.*
- De E. DANIEL FREDRIK VAN RIEMSDYK, *Onder-Koopman.*
- De E. JACOBUS HENDRIK PARINGAUW, *Onder Koopman en Gecommitteerde in het Provise-Magazyn.*
- De E. WILLEM POPKENS, *Procureur.*
- De E. JAN GROOT de Jonge, *Procureur.*
- De E. CHRISTIAAN HOLLENHAGEN, *Onder-Koopman, gezworen Klerk en Boekhouder van Weesmeesteren.*
- De E. FRANS HAKKER, *gezworen Klerk aan het Collegie van Heeren Schepenen.*
- De E. JOHANNES NICOLAAS BESTBIER, *Adjunct gezworen Klerk van Heeren Scheepenen.*
- De Eerzaame PIETER JOHAN VAN RHEDE, *Opperstuurman.*

EXTRAORDINAIRE
LEDEN.

I N A M B O N .

- De E. Heer BERNARDUS VAN PLEUREN, *Gouverneur en Directeur.*

De

De E. LAMBERTUS JANSOON HAGA,
Onder - Koopman en Secretaris van Politie, mitsgaders Correspondent van het Bataviaasch Genootschap.

B A N D A.

De E. Heer JOHAN LEBREGT SEIDEL-
MAN, *Gouverneur en Directeur.*

De Heer JOSIAS RAKET, *Secunde Pro-
visioneel.*

De E. CORNELIS KLOEK, *Secretaris
van Politie, en Correspondent van het
Bataviaasch Genootschap.*

T E R N A T E N.

De Heer ALEXANDER CORNABE,
Opper - Koopman en Gezaghebber..

De Heer FRANCOIS BARTOLOMEUS
HEMMEKAM, *Koopman en Secunde.*

De Manh. JOHAN GODLOB WILHELM
HEINRICH, *Hoofd van de Militie.*

De E. KOENE KOENES, *Koopman, Fis-
caal en Winkelier.*

De E. GEORGE FREDERIK DURR,
*Onder - Koopman, Secretaris van Po-
litie en Correspondent.*

De E. HENDRIK AMELIUS DE CHAL-
MOT, *Onder - Koopman en Dispencier.*

M A C A S S E R.

De E. Heer BAREND REYKE, *Gouver-
neur en Directeur.*

De E. Heer CLAAS CRAANE, *Opper-Koop-
man, Secunde en Hoofd-Administrateur.*

De E. JACOBUS LEONARDUS DE VOS,
*Onder - Koopman en Licentmeester ,
mitsgaders Correspondent van het Ba-
taviaasch Genootschap.*

M A L A C C A.

De E. Heer PIETER GERARDUS DE
BRUIN, *Gouverneur en Directeur.*

De Heer ANTHONY ABRAHAM
WERNDLEY, *Opper - Koopman, Se-
cunde, en Hoofd - Administrateur.*

De E. CHRISTIAAN GODFRIED
BAUMGARTEN, *eerste Klerk van
Politie, en Correspondent van het Ba-
taviaasch Genootschap.*

C O R O M A N D E L.

De E. Heer REYNIER VAN VLISSIN-
GEN, *Gouverneur en Directeur.*

De

- De Heer PHILIPPUS JACOBUS DOR
MIEUX, *Opper - Koopman, Secunde en
Hoofd - Administrateur.*
- De E. GEORGE FRANCOIS JACQUES
DE RAVALET, *Onder - Koopman, en
Secunde in Jagerapatnam.*
- De E. MARTINUS STOFFENBERG,
*Onder - Koopman, Secretaris van Pe-
litie, Kasfier en Correspondent.*

C E I L O N.

- De Wel - Edele Gestr. Heer Mr. IMAN
WILLEM FALK, *Directeur.*

L E D E N.

- De Heer BARTHOLOMEUS JACOBUS
RAKET, *Commandeur van Jassenapat-
nam.*
- De Heer ARNOLDUS DE LY, *Comman-
deur van Gale.*
- De Heer DANIEL BURNAT, *Opper-
Koopman en Desfave te Mature.*
- De E. ADRIANUS JOHANNES FRAN-
KEN, *Koopman en Opperhoofd te Bat-
ticaloa.*
- De E. MATTHEUS HERMANNUS
FRANKE, *Major Kapitein te Gale.*

- De Manh. JOHAN LODEWYK SCHIEDE.
 De E. RUDOLPH SAMUEL TAVEL,
Onder - Koopman en Dispencier.
 De E. JOHANNES REINTOUTS, *Onder -
 Koopman, Kasfier en Correspondent.*
 De E. GERRIT JOHAN DE MOOR, *On -
 der - Koopman, Fiscaal en Kasfier.*
 De E. MATTHIAS TIETGENS, *Con -
 sumptie - Boekhouder te Mature.*

C A B O D E G O E D E H O O P .

- De Heer PIETER HAKKER, *Opper - Koop -
 man, Secunde en Hoofd - Administrateur.*
 De Heer Mr. WILLEM CORNELIS
 BOERS, *Opper - Koopman Indepen -
 dent Fiscaal.*
 De Eerw. Heer JOHANNES FREDERI -
 CUS BODE, *Bedienaar des Goddely -
 ken Woords.*
 De E. JACOBUS JOHANNES LE SUEUR,
*Koopman en Kasfier, mitsgaders Cor -
 respondent van het Bataviaasch Genoot -
 schap.*

J A V A ' S N O O R D - O O S T - K U S T .

- De E. Heer JOHANNES SIBERG, *Ge -
 ëligeerd Gouverneur en Directeur.*
 De

- De Eerw. Heer FREDERICUS MONTANUS, *Bedienaar des Goddelyken Woords te Samarang.*
- De Heer JOHAN MICHIEL VAN PANHUIS, *Opperv-Koopman en Resident te Japara.*
- De Heer RUDOLPH FLORENTIUS VAN DER NIEPOORT, *Opperv-Koopman en Gezaghebber in de Oost-hoek.*
- De Heer JACOB VAN SANTEN, *Opperv-Koopman en Hoofd-Administrateur te Samarang.*
- De Heer JAN MATTHYS VAN RHYN, *Opperv-Koopman in Rang, en Resident in de Mattarn.*
- De Manh. FREDRIK LODEWYK VAN STRALENDORFF, *Capitein van de Cavallery en Eerste Resident te Souracarta.*
- De Manh. LEENDERT HENDRIK VERMEHR, *Capitein van de Infanterie en Commandant der Militie.*
- De E. ISAAC CORNELIS DOMIS, *Koopman en Resident te Tagal.*
- De E. Mr. NICOLAAS ALEXANDER LELYVELD, *Pakhuismeester en Negotie-Boekhouder te Samarang.*
- De E. BAREND WILLEM FOCKENS, *Koopman en Resident te Grissee.*

- De E. REYNIER HOUCQUE, *Koopman en Fiscaal te Samarang.*
- De E. ABRAHAM VAN HEMERT, *Koopman in Rang, Tweede Resident, Scriba en Soldy Boekhouder te Souracarta.*
- De E. JAN FREDERIK AUGUST BONNEKEN, *Opper-Chirurgyn te Samarang.*
- De Manh. FREDERIK SOESTMAN, *Luitenant Ingenieur te Samarang.*
- De E. WILLEM ADRIAAN PALM, *Onder-Koopman en Resident te Renbang.*
- De E. ANTHONY BARKEY, *Onder-Koopman en Secretaris van Politie te Samarang, mitsgaders Correspondent van het Batavia's Genootschap.*
- De E. AMBROSIUS PIETERS TULLEKE VAN HOGENHOEK, *Onder-Koopman en Resident te Paccalongang.*
- De E. CAREL PHILIP BOLTZE, *Onder-Koopman titulair en gezworen Translateur.*
- De Manh. CAREL FREDRIK VON BOOZE; *Cornet van de Cavallery te Samarang.*
- De Manh. PAUL PAULSEN, *Vaendrig te Salatiga.*
- De E. GERARDUS ROGHE, *Boekhouder en eerste Klerk van Politie te Samarang.*

der

- De E. WILLEM KERKMAN, *Boekhouder en Secretaris van Justitie te Samarang.*
De E. ANDRIES HARSTING, *Onder-Koopman en Administrateur te Sourabaja.*
De E. WOUTER HENDRIK VAN YSELDYK, *Onder-Koopman en Scriba te Sourabaja.*
De E. JACOB VAN GEERLE, *Boekhouder te Grissée.*

B E N G A L E.

- De Heer JOHANNES MATTHEUS ROSS, *Directeur.*
De Heer GREGORIUS HERKLOTS, *Opper-Koopman en Secunde, mitsgaders Opperhoofd en Pakhuismeeester te Cassimbazaar.*
De E. JAN PIETER HUMBERT, *Koopman en eerste in de Kledexaal te Hougly.*
De E. ANTONY BOGAARD ANTHONYSZ., *Koopman en Negotie-Boekhouder aldaar.*
De E. SAMUEL RADERMACHER, *Koopman, en Opperhoofd te Pattena.*
De E. GOSEWYN WILLEM HENDRIK DE VRIESE, *Onder-Koopman en tweede te Pattena.*

De

De **E. CASPARUS LEONARDUS EILBRACHT**, *Boekhouder en Translateur in de Persiaansche en Moorsche Taalen en Correspondent van 't Batavia Genootschap.*

S O U R A T T E.

De Wel - Edele Gestr. Heer **WILLEM JACOB VAN DE GRAAF**, *Directeur.*

L E D E N.

De Heer Mr. **ABRAHAM JOSIAS SLUYSEN**, *Opper - Koopman en Hoofd - Administrateur, mitsgaders Correspondent van het Bataviaasch Genootschap.*

S U M A T R A S - W E S T K U S T,

De **E. JACOB VAN HEEMSKERK**, *Opper - Koopman en Gezaghebber, mitsgaders Correspondent van het Bataviaasch Genootschap.*

De **E. JOSEPH CHALLIER**, *Koopman en eerste Administrateur te Padang.*

De **E. JESAIAS EHRENTROUT**, *Onder - Koopman Fiscaal, Kasfier en Soldy-Boekhouder aldaar.*

De

- De E. THOMAS VAN KEMPEN JANSZ.,
*Onder-Koopman en Opperhoofd te Poulo
Chinco.*
- De E. JACOB SAMUEL DE RAAFF,
*Onder-Koopman en Secretaris van Po-
litie te Padang, mitsgaders Correspon-
dent van het Bataviaasch Genootschap.*
- De E. JACQUES TEXIER, *Onder-Koop-
man en tweede Administrateur te Padang.*
- De Manh. JAN MARTIEN SCHEFFER,
Vaendrig en Commandant te Padang.
- De Manh. LUDEWICH KAYZEL, *Vaen-
drig en Commandant te Priamang.*
- De E. ANTHONY JOHANNES LEUF-
TINK, *Boekhouder en eerste Klerk
van Politie en Secretaris van Justitie
te Padang.*
- De E. HENDRIK RAZOUX, *Boekhou-
der, Negotie-Overdrager en Dispensier
te Padang.*
- De E. JOHAN FREDRIK ZUGEL, *Boek-
houder en Resident te Adjerhadja.*

M A L L A B A A R.

- De Heer JOHAN GERARD VAN AN-
GELBEEK, *Commandeur. En Cor-
respondent van het Bataviaasch Ge-
nootschap.*

De

- De **E. REINIER VAN HARN**, *Opper-Koopman Secunde en Hoofd-Administrateur.*
- De **E. Mr. NICOLAAS WENDELIN BEITS**, *Koopman Fiscaal en Kasfier.*
- De **E. JOHAN ANDRIES DAYMICHEN**, *Onder-Koopman en Secretaris van Politie, mitsgaders Correspondent van het Bataviaasch Genootschap.*
- De **E. JOHAN ADAM CELLARIUS**, *Onder-Koopman en Opperhoofd te Cranganoor.*

B A N T A M.

- De Heer **LIEVE NICOLAAS MEYBAUM**, *Commandeur. En Correspondent van het Bataviaasch Genootschap.*
- De **E. WILLEM CHRISTOFFEL ENGERT**, *Koopman en Administrateur.*

J A P A N.

- De Heer **AREND WILLEM FEITH**, *Opper-Koopman en Opperhoofd.*
- De Heer **Mr. ISAAC TITSING**, *Opper-Koopman en Opperhoofd, mitsgaders Correspondent van het Bataviaasch Genootschap.*

De

De E. DIRK VINKEMULDER, *Koopman en Pakhuismeeſter.*

C H E R I B O N .

De Heer Mr. WILLEM VAN DER BEKE, *Opper-Koopman en Resident.*

T I M O R .

De E. WILLEM ADRIAAN VAN ESTE, *Onder-Koopman en Opperhoofd.*

B A N J E R M A S S I N G .

De E. PIETER WALBEEK, *Opper-Koopman en eerste Resident.*

P A L E M B A N G .

De E. Mr. GYSBERTUS HEMMY, *Koopman en eerste Resident.*

De E. Mr. PHILIPPUS JOHANNES VAN DER STENG, *Onder-Koopman en tweede Resident.*

P U N T I A N A .

De E. WALTER MARCUS STUART, *Resident.*

S A-

S A M E N T R E K K I N G.

Opperdirecteur.	1.
Directeuren.	12.
Dirigeerende Leden.	9.
Ordinaire Leden te Batavia.	87.
Extra-Ordinaire Leden in	109.
Amboina.	2.
Banda.	3.
Ternaten.	6.
Maccasfer.	3.
Malacca.	3.
Coromandel.	4.
Ceilon.	11.
Caab de goede Hoop.	4.
Java's Noord-Oostkust.	27.
Bengale.	7.
Souratte.	1.
Sumatra's Westkust.	11.
Mallabaar.	5.
Bantam.	2.
Japan.	3.
Cheribon.	1.
Timor.	1.
Banjermassing.	1.
Paiembang.	2.
Puntiana.	1.
Extra-Ordinaire Leden.	98.

---

te Zaamen . . . . . 207.

VERHANDELINGEN,

VAN HET

BATAVIAASCH

GENOOTSCHAP.

III. DEEL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY

1950

DEPARTMENT OF PHILOSOPHY

PHILOSOPHY

1950

PHILOSOPHY

1950

B E S C H R Y V I N G

V A N H E T

E I L A N D

S U M A T R A,

IN ZO VERRE HET ZELVE TOT

NOG TOE BEKEND IS,

D O O R

Mr. J. C. M. RADERMACHER.

I.

Gelegenheid van het Eiland
Sumatra, en deszelfs
verdeeling.

§. 1. **H**et Eiland *Sumatra*, (1) in de Gelegen-
taal der Inwooners *Andelo* ge- heid.
naamd, ligt tusschen het Schier-Eiland
Malacca en het Eiland *Java*, en strekt
zich

---

(1) Zie *Valentyn* oud en nieuw Oost-Indien 5. d.
1. stuk, 7de boek in 1723 geschreeven, en in 1726
gedrukt, en de Tegenwoordige Staat van alle Volke-
ren 2. d. pag. 219.

zich Noord-West en Zuid-Oost van omtrent 6 gr: Zuider tot 5 en 1 half gr: Noorderbreedte; de lengte is dus aanmerkelyk, en beslaat byna 200 duitfche mylen, doch op zyn breedste is het nog geene 40 mylen.

**Geberg-
tens.**

§. 2. Een hooge schaakel van bergen, die zich midden in het Eiland door zyne lengte strekt, verdeelt het in twee deelen; de West- en Oostkust, welken aan ieder kant niet boven de 17 mylen breed zullen zyn.

**Op veele
plaatsen
onbe-
woonbaar.**

§. 3. Het land is vol moerasfen en poelen, die met kreupel-bosfchen begroeid zyn, en het heeft verscheidene bosfchen en wildernisfen, ter bewoening van menschen onbekwaam; het geen egter weder vergoed wordt door de vruchtbaarheid der stranden.

**Leevens-
middelen.**

§. 4. Het land is wel voorzien van *Buffels*, *Rund-* en *Pluimvee*. In de bosfchen vindt men ook *Oliphanten*, *Renceres* en *Tygers*, en de Zee leevert een overvloed van Visch. Alle Boom-Aarde en Veld-vruchten, die aan Java eigen zyn, komen hier ook weelderig voort.

§. 5.

§. 5. Doch de *Peper*, *Campher* en *Campher*,
Benzuin zyn de hoofd producten, die *Benzum*
 met het kostbaar Goud den handel hier *en Peper*.
 trekken.

§. 6. Het *Goud* wordt op veele *Myn-stof-*
 plaatsen gegraven, en is van verschil- *fen*.
 lend gehalte. De *Myn Caye*, gelegen
 in de *Tigablas*, naast de *Douapoulo*
Cottas, diep 8 vadem, levert *Stof-Goud*.
 goud van circa 18 caraat.

Doch die van *Sipini*, gelegen by en
 omtrent de voorenstaande aan de voet
 van den berg, gegraven in de diep-
 te van 10 vadem, levert Goud van
 circa 19 en 1 half caraat. Men vind op
 sommige plaatse Goud van 22 caraat.

Ook vindt men 'er *Thin-Ertz* ge-*Thin*.
 graaven uit den berg *Songipatgo*, gele-
 gen een dag reizens noordwaards bo-
 ven *Songitrap*; deeze eenen berg is
 maar bekend en leever weinig op.

Er wordt *Yzer-Ertz* uit den berg *Yzer*.
Toerawang, gelegen een dag reizens
 noordwaards, beneden *Songitrap*, twee
 voet diep gegraven.

Swavel. *Swavel-Aarde* uit een vuurberg, gelegen een dag reizens van Priamang, oostwaarts, zynde dit de grootste op Sumatra, en de twee andere zyn gelegen tot Pasiamang, en de Tigablas cottas; dezelve werpen een goede quantiteit af.

Verf-aarde. *Tanakeure*, of de grond in de Negorie *Schitadie*, by en ointrent den vuurberg gelegen; dezelve wordt by den Maleier voor verwe gebruikt, na alvorens fyn gemaalen, en met het wit van een Ei en Clapper-Oly gemengd te zyn.

Zoute aarde. *Tanna Garang*, of zoute aarde, zynde de grond van eenige heuyeltjes tot Cottabaroe, welke aarde van die uitwerking is, dat byna daar in niets wil groeien, waarom men die noemt *Tanna-Jahat*.

Pottebakkers aarde. *Tanna Galve*, of Hard-aardige; dezelve wordt op de meeste plaatsen van het gebergte gebruikt tot het maaken van potten en pannen.

Ongezondheid. §. 7. Dit Eiland is zoo ongezond.

(2) niet, als men het wel beschryft, en de ziekten verscheelen veel naar tyd en plaats. Baros door zyne veele Campher boomen en Indrapoura door zyn drabbig water, zyn zeer onge- zond, daar en tegen weet men op Padang van geene Ziekten.

§. 8. De Inwooners kunnen in twee Inwooners foorten onderscheiden worden; de *Berg-volkeren* zyn de oude Inwooners <sup>Berg-vol-
keren.</sup> van dit Eiland, en hunnen oorsprong ligt in de duisternisse der aloutheid dusdanig diep begraven, dat dezelve nauwlyks kan opgedolven worden; voor al, dewyl zy in de grootste on- weetendheid, byna zonder de minste Letter- of Schryf-kunde, leevende, van hunne oude Historien geene de minste gedenkstukken weeten aan te wyzen, en hunne mondelinge over- leveringen uit loutere beuzelingen, en lompe versierzelen bestaan, die geene de minste opmerkzaamheid ver- dienen.

Dee-

---

(2) Zeker Schryver, *Elias Hesse*, noemt de West- kust, Pest-kust.

Deeze Volkeren zyn onbeschaafd, meest Heidenen, of liever zonder Godsdienst, de groote uitgezonderd, die voor Mahometaanen willen gerekend worden; voorts zyn zy moorddaadig, roofziek, verraderlyk, doch teevens lafhartig en bevreesd. Die gewoon zyn met hun Goud na de stranden afte komen, en het zelve tegen andere benodigdheden, inzonderheid Linnen, Yzer en Zout te vermangelen, zyn, door den omgang met de strandvolkeren en vreemde handelaars, eeniger maate beschaafder en handelbaarder geworden. (3)

Strandvolkeren.

De *strand-volkeren* zyn meest uitheemsche en waarschyglyk van verscheiden land-aart. Men wil, dat ten tyde het ryk van China door de Tartaren ten onder gebragt was, veelen van de Inwooners de wyk naar dit Eiland genomen, en de stranden voor een gedeelte bevolkt hebben. En vermits Sumatra, zoo wel als Java, in overoude tyden, onder de Koningen van Siam, is cynsbaar geweest, stelt men
niet

---

(3) De voornaame zyn de *Batasfers* waar van wy in 't vervolg de zeden zullen beschryven.

niet onwaarfchynlyk , dat ook veele volk-plantingen , uit dat overheerschend Ryk , herwaards overgevoerd zyn , en zich langs de stranden nedergeflagen hebben ; een vermoeden , dat , ten opzichte van Java , nog merklyk gevestigd is door de steenen Afgodbeelden , die men aldaar op meer dan eene plaats gevonden heeft. Maar dat inzonderheid ook verscheiden van de naby liggende Maleidsche volkeren , van den vasten overwal van Azië , overgestooken zyn , en de stranden in menigte bevolkt hebben , geeft hunne overeenkomst in taal en zeden genoegzaam te kennen : hoe het zy , de strand-volkeren van deeze Kust zyn van de strand-Javaanen weinig onderscheiden en de groote gelykvormigheid van gestalte , kleeding , zeden , en Gemoedsneigingen schynt ons niet duister op eenen gemeenen oorsprong van beiden te wyzen.

§. 9. De Inlander verdeelt het Ei-Verdeeling der In-land in drie Hoofd-Landschappen , landers. die genoegzaam even groot zyn.

Het eerste Deel , dat *Ballum Ary* Zuiden- en ook *Kampang* genaamd wordt , is deel.

A 5

het

het zuid-oostelyke derde van het Eiland, en begint aan den oostkant met het Koningryk Palembang, en eindigt aan den westkant by het ryk van Majatta; zoo dat daar onder gehooren het Koningryk Palembang, de geheele Kust van daar tot de straat Sunda toe; al't geen aan die Straat ligt, ook de Lampons, en Bankahoeloe. De voornaamste voortbrengzelen van dit landschap bestaat in de peper, en het thin dat Palembang levert, schoon dit Metaal eigenlyk niet op Sumatra maar op 't Eiland Banka t'huis hoort.

Midden-
deel.

Het tweede Deel is het middelste derde van 't Eiland, en wordt Maningcabo genaamd; het begint aan den oostkant van 't Koningryk van Palembang noordwaards tot de rivier Siak, en aan den westkant met het Ryk van Majatta mede noordwaarts tot de rivier Sinkol, en behelst dus het Koningryk Jamby en Andragiri, en het Keizerryk van Maningcabo, en op de westkust het Keizerryk van Indrapoura met alle de verdere plaatsfen, die tans onze bezittingen op deeze Kust uitmaaken. Dit Land geeft peper

per, ryst, goud, benzuin, kampher, en heeft ook zilver-mynen, die niet bearbeid worden, om dat de kosten niet goed te maaken zyn: ook wordt, hier veel klapper-oly geperst, wilde kaneel valt'er mede, en veel katoen, en dat het sukkerriet hier ook wel voortwil, hebben de Engelschen door 't aanleggen van Plantagien op Bankahoeloe beweezen.

Het derde Deel is het noordelyke van 't Eiland, en wordt Balla geheeten. Het begint aan den oostkant met de rivier Siak en aan den westkant, met die van Sinkol, tot aan de engte van Malacca. Het bevat in zich het Koningryk Atchin en de daar onderhoorende Ryken, als Peder, Pacem en Dely, en is mede zeer vruchtbaar in goud, peper, en reukwerken.

Noorder-
deel.

I I.

Het Koningryk van *Atchin*,
eigenlyk *Atsfeh*.

§. 10. Bestaat thans nog in het geheele noorder gedeelte van het Eiland zo even Balla genaamd.

Toen

Toen de Europeezen het eerst in Indiën kwamen regeerde hier een Slaaf, die zich in den Jaare 1547., door den dood van zyn meester, tot Koning hadde opgeworpen.

Zyne opvolgers veroverden in 1621. de geheele Kust, zuidwaards tot Padang toe.

**Aankomst
der Portu-
geezen
Engel-
sche en
Nederlan-
ders.**

§. 11. In 1506. kwamen de Portugeezen reeds op Atchin, de Engelschen in 1602, de Hollanders zyn zedert den 2 April 1595. reeds op deeze Kust en kwamen in 1599. te Atchin. Ja zelfs zondt de Vorst in 1602. een gezantschap naar Nederland. In 1606. lag hier ook een Koopman als Opperhoofd, in 1616. is dit Comptoir weder opgebroken, en zedert noch eenige reizen hersteld, tot dat in den jaare 1667. de Nederlandsche Compagnie de Atchinnens deeze geheele Kust tot Baros toe, weder afnam en deszelfs Hoofd Comptoir op Padang plaatste.

De Stad.

§. 12. De Stad Atsfeh ligt aan eene schoone breede rivier, die met een arm door dezelve loopt, en met het laag-

laagste water noch vier voet op de bank heeft, en een snaphaan-schoot daar buiten is de Rheede.

De Stad ligt op eenen vlakken grond drie mylen van het gebergte: zy bestaat uit omtrent 8000 huizen, die op staaken gebouwd zyn, tegen de overstromingen der rivier.

§. 13. Deeze Stad is niet meer in dien staat, door de vermindering harer handel, die thans eeniglyk bestaat in eenige Engelsche Schepen en Chineefche Jonken, die 'er Goud en Peper, voor Amphioen, Slaaven en Chineefche waaren, komen verruilen.

I I I.

Het Land der *Batasfers*.

§. 14. Bezuiden Atchin strekken ^{Batas heeft drie Rykjes.} zich uit de gebergtes van Papa en Deira, befaamd door de Benzuin en Kampher, die daar in groote menigte van de edelste soort ingezaamd worden, door de bewooners dier bergen, die onder den naam van *Batasfers* bekend zyn.

Dit

Dit Ryk der Batasfers, of eigenlyk *Batak*, strekt zich midden door het Eiland, tot aan de oostkust, en schynt nog bewoond te worden door de natuurlyke inboorlingen. Het zelve is verdeeld in drie Rykjes.

't Rykje
Simamore.

§. 15. Het Ryk Simamora, dat landwaards in, oostwaards, een groot aantal van Negeryen bezit, onder anderen Batong, Ria, Allas, Bata-dera, Kapkap, daar het land begint, waar de kampher en benzuin groeit, Bataholberg, Kotta Tingi, de zetelplaatse des Konings, en van daar komt men aan twee Negeryen, aan het oosterstrand liggende, Suitara male en Jamboe ayer genaamd.

Levert
Goud van
22 caraat.

Het zelve levert uit de mynen van Batong en Sunajang veel goud van 22 caraat.

't Rykje
Bata Salin-
dong.

§. 16. Het Rykje Batafalindong heeft mede eene groote menigte Negeryen, waar van sommigen benzuin anderen zeer hoog goud geeven. De zetel van den Koning is te *Silindong*, ende Negery *Bato Hopit* ligt aan den voet.

voet van een brandenden berg van ^{Brandende} dien naam, waar uit de Batasfers op ^{Berg,} zekere tyden, wanneer dezelve uitscheidt met branden, de zwavel haalen, die zy in hun buskruit gebruiken.

§. 17. Het Rykje Boetar ligt ten ^{Rykje} noordoosten van het voorige, en strekt ^{Boetar,} zich uit tot aan de oost-kust van Sumatra, doch het zelve heeft noch campher, noch benzuin, noch goud en de Inwooners leeven er alleen van de landvruchten en ryst.

De Negery Boetar is de zetel der ^{Negery} Koningen. Aan het oosterstrand heeft ^{aan de} het de Negeryen *Poelo Serony*, en ^{Oostkust.} *Batoe Bara*, dat een groote handelplaats is.

Lontong en Sirigar liggen mede aan de oost-kust, aan den mond van eene groote rivier, Asfahang genaamd.

§. 18. De Inwooners deezer Ryken ^{Gods-} hebben verscheidene verdichtzelen, ^{dienstige} die men kortelyk zal aanhaalen. Zy er- ^{verdicht-} kennen drie Goden, die de waereld regeeren, *Battara Goeroe*, *Sorie pada*, en *Mangalla boelang*.

De

De eerste regeert (zeggen zy) in den Hemel, en is de Vader van het gansche Menschdom, en gedeeltelyk de Schepper der Aarde, namentlyk in diervoegen, dat de Aarde, van den beginne af, door eenen, *Nagapadoha* genaamd, op het hoofd gedragen is geworden, doch dat die *Nagapadoha*, dien last moede zynde, zyn hoofd geschud hadt, en dat de Aarde toen verzonken, en niets anders dan water in de waereld overgebleeven was.

Zy weeten niet waar deeze eerste Aarde en het water van daangekomen zyn, of wie dezelve geschapen heeft; doch zy zeggen, dat, wanneer 'er niets anders dan water was, de voornaamste hunner Goden, naamelyk *Batarra Goeroe*, eene dochter met naame *Poeta Orla Boelan* hadt, die uit den Hemel verzocht naar beneden te mogen daalen, en dat dezelve, op eene witte Nagt-uil, met een Hond by zich, afkwam en dewyl zy hier beneden, wegens het water, niet konde duuren, zoo hadt haar Vader *Batarra Goeroe*, eenen zeer hoogen berg genaamd *Bakarra*, in het Land van *Bata* liggende,

de, uit den Hemel laten vallen, tot eene woning voor zyne dochter; dat van dien Berg al het overige Land al lengskens aangegroeid is, de waereld nog door den voormelden *Nagapadoha* gedraagen wordt; en *Batarra Goe-roe* zynen zoon *Layang Layang Mandi* genaamd, die vliegen kon, uit den Hemel gezonden heeft, om *Nagapadoha* handen en voeten te kluisteren, op dat hy de Aarde nimmer weder konde laten verzinken,

Poeti Orla Boelan hadt vervolgens, na eenigen tyd op aarde gewoond te hebben, drie Zoonen en drie Dochters gebaart, die het gansche Menschelyk geslacht voortgeplant hebben,

De tweede hunner Goden *Sorie Pada* genaamd, zeggen zy, dat het bestier der lucht tuschen den Hemel ende de Aarde waarneemt, en aan den derden van hunne verdichte Opperwezens, eigenen zy het bestier der Aarde toe, doch deeze twee worden genoegzaam als afhankelijk van hunnen eerstgenoemden afgod aangezien. Voor het

III. Deel.

B

overi-

overige hebben zy nog zoo veele Goden, als 'er verscheiden voorwerpen op den Aardbol en omstandigheden in de menschelyke zaamenleving te vinden zyn; over de zee, over de rivieren, over de boschen, over den oorlog en meer anderen, die ik kortheids halve voorby zal gaan.

Aardbeevingen.

De oorzaak der aardbeevingen schryven zy aan den voormelden Nagapadoha toe, die de Aarde op zyne drie hoornen draagt, en als dan zyn hoofdschudt. Godsdienst-oeffeningen zyn henlieden onbekend; zy stellen vier booze Geesten in de waereld, wien zy al het kwaad, dat den Mensch overkomt, toewyten.

Kwaade Geesten.

Deeze vier Duivels wonen op vier onderscheidene Bergen van het landschap *Bata*, en zyn genaamd *Sombaon Marapalon*, *Sombaon dolok Godan*, *Sombaon dolok Lesfa*, en *Sombaon dolok Pitoe*, en wanneer zy iets nadeeligs, van welken aart het ook moge zyn, ontmoeten, gelooven zy, dat de bedienden van een dier Goden daar aan schuldig zyn. Weshalven zy zich by

een

een van hunne Priesters of Leermee-
ters, en kundige in hunne verdicht-
zelen vervoegen, die zich als dan aan
het toveren begeeft, en uit een door-
gesneden Limoen of Citroen onder-
zoekt, wie van hen het kwaad te we-
ge gebragt heeft en welke midde-
len 'er moeten aangewend worden, om
dien boozen Geest te bevreedigen;
het welk altoos uitkomt op het offeren
van een buffel, varken, geit, of op
dat geen, het welk de Priester dien
dag het meeste wenscht te eeten.

• Doch vooraf verzoeken zy de drie Offerhan-
Goden om hulpe, en offeren hen een den.
paard, een koebeest, een hond, een
varken, een hoen, of dat geen, het
welk de Priester hun oplegt; dit stuk
vee, voor deeze opperste Goden,
moet geheel wit zyn.

• De Batasfers hebben ook een, doch Onsterfe-
zeer gering en verward' denkbeeld van lykheid
de onsterffelykheid der menschelyke der Ziele.
ziele, en van een toekomend gelukkig
of ongelukkig leeven, het welk zy
op deeze wyze beschryven, dat de
ziel der stervenden uit de neusgaten

uitvaart , en door den wind weggevoerd wordt, te weten:

De Ziel van iemand die wel geleefd heeft, naar den Hemel, en die der kwaad-doeners, naar eene groote *Kwalie* of *Pan*, alwaar zy met vuur gestookt en gekweld worden, tot dat de opperste hunner Goden *Batarra Goeroe* oordeelt, dat zy genoeg voor hunne zonden geleeden hebben, zich over dezelve ontfermt, en hen by zich in den Hemel neemt. En dat 'er eindelyk een tyd zal komen, dat de ketenen en banden van *Nagapadoha* versleeten zullen zyn; als wanneer hy al wederom de waereld zal laten verzinken, en dat de zon als dan maar één el lang van de aarde zal zyn; mitsgaders dat de zielen der geenen, die wel geleefd hebben, en die by deezzen jongsten dag nog in leeven zullen zyn, insgelyks ten hemel zullen vaaren, en die der boozen, door de onverdraagelyke hitte, der genaakende zon, naar de voorschreevene *Pan* of *Ketel*, om daar in door een dienaar van *Batarra Goeroe*, *Siraija Goeroe* genaamd,

naamd, met vuur gekweld te worden, tot dat zy, voor hunne boosheden genoeg geboet hebbende, door den oppersten der Goden in den hemel worden opgenomen,

§. 19. Ieder der drie *Batasfe* Konin-^{Regeering.}gen regeert in zyne Residentieplaats volstrektlyk, geeft zyne bevelen omtrent alles, wat tot bevordering der welvaart van zyne Negery kan strekken, en beslist alle twist- en rechtszaaken.

De Koningen hebben van hunne Residentieplaats geene andere inkomsten dan, wanneer zy iemand over éénig uitgevoerd kwaad, in eene boete beslaan, het welk altoos op een buffel, koebeest, varken of eenig kleener stuk vee, naar maate van de grootheid der misdaad, uitkomt.

Over hunne onderhoorige Negeryen voeren zy byna geen het minste gebied.

Ieder Negery heeft haar Hoofd, die uit des Konings geslacht moet zyn,

B 3 en

en even-zoo volftrektlyk over zyne onderhoorige regeert, als de Koning in de hoofdplaats doet. Edoch wanneer het Hoofd der Negery in zyne regeering of in de besliffing van ftrydzaaken tegenftand ontmoet, wend hy zig tot den Koning om hulp, die als dan zyn Spiets of Piek, waar op zyn Wapen gegraveerd is, derwaards zendt, om de onderdaanen te bewegen, naar het Hoofd der Negery te luisteren, en indien men daar ook niet om geeft, dan zendt de Koning bevel aan het Hoofd der Negery, om de onwilligen door de wapenen tot gehoorzaamheid te dwingen, dit is al het gezag, dat de Koningen buiten hunne Refidentie-plaatsen over de onderhoorige Negeryen oeffenen.

Zy hebben ook geene de minfte inkomsten uit die plaatsen, en moeten, gelyk alle Hoofden der mindere Negeryen, bestaan uit hunne eigene middelen en landeryen.

De Succesfie of opvolging der Koningen, zoo wel als die der Hoofden van mindere Negeryen, is alleen in de

de mannelyke nakomelingen erflyk, de Vrouwen zyn daar van uitgesloten, en wanneer een Koning of een Hoofd van de onderhoorige plaatsfen geene mannelyke erven nalaat, volgt de Broeder of des Broeders Zoon of Kleenzoon op.

De voornoemde Koningryken hebben met elkanderen een verbond, om zich gezamentlykerhand te verweeren, wanneer een van de drie, door vreemde Natien, vyandlyk aangetast wordt, en dit is ook alle zaamenhang, die deeze drie Rykjes onder elkanderen hebben en onderhouden.

§. 20. Hunne gemeene Taal is be-^{Taal}halven eenige weinige woorden, die zy met de maleyers gemeen hebben, ten eenemaale van alle andere Taalen van het Eiland *Sumatra* onderscheiden. Zy schryven, gelyk de Europeezen, van de linker naar de rechter hand.

§. 21. Zy gebruiken de bast van ^{Batafe}boomen om op te schryven, of zy ^{Brief}graveeren hunne schriften op Bamboefen. Men zal hunnen styl best kun-

nen leeren kennen uit den volgende
Brief.

*Radja Lelo amoe Poeni Maima ay
rohani ranapoeang inanon ani
dagnada ibana loepa di parboehi-
tan na de Bata di gienjang ay
ado hani loepa di Radja Baros
dohot di Gompom oelanda alam
ay ado dape roham Radja nami
di parhi hami toetano horlangon
ya goe-an-ah nini ongoris toetoe-
ma Silongdidi taban dohot nasoe
rata tano horlangon bato penoe
madi ranoe ongoris.*

Dat. wil zeggen :

Radja Lelo (Koning over de maleid-
sche Inwoonders van korlang) is al t
zedert lang van voorneemen geweest,
Poeni Maima (Koning der Batasfers
van korlang) te vermoorden, doch hy
(Poeni Maima) zal in eeuwigheid niet
vergeeten, wat hy voor den oppersten
der Goden, die in den Hemel regeert,
beloofd heeft, en indien hy het ver-
geet, dan vergeet hy ook den Koning
van Baros, en de Hollandsche Com-
pagnie. Daarom verzoekt hy onzen
Ko:

Koning (van Baros) om ons korlangers indien het hem behaagt, te helpen, indien wy geen hulp erlangen, zal onze Vyand Silongdidi zekerlyk, uit naam der Europeezen, het gansche Land van korlang komen inneemen, en die van Bato penoe in kettingen kluisteren.

§. 22. Oorspronglyke boeken hebben de Batasfers niet, om dat zy niet ^{Hunne Boeken,} schryven dan op bast van boomen, en rondsom bamboezen, echter hebben zy eenige van hunne oude fabelen, die alle op kinder-vertelzelen uitkomen, op bast van boomen opgetekend.

• Wanneer zy iets willen aantekenen, neemen zy de bast van zekeren boom, dien zy *Aliem* noemen, en schaaven dezelve zoo fyn en dun als papier, vervolgens bestryken zy dezelve met Rystwater; de Inkt die zy gebruiken, om daar op te schryven, maaken zy van roet van Dammer of inlandsche harpuis, gemengd met de zap van zuiker-riet, en met die van spaansche peper.

Heilig
Boek.

§. 23. De Heer SIBERG, Gouverneur van Java, heeft aan het Genootschap vereerd een van hunne Heilige boeken, omtrent drie duimlang, even breed en dik in een lederen band, vol met hunne Characters geschreeven, en waarmede zy in alle gevallen van 't leeven eerst raadpleegen, door middel van een klein stuk bamboes, waar op, insgelyks eenige Characters geschreeven zyn en met het welk zy dit Raadzelsboek vergelyken; doch de Batasfer, die hem dit heeft gegeven, heeft hem 't zelve niet voldoende kunnen uitlegen, waar toe men in het vervolg echter geene moeite zal spaaren.

Zeden.

§. 24. De Inwoonders zyn Heidenen, en hunne leevenswyze is ook volmaakt heidens: zy eeten alle dieren, zonder de minste uitzondering; zy éeten ook Menschen, doch niet anders als misdadigers, en in Oorlogstyden, de vyanden, die gevaarlyk gekwetst, of gesneuveld zyn, en die zy machtig kunnen worden; ligt gekwetste, of ongekwetste gevangene worden tot goedmaking der Oorlogskosten verkocht.

Wan.

Wanneer een getrouwd man, met Wetten. eene getrouwde vrouw overspel pleegt, betrapt en door getuigen overtuigd wordt, dan laat de Koning of het Hoofd der Negery den over-speeler aan een paal binden, en geeft zyne toestemming aan den beledigden man, om hem te vermoorden, die zulks ook zeer gretig ten uitvoer brengt, en daar na het doode lighaam aan stukken snyd, een stuk daar van voor hem en zyn huisgezin behoudt, en de overigen aan de aanschouwers, uitdeelt: vervolgens word 'er vuur gemaakt, en een ieder braad het zyne met zout en peper, en eet het op; dusdanig leven zy ook met de vyanden die in den oorlog gevangen worden.

Het hoofd van den misdaadiger wordt alleen door den beledigden bewaard, om het te verkoopen aan zyne naastbestaanden, die het begraven; doch een jongman met eene gehuwde vrouw echtbreuk bedryvende, wordt alleenlyk door zyne ouders gebannen, om de wraak van den beledigden te ontgaan.

Nacht.

Nachtdieven en Huisbrekers worden by hun op de zelfde wyze als dubbelde echtbreekers geftraft, doch de misdaad welke by hun het meeste verfoeid wordt, is de onnatuurlyke zonden, welker bedryvers in een zak gebonden, en in het water verftikt, worden.

Een dief, die by nacht steeldt, kan volftaan, met het gestolen goed dubbelde te vergoeden. Op doodflag staat by hun geene andere ftraffe, dan dat de daader den nedergeflagenen op zyne kosten moet laten begraaven en dat hy een feest moet aanrichten, om de vrienden van den overleedenen te onthaalen; en indien de doodslager zoo arm is, dat hy die kosten niet kan doen, wordt het door zyne naaststaanden vericht, die hem daar voor tot Slaaf maaken, en indien die ook arm zyn, zoo wordt hy door de naaste vrienden van den nedergeflagenen voor Slaaf verkocht, en in zelfder voege worden alle overige misdaaden by hun geboet.

Huwely-
ken.

§. 25. Wanneer een Jongman wil trouwen en hy genegenheid voor eene

ne jonge dochter heeft, gaat zyn Vader by de Ouders van dat Meisje, omze voor zyn Zoon te vragen; indien zy genegen zyn haar dochter te geeven, wordt 'er een tyd bepaald, wanneer en waar de dochter zig gansch naakt zal gaan baden; De Jongman, van dit tydstip verwittigd zynde, begeeft zich naar die plaats, om zyne naakte Braid te beschouwen en te zien, of zy ook eenige uiterlyke lighaamelijke gebreken aan haar lyf hebbe.

Indien de Jongman eenig gebrek, het zy wonden, kwaaden-uitslag, kromme leden, of iets anders dat hem van het meisje afkeering maakt, aan haar lyf ontdekt, als dan heeft het huwelyk geenen voortgang; doch de Jongman in tegendeel geene gebreken of ten minsten geene zulke gebreken, die hem een tegenzin inboezemen, aan haar lyf vindende, gaat zyne Ouders daar van kennis geeven; als dan wordt 'er tusschen de wederzydsche Ouders gehandeld over den prys, waar voor de Bruidgom zyne aanstaande Bruid zal moeten koopen, en hier in overeengekomen zynde, geeven

ven zy elkander over en weder een onderpand tot bewys, dat het Huwelyk zynen voortgang zal hebben. Het pand, dat de Vader van den Bruidegom geeft, is een houwer, die van de Bruid geeft, gewoonlyk, een kris of dolk, en eenig linnen tot kleeding; hier na wordt 'er een dag tot de voltrekking des Huwelyks bepaald, en die dag verscheenen zynde, worden alle inwooneren der Negery door den Vader der Bruid verzocht, om tegens den avond te komen eeten, en vreugdebedryven te oeffenen. Wanneer de gasten aan het huis van der Bruids Vader vergaderd zyn, wordt de Bruidegom door twee Mans. en twee Vrouwsperzoonen afgehaald, en die verscheenen zynde, treedt men tot de voltrekking des Huwelyks in deezer voege; de Bruidegom en Bruid worden nevens elkanderen geplaatst; voor den Bruidegom staat eene oude, en voor de Bruid eene jonge Vrouw; dan komt de Vader van de Bruid met een stuk Linnen, en hangt het over de schouders van Bruid en Bruidegom, die ieder een punt daar van vast houden; hier na wordt hun een schotel met en-
ke-

kele gekookte Ryst voorgezet; de voormelde oude vrouw neemt de hand van den Bruidegom, en legt dezelve op de Ryst, en de jonge vrouw doet het zelve met de hand van de Bruid, en na dat zy lieden twee keeren een mond vol daar van te zaamen geproefd hebben, wordt die schotel weggenomen, en eene andere met Nasfi-koe-ning, of geele Ryst, aangebragt, waar van zy insgelyks met de zelfde plegtigheid twee keeren iets moeten eeten; dit geschied zynde, wenscht hun een ieder geluk met hunne ver- binding, en hier na worden zy door de oude en de jonge vrouw na hunne slaapplaats geleid, alwaar zy eerst met hun vieren te zaamen hunne maaltyd doen, en vervolgens zig te slaapen leggen. De bejaarde en de jonge Vrouw blyven deezen eersten nacht over by de nieuwgehuwden.

De Bruid is nooit onbedreeven in de huwelyks - plichten, want de Ouders die een Dochter hebben, zyn gewoon dezelve by tyds te laten onderrich- ten, ten einde zy niet bevreesd moge zyn, wanneer zy moet trouwen. Op den

den dag na de Bruiloftsnacht is 'er wederom een Feest en vreugdebedryving aan het huis van de Bruids Vanner, en op den tweeden dag brengt de Jongman zyne Vrouw naar zyn Vaders huis, waar mede alle huwelyksplegtigheden een einde neemen.

Zy kunnen ook zoo veel Vrouwen neemen, als zy willen, en in staat zyn op voorengemelde wyze plegtig te Huwelyken en te onderhouden; dat is te zeggen, daar behoeft juist by alle Huwelyken zoo veel omslag en kosten, als hier vooren beschreeven is, niet gemaakt te worden, als zy maar de weezenlyke plegtigheid, die de voltrekking des Huwelyks uitmaakt, in acht neemen.

'Er is gezegd, dat de Bruidegom zyne Bruid moet koopen; hier door komt het, dat de Man, na de voltrekking des huwelyks, volkomen Eigenaar van zyne vrouw wordt, en dat hy dezelve, zoo wel als de kinderen, die hy met haar geteeld heeft, naar zyn goeddnnken, kan verpanden of verkoopen,

En

En alzo de Batasfers groote liefhebbers van dobbelen zyn, gebeurt het al dikwyls, dat zy, al hun geld en goed verspeeld hebbende, vrouw en kinderen verkoopen, ja zich zelfs in slaaverny moeten overgeeven.

Indien een Batasfer iets van een ander leent, het zy geld of goed, ryst of beesten, en hy geen zorg draagt, om het schielyk te betaalen, of in natura wederom te geeven, loopt'er ieder jaar een capitaal intresfen op, en wanneer de schuld-eisfcher niet langer wachten wil, en de schuldenaar buiten staat is te voldoen, wordt hy insgelyksvoor de schuld als slaaf verkocht.

§. 26. By de geboorte van een kind Geboorte. hebben zy geene andere plegtigheden en gewoontens, alsdat de kraam vrouw na het kraamen, zeven dagente huis moet blyven, en geduurig met den rug tegens een vuur zitten, om den boozengeest, zoo als zy zeggen, van haar af te weeren; op den agtsten dag wordt'er een gastaal aangericht, waar op eene meenigte menschen, benevens

een Priester, verzogt worden, om het kind eenen naam te geeven; doch de Priester moet voor af uit eene levendig opengefneedene zwarte henne onderzoeken, of het kind in het leven zal blyven of niet; in het eerste geval ontvangt het kind eenen naam, doch indien de Priester zegt, dat het niet oud zal worden, acht men het der moeite niet waard, het zelve eenen naam te geeven; de naam wordt door het gezelschap uitgedacht, en wanneer'er een voorgeslagen is, neemt men, om te besliffchen of den naam plaats zal hebben of niet, blindelings eenige korrels uit een zak met ryst, en telt dezelve: Indien de korrels een effen getal uitmaaken, wordt de naam goedgekeurd, doch zoo dikwyls zy onëffen zyn, moet het gezelschap eenen anderen naam opgeeven, tot'er eens een effen getal korrels gegrepen worde.

Begraavenis.

§. 27 Wanneer een Batasfer komt te sterven, wordt zyn geheele Familie by elkanderen geroepen, om den overleedenen te beschouwen; dan worden'er eenige Menschen naar de bos-

boschen gezonden, om eenen dikken boom te zoeken, bekwaam om er een doodkist uit te maaken: van deezen boom kappen zy een stuk af, het welk zy in de lengte door midden klooven; beide deeze stukken worden dusdanig uitgehold, dat er plaats genoeg in is, om het Lyk daar in te leggen, en aan de kanten zoo effen en glad gemaakt, dat zy op elkanderen sluiten.

De makers van de kist neemen altyd een jong varken mede naar het bosch, gedeeltelyk om het daar te eeten, en gedeeltelyk, om de doodkist met het bloed van buiten te besfryken.

Wanneer de kist klaar is, wordt zy naar het sterf-huis gebragt, en de overleedene met een matje van onderen, en met een strook linnen van boven toegedekt, daar in gelegd; als dan worden de beide kloofen hout, waar uit de kist gemaakt is, aan beide einden en in het midden met bindrottigen aan malkanderen gesjord, en de voegen met harpuis besmeerd; hier na blyft de kist met het Lyk nog negen

dagen in huis, geduurende dewelken 'er groote feesten en gastmaalen aan het sterf-huis gehouden worden, waar toe een ieder van des overleedenen naastbestaanden, de eene een buffel, de andere een koebeest, de derde een varken, hond, geit, en zoo verder, ieder naar zyn vermogen, toebrengt en vereert.

Een dag voor de begraaving wordt de kist, met het Lyk daar in, buiten het huis gezet, als wanneer de ganfche familie van den aflyvigen met musiek rondom de kist danst en springt,

Dit geschied zynde, wordt zy wederom in huis geborgen, en den volgenden of den 10. dag, na het sterfgeval, wordt het Lyk plegtig en met groot gevolg naar het graf gedragen en begraaven.

Het graf toegedempt zynde, wordt 'er, op en rondsom het zelve, door een ieder van het gevolg, gegeeten en gedronken; na deeze maalyd worden de kinnebakken van alle de beesten, die voor de festiviteiten van dee-

ze begraavenis geslagt en genuttigd zyn, aan stokken op het graf opgehangen, om te toonen hoe veel by die begraavenis is verbruikt geworden. hier mede eindigen deeze plegtigheden.

De Batasfers, die één, twee à drie dagen gaans van de wester-stranden wonen, alwaar kamfer en benzuin groeit, hebben de zelfde gewoonte en plegtigheden by de geboorte, 't huwelyk en de begraavenisse, uitgenodigd zy hunne Lyken in dekist met kampher bestrooijen.

Het zal voor het overige onnoodig zyn, by alle de hier vooren verhaalde plegtigheden, aan te merken, dat dezelve alleenlyk door de voornaamste en gegoedste inwooneren in acht genomen worden, en dat de geringe menschen, het met veel minder, of ook wel zonder de minsten kosten en omstandigheden, afdoen.

§. 28. De kleeding der waare Batas-Kleedinge. fers, die diep landwaards in wonen, is ook ten uitersten eenvoudig, en be-

staat, voor al daags, in een enkel stukje linnen van vyf (4) astaas lang en twee astaas breed, het welk zy zelfs van de kapas die in hun land groeit, vervaardigen, en zoo grof is als zeildoek.

Zulk eenen lap linnen binden zoo wel vrouwen als mannen om de heupen, om de schaamte te bedekken.

Kleeding
der Vrouwen.

§. 29. Doch op feesttyden dragen de vrouwen eenige goudwerken van allerhande fatzoen, waar mede zy zich behangen, als, in de ooren, zoo wel in het bovenste als onderste lapje, in het hair een pen met de gedaante van een vogel daar op, op de borst een driehoekige plaat, en om de bovenste leden van de armen, een dikken doch hollen goudenring; voor het overige gaan zoo wel de vrouwen als mannen, met het overige gedeelte van hun lighaam ten eenemaale naakt, uitgenoomen de ongehuwde dogters, en jonge vrouwen, die, alhoewel getrouwd, nog geen kind gebaard hebben,

---

(4) De Astaa is dezelve als Gobido, dat is twee derde El.

ben , en die , buiten het voorschreeven stukje linnen om haare heupen nog een ander over haare borsten binden.

§. 30. De Heer SIBERG, heeft aan het Genootschap een Mans-Kleed geschonken , 't welk bestaat in een kleedje , dat zy om het lyf dragen , een diergelyk over de schouders met een buikband vast gemaakt en een stuk linnen om het hoofd ; en een sjerp van allerlei Koralen , die zy over de schouders draagen , als zy dansen en een koperen arming.

Kleeding
der Man-
nen

§. 31. Op den buik dragen zy een lederen patroontas , op de borst een kruidhoorn en kogel - vorm , en een kegelvormige gedraaide lont aan den linkerduim.

Wapenen.

Aan de linkerhand dragen zy een kris , en aan de rechter een koperen tabaks - pyp en een vuurslag ; met de laatste houden zy ook hun snaphaan , die in hun land zelfs gemaakt wordt , zynde de loop van inlandsch yzer en 't slot van geel uitlandsch koper , re-

delyk wel gewerkt, moetende met een lont aangestoken worden.

Manfer
van vech-
ten

§. 32. Wanneer zy ten oorlog gaan, hebben zy, boven dien, nog eene halve Piek, doch zy verweeren zich eerst met hunne Snaphaanen: ten dien einde dragen zy eene groote party scherpe bamboesjes, drie duimen lang by hun, zy schieten op de knie, alleen in een rye, en steeken telkens die scherpe bamboesjes voor hun, zo dat zy in eene afdeinzing door die bamboesjes, die de vyand eerst uit den grond moet haalen, (alzo hy met de bloote voeten daar over niet kan loopen) gedekt blyven.

§. 33. Dat de Batasfers niet verre in de kunsten en handwerken gevorderd zyn, blykt uit de hier voren beschreevene doodkist.

Handwer-
ken.

Zy bewerken het fraaie goud, dat op sommige plaatsen van hun land gegraven wordt, enkeld om het voor de pracht aan het lyf te hangen, doch het is ligt te begrypen, dat het werk zeer lomp moet zyn, daar het hun
aan

aan de noodige gereedschappen, en alle andere hulpmiddelen ontbreekt.

§. 34. Het Goud en een weinig ^{Thin}Thin zyn de eenigste metaalen, die hun land voortbrengt, de andere metaalen; als koper en yzer, bekomen zy by inruiling tegens kampher en benzuin, of waar geen kampher en benzuin groeit, tegens goud, vee of aardvruchten; het eenigste linnen, dat zy maaken is het hier vooren beschreeven grof lynwaat van vyf *astaas* lang en twee *astaas* breed, waar mede zy hunne heupen, ter bedekking der schaamte omwinden.

§. 35. De weinige andere breedere ^{Lynwaat}Lynwaaten, die zy gebruiken, om op hoogtyden het hoofd te omwinden, worden zy op dezelve wyze als de evengemelde metaalen magtig.

§. 36. Het eenigste gebruik, dat ^{Yzer}Yzer zy van het Yzer maaken, is ter vervaardiging van hunne gereedschappen, als bylen, hamers, beitels, disfels, parrings of hakmesfen en om hunne

ploegen en schoppen, tot den landbouw, van voren daar mede te beflaan, mitsgaders om hunne wapenen voor den oorlog en gereedschappen voor de bergwerken, te bereiden; spykers, hengfels, sloten, en allerlei ander werk, dat men van yzer kan maaken, is hun onbekend; en om dat zy al dit werk niet hebben, noch kunnen maaken, zoo draayen hunne deuren, en vensters alle van achteren met houtpunten onder en boven in balken, en bestaan uit een enkelden breeden plank; de planken van de wanden der huizen, loopen ook aan beide de einden tusschen twee lysten, die door de stutten van de huizen heenen gaan.

Buskruit
maaken.

§. 37. Het Kruit dat zy gebruiken wordt ook door hun zelfs vervaardigd, doch op een zeer eenvoudige wyze. Zy neemen den ruwen zwavel, die zy uit den brandenden berg van *Bato Gopit* haalen, en stampen denzelven tot die fyn wordt; vervolgens neemen zy, om Salpeter te bekomen, de aarde van onder de oude huizen, die lang bewoond zyn geweest, weg; deze vermengen zy met den grond van
gei-

geiten stallen, en doen die in eenen grooten trechter, van bast van boomen gemaakt, van onderen met een fyn roosterwerk van fyn gespleeten Bamboezen voorzien, waarop de zo even beschreevene aarde rust; deeze trechter hangt tusfchen vier balken, die aan de einde op vier paalen rusten: onder het vat staat een groote pan, om het water op te vangen, dat zy boven op die aarde gieten; dit gefiltreerde water laaten zy zakken, tot dat het geheel uitgedempt is; wat 'er dan in de pan overblyft is hun Salpeter.

Om nu Buskruit te maaken; neemen zy een gedeelte salpeter, en een gedeelte fyn gemaakte houtskoolen, het welk zy met $\frac{2}{3}$ gedeelte van boven gemelden zwavel vermengen, dit alles wel door malkanderen geroerd zynde, wordt in het rystblok wel te zaamen gestampt, vervolgens fyn gewreeven, gezift, en inde zon gedroogd.

Het is ligt na te gaan, dat Buskruit van zulke ruwe en ongezuiverde stoffen gemaakt, op verre na, zoo veel kracht niet kan hebben, als het geen door de Europeërs vervaardigd wordt.

De

De reden, waarom zy de aarde van onder de lang bewoonde huizen nemen, om Salpeter te maaken, is, omdat de Batasfers, wanneer zy wateren moeten, zich de moeite niet geeven, om het huis af te klimmen, maar dat zy het daar, waar zy zich op hunne huizen in dat oogenblik bevinden, door de Lanteesen of Bamboesen waar uit de vloeren van hunne huizen gemaakt zyn laten loopen.

§. 38. Al hun land - bouw bestaat daar, waar Benzuin (5) groeit, in het voortkweeken van dien boom; en waar die niet meer groeien wil, in hooglandsche en laaglandsche ryst - velden, en in het planten van allerhande andere veld - vruchten.

§. 39.

---

(5) De Benzuin, ook Lubien Java, of Javasche Wierook, Menjan in 't Maleids genaamd, valt ook in de westerdeelen van het Jaccatrasche, en is dezelve, die by den Ridder *Linnaeus* *Laurus Benzuin* genoemd wordt, echter met dit onderscheid dat, daar *Linnaeus* derzelver bloemen zonder kelken beschryft, deeze Bloemen een kelk hebben; ook, past het folium enervum, Ongeribt blad niet op onze Benzuin, die dezelve zichtbaar heeft, mischien heeft *Linnaeus* een onvolkomen exemplaar gehad.

§. 39. De Kampher-boomen, (6) ^{Kampher} geeven hun geene moeite tot de voortkweeking, alzo die op de Bergen in het wild groeyen. Zy bewerken het land op dezelfde wyze, als in Europa geschiedt, namenlyk, zy ploegen en eggen het met Buffels. Hunne Ploegen zyn zeer eenvoudig, en bestaan uit eenen enkelen balk, aan welks einde een weérhaak, by wyze van eenen langwerpigen schop van vooren met Yzer beslagen, vastgemaakt is; van boven aan dien schop is een lange steel, om de ploeg te regeeren, doch hunne eggen zyn volkomen van hetzelfde fatsoen, als de Europische, behalven dat de pennen van hout gemaakt zyn. §. 40.

(6) De Japanfche Kampher Boom waar van op Pondok Gede in de bovenlanden een boom staat, die de *Laurus Camphorata* van *Linnaeus* is, is by *Kempher*, in zyne *Amoenitates* beschreven en afgebeeld, pag. 770. de Kampher word uit het hout en den wortel, in kleine stukjes gesneden, gekookt, volgens *Kempher* in zyne beschryving van Japan pag. 81.

De Kampher Boom der westkust, waar uit de Inlander, zonder moeite de Kampher haalt door insnydinge, is van een geheel ander geslacht, het blad is geheel ongeribt en de bloemen zyn zonder kelk, doch het eenige exemplaar my door den Heer *SIBER* in 1778. bezorgd, was onvolkomen om het te beoordeelen en zedert heeft die Heer, niet tegenstaande alle aangewende moeite, 'er geen kunnen krygen.

Tydrake-
ning.

§. 40. De Batasfers weetē van geene andere tydrkening, als dat zy hunne Jaaren, in twaalf maanden verdeelen, waar van een ieder dertig dagen heeft, en genaamd zyn Paha sada, Paha doea, Paha tolo, Paha opat, Paha lima, Paha onom, Paha pitoe, Paha wado, Paha sia, Paha sepoelo, Paha eie, en Paha hoerong. Paha betekend een Maand, en de byvoegzelen betekenen een, twee, drie, enz. Op den eersten dag van Paha sada, vierē zy hun Nieuwjaar met groote tractementen, en gelukwenschingen. Het geluk dat zy malkanderen toewenschen komt altyd hier op uit, dat de vruchten van hun land, in het nieuwejaar wel mogen uitvallen, en de oogst overvloedig zyn; doch zy leeven uit het eene Jaar in het andere, zonder hunne Jaaren, van eene zekere tydstop af te tellen, gelyk alle beschaafde Volkeren doen. Hun aanstaande Nieuwjaar valt in onze maand April, doch dit gaat niet vast, om dat zy alle jaaren vyf dagen minder, als wy hebben.

Van den Sterren-hemel hebben zy geene de minste kennis, ja zelfs niet eens

eens van (7) den loop der Zon en
Maan.

De Stranden ten Zuiden

Atchin.

§. 41. Deeze Stranden tot Indrapou-
ratoe, zyn door de Koningen van At-
chin of Atchie ten ondergebracht, en
vervolgens onder de bescherming der
Nederlandsche Compagnie gekomen:
de voornaame Negeryen zullen wy
alleen opnoemen als

Sinkol aan eene breede Rivier in Sinkol:
1672. met de Compagnie in verbond
getreeden.

Agt mylen zuidelyker ligt Baros, de Baros.
Hoofd-Negery van het Koningryk van
dien naam, alwaar de Maatschappy haa-
re noordelykste Factory gehad heeft:
en

(7) In den Tegenwoordigen Staat van alle Volke-
ren 2. d. p. 3. 1. door Salmon, staat de „Batasfers
„ worden als Menschen eeters afgeschilderd en men
„ behoeft geen bericht van hunne zeden te verwach-
„ ten, zoolang men ze niet kan genaken.” Dit is wat
te voorbaarig gezegd.

en die in 't jaar 1732. na dat de oude door eene zwaare afwatering van de Rivier vernield was, op nieuws van steen gebouwd, en weerbaar genoeg tegen den Inlander is gemaakt.

Behalven de Hoofd-Negery, die een half uur van strand ligt, vindt men twee uren bovenwaards, nog agt andere gehuchten, welker Inwoonders de benzuin en kampher van afkomende berglieden opkoopen, en te Baros ter markt brengen.

Baros wordt geregeerd door eenen *Radja* of Koning, eenen *Bandahara* of Ryksbestierder en agt *Pongoeloe* of Ryksraaden. De *Radja* wordt by beurtten uit de familien van *Douloe* en *D'ylheer* genomen, en wanneereen van de eerstgemelden *Radja* is, bedient iemand van de tweede Familie het ampt van *Bandahara*.

Hun gebied strekte zich bevoorens wel tot voorby Natter uit; maar de Regenten dier landstreeken hebben dit Jok van tyd tot tyd weeten af te schudden, 't geen die van Baros, om hun-

ne machteloosheid, met goede oogen
moesten aanzien.

De Koning en verdere Regenten be-
gaven zich reeds in 1668. onder de
Nederlandsche Maatschappy, 't zedert
welken tyd het Tractaat veele reizen
vernieuwd is, en noch onlangs met
den aanvang van 't jaar 1756. In den
jaare 1775. heeft de Nederlandsche
Compagnie Baros, om de ongezond-
heid, verlaten.

Surkamp ligt drie en Korlang noch
drie mylen zuidlyker. Deze Negery-
en hebben beiden in 1755. hun voorige
verdrag met de Maatschappy bevestigd.

§. 41. Drie mylen zuidelyker ligt
Tapanoely aan eene zeer gerieffelyke
en veilige Baai; de Engellschen heb-
ben 'er 't zedert eenigen tyd, op een
Eilandje voor de Baai gelegen, eene
bezigting gelegd, tot het dryven van
den Kampher-handel, die hier zeer
groot is.

In den jaare 1760. hebben de Fran-
schen, onder den Graaf D^e ESTAING,

dit Comptoirtje verwoest, doch het zelve is naderhand weder opgebouwd.

Verfchei-
dene
Strand-
Negeryen.

§. 42. *Siboelang* twee mylen zuidelyker en *Badieri*, noch twee mylen laager, verdienen geene beschryving om derzelve geringheid.

Pinang Soree, twee mylen zuidelyker, heeft eene bevaarbaare rivier, die goede Kampher, doch geen Benzoin geeft.

De Negeryen van *Batang Taroe*, *Batoe Mondoe*, *Sinkoang*, *Taboejong* en *Koenkoen* hebben niets byzonders. Tot achter deeze Strand-Negeryen strekt zich het Koningryk der *Batasers* uit.

Nattar of
Nattal aan
d' Engelschen.

§. 43. *Nattar* of *Nattal* geeft zeer zuiver Goud, 't geen deeze plaats van veel gewigt maakt, de Regenten hebben zich noch ten overvloede, in den jaare 1693, by een plegtig Tractaat aan de Nederlandsche Compagnie verbonden: maar het was, en bleef, ten allen tyde, een schuilplaats van Smokkeelaars. 't Zedert 1751. hebben de Engelschen 'er eene Residentie opgericht, die 'er het Goud inzamelt, staande zowel als *Tapanoely* onder het Gouvernement van *Bancahoelo*.

§. 44. *Battahan*, twee mylen van ^{Battahan.}
Natter, levert ook Goud, 't welk
 door de Berglieden naar laatstgemelde
 plaats, of naar d' *Ajerbangis*, zo als
 zy best hun gerief meenen te vinden,
 te koop gebragt wordt. De twee Re-
 genten van *Battahan* hebben zich in
 1693. aan ons verbonden.

§. 45. *Ajerbangis*, eenige uren ^{Ajerban-}
 zuidelyker gelegen, heeft eene goe-^{gis.}
 de ligging voor Scheepen, en eene wy-
 de vaarbaare Rivier, 't geene deeze
 plaats, schoon de eigentlyke bewoo-
 ners zich sterk met den Akkerbouw
 geneeren, tot eene goede markt voor
 de berg-bewooners maakt, die'er hun
 Goud en Kampher te koop brengen.

De Inwooners, die door een Hoofd-
 Regent, en drie mindere Hoofden ge-
 regeerd worden, staan, 't zedert het
 jaar 1693. onder ons gebied, en heb-
 ben zich doorgaans als getrouwe On-
 derdaanen gedragen, gelyk het oude
 Verbond ook noch in 1755. vernieuwd
 is.

Sikarbouw heeft twee Regenten, en ^{Sikar-}
 is in 't jaar 1693. in Verbond getreden. ^{bouw.}

Sikilang.

Sikilang, dat niet verre van Zee ligt, en vyf andere Negoryen, die een dag reizens verder liggen, worden door een *Radja* en vyf *Pongoeloes* bestierd. Van hier tot *Ajerbangis* waren vooreneen veele Peper-tuinen, welker vruchten in den schoot der Maatschappye kwamen, maar 't zedert zyn zy in het verval geraakt; de Inwooners hebben zich op andere dingen beginnen toe te leggen, of hun Peper by de Sluikers van Atsjien of elders weeten aan den man te helpen.

Pafsaman.

§. 46. *Pafsaman* eene Landstreek, door vier rivieren besproeid, ligt vlak onder de even-nagt lyn, en wordt in twee Regentfchappen verdeeld, in het eerste hebben een *Radja* en veertien *Pongoloes* het gebied, over vyftien Negoryen die aan de rivieren *Moara Pafsaman*, *Loeboo*, *Poeding*, en *Tanjong Moara* liggen; en de vyftien Negoryen, die aan de *Moara Patapang* zyn, hebben haar eigen *Radja*, onder den naam van *Soetang diekinali* bekend, en veertien *Pongoeloes*. Achter *Sikilang* en *Pafsaman* strekt het Goud-

streek, bevattende de twaalf Negeryen onder den naam van *doeablas Kottas* bekend, die door drie hoofd en twaalf mindere Regenten bestierd worden, en zich op nieuws in 1755. met ons verbonden hebben. Deeze streek begint een paar mylen bezuiden Gasfang en pas een half myl verder ontmoet men de rivier van *Narras*.

V.

Nederlandsche Bezittingen.

§. 49. Een halve myl Zuidelyker komt men aan de Bezittingen der Nederlandsche Compagnie op

Priaman.

Priaman, eene Negery even boven den mond van de rivier van dien naam gelegen, en waar onder veertien andere behooren, die door twee hoofd-Regenten en tien mindere, geregeerd worden. Al van den jaare 1664. zyn die van *Priaman* met ons in Bondgenootschap geweest; maar hebben ook van tyd tot tyd blyken van hunnen wispeltuurigen aart gegeven. Wy hebben 'er meer dan eens een Logie gehad, en ook weêr opgebroken.

In

In het jaar 1702. hadden zy zelfs de stoutheid van die in den brand te steeken, maar de schans Vreedenburg, die 'er in 't jaar 1712. gelegd is en door eenen Vaendrig gecommandeerd wordt, heeft 't zedert tot hunne be- teugeling gediend.

In 1755. zyn de oude verbonden ook met *Priaman* vernieuwd, en zo mede met de toejoe Kottas, zynde ze- ven Dorpen, eenen halven dag reizens Landwaarts in gelegen, die door een hoofd en zeven *Pongoeloes* geregeerd worden.

§. 50. *Sounour*, een Regentschap, *Sounour*, waar in vyf gehuchten zyn, die door een Hoofd en vyf mindere Regenten geregeerd worden, ligt ander halve myl van *Priaman*, en een myl verder ontmoeten wy

Oelakkan, waar in ook een Hoofd *Oelakkan*. en vier mindere Negeryen geteld wor- den; de Hoofd Regent heeft tien Pon- goeloes onder zich. Al van 't jaar 1666. af, staan zy met ons in een verbond, 't welke zy echter, gelyk de meesten,

meer dan eens verbroken hebben, zynde het in 1755. vernieuwd. Onder het hooger Bestier van *Oelakkan* regeeren twee Pongoeloes de Negery.

Tapakit.

Tapakit, welke drie vierde myl verder ligt, en weinig landwaards in ontmoet men de beneden Salappan Cottas en de beneden Sambilang Cottas, twee strecken, van agt en negen Negeryen, die al 't zedert 1666. met ons verbonden zyn, en onderscheiden moeten worden van de boven Salappan Cottas en boven Sambilang Cottas, welke dieper het land in liggen, en in geen Bondgenootschap met ons zyn. Drie vierde myl van Tapakit ligt *Tellau boenga*, eene Negery, die in 1712. door onze Wapenen verwoest is, en thans uit weinig huizen bestaat, gelyk ook

Hannay.

Hannay, anderhalf uur verder, mede eene armoedige plaats die door een Pongoeloe bestierd wordt. In 't jaar 1667. hebben wy 'er echter voor weinig tyds eene Faktory gehad.

Kotta.
Tenga.

§. 51. *Kotta Tenga*, komt meer dan eens in de Historie van de Westkust

voor 3

voor, en is al't zedert 1665. onder de bescherming der Maatschappy aangenoomen, hoewel het 'er meer dan eens van geweeken zy. De tien Regenten hebben toezigt over eene Hoofd-Negery, en zes mindere, zynde de oude Verbonden noch onlangs in 1755. met hun vernieuwd.

Oedjionkarrang een myl benoorden Padang, heeft niets aanmerkelyks en wordt door zes Regenten bestierd; maar

§. 52. Padang, de Hoofdplaats van Padang, de Nederlandsche bezittingen en van onzen Commandeur, is, van den beginne onzer Vesting langs de Westkust, de standvastigste van alle onze Bondgenooten geweest, ook worden om die rede, de Regenten die uit een Panglima of Stadhouder van den Keizer van Maningcabo, welke door de Compagnie als beschermheer bevestigd wordt, en uit een Bandahara of Ryksbestierder, benevens elf Pongoe-loes of Raaden bestaan, met eenig onderscheid boven de andere Hoofden behandeld. Zy genieten ook eenige

rechten van den in-en-uitvoer, en zelfs betaald de Maatschappy van ieder Thail Gouds, dat 'er voor lywaaten geruild wordt een vierde, en van een Bhaar uitgevoerde Peper drie vierde Ryksdaalder.

Onze Vesting is beknopt, ligt een vierde myl van Zee, aan de Rivier, die voor kleine vaartuigen vaarbaar is, en een half uur hooger komt men aan de Inlandsche Negery, die zeer volkryk is, door dien de Regenten en Afgezanten van Maningcabo daar woonen.

De Inwooners zyn lachhartig en daar is weinig staat op te maaken, hunne eenigste kunst is het gouddraat-werk, 't geen zy byzonder fraai maaken en waar in zy zo wel gesleepen zyn, dat zy zelfs de goud-ertz namaaken en vervalschen; van ruwe Chinasche zyde en ook van cattoen maaken zy de kleedjes, die zy met den wortel van den *Bancoedoe-boom* en citroen-sap rood verwen. *Padang* is gezond, 't zedert eenige jaaren, 't geen toegeschreeven wordt aan de menigvuldige Aardbeevingen en regens.

Al in den jaare 1660. hadden wy hier een Comptoir maar het duurde tot 1669. eer de Padangers het Atsjienfche juk afschudden, en zich onder de Nederlandsche heerschappy begaven. Vyf jaaren daar na is het ons Hoofdcomptoir geworden, en ook tot heden gebleeven.

§. 53. *Pauw* eene Binnelandsche Pauw. streek, vier mylen Noordwaarts van Padang gelegen, en 't geene ons van tyd tot tyd zo veel spels gegeven heeft, bevat tien Negeryen, die onder veertien *Pongoeloes* staan, en in 1755. onze heerschappy by een nieuw verbond erkend hebben.

§. 54. Door hun Land moeten de Tigables Cottas. Kooplieden van de *Tigablas Cottas*, die een dag reizens van *Padang* beginnen, daar een groot Binnelandsch meir *Dano* genaamd, gevonden wordt en die zich Zuidwaards tot achter *Sillida* uitstrekken, en noodwendig naar Padang hun Goud afbrengen. (9)
Dee-

---

(9) De voornaamste mynen in *Tigablas Cottas* zyn die van *Songipago*, *Songiaboë*, en die van *Sipaijong* gelegen

Deeze *Tigablas Cottas*, welken in 1714. een verdrag van Bondgenootschap met ons aangegaan hebben, 't geen in 1727. vernieuwd is, bestaan uit

---

leggen drie dagen gaans oostwaards van *Padang* in het gebergte van *Tigablas Cottas*, alwaar men by het opspuren van Goud het volgende in acht neemt, zoo als in het byzonder by een aldaar jongst geopende Myn geschied is.

Voor eerst wordt in eene roode klei-grond, met veele klippen en witte Ertz-steenen bedekt, een vadem diep gegraven, wanneer men een witte klei-grond ontmoet ter dikte van twee vadems, deeze door gegraven zynde ontwaart men een swarte zand-grond by 't graaven; een vadem diep, en daar op onmiddelyk een geele harde steen-grond, van boven van den Berg na voorensstaande omschryving en de diepte van vyf vadem, en deeze steenachtige grond aangemerkt wórdende als de hoofd-ader van eene te verwachtene ryke Goud-myn, spoort den arbeider by ontdekking aan om met het werk voort te vaaren, en noch vyf vadem; ofte de gewoonlyke dikte van dien geele steen-grond, door te graaven; waar na men een blauwen steenachtigen grond bespeurt, hebbende de dikte van een vadem: deeze almede zynde doorgegraven zoo bevindt men de Goud-ader, dus die na het hier boven aangetekende gegraven wordt op de diepte van 11. vadems, en waar uit het zuivere Goud van 21 a 22. Caraat gehaald wordt; onder het graaven wordt de aarde geduurig met water begooten.

In een goed jaar geeven de *Tigablas Cottas*, omtrent 3000. Thail, zynde 6. Thail een Mark, dus omtrent 500. Mark Goud, van 't gehalte van 19. tot 22. Caraat.

uit dertien Negeryen, (10) die met elkander wel verbonden zyn; doch ieder op zich zelfs geregeerd worden door eigene Regenten, die dikwils onder malkanderen overhoop liggen, en hungeschil met dewapenen beslechten.

De Goud-mynen, hier te vinden, leveren redelyk zuiver Metaal, waar voor de Maatschappy by vreedzaam tyden een goed deel haarer lywaaten te Padang veruuld.

§. 55. Oostwaards van de Tigablas ^{Manin-}
Cottas ligt het eertyds zoo beroemde ^{cabq. u. g. J.}
Keizerryk van *Manincabo*, welks Vorst zich zulke hoogdraavende eer-naamen aanmatigde, dat men der van walgen moest, doch 't zedert het jaar 1780. is dit Ryk, door onëigheid onder de opvolgers vanden toen gestorvenen Keizer *Alpha*; in drieën gedeeld, te weeten *Songitrap*, *Soeroeassa* en *PaggerOejong*. *Songitrap* grenst aan de *Tigablas Cottas*, maar *Soeroeassa*, heeft de eigenlyk genaamde plaats *Manincabo* onder zyne verdeeling gekreegen, en

---

(10) Men rekent deeze dertien Negeryen op 7750. Huisgezinnen, 't geen op 6. Perzoonen ieder, 38750. menschen uitmaakt.

en wil zich daarom noch wel als Opperheerscher van alle de Stranden, gelyk de Keizers van Manincabo bevoorens gezegd worden geweest te zyn, aangemerkt hebben; zendende noch dikwils zyne gezanten met trotze brieven naar Padang, daar zy dan met een klein geschenk, te vrede gesteld worden, om den Inlander, die in 't huis van Manincabo eene hooge priesterlyke Heiligheid erkend, (11) te vergenoegen.

Bongus.

§. 56. Twee mylenten zuiden van Padang komt men aan de baai *Bongus*, welker bewooners zich met den landbouw en vischvangst geneeren, bringende hunne waaren naar Padang. Hunne Regenten zyn eenige *Pongoe-loes*, die bevoorens van de Padangsche Hoofden afhingen, doch 't zedert het jaar 1705. onder de Maatschappy gesteld zyn.

Troesfang.

§. 57. *Troesfang*, de naast daar op volgende plaats, is eene streck van tien

---

(11) De Rivier van *Andragiry* heeft zyn oorspronk in het *Manincabosche* en loops oostwaarps langs deze Rivier komen veele volkeren van de oostkant door het *Manincabosche* om op Padang te handelen.

tien Negeryen, die door een Koningsken met eenige Pongoeloes bestierd worden. Dit Land is in 't jaar 1682 door opdragt aan de Maatschappy eigen geworden, en wy wierpen hier toen ook een Pagger op, welke echter om 't weinig nut, twaalf jaaren daar na verlaaten werdt. De Tractaaten met *Troesfang* zyn in 1715. vernieuwd zowel als met *Bajang* dat vyftien Dorpen heeft.

§. 58. *Lompo*, een Landschapje *Lompo*. in 't gebergte, en meest door Landbouwers bewoond, wotdt door vier eigen *Pongoeloes*, onder het Nederlandsche oppergezag bestierd, hoewel die van *Bajang* en *Sillida* beiden 'er eisch op gemaakt hebben.

Poelut-Poelut, rondsom in 't gebergte gelegen, heeft mede zyn eigen *Radja*, vier *Pongoeloes* en drie mindere Regenten.

§. 59. *Sillida*, vier mylen van *Bajang*, heeft een *Panglima* en agt *Pongoeloes*, en is 't zedert 1667. een eigendom van de Maatschappy; wordende

dende toen de Landstreek van de rivier van Lompo ten noorden, tot *Pynan* om de zuid, benevens het Eiland *Chinko*, aan haar afgegaan, welke afstand in A.o. 1681. en onlangs in 1755. vernieuwd is. De kleine sterkte, die 'er in 1674. gelegd werdt, is in 't jaar 1703. weder verlaaten. Twee mylen benoorden *Sillida* ligt de beruchte *Tambang* of Goudmyn, welker bearbeiding aan de Maatschapye zoo duur is te staan gekomen.

De *Pynan*, een baai tegen over het Eiland *Chinko*, is in 1681. t'zaamen met dit Eiland door den Hoofd Regent aan ons opgedragen, en wordt door vier Regenten, welkers Hoofd den eernaam van *Radja Karbouw* voert, bestierd.

Poelochinco.

§. 60. *Poelochinco*, vlak over de *Pynan*, en pas een vierde myl van de wal gelegen, is een door de Natuur versterkt Eilandje; rondom klippig; het heeft aan de oost-zyde een goede Reede, en in 't midden een rotzig Bergje, waar boven eene beknopte sterkte, en beneden eene gepallifdeerde Logie ligt.

Hier

Hier is de gemeene Koopplaats van 't zuider gedeelte der westkust, wordende voornaamlyk bezogt door de handelaars van *Songi Págoe*.

§. 61. Drie mylen bezuiden de *Py-* Sapoelo
nan beginnen de *Sapoeloe-boá band-* Boá Band-
hars; of zoogenaamde tien handelplaat- dhars.
 zen, die in 1680. by de opdracht door de gezamentlyke Regenten van de Landen van *Sablakattaen* tot *Ajerbangis* ons eigen zyn geworden; en genaamd *Batang Kapas, Tello, Taraka, Siranti, Priamanpara, Kambang Sakitan, Palangit, Songie Toemoe* en *Pongasfan*.

De Regenten van deeze tien handelplaatzen worden alleen door den Commandeur en Raad te Padang verkooren uit zekere vier geslachten van

§. 62. *Songipagoe*, eene bergachtige Songipa-
 Landstreek, die zich achter of be- goe.
 oosten de tien handelplaatzen, en *Ajerhadja* uitstrekt, en zeer goudryk is.

De Inwooners dryven hunnen handel op *Poelo Chinco* of te *Ajerhadja*, en worden door een Groot Vorst en

vier mindere Vorsten geregeerd. Om hunnen invloed op den handel, en ter oorzaake men de Regenten van de *Sapoelo-boá bandhars* als gezegt is, uit *Songi Pagoneefche Geslachten* kiest, worden zy altyd met eenige beleeftheid aangezegt. Aan het gebergte van *Songi Pagoe* grenst dat van *Korinti*, welker bewooners mede hun werk maaken van het goudgraaven, en daar mede hungryf te *Ajerhadja* zoeken.

Ajerhadja. §. 63. *Ajerhadja* anderhalf uur van *Pongasfan*, was eertyds een gedeelte van het ryk van *Indrapoura*, doch maakt 't zedert 1682. een afzonderlyk regentschap uit, 't welk door een *Radja* enagt *Pongoeloes* bestierd wordt. Wy plaatsten 'er, in Ao. 1685, eenige Soldaaten, 't zedert is 'er in 1711. een Resident gelegd, die 'er tot heden toe zyn verblyf houdt; drie mylen van *Ajerhadja* komt men aan de rievier van

Indrapoura.

Indrapoura, eertyds een der beroemdste ryken van de westkust, dat zich tot aan *Kattaoen* zuidwaards uitstrekt, en eene menigte Peper uitleverde: doch 't zedert den indrang der

En-

Engelschen hebben zich de zuidelyke plaatfen daar van afgescheurd, en hier door, en door geduurige Oorlogen is de peper-planting verachterd, het land van inwooners ontbloot, en de overgeblevene in eenen armoedigen staat gebragt. De berg volkeren worden hier *Corentes* genaamd; zy worden geregeerd door eenen *Sulthan* en twintig *Mantris*, die zich in 1755. op 't krachtigste aan ons verbonden hebben, hoewel zy reeds eene Eeuw geleeden met ons in 't verbond getreden zyn, en in 't jaar 1680. hun gansche land dat noch onder de Residentie van *Ajerhadja* staat, aan de Maatschappye opdroegen.

V I.

Bezittingen der Engelschen.

§. 64. *Majutta* tien mylen van *In-Majutta*, *drapoura*, wordt door agtien *Mantris* bestierd, die zich in 't geheel niet meer aan den *Sulthan* van *Indrapoura* bekreunen.

De Engelschen hebben hier geene Logie, doch de Inlanders brengen hunne waaren by hen te koop.

Mokko-
Mokko.

§. 65. Op *Mokko-Mokko*, twee en een halve myl zuidelyker gelegen, wierpen zy in 1717. eene vastigheid op, en daar door trokken zy naar zich, de peper van de *Lima Kottas*, zynde vyf Negeryen, die Landwaards in van *Majutta* gelegen zyn, en van alle daart omtrent liggende strecken, alwaar zy ook een voordéeligen handel met Lywaaten dryven.

Andere
Negeryen.

§. 66. *Ajer-dikit*, *Bantal*, *Traman*, *Ratta*, *Ipoë*, *Sablat*, *Kattaoen* en *Oerei* zyn plaatzen, die oudstydsmede tot het ryk van *Indrapoura*, en dus onder het gebied der Maatschappye behoorden: doch de Engelschen hebben de ryke Peper-Oogsten weten tot zich te trekken, en zelfs sterktens te *Ipoë*, *Kattaoen* en *Laja* opgericht.

Banca-
hoelo.
Sillebar.

Hier op volgt *Bancahoelo*, hunne hoofdplaats, en zuidwaards ligt in dit district de hooge berg van *Sillebar*. Ook hebben zy de posten van *Salloe-*

ma

ma of Sacati dat vyf dagen reizens van Bancahoeloe, en even zo verre van *Manna* en *Croë* ligt, welk laatste de *Croë*. scheiding is by de *Lampongs*.

§. 67. De Heer Edward Coles laatst ^{Engel-}Gouverneur van Bencole, in drie me- ^{fchen op} ^{Bancahoe-}moriën aan zyne principaalen den Staat ^{lo vroeg} van Bancahoelo beschryvende, zal ik ^{gezeten.} denzelven in de meeste zaaken volgen, en alleen hier aanmerken, dat de Engelschen in het jaar 1685. reeds op Bancahoelo zyn gezeten geweest: vervolgens in 1719. door den Inlander verjaagd. (12) door de Franschen in Bancahoelo in 1760. ingenomen, echter hebben zy zich 't zedert dien tyd zoo verre weder hersteld, dat zy behalven de zo evengenoemde kostbaare Peper plaatzen, van *Tapaoely* schoone Kampher en van *Natter* of *Nattal* fraai goud krygen, 't geen een Schip van de Oost-Indische Compagnie, het *Store Schip* genaamd, dat Batavia gemeenlyk aandoet, en één à twee Scheepen van Bengale en Madras komen afhaalen.

E 3

§. 68.

(12) Zie Tegenw. Staat 2. d. p. 219.

Marl-
bourg.

§. 68. Het Fort is *Marlbourg* genaamd, en wordt door den Heer COLLEs geheel onweerbaar beschreeven, en de lasten van het zelve zoo zwaar gesteld, dat zy de winsten ruim opweegen, als hebbende

In 1775. bedraagen voor	
1000. Slaaven, - - Sp: Rea ⁿ .	4465.
Hospitaal. - - - - -	5505.
Reparatien. - - - - -	28816.
Onkosten van Koop-	
manschappen. - - - - -	27274.
Nattal en Tapanoely. —	23684.

—————
Lasten Sp: Reaⁿ. 89744.

In 1775. Winsten berekent	
op de Peper: Sp: Rea ⁿ .	5852.
— Tollen. - - - - -	3736.
— Nattal en Ta-	
panoely. - - - - -	2520.

—————
12108.

—————
Dus de Lasten meer Sp: Reaⁿ. 77636.

Eiland
Rat.

§. 69. Het Eiland *Rat*, in de Baai gelegen, zoude eene goede Ankerplaats zyn, indien men 'er een hoofd maakte, doch dat is tot heden verwaarloosd.

§. 70.

§. 70. Totheden heeft men 'er geen Geen Jus-
titieel Col-
legie. Justitieel Collegie opgericht, waar
over ook veel klagten zyn.

§. 71. Het Geld, dat 'er gangbaar Munt.
is, bestaat meest in kleine silveren stuk-
jes op Cormandel gemunt, van een
Dubbeltje tot een Ropy, spotgewyze
Rigo Rigo, 't geen Koraalen betekend
genaamd, doch de laatste zyn 'er zeld-
zaam. Zy betalen elkander met Pa-
pieren-geld, dat omtrent twaalf per-
cento verliest.

§. 72. De Heer COLES beklagt Klagten
over de
Residen-
ten. zich zeer over de slechte behandeling
der Residenten, voornamentlyk van
Croë, die den Inlander de Engelschen
doet schuwen, haalende daar het vol-
gende van aan; op *Croë* betaaldt de En-
gelsche Compagnie 10. Rds. voor een
Bhar Peper, en heeft omtrent 5000.
Rds. onkosten van de Residentie.

Doch de Resident betaaldt den In-
lander meest in goed en berekent
32. lb Zout Een Sps. Reaal,
Een Kranjang Tobak 15. dito,
Een javaas Kleedje. 2. dito,

En door de behandeling is de Peper-leverantie van 320. Ton van 2000. $\text{t\textsubscript{b}}$ of 6'40'000, op 100. Ton of 2'00'000 $\text{t\textsubscript{b}}$ gekomen.

Daar en tegen zegt hy, betaalen de Nederlanders 15. Spaanse Reaalen voor de Bhár Peper aan den Koning van Bantam.

De Planter krygt agt Spaanse Reaalen de Bhár; doch hy koopt 320 $\text{t\textsubscript{b}}$ Zout voor een Sps. Reaal.
Een Cranjang Tobak 5. dito.
Een Kleedje - - - 1. ———

Inwoon-
ners.

§. 73. Het Land in deeze bezittingen is niet zeer vruchtbaar, en de Kust klippig, de Bergvolkeren, die het bewoonen *Baly Boegies* of overberg Volkeren genaamd, zyn sterk en onvernünftig, houdende zich meest op met Peper-planten, terwyl de Kust meest door Maleiers wordt bewoond.

Peper-
tuinen.

§. 74. Wanneer zy een Peper-tuin aanleggen, kappen zy een Bosch om, planten 'er Ryst en tusfchen dezelve steeken zy stekken van den Doornboom *Batang dado*, daar de Peper langs oploopt 15 à 16 voeten hoog.

De

De afzettels der Peper-ranken bloeien binnen de twee jaaren en draagen tot twintigjaar, men rekent die dragt zeer ongelyk. 1000. Boomen geeven zomtyds 5000. doch in slechte jaaren maar 500. ponden.

In 1776. heeft het gansche gebied 1070. Ton gegeeven of 21'40000. ponden.

§. 75. 't Zedert eenige jaaren zyn ^{Chinees-} 'er veelen Chineezen, die 'er ook ^{zen.} Zuiker Plantagien, en Araksbranderyen hebben.

§. 76. De Zuiker is slechter als de De Zui- derde soort Javafche; men kan dezelve niet herkookten en witter maaken, als dezelve een Maand in de Canasfer is, wordt zy stroopig, 't geen grootendeels moet toegeschreeven worden aan de roode klei, daar die Zuiker ingeteeldt is.

§. 77. De Arak is flauw, en heeft dien aangenaamen smaak van de Bata- viafche niet, en verliest by na de helft by de proeve.

Handel. no §. 78. Met deeze twee slechte waaren dryven zy echter noch handel, doch men zegt dat hunne meeste winsten bestaan, in 't verwisfelen van hunne papieren Geld, de Heer COLES rekent het dus uit.

100. Spaanse Reaalen is op Batavia

beid 140. Rds. of 6720 stuivers of 248

Ropyen & 27 stuivers. En deeze

te rug brengende naar Bancahoe-

lo doen tegens 2 Ropyen de Spaan-

sche Reaal 124 Spaansche Reaa-

len: dus kan men in twee Maan-

den 24. percento winnen.

VII.

Eilanden.

Nias.

§. 79. Op eenigen afstand van Sumatra liggen verscheidene Eilanden,

onder dewelken *Nias* de grootste is.

Het zelve is vruchtbaar en volkryk,

en ligt 12. mylen buiten de wal, by

Sinkol, waar op meer dan vyftig Ne-

geryen geteld worden, welker Regen-

ten geduurig overhoop liggende, het

land zelden buiten Oorlog laten, ver-

koopende hunne Gevangenen, of lie-

ver

ver geëoofde Landsgenooten als Slaaven aan den Handelaars die ten dien einde dit Eiland bevaaren. In 1669 hebben wy reeds met de Hoofden van 33. Negeryen een Verbond gesloten, 't welk in 1693. niet alleen bekrachtigd, maar ook door de bykoming van de overige Negeryen vergroot is, en deeze Tractaaten zyn in 1755. op het plegtigste vernieuwd.

De Niasfers zyn zeer wit van vel, 'tgeen met schubben bezet is, en zy hebben lange Ooren; wanneer dezelve als Slaaven verkogt worden, worden de Ooren gesneeden, en men bedient zich van bytende middelen om de ruwheid van hun vel te doen verliezen, waarom zy blank en glad worden, doch altyd eene vieze reuk houden.

§. 80. Het Eiland *Mantaon* op de hoogte van *Pasfaman* en

§. 81. Het Eiland *Goedfortuin* op de hoogte van *Priaman* hebben niets merkwaardigs.

§. 82.

Nasfauw. §. 82. Tegen over den hoek van *Indrapoura* liggen de Nasfausche eilanden, twee in getal, welkers Inwooners *Bancahoeloe* met *Clappers* en *Sago* voorzien.

Engano. §. 83. *Engano* is zuidelyker gelegen en noch weinig bekend. In het jaar 1770. hebben de Engelschen van *Bancoelen* het zelve doen opneemen door een *Barcq*, *Chialoup* en *Pantjalling*, te zaamen behoorlyk gemonteerd, en bemand met Circa 80. koppen, werpende het Anker omtrent een halve myl van het Eiland tuschen den vasten wal van *Sumatra* en het Eiland, op een fynen zandgrond, vermengt met graauwe aarde, aldaar zynde aangekomen vonden zy den Inlander onhandelbaar, en wierden teffens, by de eerste voet aan Land-zetting verjaagt, door circa 200. koppen, die een onverstaanbaare Taal spraaken en gewapend waren met *Toembaks* van hout, met een punt van doornen van vis: zy zyn middelmatig van postuur, hebbende lange haren die zy rondsom een weinig affnyden en in den midden laten groeien, en in elkander draaien;

zy

zy beroofden die geenen, welken zy konden achterhaalen van alles, scheurden de Kleederen aan stukken, die zy onder elkanderen verdeelden, hebbende by die gelegenheid de Capitain van de *Barcq* zyn Zyd-geweer verloorren. Na drie dagen vertoefd te hebben, vonden zy zich genoodzaakt te vertrekken, zoo om dat 'er geen drinkwater was te bekomen, als om dat men het onmogelyk vondt, met de Inwooners iets uit te richten, terwyl daar by kwam het gevaar, dat men liep door de N:W: winden, die sterkwaaiden op 't midden van 't Eiland, daar zy geankerd lagen. (13)

Dien derden dag vertrekkende, vonden zy 6 Man op een der reeven, bezig zynde met visfen, en die zy mede namen, waar van twee des nachts wegliepen, en de overige vier, bestaande in 2 Mans en 2 Vrouwen, stierven, kort na hunne komste tot

Ban-

---

(13) In de algemeene *Nederlandsche Letteroeffeningen* eerste deel *Mengelwerk* pag. 267 en 363. vindt men eene *Beschryving* van *Sumatra* en *Engano*, daar gezegt wordt dat 'er aan de *Zuid-Oost-kant* een goede *Haven* is. Men hoort binnen kort dit met meer zekerheid te kunnen zeggen.

Bancahoelo, dewyl zy zich niet konden gewinnen aan Ryst, en ander voedsel, dan een zeker kroost op de klippen groeiënde, en 't welk tot hunne dagelyksche onderhoud nevens den aldaar gevangen wordenden visch dient.

De dragt van de Vrouwen bestaat in een soort van Zeegewas, om haar schaamelheid geslagen, en de Mannen gaan geheel naakt.

De Vrucht-geevende Boomen, als Clappers, Piesang &c. zyn 'er niet ontdekt, en al wat het Land voor 't oog ten voorschyn bragt, bestont in boschagies van wilde boomen.

Kraka-
touw en
Slebezee.

§. 84. Als men langs den vlakken hoek, straat Zunda inkomt, vindt men, onder de wal van Lampong, noch twee hooge Eilanden *Krakatouw* en *Slebezee*, waar onder de Scheepen op 50. à 60. vaëmen wel eens ten anker komen, zynde echter alleen zandbergen onvruchtbaar en onbewoond.

VIII.

De Lampongs.

§. 85. Oostwaards van de bezittingen der Engelschen komen de Lampongs, in eigendom toebehoorende aan de Nederlandsche Oostindische Compagnie; doch den 1. September 1777. in leen gegeven aan den tegenwoordigen Koning van *Bantam*; *Sind Sulthan Abael Mafacheer Mahomed Alie Oesien.*

§. 86. Het Land is voornaamlyk bewoond langs de volgende Rivieren, die zich zelve in deeze orde van 't Westen naar 't Oosten volgen:

- Lampong Samanca.
- dito. Calanda.
- Silleboe.
- Poeti.
- Poegong. en
- Toelang bauang.

§. 87. Het westelykste, *Lampong Samanca* genaamd, is van de Engelsche bezittingen afgescheiden, door de Ri- vier

vier *Moeara Seleman*; de Nederland-
sche Compagnie heeft 'er in 1762. een
Fortje gelegd aan de Rivier *Borne*, 't
geen den naam draagt van de jonge
Petrus Albertus.

Lamong
Toelong
Bauang.

§. 88. Aan de Rivier van *Lamong
Toelong bauang* heeft de Compagnie
mede een Fort, 'tgeen in 1737. is ge-
bouwd, de naam van *Valken-Oog* draagt,
en 36. uren opwaards de Rivier gele-
gen is, in de Negery *Mangala*, daar de
Regent van wegens *Bantam* zyn ver-
blyf houdt; voornamentlyk aangelegd,
om de grens-scheiding tusfchen *Ban-
tam* en *Palembang* die door de Rivier
Masoefi gemaakt wordt, te bepaalen.

Gesteld-
heid van 't
Land.

§. 89. Alle deeze Landen zyn laag
en moerasfig aan 't Zeestrand, de mees-
te Negeryen, liggen op Bergen, om
dat het water in January en February
zomtyds wel twintig voeten in een Et-
maal ryst, en 't geheele Land over-
stroomt voornamentlyk langs de zwa-
re rievieren van *Toelang-Bauang* (14)
Wajompo en *Comoryn*. Het

(14) *Kalensyn* spreekt van een Stad *Dampin* in de
bogt van *Lamong* gelegen, doch 't is een kleine
Negery die niet als in droogen tyd bewoond wordt.

Het binnenland is met zwaar Gebergte en Bosfchen bedekt, die met Eliphanten, Renocers en ander wild gedierte vervuld zyn.

§. 90. Ieder Negery of Dorp heeft ^{Gebouwen.} een Eere-poort, daar niemand dan de oudsten door mogen gaan, (*Lawang Coere* genaamd) nevens een Balle, of Vergader-Zaal, die zoo als de meeste Huizen, op paalen van yzerhout, agt voeten hoog gebouwd is; voor ieder Negery ligt een vlot van zwaare balken, daar ieder een gaat wasfchen.

§. 91. Hunne Vaartuigen zyn ge-^{Vaartui.} bouwd van zwaare uitgeholde boomen uit één stuk, en worden *Canoos* genaamd, men heeft 'er gezien, die tot Dertien Duizend Ponden konden laaden.

§. 92. De grootste handel is in ^{Handel.} zout, by de Coyang van 4000^{tb}, Lywaaten, en Neurenburger waaren.

Doch de Goederen, die hier vallen zyn kostbaarder, een weinig Goud, Starfteenen of *Maas-ourong*, zynde

III. Deel.

F

een

een soort van Tinsteen, die gefleepen wordt, Bindrottings, Handrottings, Capas of Boomwol en worden door particulieren vervoerd.

Peper.

§. 93. Al de Peper wordt aan den Koning van Bantam geleverd, die voor de Bhaar van 375 Ponden, op *Mangalaw*, betaald zeven Spaansche-matten, doch aan de geenen die dezelve op Bantam brengen, negen Spaansche-Reaalen, wordende de Peper op Bantam alle weder aan de Compagnie geleverd, en van daar naar Batavia vervoerd, ter verzending naar Nederland en China.

IX.

Het Ryk van Palembang.

Grenzen.

§. 94. Het Ryk van *Palembang* grenst ten Noorden en ten Westen aan de Ryken van *Andragiri* en *Manincabo*, en ten Zuiden aan het *Lamponsche*, men kan van deszelfs westelyke grenzen in één dag op *Bancahoe-loe* komen.

Het

Het wordt door een menigte Rivieren besproeit, waar van de voornaamste zyn de *Mousfy* die voorby Compagnies Logie stroomt, de *Ogang*, de *Bangoeasung*, en de *Comoryn*.

Tot dit Ryk behooren ook de Eilanden *Banca* en *Bliton*. Banca en
Bliton.

Deeze Eilanden hebben bevoorens haar eigen Koning gehad, die in 1668, op zyn verzoek onder Compagnies bescherming is aangenomen, eenige jaaren daarna zyn dezelve aan het Palembangfche Ryk gekomen, door het huwelyk van den Sulthan met de Weduwe van den Koning dier Eilanden.

Banca door de Straat van dien naam, van Sumatra afgefcheiden, fchynt wel een Berg van Thin-zand, en daar door de waare Rykdom der Palembangfche te zyn, die er ruim 25000. Chineezen, jaar in jaar uit, aan het graaven hebben; de voornaame Thin-Mynen zyn in de baaien van

Tanjong Oelar.

Antang.

Clabat.

F 2

Blin-

Blinjo. en

Tamblang. en

125. ponden Zand-Ertz geeft gemeenlyk 70. ponden Thin in Schuitjes.

Men wil dat 'er op *Songi Poeti* een Diamant-myn is, en verscheide Gouden Zilver-mynen, die het verboden is aanteroeren.

Bliton ligt beoosten *Banca*, is slecht bewoont en strekt meest tot een verblyf van misnoegde Vorstjes, die zich op Zeeroof toeleggen; echter is 'er ook een Thin-berg gelyk te *Banca*, doch daar niets noemenswaardigs gegraven wordt, door gebrek aan Inwooners.

Het Ryk
van Pa-
lembang.

§. 95. Het benedenste gedeelte van het Ryk van Palembang bestaat, uit laage landen, meest met moerassen en zwaare bosfchen en, buiten eenige weinige districten, ten eenemaal onbekwaam ter voorzetting van eenige Cultuur, en men gelooft ook 'in het algemeen, dat het in voorige Eeuwen de Zee-strand geweest en alles aangespoelt land is; Want niet alleen de
tegen-

tegenwoordige Zee-strand noch dagelijks meer en meer aanwint, maar zelfs hier boven, wanneer men diep graaft, vindt men dikwils Schelpen en andere Zeegewasfchn en ook stukken van vaartuigen en prauwen.

§. 96. De gesteldheid der ^{Boven-}landen die vol bergen en zwaare bosschen zyn, is ten eenemaal onbekent, wyl de ongemeene wantrouwende aart der Palembangers (die al jalours zyn, als men een quart-myl boven de Logie komt) niet toelaat daar van eenige Elucidatie te bekomen, en zoo ze 'er al eenige verhalen van doen, zoo zyn die met zoo veel fabelen en tegenstrydigheden opgevult, dat men 'er zelfs geen gising byna van kan maaken; doch uit de producten, die van daar afgevoert worden, meest bestaande uit de Peper, Vruchten, Groentens, zwaare Hout-werken, Handrottings, Drakenbloed, Benzuin, Campher en Wax, moet men opmaken, dat deze (uitgenomen de Provintie *Blida*, daar byna lover noch gras groeit, en derhalven tot een balling plaats verstrekt) noch al vruchtbaar zyn, en het

te bejammeren is, dat dezelve onder geen betere en beschaafder Regeringsvorm staan, ten einde de voordeelen, die de Natuur aanbied, te kunnen genieten.

Verdeeling.

§. 97. Deeze Bovenlanden zyn in verscheidene Provintien verdeelt, dewelke, na evenredigheid van haare groote of aanzien, door de Palembangsehe Prinsfen en andere Hofsgrooten, als Gouverneurs of onder een andere Titul geregeert worden; doch deeze gaan er zelve zeer zelden of nooit naar toe, en laten de haar toevertrouwde Landen weder door mindere Hoofden regeeren, dewelke gehouden zyn aan haar rekenfchap te doen, terwyl die Gouverneurs te vreden zyn, als zy 'er haar onderhoud en de vereifchte dienften maar van hebben, en zich doorgaans weinig verders 'er laten aangelegen leggen, hoedanig zoo een door haar aangesteld Hoofd, met den Onderdaan handelt, en of hy zyn plicht volbrengt, het welk mede een voornaam gedeelte uitmaakt, van het verval der Bovenlanden en voornamentlyk der Peper Culture, ter-

wyl

wyl 'er zich in gem. bovenlanden noch een meenigte Pangerangs bevinden, afkomelingen van de oude bezitters van die landen, dewelke quasi een klein district ter bestiering onder hooger gezag van de een of andere Hofsgroote, toevertrouwt worden; doch dewelke onder zeer veel verdrukking en armoede leeven, en als ze aan het Hof moeten verschynen, met zoo weinig distinctie behandelt worden, dat ze by de minste Hofsgrooten niet mogen zitten, ja zelfs niet eens een Piek en Zonnescherm mogen gebruiken, het welke anders aan de minste Ingeby toegestaan wordt.

§. 98. De Ingezeten^{nen} van het Palembangfche Ryk zyn denklyk afkomstig van de Malacsche Kust en het vaste land, en het zelve moet al vroeg zeer volkryk geweest zyn, indien men mag gelooven te geen by VALENTYN (15) aangetekend is, dat de Maleiers van de Rivier *Malajo* haaren naam zoude ontleenen, en aan de boorden van die Rivier by den berg *Mahamero* zoude

(15) 5, Deel, 1. Stuk, onder Malacca.

de gewoont hebben, en van daar in 1260. of iets vroeger na de overwal, tans de Maleidsche of Malacsche Kust overgestoken zyn.

Vorsten
afkomst.

§. 99. De tegenwoordige bezitters van het zelve, onder dien naam, zyn van het Eiland Java afkomstig, doch hoedanig zy zich hier gevestigd hebben en gekomen zyn, is men het niet eens. Zommige verhalen, dat eenen *Bro Wijoyo*, Sulthan van *Majapait*, door het Zwaerd des oorlogs het Palembangse Ryk overwonnen en vervolgens een van zyne Zoonen, *Aria Damar* geheeten, tot Koning 'er over zoude aangesteld hebben, waar van de tegenwoordige Palembangse Vorsten zoude afkomstig zyn, en welke afkomst de tegenwoordige Koning ook schynt aanteneemen.

Dit is zeker dat Palembang in 1596. noch onder Bantam forteerde, en dat de tegenwoordige Koninglyke Familie door de Compagnie op den Throon is gesteld, uit welke reden de Palembangers by een exclusief Contract in 1777. gerenoveerd, zich verbonden heb-

hebben geene andere Natien in het Ryk te accepteren, alle haare Producten aan de Compagnie te leveren en jaarlyks een Gezantschap naar Batavia te zenden.

§. 100. De tegenwoordige Sulthan ^{Tegenwoordige Vorst.} is *Rato Achmat Baharoedien*, zynde een Zoon van den in 1728. verstorvenen Keizer, dezelve heeft een Oom *Pangerang de Patty*, en een Broeder *Pangerang Soerie*, en een Zoon *Pangerang Rato*, van tien jaaren oud.

§. 101. Door de Staatkunde die de ^{Staatkunde.} Palembangers van den beginne af gebruikt hebben, en noch gebruiken, van haar land open te zetten voor alle Natien die 'er zich met ter woon willen nederzetten, zoo is het Ryk, of voornamentlyk de beneden landen, ook bewoond door verscheidene soorten van Volkeren; men vindt 'er uit *China, Cochim China, Cambodia, Siam, Patanie* en andere van de *Maleidsche Kust, Javaanen, Mandhareezen* en andere Oosterfche Volkeren. Zoo meede die op andere plaatzen van de binnen en Noord-Kust van dit Eiland Sumatra

traf huisgehóoren; Doch de bovent-
landē zyn meest door de eigen Na-
tionaalen bewoont, men Banca, buiten
de oude Ingezetenē, meest door
Chineezen.

Geestelyk *1702* §. 102. Doch onder de hier woo-
nende Vreemdelingen vindt men geen
meerder, als de Arabische geestelyken,
(die pestēns voor dit land, welks
aardsch Paradys het is) die bedriegers
hebben zich een groot ontzag en eer-
bied onder de Palembangers weten
te verwekken, en noodzaakelyk te
maaken, alles wat zy begeeren wordt
haar toegestaan, en zoo verre zelfs,
dat zy rijk, en de onderaanen arm
worden: duizenden en onmagtaanbare
vonden hebben zy bin haare schelm-
stukken uit te voeren, en zoo zy den-
ken, dat zy eenigen tegenstand of
moeilykheden van de Palembangers
maante verwachten hebben, dan maa-
ken zy haer maade eed of andere leu-
gen of gewaand gerucht van oorlog
wys, waar door zy ten eersten be-
vreest worden, en der Paapen hulp
zoeken, diev zich swonderlyk hier
van weeten te bedienen; geen nieu-
weling

weling komt 'er ook uit Arabien, of hy is door de hier woonachtige reeds onderweezen, wat nieuwe wetten en uitleggingen van den Alcoran hy moet bedeele; en schoon haare bedriege-ryen dagelyks meer en meer beginnen te blyken, zoo hebben de Palembangfche echter geen moeds genoeg om haar tegen te gaan, wyl zy voor haar veyloekingen ten uiterften bevreest zyn.

§. 103. De zoo genaamde stad Palembang ligt op de Z. B. van 2. gr. en 49. min. in een laage en moerasfige vlakte, 18. goede mylen van de zee en zoo verre van het gebergte, dat men 'er, zelfs geen schyn van zien kan. Zy is langs de beide oevers van de rivier Mousy gebouwt, en zal twee mylen in de lengte beflaan, terwyl de meenigvuldige kreeken en spruiten, die hier omtrent in deezen ftroom uitkomen, ook alle bewoondt worden, waar door ze een meenigte Inwoonders heeft. Deeze verblyf plaats des Konings heeft geen de minste aanzien, want doordi en niemand buiten den Koning een steen gebouw mag hebben,

De Stad
Palem-
bang.

zoo zyn alle wooningen van Planken of bamboezen, op paalen gebouwt en, uitgenomen eenige weinige, die pannen-daken hebben, met adap gedekt; ook vindt men in meenigte langs de rivier aan de oevers, naast elkanderen liggen, een soort van wooningen, ranketten genaamd, dewelke van gevlogten bamboezen, op zwaare vloten van dat riet opgeslagen en aan Paalen vast gebonden zyn, welke wooningen meest uit winkels bestaan en zoo de bewoonder zyn legplaats niet langer aanstaat, zoo dryft hy maar met zyn vlot de rivier op of af, om een betere en bekwaamer te zoeken. Ook heeft deeze hoofdplaats niets bekoorlyk of aangenaams by en om zich, by na rondom ligtze beslooten in de boschen, men vindt 'er gecne wegen of wandel-plaatzen, en men kan geen mensch gaan spreeken of ergens naar toegaan, zonder 'er vaartuigen toe te gebruiken om derwaarts te komen; zoo dat men alle dagen eenige honderden Vaartuigen, geduurig de rivier ziet op en af vaaren, ten diensten van zoodanige verrichtingen, als mede om levens middelen en andere waaren uit

ta

te venten, wyl men buiten een eenige marktplaats, die zeer onveilig is, en met hoog water onderloopt, geen andere publicque plaats vindt om 'er zyne goederen ter verkoop te brengen.

§. 104. Twee aanzienlyke gebou- ^{Tempel}
wen vindt men maar op gansch Palembang, te weeten des Konings Tempelen Paleis; het eerst-gemelde staat achter den Dalm op een groot plein, en zoude door een Europeesch gemaakt zyn, gelyk de bouworde daarvan, dat ook schynt te bevestigen; het zelve is een sierlyk langwerpig gebouw, met twee uitstekende vleugels, de muuren zyn met groote glasraamen en gladde halve pilasters verciert, en het dak bestaat uit een vlakke vierkante koepel, dewelke met sierappen gedekt is.

§. 105. Des Konings Paleis is rond- ^{Paleis.}
om binnen een zwaare muur gesloten, zoo dat men van de daar in staande gebouwen, wyl geen Europeesch 'er in komen mag, de minste kundigheid niet kan krygen, doch zoo veel men van buiten oordeelen kan, schynen dezelve

ve groot en hoog te zyn, en alle met fierappen gedekt; het eenigste dat men er van buiten noch van zien kan, is een zwaare en breede poort, dewelke deftig gebouwd is. Aan de beneeden kant des Dalm, staat een hoge en dikke vierkante batterye, met een dak op het zelve, waar onder een meenigte stukken Canons liggen, dewelke alleen op byzondere plegtigheden gelost worden; aan de beneede kant van deeze battery ligt langs de rivier mede een diergelyke sterkte, dewelke 8 à 9. voeten hoog zal zyn, mede met een dak voorzien, en in de muur met zwaare val-deuren voor de schietgaten, dewelke nooit open gedaan worden, ten zy het geschut van deeze battery moet gebruikt worden. Tusschen deeze twee batteryen loopt een plein, daar een meenigte geschut onder een afdak ligt, en aan het einde van dit plein vindt men de Audientie-plaats des Konings, als hy in het openbaar gehoor geeft; dit is een open vierkant vertrek met een adappe dak, en aan de wanden verciert met eenige geweeren; doch het wordt ook voor een werk-en bergplaats van zommige goederen gebruikt,

bruikt, terwyl het voor het overige weinig aanzien heeft, en zoo morsig is, dat het eerder een beestenital geldt, dan een plaats, geschikt voor zoodanige plegtigheden.

§. 106. Hierzoude men noch kunnen by voegen de Koniglyke Begraafplaatzen op Palembang Lama, (voorheen de verblyfplaats der oude Vorsten) omtrent een myl van hier naar beneden geleege; dezelve liggen op eene verheevene grond, en geen Europeesch is het geoorloft te naderen tot de graven zelve, over ieder van welke een byzonder tamelyk hoog gebouw gestigt is, alle van elkanderen in smaak onderscheiden, en waar van de pracht afhangt na de hoogte van de overleedene, of de achting die men voor dezelve gehad heeft; hier worden ook maar alleenlyk begraaven de Koningen, derzelve echte Gemaalinnen en Kinderen, terwyl de overige Koniglyke Familie haare byzondere Begraafplaats heeft.

§. 107. Wyl de Rivier *Mousfy*, de welke voor 's Compagnies Logie een quart-

quart - myl zal breed zyn, zeer diep en bevaarbaar is voor zwaare barken en ligte fcheepen, die niet dieper als 14. voet gaan, zwaare fcheepen het thans zeer moeyelyk hebbende om boven te komen, wegens het aanneemen der droogtens, zoo is het op dezelve in de Oost - mousfon zeer leevendig, door de menigte van handel Vaartuigen, dewelke als van Java en Madura alhier met ryst, zout, allerhande zoorten van Javafche lywaaten en andere producten komen: in vroegere jaaren plagt deeze plaats veel bloeyender te zyn, den handel neemt van dag tot dag af, het welk veroorzaakt wordt door de meer en meer toeneemende armoede der Inwoonders; want, daar men in voorige tyden hier veele gegoede particuliere Menschen hadt, daar zoude men, de meeste Arabifche geestelyke uitgesloten, dezelve thans wel met lantaarns mogen zoeken.

Sterktens. §. 108. Buiten de Fortificatie werken by 'sKonings paleis, en een geringe benting aan de Sonfang of aan de mond van de Mousfy, vindt men zoo als gezegt wordt, noch maar eene sterkte

te in het Ryk, dewelke in het Gebertge zoude liggen, waarin, na zommiger verhaal, des Konings voornaamste schatten zoude geborgen zyn; doch zoo andere willen, zoude het een Magazyn voor kruit en eenige ammunitie van Oorlog zyn, welk laatste ook het meeste geloof verdient, wyl de wantrouwende aart der Palembangsche Vorsten niet toelaat, zich zoo verre van haare schatten, daarse secuere Bergplaats genoeg voor in den Dalm hebben, te verwyderen; ook spreekt den opneem daar van, na den dood van den Overleeden Soufoehoeng, zulks tegen, en voor het naast geloof ik, dat het verhaal van deeze sterkte maar een uitvinding is.

§. 109. De Regeerings-form heeft ^{Regeer-} uiterlyk de gedaante van een geregu- ^{rijs} leerd bestier; men vindt 'er een eer- ^{voorn.} ste Minister, mitsgaders hooge en laage Amptenaaren, dewelke het bewint hebben over de politie; de burgerlyke Regeering; de aankomende vreemde handelaars; de belangen van het Ryk; en de huishouding van het zelve. Ook heeft men 'er een waereldly-

ke den geestelyke rechtbank en eenige zoo genaamde Ryks-wetten, waar na men zich moet reguleeren, en andere ordonnantiën; zoo ter bewaaringe der algemeene rust, als waar na het recht gehandhaaft moet worden; doch weinige van deeze Instructiën zyn, ten zy dezelve op de Godsdiens- betrekking hebben, en in den Alcoran aangetekent staan, beschreeven; maar de meeste berusten op mondelyke ordres; mitsgaders overleveringen en gewoontens der voorige tyden, waar doorze langzaamerhand of vergeeten, of verbasterd worden: en de slechte opvolging van dezelve maakt, dat 'er geen schaduw van goede ordre overblyft, en men geen ongeschikter bestier beschouwen kan.

Schraap-
zucht der
Ampte-
naaren.

§. 110. Dewyl geene deezer Amptenaaren eenige bezolding van den Koning trekken, en het haar eers genoeg moet zyn in dienst van haaren Vorst te weezen, (die 'er zich ook doorgaans weinig na informeert, hoe zy haar departement waarneemen) zoo moeten zy haar bestaan door andere wegen zoeken, en derhalven behart-

hartigen zy haar bestier, na dat eigen belang het meede brengt; en nademaal dit algemeen is, zoo durft den een over den ander by den Koning niet klagen, ten zy het 'er een mogte zyn, die by den Verst in een meer als gemeene gunst staat, en verzekert is, dat zyne klagten, het zy recht of onrechtvaardig, na zyn genoeg en zullen aangehoort en beslist worden; welke gunst zy zeer wel dooraanzienelyke presenten of het vermeerderen van 's Konings kas weeten te bejaagen, want die het meeste daar in brengt, die kan zich ook het meeste van zyn Hoogheids genade verzekeren: en zulk een Minister vindt derhalven weinig of geen tegenspraak in zyn goedvinden, wyl hy anders zyn beklag 'er over zoude in brengen, dat een ander in tegendeel over hem niet doen durft.

§. III. Zoo gaat het ook in de Rechtbanken. Rechtbanken, schreeuwende is de onrechtvaardigheid die 'er in gebruikt wordt, al zyn de bewyzen noch zoo klaar, zoo weeten zy dezelve te verdrayen, al was het zelfs dat dezelve op de Alcoran gegrond en het geschil

na dat Wet-boek moest gevonnist worden: die de sterkste arm heeft, de vermogenste vrienden bezit, en de aanzienlykste presenten geeft; dryft boven: en wyl'er geen appél op is, zoo moet men zich wel in het vonnis getroosten, wyl niemand als een gunsteling 'er over by den Koning durft klagen; want, zoo het al eens een ander onderneemt, zoo wordt hy door den Vorst maar weder tot den rechter overgeweezen.

Vreemde-
ingen wel
•handelt.

§. 112. De aankomende vreemde Handelaars zyn de eenigste particulieren, dewelke noch al rechtwedervaaert, men vindt Sabandhaars over de Chineesen, Javaanen en Maleiërs, het welk geschikt is, niet naar de natiewaar van het Vaartuig is, maar naar het hoofd over het zelve, zoo dat een Java's Vaartuig, als'er een Chineefche Schipper op is, zich by den Sabandhaar over de Chineesen moet aan geeven, en zoo gaat het ook met de anderen.

Die Sabandhaars moeten, zoo verre de Koning aanbelangt, deeze handelaars voor alle molesten zynet onder-

derdaanen befchermen; haare handel en zaaken bevorderen, en bezorgen dat haare uitstaande gelden inkomen, mitsgaders van die marchandeurs de tollē ontvangen, doch nadien die menschen onder het bewind en de Judicatuuren van 's Compagnies Opperhoofd behooren, zoo durft men dezelve niet knevelen noch onrecht doen; want by klagten daar over aan den Koning, zoude het voor zulk een Sabandhaar niet wel afloopen, gelyk 'er om die reeden over drie jaaren noch een afgezet, en door den Sulthan by na tot den bedelzak is gebragt geworden.

§. 113. De handel-dryvende Arabische Geestelyken, die vry van alle inposten zyn, hebben met deeze licentmeesters niet van nooden, maar staan, voor zoo verre zy onder 's Konings gebied behooren, onder twee daar toe aangestelde Opper-Priesters, voor wien zy ook te recht moeten komen en haare zaaken afgedaan worden; doch zoo zy het hier niet eens kunnen worden, moeten zy haare bezwaarnissen inbrengen by den Pangerang Ponghoulou of Geestelyke-Ryks-

Opperrichter , die dezelve dan na de Mahometaansche wetten beslist, schoon 'er ook dikwils door de hoogmoedige Paapen weinig om gegeven wordt.

Geestely-
ke Opper-
Richter.

§. 114. Deze Geestelyke Opperrichter is ook gehouden alle duister- en zwaarigheden in de Mahometaansche wetten op te helderen en uit te leggen , alle dubbelzinnigheden in dezelve , en iemands bezwaarnissen daar omtrent , te onderzoeken en op te losfen ; en zoo hy omtrent huwelyken of zaaken van een andere natuur, daar de Wetten van den Alcoran by te pas komen , geraadpleegd wordt, zyn advis te geeven,

Hoofd der
Gauwdie-
ven.

§. 115. Men vindt ook in dit Ryk een Amptenaar , wiens gelykheid van dienst ik niet geloof dat in de gansche waereld, ten minsten zeer schaars, zal te vinden zyn; te weeten, een hoofd der zoo genaamde gepermitteerde Gauwdieven, Sumbauwareefen genaamd; en dit hoofd staat in dit opzicht ook weder onder den ryks Fiscaal, dewelke 'er mede zyn portie van heeft. Dee-

Deeze Sumbauwareefen zyn, behalven eenige weinige nooddruftige vrye lieden, meest slaaven, van de arme en behoeftige Pangerangs en Hofsgrooten, die haar aandeel in het geroofde hebben, en 'er een groot middel van haar bestaan uit vinden. Zy zyn onverbeeldelyk brutaal en ondernemende, laten zich tot alle schelmstukken, zelfs tot het ombrengen van iemand, omkopen, voeren haare dieverryen zoo wel by dag als nacht uit, en ontzien zelfs de goederen van de grootste in het ryk niet; het geroofde moeten zy by dit hoofd brengen, die 'er de verdeeling van maakt en zyn aandeel van heeft: men heeft verlof, zoo zy op de daat betrapt worden, haar ten eersten van het leeven te berooven, doch zoo zy by den Koning of den rechter gebragt en overtuigd worden, moet dat hoofd bezorgen, dat het gestolene weder te recht come, en den daader wordt de vingers en toonen of ook zomtyds de handen en voeten afgekapt, doch zelden is het dat ze zwaarder gestraft worden.

wordt zelden het dood maar moet wederom leeven van het goed en

Moord
wordt zel-
den ge-
straft.

§. 116. Moord en Doodflag van de eene vrye Mahometaan omtrent den anderen, (want zyn Slaaven mag men vry om het leeven brengen) wordt by bevinding, als het met opzet gefchied is, en men geen vermogende arm heeft, met de dood gestraft; doch hier van zyn uitgezondert de Prinzen en voornaamfte Hofsgrooten, dewelke zulks strafloos omtrent haare onderhoorigen en den gemeenen man mogen verrichten, doch, zoo een Mahometaan ecn Chinees van het leeven heeft berooft, en het angeklaagt wordt, zoo kan hy zulks doorgaans met een ligte boete afmaaken, om dat de daad aan een heiden gefchied is.

Overfpeel.

§. 117. Overfpeel moet men ook met de dood boeten; gelyk ook bloedfchande, waar van de fchuldige leevendig, half of met het onderlyf, in de aarde begraven en vervolgens dood gefteenigd worden.

Dievery.

§. 118. Dievery en huisbraak, als het voor den Rechter gebragt wordt, wordt zelden met de dood, maar met wederom geeven van het goed, en een

een boete gestraft: of zoo als onder de beschryving der Sumbauwareesen gezegt is.

§. 119. Die valsche Munt slaat, of de pitjes na maakt, diens handen worden afgekapt, terwyl misdaden van een mindere graad, ook met straffen van een mindere strengheid geboet worden.

Valsche Munt.

§. 120. Doch die tegen den Koning misdoet en door den Vorst, het zy ter dood, of tot ballingschap verweezen wordt, deszelfs Vrouw en Kinderen als zy in het leeven blyven, worden Slaaven voor den Koning; dal zyn vermogen vervalt aan denzelven, en al laat hy schulden na, en middelen genoeg dat dezelve betaald kunnen worden, zoo kan den Crediteur er geen penning van krygen; dit laatste heeft men ook meestentyds te verwachten, by aldien een onderhoorige van de Prinsfen of Hofsgrooten, tegen zyn Heer misdaan heeft, en door hem uit zyn dienst gezet of van het leeven berooft wordt.

Misdad tegen den Koning.

Veele
soorten
van Na-
den.

§. 121. Men heeft in dit Ryk een wonderlyke vermengeling van onderdaanen, dewelke alle wel van het hooger gebied des Konings afhangen, doch echter veroorzaaken, dat ieder zynaanhang heeft, en in tyd van expeditien of opstand weet, hoe veel hy kan leeveren, of wie hem behulpzaam zyn moet. Ieder Pagerang, Hofsgrooten, of die maar van eenig aanzien of vermogen is, heeft de zyne, want buiten de onderhoorige in haar Gouvernement of directie, wordt ieder, die van haar geld leent, of derzelve protectie verzoekt, haar onderdaan, en, zoodanig een, moet dan ook nacht en dag, tot alle werk, voor zulk een Gusti of Heer, ten dienste staan, en kan niet dan met zeer veel moeite weder van hem ontslagen worden; doch deeze verkeerde toelaating veroorzaakt, dat veele boosdoenders haar gebruik er van maaken, en zulk een beschermheer een gansche bende schelmen onder zich heeft.

Munt
Pitjes.

§. 122. Eén Muntspecie, wordt maar alleenlyk in dit Ryk geslagen, het welk de pitjes, en dunne ronde met lood

lood vermengde tinneplaatjes zyn , waar op eenige characters , en een vierkant gaatje in hetzelfde , en welke characters verandert worden, zoo dikwils als 'er een nieuwe Koning op den Throon klimt ; niemand mag dezelve slaan, dan die een uitsluitend privilegie daar toe van den Vorst heeft. Vyf hondert daar van worden 'er aan een bos ge-reegen , en die gaan voor vier st. Hollandsch; en zestien zulke bosfen krygt men voor een Spaansche - mat , doch buiten deeze pitjes roulleeren hier geen andere geldspecien , als gecartelde Ducatons , ronde en vierkante Spaansche Reaalen , en de Kopdaalders ; doch deeze laatste zo wel als de nieuwe Spaansche Kopdaalder , doet maar vyftien bos pitjes , en by leverantie van producten alhier aan de Compagnie , willen zy geen ander geld dan de oude ronde Spaansche Reaalen voor 's Konings kas accepteeeren.

§. 123. In het Gewigt reguleeren ^{Gewigt} zy zich in den handel onder elkanderen , het meest na de Chineese datjing. Een Coyang Ryst of Zout is 4800. catjes of 48. picol , en een picol 100. catjes

jes of 125. lb. De groote Ryst en Zout maat, Sjav genaamd, houd in 60. catjes, en de kleine maat of gantang, 6. catjes, gaande dus van de eerste 80. en van de laatste 800. op een Coyang, doch met deeze maten geschied veel bedrog; want, schoon ze volgens 's Konings ordre geykt moeten zyn, en by de Sanbandhaars gehaald worden, zoo vindt men doorgaans als men niet op zyn hoede is, tweederlei soort van maten by de Hofsgrooten en Kooplieden, met welke ééne zy in, en met de andere wederom uit-meeën.

Maat.

§. 124. Omtrent de Peper hebben zy een andere maat, waar van 1000. koppes gezuiverde Peper gerekend wordt 12½. picol uit te maaken, en by het verkoopen van stuk-goederen wordt de by ons gewoone El gebruikte, dan wel by de Asta verkogt.

Ten opzichte van het Goud, houdt een catje daar van 10. thail, of de zwaarte van 22½. Spaansche-matten. Een thail weegt 2½. Spaansche-matten, en zoo daalt men af tot een Schelling, en

en vervolgens tot een zoort van roode boontjes, waar van twaalf de zwaarte van een Schelling uitmaaken; doch omtrent het Zilver weet men hier van geen ander gewigt, als het zelve tegen Spaansche Reaalen op te weegen.

§. 125. De Koning, wiens Ryk ^{Konings} erfelyk is op zyn oudste wettige Zoon, ^{magt.} of by gebrek van zoodanige Spruiten, op de naaste mannelyke Bloedverwant, is volstrekt onbepaalt in zyn heerschappy; zyn wil is de hoogste wet, en zoo hy iemand ter dood of tot eene andere straf verwyst, vermag men zelfs voor de zoodanige niet eens pardon of vermindering van straf affmeeken. Behalven de volgens de Mahometaansche wet toegestaane echte Vrouwen, heeft hy een meenigte bywyven, en wordt volgens de Oostersche wyze in zyn Paleis, alleen van Vrouwen gediend en opgepast, doch als hy in het publicq verschynt, behoorenze niet onder zyn gevolg, ten zy hy zyne Vrouwen mogte mede neemen, om dezelve wat te vermaaken, en zoo hy met dezelve uit vaaren

ren gaat, en eene van de roeyers of iemand der voorby vaarende, na deeze zyne Gemaalinnen, en Bywyven, die achter een behangzel zitten, omkykt, die wordt ten eersten daar over gekrist. Geene Mansperfoonen als alleen des Konings naaste Bloedverwanten, en die hy deeze gunst wil bewyzen, mogen in het binnenste van het Paleis komen, en alle dienften van het zelve worden door Vrouwen verricht, uitgenomen het waterdraagen, waar toe de Provintie *Blida* alle maanden een bepaalt getal Mansperfoonen moet leeveren, welke volkeren buiten gemeen onnoozel en eenvoudig zyn, men heeft zelfs geen éen voorbeeld, dat eene van dezelve zich ooit in den Dalm, onder den drom van zoo veel honderden Vrouwlieden, tot iets onbehoorlyks heeft laten verleiden; Ja, het vertrouwen des Konings, omtrent deeze waterdraagers gaat zelfs zoo verre, dat hy zyn Vrouwen-timmer toestaat, zoo wel in zyn by- als afzyn, dezelve te plaagen en 'er zich meede te vermaaken.

DE KONING SI 38W 0712002 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900

DE KONING SI 38W 0712002 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900

DE KONING SI 38W 0712002 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900

DE KONING SI 38W 0712002 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900

Uit

Uit het verhaalde blykt dus, dat er geen byzondere amptenaaren zyn, die tot de Hofhouding of praal des Konings behooren; de Tecos of zaakbezorgers zyn de eenigste, waar van hier nader zal gesproken worden.

§. 126. De pracht die den Koning Konings
pracht. by ordinaire verschyning omringt, vertoont weinig Majesteit, twee vaste dagen zyn er in de week, dat hy buiten komt, en anders zoo dikwils hy het goed vindt; als dan zitten er achter en op zy van hem op den grond zes die donderbosten in de hand hebben met de kolven na zich toegekeert, agt pieke-dragers, een die een schild en een die een zwaerd in de hand heeft, mitsgaders die zyn pienang-doos, friebakje en water-gorgelet draagt; terwyl de Vorst zelve zeer gemeen gekleed is, doch op plegtige dagen en als er een Compagnies brief afgaat of ontvangen wordt, is de praal vry groter. By geleegenheid van de laatste wierd het voorplein beplant met een meenigte standaarden, en er is een detachement Militairen welke Granadiers zullen verbeelden, bui

buiten de ordinaire donderbos-dragers, deeze zitten dan achter den Koning, die behalven pieken van het gemeene maakzel, ook pieken van staat, mitsgaders de Staf, het Schild, en Zwaerdt van staat, en andere ornamenten draagen; — Alles is dan van goud of sawasfen, met diamanten verciert tot 's Konings water-gorgolet toe, terwyl de brief op een goude schotel den Koning aangeboden wordt.

**Konings
Ministers.**

§. 127. Die door den Koning in eene waardigheid verheeven wordt, of van hem eene dienst van maar eenig aanzien erlangt, krygt als dan van denzelve een kris, en na evenredigheid van zyn Ampt eenige eerteekenen, het welk de zoodanige, zoo dra hy tegen den Vorst eenige misdaad van aanbelang begaan heeft; of dezelve op hem vertoornt wordt; verplicht is, ten teken zyner onderwerping en onwaardigheid aan zyn Hoogheid weder te laten aanbieden (want voor denzelve vermag hy dan nietverschynen) en zoo lang hy die ornamenten niet te rug krygt, kan hy ook verzekert zyn dat des Konings misnoegen noch niet opgehouden is.

§. 128.

§. 128 In 's Konings tegenwoor-^{Eerbied}
digheid zit ieder op zyn rang en na de^{voor den}
ouderdom van zyn aanstelling, nie-^{Koning.}
mand mag hem, dan kruipende nade-
ren, en zoo hy tegen iemand spreekt
zoo moet denzelven, na het eindi-
gen van zyn verhaal, zyn twee han-
den te zaamen gevouwen aan zynvoor-
hoofd brengen, doch voor het overige
zyn de uiterlyke tekenen van ontzag,
op Java zelfs by de Grooten en Regen-
ten aldaar, vry wat gestrenger en eer-
biediger, danze hier voor den Vorst
getoond worden.

's Konings bevelen mogen niet te-
gengesproken worden, doch dewyl,
gelyk reeds gezegt is, de hofsgrooten
genoegzaam willekeurig handelen en
eigen belang gebied, elkanders bedry-
ven te verzwynen, zoo worden dezel-
ve niet verder in acht genomen dan, als
zy ze voor zig zelve nuttig rekenen,
terwyl de Vorst niet beter weet, of
dezelven worden opgevolgt: Ja zelfs
gaat dit zoo verre, dat de Ministers
als het haare belangens mede bren-
gen, dikwils des Konings naam om-
trent de eene of andere gewaande or-

dre durven gebruiken, en niemand heeft moeds genoeg zich hier omtrent, by zyn Hoogheid te informeren, dewyl. als het een bevel van hem was, de zoodanige zich zeer tegen den Vorst zoude misgrypen, weshalven de vrees hen hier voor te rug houd.

Konings
Krygs-
magt.

§. 129. De Koning heeft (zelfs het Corps zoo genaamde Granadiers'er onder gereekent) geen gereguleerde Krygs-magt: in tyd van nood moet ieder na zyn vermogen, een getal zynner onderhoorige tot den kryg leveren: en zoo gaat het ook met de Zee-armade, in welken geval de Prinsfen en Grooten, ieder eenige Vaartuigen ten dien einde moeten toerusten.

Belastin-
gen.

§. 130. De onderdaanen des Konings betaalen geene de minste belastingen, en brengen ook geene Contributien op, als alleenlyk by de komst eenes nieuwen Konings tot den thron. Het uit-einde der Poefsa of Mahome-thaansche vasten; het besnyden en trouwen van een Pangerang Rathoe, of Kroon-Prins, en diergelyke extra-

11 11 11 or-

ordinaire gevallen; wanneer ieder provincie of grooten verplicht is, by het Compliment van Felicitatie een geschenk op te brengen van alle levensmiddelen, dewelke dat Landschap geeft, of het geen een Koninglyk geschenk waardig gekeurd wordt, weshalven des Konings inkomsten voornaamentlyk voertvloeyen, uit den verkoop van Peper en Thin, en wel van dit blaafte het meeste; wyl de winsten daar op, zeer groot zyn; en de van deeze producten voortvloeyende gelden, worden ook maar alleenlyk in zyn Hoogheids cas geteld; want de pachten en ankeragie gelden, die de aankomende vreemde handelaars verplicht zyn te betaalen, blyven onder de Sabandhaars der Javaanen en Maleiërs, die daar voor, het Hof, van Ryst, Oly, Zout, Tammerinde en diergelyke huisfelyke benoodigtheden moeten verzorgen.

§. 131. De slechte Politie en het willekeurig gedrag der Palembangfche Koningen, is alleen de oorzaak, waarom de kroon van meerdere inkomsten berooft wordt, dewelke anders het Ryk

Schaarsheid van Levensmiddelen;

gemakkelyk konde opbrengen: onder anderen wordt verhaalt, dat de groot-Vader des tegenwoordigen Konings, alleen wegens de Verpachting der Visccheryen en Buffelvangst, hier omtrent en in de bovenlanden, dertig-duizend Spaansche-reaalen in zyn cas kreeg, hetwelk ter dier tyd veele andere toen ook een winstje opbragt, en die levensmiddelen in overvloed en goedkoop deede zyn, doch onder den overleeden Keizer en deezen tegenwoordigen Koning, is dit langzaamhand belet, en deze twee vangsten naderhand geheel verboden; het welke haare Hoogheden voor derzelver uitspanning alleen, aan zich behouden hebben, en thans een schaarsheid voornamentlyk omtrent het Buffelvleesch, veroorzaakt; want de Viscch mag hier voor de rivier en beneeden in de kreeken, noch al gevangen worden, en zoo zyn 'er meer Articulen, dewelke by een goed bestier de inkomsten des Konings merkelyk konden vermeerderen.

Konings
Schatten.

§. 132. Doch met dit alles zegt men, dat de Koning zeer veele schatten

ten

ten heeft, maar de overleedene Keizer heeft dezelve vry wat vermindert, dewyl hy een zeer goedaartigen milden Vorst was, en 'er niet veel naar vraagde, hoe of zyne zaakbezorgers of Casfiers 'er mede leefden; want de boedel van eene, die kort na den Keizer overleed, kwam wel vyfmaal-honderd duizend Spaanfche-matten op de Administratie te kort; doch deszelfs Zoon, de tegenwoordige Koning, is zoo veel te gieriger; deeze tracht maar rykdommen te vergaderen, bewaart zelfs de sleutel van het vertrek, daar het Geld in bewaart wordt, en houdt aantekeningen van het geene 'er inkomt; doch van het geene 'er ingebragt wordt, komt zelden of nooit iets weder ten voorschyn.

§. 133. Maar het Palembangfche Hof heeft teffens een zeer staatkundige en listige streek, zoo wel om haare rykdommen te vermeerderen, als om geene zeer vermogende onderdaanen te hebben, namentlyk: zoo dra iemand bekend is veele middelen te bezitten, zoo wordt hy tot Fexo, dat is Casfier of zaakbezorger des Konings aangestelt,

stelt, en deeze Eet, wordt na maate dat zy bekwaamheid hebben, Geld voor den Vorsten, en hiet doot 's Konings gunst en vertrouwen winnen, met de eene of andere rang onder de hofsgrooten, en bewind over deeze en geene districten vergunt. Zoo dra zy tot deeze dienst verheeven worden, het welke niemand durft afslaan, wordt alles wat zy bezitten, tot Vrouwen en Kinderen toe, des Konings eigendom: Zy zyn gehouden alle extraordinaire depenses van den Koning te betalen; Juweelen en andere door hem voor zyn Persoon en Familie geordonneert wordende kostelykheden te bezorgen; zyne naar Batavia vertrekkende gezanten uit te rusten; hebben de meeste Thin-mynen onder zich; moeten 's Konings cas zoo veel haar mogelyk is vermeederen; en gelyk reeds gezegt is, niet alleen alles wat zy bezitten, te stellen in eigendom des Konings; maar als zy komen te sterven, worden ook geene van haare Schulden betaald, terwyl daar en tegen alles wat den boedel van de debiteuren moet hebben, niet alleen moet voldaan worden; maar zelfs ten

tweede maal, als men geen schriftelyk bewys van de voldoening heeft, al was het, dat men nog zoo veel getuigen ter bevestiging, dat het betaald was, konde by brengen.

De Kroon-Prins heeft ook zoodanig een Fexo, gelyk ook de Prinsfen, dewelke eenig aanzien hebben, doch van deeze laatste wil het weinig zeggen, wyl het meest geschied om aan haaren hoogmoed te voldoen, een ander voor haare huishouding te laten zorgen, en een uiterlyken schyn van aanzien en vermogen te geeven.

§. 134. Zoo de Koning iets laat bouwen, een doorgraaving van de een rivier in de andere laat maaken, of andere werken van die natuur onderneemt, zoo betaalt hy niets anders als de daar toe benoodigde Bouwmaterialen, ieder Pangerang en hofs-grooten, buiten den eersten Minister, de Secretaris en de Ryks substitut Fiscaal, wordt een gedeelte in de volbrenging van het te onderneemen werk aangewezen: deeze moeten ten haaren kosten de arbeiders bezorgen en verder zorg draagen, dat het haar toebedeelde, voltooit wordt.

Middelen om goed koop te bouwen.

Taal.

§. 135. Aan het Hof en by den Koning wordt het Hoog-javaans, vermengt met eenige eigene uitgevondene woorden gebruikt; met vreemdelingen doorgaans het Maleidsch, waarin zy met de Javaanen mede de letter A. als de O. uitspreken; doch onder malkanderen een vermenging van laatstgemelde Taal, met de gemeene Javaansche, terwyl zy in het schryven zoo onder elkanderen de Maleidsche Characters bezigen, dan, als het een-zaak is, die den Koning aangaat of een temporeele ordre (want permanente geschieden maar mondelyk) van hem behelst, en daar zyn Zegel by gedrukt wordt, zoo wordt altyd de Javaansche gebruikt.

Boeken.

§. 136. Zy hebben geene gedrukte Boeken, en weten ook byna niet van geschreevene, als de Mahomethaansche Alcoran, ook vindt men onder haar geene Jaar-boeken, of eenige Gedenkschriften. Des Konings eerste Minister bewaart de succesfive Contracten, en de Brieven die aan of van den Vorst geschreeven worden, hy is de vraagbaak in zaaken, die hier
om-

omtrent eenige betrekking hebben, dewyl al de overige'er doorgaans onkundig van zyn; voorts worden alle gewigte zaaken en besluiten, mitsgaders merkwaardige gebeurtenissen, alleen aan het geheugen en de overlevering toevertrouwt.

§. 137. Aan de beneeden Kust in de Salang, vindt men noch Heidenen die Orang Coeboe genaamd worden, en als wilden in de boschen leeven, doch anders zyn de Palembangers en de verdere onderdaanen van het Ryk, van de Mahomethaansche Godsdienst, doch vermengt met noch veele heidensche bygeloovigheden, dan hoe onkundig zy ook doorgaans zyn, omtrent de voornaamste leerstukken daar van, zoo houden zy zich zeer streng aan de plegtigheden, dewelke de Alcoran gebied, weshalven de Solemniteiten by Geboorte, Huwelyk en Begraavenissen, volgens dat Wet-boek geregeld worden, terwyl, wat de daar by in acht genomen wordende uitterlykheden aangaat, dezelve meest overeenkomen met de, by de Javaanen in gebruik zynde gewoontens, en verders af hangt van een ieders vermogen.

Mahomedaanen en Heidenen.

Huwely-
ken.

§. 138. By den Koning, de Prinsfen en verdere Grooten, mitsgaders perzoonen van eenig aanzien en vermogen, is by gelegenheid van een Huwelyk in gebruik, dat het jong Paar, zoo wel voor als na de voltrekking van het huwelyk, gewasfchen en gewoogen moeten worden; en by dezelve zoo wel als by de mindere, dat eenige dagen na de echtverbintenis, de jonggetrouwde haare naastbestaanden, patroonen en verdere vrienden met speeltuigen en een groot gesleep gaan bezoeken, wanneer zy van ieder een geschenk in haar huwelyk krygen.

Aart der
Strand-
Volkeren.

§. 139. Wat haare aart verder aangaat, zy zyn zeer tot den Koophandel geneegen, en doorgaans er ook snedig op afgericht; doch verders vol ondeugden, namentlyk, loos en arglistig, doch zonder doorzicht of overleg, wat gevolgen het kan hebben, als haar dessein mislukt. Gierig, onbermhartig, trouwloos, bedrieglyk, meesters in de geveinstheid, lui, wraakzugtig, verraderlyk, en in den hoogsten graad lafhartig, ten uittersten trots in voorspoed, doch, als ze in verleegenheid

heid zyn, weder slaafachtig onderwerpelyk en demoedig, bovenmaaten wellustig, knevelaars, en onderdrukkers, ligt- en by-geloovig, want zy laten zich alles door de Arabifche geestelyken wysmaaken, die hier haar rekening zeer wel by vinden, en zich ertvan weeten te bedienen, styfkoppig mitsgaders onbeschaamt, leugenachtig, en zy weeten haare zaaken zoo schoonschynend voor te stellen en alles in haar voordeel zoodanig uit te leggen, dat die haar niet kent, zoude denken de eerlykste en braafste menschen van de waereld voor zich te hebben; in één woord, ik weet haar geen een deugd toe te schryven; ja, een deugdzaam en braaf man, is zoo zeldzaam onder haar, dat zy zelfs niet als met verwondering en achting van zoodanig eenen spreekten.

§. 140. Doch de bovenlandfche Aart der Bovenlanders. Volkeren, zyn in het gemeen domme en eenvoudige menschen, ten uitersten onderdanig aan, en verdraagzaam omtrent der Palembangren verdrukkende Regeerings-vorm; maar dewyl men zeer weinig omgang met die volkeren

-keren heeft, zoo kan men haare (verdere geaartheid en zeeden niet leeren kennen, en derhalven ook geene nadere beschryving 'er van geeven: want de verhaalen deswegens van de Palembangers (dewelke doorgaans met verachting van deeze menschen spreekē) verdienen weinig geloof; en zyn ook met veel verdichtzelen vermengt, gelyk onder anderen van de gewoonte dewelke de inwoonders van de Provintie *Blida* zoude hebben, namentlyk, dat als 'er een Kind gebooren wordt, de Vader het zelve zoude nemen, in de hoogte werpen en vervolgens op een piek vangen; als het Kind niet gewond raakt, zoude hy het voor het zyne erkennen, doch ingeval van het tegendeel, voor een Kind in overspel geteeld houden. Zoo verhaalen zy ook van Negeryen, bewoont door menschen, die een buitengemeen groot hoofd hebben, doch byzonder klein van lighaam, en byna zonder handen en beenen, dewelke des niet te min haaren arbeid doen, en zelfs boomen kunnen opklimmen; doch dit is waar, en zoodanige bovenlanders heb ik vercheidenmaal by den Koning gezien,

zien, dewelke over het gansche lig-
haam ongemeen blank zyn, bezet
met schurft-ziekte en een zeer vie-
sche reuk hebben: ook zoude 'er een
landschap zyn, waar van de meeste
inwoonderen dit eigen zyn zoude.

§. 141. Van den Land-bouw heb-
ben zy geene de minste kennis; zy <sup>Land-
bouw.</sup>
weeten van geen ploegen nog mesten;
en in het aanleggen van haare Ryst-
velden hebben zy in het geheel geen
overleg; als zy twee of drie jaaren,
zulk een akker gebruikt hebben, ver-
laaten zy dezelve en zoeken weder,
onverschillig hoe het gestelt of waar
het gelegen is, (eens anders eigendom
uitgezondert) een ander stuk Lands,
of kappen in een bosch eenige boo-
men om, doch laten de wortels in
de aarde blyven, en, nazulk een veld
van de ruigtens wat gezuiverd te heb-
ben, bezaayen zy het zelve, laten
het vervolgens zoo maar opgroeyen,
en beveelen de verdere bezorging, tot
den tyd dat het snyden aankomt, aan
de natuur over; van waar ook komt,
dat hunne Ryst, klein, ligt en mager
is, mitsgaders weinig voedsel geeft;
en

en schoonze altyd in den dop bewaard wordt, zoo kan dezelve niet wel boven het half jaar goed blyven, want als dan begintze te vergaan en in den dop te verteeren.

Ryst-
gebrek.

§. 142. De gesteldheid van den grond doet hier veel toe, doch ook een onverschilligheid, om dat zy Ryst genoeg van Java bekomen en dus zoo een zwaaren arbeid niet behoeven te verrichten, brengt 'er zeer veel by, dat zy dit gebrek niet zoeken te verbeteren en de natuur te hulp te komen.

Ambach-
ten.

§. 143. Anderzints bezitten zy noch al eergierigheid genoeg, om zich in andere konsten te oeffenen, en ook snedigheit om ze te begrypen en vorderingen 'er in te maaken; want men vindt onder haar Goud en Zilver-smeeden, Koperflagers, Timmerlieden, Schryn-werkers, Metaal-geschutgieters; in voorige tyden hadden zy Europeesen noodig, om haare Vaartuigen toe te tuigen, doch tegenwoordig doen zy het zelve, tot Zeilmaaken toe. Thans beginnen zy zich ook

ook zeer toe te leggen, op het maaken van Huis- en - Snaphaan - flooten; zoo mede om de veerkracht uit te vinden: ja zelfs maaken zy Snaphaanen, dewelke zy liever als de Europifche gebruiken, om datze lange loopen hebben, dewelke de Chineefen in een vierkant stuk yzer booren; en die zy verder volmaaken: dezelve worden ook met Goud en Zilver ingelegt, en zommige moeten wel honderd Spaanfche-reaalen en meer gelden. Buskruit hebben zy ook getracht te maaken, doch dit is haar als den eerften Uitvinder daar van bekomen, waar na zy het in den steek hebben gelaaten. In het Weeven van Zyde Stoffen, doch maar met kleine bloemen of ruiten, en Gingams, beginnen zy mede veel vorderingen te maaken; zy weeten de Zyde zoodanig te taanen en verwen, dat zy niet alleen langer haare couleur behoudt, maar het geweeftde zelfs kan gewafchen worden.

§. 144. De Kleeding des gemeenen Mans bestaat in een Kleedtje om den middel vast gemaakt, met een Doek om

Kleeding
der Mans.

om het hoofd en het bovenlyf door-
gaans bloot; doch de grooten en die
maar eenig aanzien of vermogen heeft,
hebben een Buik-band over dat Kleed-
tje, met een Goude of Zilveren plaat
'er voor: tusfchen welke band de
Kris fteekt, terwyl zy het hoofd ge-
meenlyk met een klein rond Mutsje,
Copiâ genaamd, dekken, en het bo-
venlyf met een korte Cabay van Chits
of andere ligte ftof, dewelke om de
armen vast geknoopt is; doch als de
Koning een Festeingeeft, moeten zy
zich naar de Javaanfche manier van
Kleeden, by diergelyke plegtigheden
fchikken, en dan zyn zy gemeenlyk
met kostbaare Europeefche of andere
Stoffen gekleed.

Kleeding
der Vrou-
wen.

§. 145. De dragt der Vrouwen is
een kleedtje, het welk van den middel
tot de voeten hangt, mitsgaders een
hembd of lang baytje, dan wel zoo-
danig een cabay, als de Mannen draa-
gen; doch anderzints loopen zy met
de armen en fchouders bloot, en heb-
ben over het bovenlyf maar een borst-
kleedtje, het welke onder de armen
doorloopt, en op de borst vast gemaakt
wordt,

wordt, hoedanig men ook zegt, dat alle Vrouwen in's Konings paleis gekleed gaan, en ook geen één als in die gestalte voor hem mag verschynen, doch zy zyn zeer flordig op haar hoofd, het hair is maar zoo wat opgerold, en een Vrouw, ten minsten van maar eenig aanzien, zoude zich schaamen, het alle dagen te laten kammen en kappen, wyl dit na haare gedachten te ligtvaardig is, schoon zy anders waarlyk, als ze 'er maar gelegenheid toe hebben, doorgaans geene Suzanna's zyn; zy zyn ook (het geen de Palembangers eigen is) ongemeen morsig en vuil in haare Huishouding, zoo dat men zelfs een afkeer heeft, om byna iets in haare huizen, of van het geene zy bereid hebben te nuttigen, doch by gemeene Vrouwen is dit in te schikken, want deeze arme Schepfels, moeten doorgaans niet alleen haare Mannen en Kinderen bezorgen en haare Huishouding alleen waarneemen; maar ook daar by voor dezelve het onderhoud zoeken, terwyl de Man den luitaart speelt en zyn vermaak naar genoegen neemt.

Doch zeer zeldzaam zal men zien, dat als zy getrouwd of tot eenige jaaren gevordert zyn, zy als dan met veel Gouds of Edele gesteentens zich zullen vercierren; Ja zelfs het tot de Pienang - doos behoorend tuig is gemeenlyk van Koper: haare Kinderen derhalven zyn alleen het voorwerp hier toe, die zy met goude armringen, hals-en andere cieraaden, met of zonder Edel-gesteentens, na haar vermogen opschikken.

In den eersten opslag zoude men denken, dat dit een deugd in haar was en een verzaaking van de waereld, doch dit is 'er verre van daan: maar het is, om dat de Arabische geestelyken haar wys gemaakt hebben, dat het tegen de Mahomethaanfche wetten zoude stryden, want niet tegenstaande dit, die maar eenig vermogen heeft, maakt ook dat hy goude Vaten en andere werken van dat Metaal heeft; hoe meer hy bezit, hoe trotscher hy 'er ook op is: en al is het, dat zy zelfs gebrek aan levensbenoedigtheden moeten lyden, waaronder zelfs zich veele Prinsfen bevinden, zoo

kun-

fchien, om dat het te zwaar is; zy vergenoegen zich maar met kleine werken daarvante maaken, en laten alle groove en grootere, daar in, aan de Chineesen over. Hoe zy het Metaal bearbeiden is een geheim, waar achter men niet komen kan, terwyl, wat het Thin aanbelangt, zy den arbeid daar in meede den Chineesch aanbeveelen, om dat haare gesteltheid daar te zwak toe is.

Thin-mynen.

§. 148. De Thin-mynen worden altyd in het gebergte gezocht, ter plaatse daar een zwaare afwatering van, of omtrent is, en men hout bekomen kan; als men dezelve onderzocht en ryk genoeg bevonden heeft, wordt nagegaan ofze hooger of laager ligt, dan gemelde waterloop, en in het laatstgemelde geval begint men als dan handen aan het werk te slaan: men graaft omtrent de myn, als dezelve wat verre van den waterloop afgelegen is, een kom, van een tamelyke diepte en zeer groote uitgestrektheid, vervolgens maakt men een affnyding in het riviertje, het welke gemelde waterloop formeert, en leidt het water
daar

daar van, in de voorzegde kom, waarna de anders gewoone loop van het riviertje met hooge dyken opgestopt wordt, om al het water in die kom te verzaamelen; aan de laagste kant van die kuil ter diepte van dezelve en breedte van vier, vyf of zes voeten, wordt als dan een canaal gegraven, welke zyn water uit die kom ontvangt, en wederom in een valei of ander riviertje uitstort, en op een genoegsaame afstand van den oorsprong van dit canaaltje, wordt een dwars slootje gemaakt, dewelke zyn water uit het zelve erlangt, doch blind loopt; maar by aldien de myn digt by de waterloop zelve ligt, zoo graaft men geen kom om het water daar in te verzaamelen, maar men maakt alleen een affnyding in het Riviertje, met een val-deur in de mond van die affnyding, om in het gegraven canaaltje zoo veel water in te laten als men noodig heeft, en wederom droog te laten loopen, als men het hebben wil.

Na dat dit een en ander tot volkomenheid gebragt is. en men de daar by behoorende opstallen klaar gemaakt

heeft, (met al het welke wel twee of drie jaaren verloop) begint men aan het graaven. Het Thin-Ertz wordt in het voorzegde canaaltje geworpen; daar arbeiders byftaan, dewelke niet fchoppen het geduurig roeren, terwyl de sterke drift van het water al het zant en verdere vuiligheden, met zich neemt, en het aldus zuivert; waar na het er uit genomen, in het dwarsfloodje geworpen, en aldaar bewaard wordt: of anders laat men het in het droog gevallene canaaltje liggen, beide ter tyd toe, dat men geïoeg heeft om het verder te bearbeiten of te smelten.

De behandeling der smelting is zeer eenvoudig en onkostbaar, de oven is gemaakt van kler of andere aarde, dewelke door de zon hart gemaakt wordt; in de bovenfte opening of het fornuis wordt beneeden een sterk vuur van hout en koolen gemaakt, het welke van achteren het zelve, door een Blaasbalk in vlam gehouden wordt, boven dit vuur wordt de gezuiverde Thin-Ertz zoo maar
ge-

geworpen, en het gesmoltene loopt dan vervolgens door een gat, het welk vooraan, onder het fornuis is, in een beneeden het zelve in den grond gegravene kuil, waar uit het vervolgens geschept en overgegooten wordt in de Vormen, dewelke daar na by, ook maar in het zand gemaakt zyn, en waar in zy het dan koud laten worden. Van een Picol ongezuiverd Thin-Ertz wordt gerekend dat 70 Catjes Thin komt. Het stookten begint des avonds om zeven en eindigt des morgens om negen uren, en in dien tyd kan een oven na deszelfs grootte, 40. à 50. Schuitjes uitleeveren.

§. 149. Haare Tydrekening is, volgens de Mahomethaanfche, na de Hergira of vlucht van Mahomet, het welke thans (in Ao. 1779.) 1192. jaar is, en zy rekenen by Maan-jaaren; doch voor het overige zyn zy vande oudheid der fcheping des waerelds even onkundig als van den Sterren-Hemel, waar van zy in het geheel geen begrip hebben.

Tydrerekening.

Ongeftadig weeder.

§. 150. Dewyl Palembang zoo naby den even nacht-lyn gelegen is, zoo is 'er het weeder ook doorgaans zeer ongestadig; het eene uur kan het buiten gemeenheet, en het ander uur kil koud zyn; doch dit heeft men meest in de West-mousfon te wachten, gelyk ook, dat als dan, uit de moerasfen des morgens zoodanige dikke en zwaare dampen opstygen, dat men geen honderd treden ver zien kan. De West-mousfon begint in November en eindigt in April, als wanneer, voornamentlyk in December, January en February, het gemeenlyk zeer fel waait en stormt, vergezelt met zwaare Rukwinden, geweldige Slag-regens en Donder-buiën: terwyl de Oost-mousfon, dewelke van Mei tot October aanhoudt, doorgaans droog weeder, uitgenoomen eenige geringen Regenbuiën uitleevert.

Doch gezond.

§. 151. Niettegenstaande de ongestadigheid van het Climaat, is Palembang in lang zoo ongezonder niet, als 'er wel van verhaald wordt, integendeel is het zelve zeer gezond en men vindt

vindt hiervoele oude Menfchen: zelden ontftaan hier befmettende ziekten, ten zy de Kinder ziekte, die hier zeer gevaarlyk is, en veele menfchen voornamentlyk bovenlanders uit het leeven rukt. By de kenteringen der Jaargetyden is men gemeenlyk aan verkoudheid en koortfen onderworpen, doch dewelke zelden gevaarlyk zyn; daar en tegen is de roode loop en persfing zoo veel te meer te vreezen, welke men hier zeer veel onderhevig is.

Men vindt hier ook zeldzaam menfchen, die met zoo genaamde Koek of Mildt Ziekte gequelt zyn, in tegendeel, die van elders met deeze kwaal ahier aankomen worden doorgaans 'er van herstelt, met zich in de rivier dikwils te wasfchen, en het water van die froom te drinken, het geen een Mineraale fmaak heeft en voor iemand die hier pas aan land, en het noch niet gewoon is, tot een zagt Buik-zuiverend middel verftrekt.

Voor het overige zyn de meeste Palembangers doorgaans befmet met vuile Venus-kwalen, ja zelfs aan

kinderen en Zuigelingen ziet men zeer dikwils de aankleving en gevolgen van deeze besmetting; ook ziet men zeer veele bovenlanders met groote kropgezwellen, en dit zoude aan eene der Provintiën eigen zyn; terwyl als eene byzonderheid noch aan te merken is, dat de menschen, zoo Europeesen als Inlanders, hier zoo vroeg gryz worden, want men vindt 'er die nauwlyks 25. à 26. jaaren oud zyn, of zy hebben al gryze hairen.

Dieren.

§. 152. Buiten het weinige tamme Rund-vee vindt men een meenigte wilde Buffels en Koebeesten, Harten, tamme en wilde Varkens, yzer-Varkens, Oliphanten, de Rhinoceros, Tygers, de Civet-kat, Lijaards, Mierëeters, Eekhoortjes, Apen van verscheidene soorten, waar onder zeer groote, ja ook vliegende, gevonden worden, Krokodillen, Lequanen Slangen, Schorpioen en duizendbeenen. Hoenders, Gansen en Eendvogels vindt men in geen grooten overvloed, en zelfs zomtyds zeer schaars, doch anderzints

zints onthouden zich in de Bosfchen een grooten overvloed van ander Pluim-gedierte; de meeste van die zoorten zoo als op Java gevonden worden: men zegt ook dat 'er zeer fraye zich onder zouden bevinden, doch men kan door den luyen aart der Palembangers hier omtrent niets krygen.

Ten opzichte van de Visfchen vindt men meede al dezelfde Zee en Rivier Visch, als op Batavia, doch niet in zoo veel zoorten, daar en tegen vindt men in deeze Rivier eenige weinige andere, als de lange Lys, Jouara, en de Patting, welke alle noch al tamelyk van fmaak zyn, en inzonderheid de laatste zeer vet is; doch anderzints is de Palembangfche Riviervisch niet zeer aangenaam, zy is doorgaans grondig, en de Goerami, dewelke in overvloed hier is, heeft geen gelykenis by de Bataviafche, wyl ze zeer dik van huid, grondig en droog is.

In de Palembangfche Rivier vindt men groote Visfchen, en wel tot

18. voeten lengte; en zommige hebben een zwaerd en andere een zaag voor op het hoofd, van welke laatste zommige de lengte van 4. en meer voeten hebben.

Planten.

§. 153. In de beneeden landen vindt men de zelfde zoorten van Boomen, Planten, Vruchten, en Inlandsche Moes-kruiden als op Java en Batavia, doch in zoo een overvloed en ook zoo smakelyk niet als op laatstgemelde plaats. Uit de Bovenlanden komen zeer zwaare en verscheide zoorten van Houtwerken; zoo tot Timmerwerk, als het maaken van Masten en Stengen, mitsgaders Schep-Vaartuigen, waar van ik 'er een gezien heb, dewelke de lengte van 66 en breedte van 6. à 7. voeten hadt; en uit de enkele Stam van een boom gemaakt was.

Buiten de Peper-rank en het Riet daar de handrottingen uitgehaalt worden, mitsgaders zoo een confidabel getal Areek-Boomen, dat 'er gansche laadingen van derzelver vrucht naar Java en elders verzonden wor-

wörden, vindt men ook in de bovenlanden de boomen, dewelke de Benzuin, Draaken-bloed, Gomlak, Gamber en Campher uitleeveren; ook heeft men 'er Sappan, Sasafra-boomen, wilde Caneel en buiten dien ook fraai gevlamt hout, en andere voor ons onbekende Planten, welke de Palembangers ten uitersten zorgvuldig voor een Europeesch verbergen en verbloemen, of door haare luiheid verönachtzaamen, waar door men ze niet te zien krygt; zoo dat 'er geen mogelykheid is, om 'er een grondige en genoegsaame kennis van te krygen.

§. 154. Behalven het Thin op Banca en Bliton, vindt men, zoo daar, als hier in de bovenlanden, Goudmynen, ook zoo gezegd wordt Zilver; en op eerstgemelde Eiland aan de Noordzyde, zoude een Goudmyn te Banca Masfo zyn, dewelke ongemeen ryk is, doch in geene van alle mag op levensstraf gearbeid worden, en 'er wordt ten scherpsten by gewaakt. Dit verbod zoude voortvloeyën uit een staatkundige regel van het

Mineraalen.

het

het Palembangfche-Hof, zoo om die plaatfen en de rykdom van haar land voor vreemdelingen bedekt te houden, als om dat de Vorst zegt, inkomsten genoeg te hebben, en dit een Schat is die de Aarde voor hem bewaart en hy 'er dus geen zorg voor behoeft te draagen: ja zelfs gaat deeze omzichtigheid zoo verre, dat al het Goud, het welk voor den Koning en zyne Familie gebruikt wordt, ingekogt wordt van het geene van Andragiery en elders aangebragt wordt.

Voorts wordt 'er op Bliton Yzer gegraaven, en in het Gebergte in de bovenlanden alhier gevonden. Zwavel, Aluin en Arfenicum. Edelsteentens worden hier niet gevonden, doch wel op Banca een zoort van Chrifthal, het welk by de Thin-mynen gegraaven wordt, en hoe ryker de myn is, hoe meerder het 'er ook gevonden wordt.

X.

Djambi.

§. 155. Benoorden Palembang ligt het

het Rykje van *Djambi*, aan een zeer groote Rivier, die zeer diep landwaards onspringt; het zelve geeft weinig Peper en is van zeer weinige waarde, als alleen om het vermaagfchap van den Koning, door het Huwelyk aan de Vorsten van Riouw.

X I.

§. 156. De Rivier van *Andragiry* ^{Andragit} ontspringt noch verder Landwaards ^{ry.} in het Manincabofche, en dus handelen deeze Volkeren met gemak op de Westkust, daarze dikwils by vyftig te gelyk komen. Op de Kust wordt, in zommige tyden van 't jaar een visch gevangen Shades genaamd, die niet gegeten wordt, doch de Kuit, die wel een derde van de Visch weegt, wordt Troeboe genaamd en is zoo goed als de Rusfische Caviar.

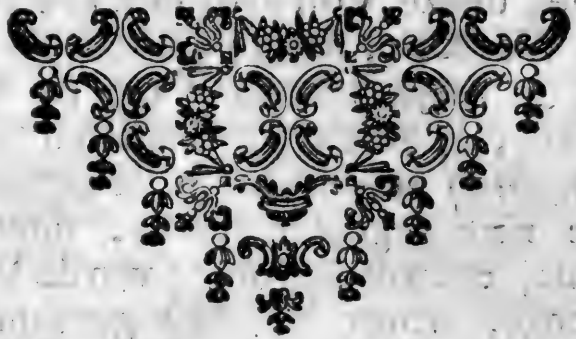
X I I.

§. 157. *Camper* Dit Rykje is het ^{Camper} kleinste van alle.

X I I I.

Siac.

§. 158. *Siac*, Het Noordelykste aan deeze Oostkust, grenst aan de Landen der Batasfers en wordt thans geregeerd door een Maleids Prins, Radja Ismaël genaamd, een der grootste Zeeroovers in deze Zee: en hier mede is het geheele Eiland Sumatra afgehandeld.

BESCHRYVING

DER

VOGELNESTJES,

DOOR

JAN HOOYMAN.

Hoe zeer men in onze Eeuw, de Natuurlyke Historie tot volmaaktheid tracht te brengen, en geene moeite spaart, den oorsprong, aanwas en weezentlyke hoedanigheid, aller voortbrengfelen deezer aarde, naaukeurig te onderzoeken, ontmoet die nuttige beoefening echter zulke vermogende hinderpaalen, dat de naaukeurigste navorscher dikwils niet dan ten hoogsten onvolmaakt, van veele zaaken kan gewagen. Onder deeze beletzelen, komt my, als geene der geringste voor, den *Verren afstand, tusfchen het voorwerp en tusfchen den onderzoeker*, die maar al te dikwils plaats heeft, en waar door hy, hoe y-

III. Deel.

K

ve-

verig en verlicht, echter blyft verftoken van die zinlyke bevinding, die het uiterfte der Menschelyke overtuiging is.

In welk een helder licht zoude een LINNÆUS, een VAN HALLER, een BUFFON, en meer andere vermaarde tydgenooten, den arbeid der Natuur niet hebben uitgetekent, indien zy alles in Perfoon hadden kunnen onderzoeken, en niet dikwils waren genoodzaakt geweest, hun op vreemde berichten te verlaaten?

Hoe dikwils voert de lust, door zeldzaamheid te behaagen, een reiziger van het spoor der waarheid af! hoe dikwils tracht hy zyne achteloosheid of zyn traagheid, door eenen opgeschikten voordragt, te verheelen! hoe dikwils tracht hy door gewaande kundigheden, eer en aanzien te behaalen, terwyl hy in den grond, egen het voorwerp zyner bespiegeling niet op gewasfchen is. Dit is zoo waar, zoo menigvuldig en zoo schadelyk, dat alle echte voorstanders van nuttige en toepasfelyke ontdekkingen, zulks niet genoeg betreuren kunnen.

Het

Het begrip deezer waarheid spoort het Genootschap aan, zulke zaaken, die binnen den ommetrek onzer Persoonlyke onderzoeking kunnen vallen, naaukeurig na te gaan, en van tyd tot tyd, in haare Verhandelingen, de proeven hier van mede te deelen: niet met het haatelyk oogmerk andere te berispen, maar alleen om den arbeid der natuur, zoo veel in haar vermogen is, in klaarder licht te stellen.

Dus leverde de Heer BARON VAN WURMB, reeds in het *Eerste Deel* (1) *de order der Palmboomen* en voegde by den voortgang van deszelfs aanmerkingen, over dit Vorstelyk plantgeslacht, in het *Tweede Deel* (2) *de Beschryvingen van den Gryzen Otter, de Juno Vogel, en den Kuikendief*, terwyl alle Ingezetenen der Oosterse volkplantingen, toen wierden aangemoedigd, dit Hoofddeel, met hunne bydragen te verryken.

Ik

(1) P. 327.

(2) P. 457.

Ik volg dit loffelyk voorbeeld na, en deel thans het gemeen eene volledige Beschryving mede, der kostbaare en thans zoo hoog geachte Vogelnestjes, die door de Chineezen byna tegens Zilver werden opgewogen en door de milde natuur als een byzonder voorrecht, aan de Eilanden van Indië zyn geschonken.

Het Vogeltje, waar door dezelve worden toegestelt, noemen onze Berg-Javaanen *Waled* of *Boerang Dayä* en op Java *Lawit*. (3)

Het behoort tot de soort der Zwaluwen, en heeft een gedrukt hoofd, het welk zich echter, met de veeren, dik, rondächtig en in vergelyking van het Lighaam, groot vertoont. De bek is breed en wyd, met eene zwarte, elsvormige kleine neerwaards gebogene punt, wordende de wydte van de bek noch vergroot door eene naakte, pergamentachtige huid, die, als de

---

(3) *Boerang* betekent in het Maleits een Vogel, zonder onderscheid.

de bek gesloten is, tezamen gevouwen ligt, maar geopend zynde, eene aanzienlyke ruimte beflaat, dewelke dit Diertje ter verkryging van zyn voedsel, zoo als hier onder blyken zal, ten hoogsten noodig heeft. De oogen zyn zwart en redelyk groot. De tong is ongedeelt en pylvormig. De ooren zyn rondächtige platte en naakte plekken, met een langachtig gaatje en liggen geheel onder de veeren van het Hoofd verborgen. De hals is zeer kort, zoo wel als de beenderen in devlerken en beenen. De zybeenen zyn geheel begroeit met veeren en het zeer tengere beneden gedeelte der beenen, is zoo wel als de voeten, met eene zwarte pergamentachtige huid, bekleed. De voeten bestaan uit vier vingeren, daar van drie voorwaards en een achterwaards, allen tot de wortel van elkander gefcheiden, de middelste is met de nagel ruim zo lang als het benedenste gedeelte van het been. Alle de vingers hebben zwarte, kromgebogene, fcherpe en tamelyk lange nagels, die het Vogeltje veel gemak toebrengen, om zich overal aan de rotfen en klippen vast te kunnen houden. De

staart is genoegzaam zoo lang, als het geheele Lyf met de Hals en de Kop. Uitgespreid zynde, heeft dezelve eene wigvormige gedaante en bestaat uit 10. roeipennen.

In de vleugelen zyn 16 à 18 slag- en dekpenen. De 4. eerste slagpenen zyn zeer lang, en reiken te zamen gevouwen zynde, byna een duim Rhylands over de staart. De volgende penen worden gestadig korter, tot de 5. of 6. laatste, die gelyk zyn en met de breedte van de vleugel, omtrent de lengte van het Lighaam uitmaaken.

De couleur van het Vogeltje is grysachtig zwart, een weinig in het groene trekkende, doch zonder stippen of plekken; achter op de rug naar de staart aan het beneeden lyf, valt dit zwartachtige in het muisvaale. De geheele lengte van de bek tot de staart is $4\frac{1}{2}$ duim, de hoogte van de bek tot de punt van de middelste voorvinger $3\frac{1}{2}$ duim, de uitgestrektheid der vleugelen, van de eene punt tot de andere 10 $\frac{1}{2}$, zynde de lengte der grootste

ste slagpennen, omtrent 4 duim.
Tien deezer vogeltjes weegen 2 onces
en 1 dragme trois. (4)

In de nabuurschap van Batavia zyn twee vermaarde plaatzen, alwaar deeze Vogeltjes in eene zeer groote menigte huisvesten: De eerste *Calappa Nongal* genaamd, ligt omtrent 10. uuren gaans Zuid Oostwaards van de Stad, de tweede *Sampia* geheeten, een weinig verder ten Zuid-westen, maar beiden in de rei der voor of vlotbergen, die van den zwaaren rug, door ons Eiland alhier geformeert, kennelyk onderscheiden is.

Behalven deeze, zyn 'er noch vele andere plaatzen, allen in dien zelven streek

(4) Behalven deeze, houden in sommige gaten, eenige wilde soorten huis, *Momomo*, *Boerong Itam*, *Boerong Zoekoet* en *Lintje* geheeten.

Zy gelyken gezamentlyk zeer veel naar dezelve, behalven dat van de tweede, de Kop grooter en de Veeren van allen, geheel zwart zyn.

De Nestjes die zy maaken, zyn zwart en bros, meest bestaande uit ligte dons, ook strekt het verblyf deezer Diertjes zeer tot bederf der gaten; waarom die zoo veel mogelyk worden uitgeroeyt.

streek of verre van de Kusten, die of weinig uitleeveren, of door de Javaanen zorgvuldig verzwegen worden, en maar bekend zyn aan zommige.

Deeze beide Vogelebergen, door de Javaanen *Goa*, dat een Spelonk beteekent, geheeten, zyn alleenstaande klippen, van binnen hol en voorzien met een zeer groot getal openingen, zommige zoo groot, dat men zeer gemakelyk daat in kan komen, andere moeiliker en eenige zoo klein, dat de natuur aldaar voor de veiligheid dier diertjes, zichtbaar zorg heeft gedraagen.

Deeze rotzen zyn uitwendig dicht begroeit, met eene menigte zwaar opgaande boomen, van verschillende soorten, en bestaan inwendig uit graauwe kalk-steen en wit marmor, van welk laatste ik een zeer schoon stuk bezit.

Aan deeze wanden hechten de Vogeltjes hunne nesten in horizontale laagen, dicht by elkanderen, zoo dat de opgebogen zyde van de eene, meest
aan

aanzit, tegen de vlakke van de andere. Zy plaatzen zich op onderscheiden dieptens van 50. tot 300. voeten, minder en zomtyds noch meerder, naar dat zy ruimte vinden, en laten geene holligheden of bekwaame ruimtens open, mits die maar zuiver en droog zyn, het geen zo volstrekt noodzaaklyk is, dat wanneer de wanden nat worden, zy die ten eersten verlaaten, zoo dat eene onverwachte ontlasting of doorzypeling van water, altoos ten hoogsten schadelyk is.

De Vogeltjes vliegen 'smorgens met het aanbreeken van den dageraad, uit de gaten met een groot gedruis, en stygen in het Oost-faizoen of de drooge tyd, wanneer zy op afgeleegene plaatsfen hun voedsel moeten zoeken, terstond zoo hoog in de lucht, dat men hen ten eenemaal uit het gezicht verliest; maar in de regentyd begeeven zy zich niet verre van honk, het welk op myn byzonder verzoek, ook in het Gouvernement Java, alwaar eenige klippen, aan of zeer na by het strand liggen, naaukeurig is waargenomen. Des nademiddags omtrent 4. uuren,

beginnen zy weder te rug te keeren, en verbergen zich haastig in hun verblyf, zonder dat'er eenige andere afen aan vliegen dan die broeyen. Zy voeden zich met allerhande soorten bloedelooze diertjes, boven stilstaande wateren zweevende, waar toe hunne wydöpengaande bek zeer dienstig is.

Hun grootste vyand is de Kuikendief, die'er veele vangt by het opkomen uit de gaten, waarom deeze rover, met Schiet-geweer vlytig wordt opgepast.

Zy bereiden de Nestjes uit het krachtigste en beste overblyfzel van het door hun genoten voedsel, en zeker niet uit zeefschuim; want de twee bovengenoemde rotzen liggen veel nader by onzen Noorder-Oever, als by het zuider-strand. Nu worden die diertjes in onzen omtrek, die ongemeen talryk bevolkt is, niet alleen nooit vernomen, maar het is ook geheel onmogelyk dat zy in den bepaalden tyd van eenige uuren de lange togt naar de Zuid-zyde, heen en weder kunnen doen, niet zoo zeer om den verren afstand, als wel om de

de aanmerkelyke hoogte van ons zwaar gebergte en de hevige winden die zeer dikwils aldaar regeeren. Behalven dat men deeze diertjes, aan de overzyde ook hier en daar bewoont, nimmer heeft gezien.

Het weezen der Nestjes bestaat derhalven, uit niets anders als zoo even is gezegt, en hier in wordt ik noch meer bevestigd door het groot verschil in het voorkomen derzelven. Die men vindt op het land-goed Calappa Nongal, in de *Goagadja*, zyn zeer graauw en wel een derde minder waerdig. als die, dewelke het land-goed Sampia uitlevert, en deeze kunnen niet vergeleken worden by een zeer voortreffelyke zoort die jaariyks van *Ternaten* en *Pasfier* worden aangevoert en op de daar omtrent geleegen Eilanden, vooral oostwaards *Borneo*, zyn te vinden. (5)

De verwe en waarde hangt derhalven af, van den overvloed en hoedanigheid der Insecten, die deeze diertjes tot voedsel strekken, en mogelyk ook

ook van de mindere of meerdere eenzaamheid des oords, alwaar zy die aas gaan zoeken.

Tot het bereiden der Nestjes, bezigen zy doorgaans twee maanden, en leggen dan 2. eieren, die uitkomen binnen 15. of 16. dagen. Zoo dra de Jongen vlug worden, begint men de Nestjes te stooren, het welk regelmatig gedaan wordt om de 4. maanden en de oogst is van den eigenaar.

Dit stooren of uithaalen geschied door vast volk, hetwelk van jongs aan gewend wordt, deeze klippen te bezoeken, op de navolgende wyze.

Men maakt een ladder van boschrotting lang naar goedvinden, en bind aan denzelfen op eene behoorlyke afstand, dwars stukjes bamboes om op te treden, langs deeze daald men neder, doch wanneer de gaten al te diep zyn, is Scheeps-touwerk beter; afgekloppen zynde, plaatst men, zoo de ruimte zulks toelaat, getakte bamboezen langs de wanden, om by de Nestjes te kunnen komen, doch wanneer dit

dit dusdanig niet mogelyk is, worden die, staande op den ladder, met eenen daartoe geschikten bamboes, afgeneomen. Ook zyn 'er sommige gaten tot dewelke men nadert met een vlot van bamboes, doch deeze zyn hier zeldzaam.

Het uithaalen is een gevaarlyk werk, dat veelen den Hals doet breeken, vooral de Dieven, die by ongelegene tyden, de gaten trachten te berooven, waarom 'er overal Wagt-Huisjes zyn bygebouwd.

Het Berg-volk hier toe gewoon, begint dit uithaalen niet, zonder het slagten van een Buffel, de gewoone voorbereiding der Javaanen, by alle onderneemingen van eenig aanbelang: ook prevelen zy vooraf hunne Gebeden, besmeeren zich met welriekende Oly, en berookten het gat met Bensuin, Doepa (6) en andere aangenaame

---

(6) Ik zal de Dwaaze bygelovigheden en buitenspoorige vertellingen der Javaanen hier niet byvoegen en maar enkel zeggen dat 'er by de voornaamste

meReukwerken, het welk naar hun begrip ten uitersten noodzaaklyk is. (7)

By het nederdaalen gebruiken zy een Flambouw, gemaakt uit de harst, vloeiende uit eenen zwaaren en grooten boom, (8) *Caret* genaamd. Deeze gom eenige tyd in de zongelegt zynde, wordt ter dikte van een dunne handte saam gerolt, in het gedroogde blad van de wilde Rotting, bovengenoemd, vast gemaakt aan een stokje en daar boven-

---

gaten op Java eene byzondere Bescherm-Godin, onder den Naam van *Ratos Laut Kidul* of Princesse der Zuider-Zee, geëerbiedigt wordt.

Deeze heeft aldaar eene byzondere hut, met een gedekte Slaap-plaats en veele fraaye kleederen, waar toe niemand dan een Priester naderen mag, die 'er altoos Vrydags en, wanneer men de Nesten uithaalt, gedaurig Reukwerk brand, ook moet hy het Lyf en de Kleederen van een ieder aanraaken, die in de Klippen gaat, maar onze Berg-Javaanen, maaken zo veel omslag niet.

(7) Rumphius Herbarium Amboinense L. 2. Cap. 20.

(8) De behoorlige Beschryving van deezen Boom kan hier niet worden bygevoegt, alzo men desfelts Bloemen, niet tegenstaande alle moeite, tot noch toeniet heeft kunnen bekomen: Rumphius zegt 'er niets van, ook vindt men dien by Linnæus of Houttuin niet, zoo dat wy van denzelfen, onder onze bydragen nader zullen gewagen.

vengebonden de gedroogde binnenste bast van den *Arak-boom*, die eens vuur gevat hebbende, niet ligt uitgaat, ten einde hun flambouw, door de vochtigheid en onderaardse dampen dikwils uitgebluscht, weder te ontsteeken.

Dit uithaalen duurt niet langer dan een Maand, en wordt, gelyk reeds is gezegt, regelmatig driemaal in een jaar herhaalt, hoe wel sommige meenen dat zulks wel viermaal zoude kunnen geschieden, het welk my niet waarschijnlijk is; te meer, kundigen, hier by opgebragt, my verzekeren, dat een Nestje ongestoord gelaaton, door de Vogeltjes geduurig wordt vergroot of dikker gemaakt, tot zoo lang het van binnen droog of haari g wordt, wanneer zy het verlaaten. Met de Nestjes is, na het uithaalen geene andere moeite dan, dat ze gedroogt en gezuivert worden, wanneer men dezelve in manden of kranjangs afbrengt en verkoopt aan de Chineezen, doch voor zeer ongelyke pryzen, wel van 8. tot 1400. Rds. de Picol of 125. ff , het welk als boven gezegt, afhangt van derzelve fynheid en witheid, zynde sommi-

mige zeer graauw, andere roodachtig en de beste soort zeer schaars.

Deeze hooge prys en de onverzaadelijke winzugt der Chineezen, veroorzaakt veele dieveryën, alzoo de laatste niet schroomen, de Berg-wagters door Geld, Amfioen en Lywaaten om te koopen, het welk by alle scherpe toezigt, niet ten eenemaal belet kan worden.

De bovengenoemde plaatsen Calappa Nongal en Sampia, behoorden voor deeze aan de Maatschappy, maar dewyl de meeste voordeelen derzelve, door de Javaanen verduistert wierden, of weinig bekend waren, besloot de **HOOGE REGEERING** in het jaar 1778. die beide Land-goederen openbaar te laten verkoopen, haalende te zamen byna Honderd duizend Rds. welk aanzienlyk bedraagen, de verwagting der meesten verre te boven ging. Nog zyn'er behalven deze veele andere, doch minder merkwaardige plaatsen, in denzelven rei der Vlotbergen; ook twee of drie in de hoogere Binnenlan-

landen, alle te saamen, na gisfing twintig Pikols of iets meerder, jaarlyks uitleverende.

Op dit zelve Eiland, maar onder het Gouvernement Samarang, zyn aan het zuider-fttrand drie voornaame Vogel-bergen *Goä Dahar*, *Gede* en *Nagofari* geheeten; deeze worden door de zee bespoelt, die in de laatste zoo diep doordringt, dat men 'er binnen kan vifsen en op deeze plaats is het foort zeer goed, maar het uithaalen is behalven de steilte noch zeer gevaarlyk, door de opftuivende zeebranding, zoo dat men 'er een hangwerk van bamboes heeft moeten maaken. De Vorstenzyn bezitters deezer gaten en genieten derzelve voordeelen, waar meede zy in allen opzichte handelen naar hun welgevallen. Doch behalven deezen zyn 'er noch veele andere mindere plaatsen, die zoo veel mogelyk verzwegen blyven, wordende de uitgevoerde hoeveelheid van Java, iets hooger dan hier begroot.

Bantam en *Sumatra* zyn mede hier vanvoorziën, doch de Inwoonders van het eerstgenoemde Koningryk, zyn

zoo overgegeeven traag en onder eene zoo gebrekkige Regeeringsvorm, dat men zelf de ryst tot levensonderhoud, neffens veele andere noodige zaaken, van hier moet haalen: en nademaal de Chineezen zich, in de binnendeelen niet durven wagen en dus met het Bergvolk geene verkeerung kunnen maaken, is voor eerst van daar, in dit opzicht, weinig te verwachten.

De Jonge-vogeltjes worden door de Javaanen en ook door ons gegeeten, maar zyn schaars te krygen; men houdt dit voedzel zeer verhettende, doch de Nestjes tot een lymachtig weezen gekookt, 's nacht in den daauw gezet en met suiker vermengt, als zeer verkoelende, waarom de Javaanen die, in de heete koorts met veel nut gebruiken: ook heb ik die op deeze wyze zien voorschryven voor een zeere keel en heeschheid, niet zonder goede uitwerking, mogelyk in navolging der Chineezen, want een vermogend Koopman dier natie, hier in sterk handelende, heeft my verzekert, dat men in China de Vogelnestjes veel gebruikt in de winter, dewyl het zitten
by

by het vuur, in de noorderdeelen van dat uitgestrekte Keizerryk, de keel-ziektens aldaar menigvuldig doet regeeren.

De zoo geroemde voedende en versterkende kracht, heb ik 'er nimmer in kunnen vinden, of schoon ik dezelve, om my hier van te overtuigen, op veelerlei wyze, en in eene aanmerkelyke hoeveelheid toebereid, zeer dikwils heb gegeten: ook heb ik die door scheikundigen laten onderzoeken, maar 'er niets anders van kunnen ontdekken, dan dat het laatste overblyffel in eene waterachtige Gomm bestond, van geene aangename smaak en waarschynlyk ook voor niets nuttig dan in ligte borst-kwaalen. Dit voorwerp strekt derhalven op de Tafels der vermogende, tot niets anders als een kenmerk van overdaad en pracht, maar de Chineezen zyn naar dit gerecht uitzinnig greetig. Na dat de Nestjes geweekt en wel gezuivert zyn, doen zy dit met een vette Capoen of Eend, in een welgesloten pot, en laten die op een langzaam vuur ruim 24 uren koken, het welk zy *Timmen*

noemen; dit is om het bygevoegde een smaakelyke kost en alles het welk ik 'er van kan zeggen.

De handel in Vogelnestjes , was eenige jaaren geleeden , niet zeer aanmerkelyk , maar is zederd ongemeen aangewakkert. De hooge prys die men hier voor in China geeft en eer toe dan afneemt , maakt Batavia tot een stapelplaats van dit voortbrengsel der natuur , het welk , door onze Ingezetenen , alzo de Maatschappy hier niets in doet , zeer voordeelig wordt aangewend , ter vermindering der schaadelijke uitvoer van gemunt Zilver , zoo dat het te hoopen is , dat deeze Jeugdig bloeiënde handeltak , altoos eene aanmoedigende bescherming zal blyven genieten.

Het ontdekken der Vogelnest-rotten in ons vlotgebergte , heeft myne oplettenheid , in het pasfeeren dier strecken gaande gemaakt en my aanleiding gegeven , uit het beschouwen van den grond te besluiten , dat aldaar meer andere schatten der natuur verborgen liggen , doch voor eerst is 'er
wei-

weinig hoop, hier van nader kundigheid te verkrygen, alzo het voornaamste gedeelte, tot noch toe der Maatschappy behoorende, meest woest en verlaaten ligt, waarom het mogelyk voor deeze Volkplanting en derzelyer Ingezetenen zeer voordeelig zoude weezen, die plaatsen, by matige streeken, voor eene betaamelyke waerde, aan kundige, vermogende en werkzaame lieden af te staan, ten einde door eene vlytige bearbeiding derzelyer waerde te vergrooten, dat van den Land-zaat alleen nooit te hoopen is, gelyk ik breedvoeriger zal toonen wanneer ik van den Landbouw der Javaanen koom te spreken.

B E R I C H T

A A N G A A N D E D E G O U D - M Y N E N

O P D E K U S T V A N

C E L E B E S.

D O O R

G E O R G E F R E D R I K D U H R,

S E C R E T A R I S V A N J U S T I T I E T E

T E R N A T E N.

Ik zal in deeze beschryving der Goud-mynen, niet zoo zeer te werk gaan naar het verhaal van den Inlander, als wel naar de eige ondervinding, die ik daar van gehad heb, en maake een aanvang met te berichten, dat ik de Kust van Celebes aan de N. W. en Z. O. of N. en Z. zyde, zoo ver de bergen, die eenen dusdanigen rykdom in haaren schoot verbergen. zich strekken, langs gekomen ben, dat de-
zel-

zelve beginnen op de hoogte aan de Zuidkant van *Boelang*. en aan de N. zyde van *Ketta-Boena* of *Mogondo*, en van daar voortloopen tot *Dondo* aan de Z. W. en *Tamperana* aan de N. W. zyde, in de bogt van *Tomini*.

Alle de plaatzen die van het eene tot het andere einde bekend zyn, en waar in, door verscheide natien, die de Kust van Celebes bewoonen, gemineert wordt, optenoemen, zoude hier te veel omflag maaken, ik zal daarom alleen, als ter zaak dienende aanhaalen, aangemerkt te hebben, dat op alle de plaatzen, tusfchen die beide streeken liggende, meer of min Goud gevonden wordt, en dat die rei bergen voor by *Dondo* op een plaats *Tambang* genaamt eindigt.

Op die hoogte, alwaar de Kust van Celebes een zoo smallen hals uitmaakt, en zoo laag van Gebergte is, dat men in een halve dag van het eene strand tot het ander komen kan, zonder zich te vermoeiën, eindigen ook de Goudgeevende bergen; want men vindt, voorby *Parigy* en *Tam-*

perana, op het heele andere einde van de Kust van Celebes, geen een Goudgeevende plaats meer, tot Macassar toe.

Hoewel er tusfchen die beide voormelde ftreeken, reeds ontallic veele Goud-mynen ontdekt zyn, geloove ik echter dat 'er noch veele ryke Goud-mynen zyn, die tot hier toe, nimmer ontdekt wierden; de groote fchaarsheid doch van Inwoonders, verhindert hun op die Negoryën, daar de Goudgeevende bergen zyn, groote vorderingen in dat werk te maaken, ook doet het bygeloof, waar aan die menfchen verflaapt zyn, veel nadeel aan hunne onderneemingen: nooit doch zullen zy het waagen op eenige plaats, daar zy vermoeden dat rykelyk Goud te vinden is, daar van een proef te neemen, of eerst moet een Waarzegger, wiens kunst in het luisteren na een zeker vogel en uitleggen van deszelfs ftem bestaat, zonder eenig gezelfchap, geheel alleen vooruitgezonden worden; om behoorlyke toebereidfelen op die plaats te maaken, die voornamentlyk beftaan, in den vogel te vraagen of 'er

ry-

rykelyk Goud op die plaats te vinden is? of de graavers daar ter plaatse somwylen ook door ziekten aangetast zullen worden? of 'er rykelyk Geesten en Berg-spookten zyn, waar door de graavers in hun werk gehindert zouden kunnen worden? en of die zomtyds het Goud voor de oogender graavers zouden verbergen?

Indien de vogel op alle deeze vraagen een gewenscht antwoord geeft, dan moet die Waarzegger of Talenga, zoo alsze hem in haar spraak noemen, eerst zyn best doen om, door allerhande Offeranden de bewaargeesten van het Goud aldaar te bevreedigen, en dan mogen noch maar eerst eenige weinige graavers aldaar arbeiden, die dan, na verloop van zoo veel Maanden of Dagen, als de vogel gelieft te bepalen, vermeerderd worden; maar geeft de vogel op een van alle de voormelde vraagen een kwaad voorspellend antwoord, dan zal zich niemand onderstaan een enkeld gat, van een span diep op die plaats te graaven, welk verregaand by-geloof menigmaal oorzaak is, dat veele ryke Mynen onbewerkt blyven.

Dan voornamentlyk is de reden van het weinige Goud, het geene uit zulke ryke, en uitgestrekte Mynen gehaald wordt, de groote tegenzin die ik byzonder in de Gorondaalders en Limbotters, alwaar de beste Mynen gevonden worden, tegens het Goudgraaven ontwaard hebbe; waar by komt het gebrek aan veel Instrumenten die tot het mineeren vereischt worden.

De manier, op welke zy daar de Mynen bewerken, zal blyken uit het volgende voorbeeld van de Myn *Po-pajatoe*, die by myn komst pas ontdekt was, en waar in men nu slechts een maand gearbeid hadt. — Zy ligt Circa 30. mylen van Gorontalo, en van de mond van haar rivier aan strand, tot op de plaats daar het eerste Goud gevonden wordt, zal mede omtrent dertig mylen vaarens, met een Bolotto, zynde een Vaartuig uit één stuk hout gehouwen, bedraagen.

Wanneer nu de arbeiders in den omtrek gekomen zyn, daarze door den Talenga gewaarschouwd zijn, dat het Goud gegraven moet worden, beraad-

fla-

slagen zy nochmaals eerst met de vogel, wat plaats zy eigentlyk kiezen moeten, om de Myn of het gat te maaken; dit gedaan zynde, gaan zy verder de rivier op, en zoeken het water uit de rivier naar de plaats te leiden, daarze bezig zyn: Hier moet ik niet vergeeten te melden dat de Inlanders zelden of nimmermeer zullen woneeren, of zy moeten kans gezien hebben, om het water uit een naby gelegene rivier ter plaatse te kunnen brengen, daar zy aan het werk zyn; want dit is haar volstrekt noodzaakelyk, om den grond en de klei weg te doen spoelen en de steenen met het fyne zand, waar in het Goud schuilt; alleen de doen blyven; indien het water niet over den grond kan geleid worden en dat er valeiën zyn, tuschen de rivier en de plaats daarze werken; maaken zy Riölen van uitgeholde Wakka-boomen, waar van de boschen vol staan en stutten die met afgekapte boomen.

Het water ter plaatse van de aangelegde Myn gabraagt zynde, gaan zy aan 't werk en graaven, na datze sterk zyn,

zyn, want fomwylen vervoegen zich 8. fomwylen 10. fomwylen 20. Man by elkander, maakende een gat van 20, 30. à 40. voeten in het vierkant, en latende, zoo lang zy het water konnen doen afloopen, door omroeren, den grond gestaadig met het water wegspoelen: Dan zoo diep gevordert zynde, dat het water niet meer kan afloopen, moeten zy het uitputten, het geene zoo lang duurt, tot datze op de steenen komen, deeze waschen zy schoon af, en metselen daar mede, rondom het gat, doch zonder eenige kalk, die steenen in een juiste order op elkander stapelende, tot een soort van een muur voor het invallen van den grond, en als het gat diep wordt, stutten zy die steenen ook wel met bos-planken of balken: onder die steenen zyn 'er zomwylen, die ik heb gezien, volgens myn gissing van 3, 4. à 500. Ponden zwaar, die de arme mensche zonder eenig ander werktuig als eenige bos-rottings en boomen, alleen met hunne handen uit de gaten moeten opwerken; zoo verre gevordert zynde, dat al de grond, modder, klei, en steenen uit het gat
uit-

uitgewerkt zyn , enzy op het zwarte zand , het vaste kenmerk dat 'er Goud is , en zoo te zeggen de moeder van het Goud (want daar dat zand niet gevondee wordt is ook geen Goud) gekomen zyn , dan scheppen zy die zwarte of geele grond , met zwart zand vermengd , in daar toe gemaakte ballast mandjes , gaan daar mede aan het water zitten , en neemen hand voor hand vol , op een houten rond bord , of zoo als zy het noemen doelang , die omtrent 18. duim in zyn Diameter is en in het midden eenigzints holen dik toeloopende , juist in zyn Centrum , in het dikste , een gat heeft , waar op zy een klein dekfeltje van hout maaken ; wanneer nu al de gronden zand , door de beweeging die zy met haar handen maaken , met het watet van de doelang afgespoeld is , blyft het Goud , het geene zwaar is en niet ligt weg spoeld , alleen liggen en dan bergen zy die buit in het gat , het geene in het midden van de doelang is , zoo lang tot dat het gemelde gat vol is , wanneer zy het Goud op een klapperdop leggen , boven het vuur houden , zoo lang tot her

het droog is, dan het noch resteerende zwarte zand, zoo veel zy kunnen, daar uitblaazen en zoo vervolgens in haare bamboesen bergen

Noch een tweede manier van mineeren hebben zy, wanneer zy aan een Heuvel of Berg werken, die vlak aan een rivier ligt, dan maaken zy een schoone plaats aan de kant van de rivier, leiden het water, zoo veel zy noodig hebbee daar heen, en werken dan de aarde in de rivier op die plaats, die zy geprepareerd hebben, wanneer al de grond en klei ten eersten met het water wegspoeld; blyvende het zwarte zand met het Goud liggen, dien zy na datze de steenen eerst uitgewerkt hebben, in maniere als vooren, op haar doelangs uitwasfchen; dit is de ligtste manier van graaven, en zoo lang zy in een streek daar Goud gevonden wordt practicabel is, zullen zy de eerst beschrevene manier niet by de hand neemen.

Noch een manier, die alleen in een nieuw ontdekte Myn, gelyk *Papajatoe*, gebruikelijk is; zy gaan met bal-

ballastmandjes op haar rug en een stuk spits yzer, in form van een dikke bytel met een handvat van hout, langs de rivier, en zoeken in de scheuren van de klippen aan de boorden van de rivier, wanneerze dikwils heele stukken Goud van 2, 3. en meer Realen zwaar vinden.

De manier van graaven is in alle Mynen en by alle volkeren op die Kust eveneens, behalven dat zy op sommige plaatzen maar 10, à 12. voet diep noodig hebben te graaven, daar zy op andere tot 12. ja meer vadems, in de grond moeten delven en haare gaten, gelyk in Europa, met planken en balken moeten stutten.

Op *Papajatoe* heb ik gezien, dat zy maar 6. à 8. voet diep groeven, op *Batodoelang*, *Dalodajoenoë* en *Bomboe-loë* 12. en meer voeten, en op *Anka-hoeloe* en *Pogiama* tot 8, 10, à 12. vaem, dit zyn alle Gorontaalse Mynen; op *Palella*, *Bwool* en *Tontoly*, graaven zy tot 12, 15. en meer vadems diep, en moeten licht in hunne Mynen brengen om te kunnen zien.

Ik

Ik heb aangemerkt, dat de klippen aan de boorden van de rivieren, en zelfs de meeste steenen, die zy uit de Mynen haalen, op plaatse daar het Goud hoog van Alloy, zoo als op *Papajatoe*, *Ankahoeloe* en *Tamallas* is, sommige blaau en sommige geel en, heel week zyn, zoo dat men 'er verf van zoude kunnen maaken; daar de steenen en klippen op plaatsen, daar het Goud laag van Alloy is, als op *Batodoelang*, *Dalodajoenoe* en *Bomboe'a*, meest grys, hard, en wit zyn, en ook die week zyn als kalksteenen.

Dit kan tot een vast kenmerk in een Myn verstreken, of 'er hoog of laag Goud in zal gevonden worden; Wanneer een Goud-Myn eerst ontdekt wordt, zoeken zy, zonder zich in het begin aan het mineeren te binden, maar hier en daar in de rivier, de steenen wegneemende en het water ten deele afleidende, en vinden dan, wanneer het zand pas een voet diep omgevoerd hebben, meest grootestukjes, somwylen tot veele Realen, die denkelyk met zwaare afwatering van de Bergen moeten afgespoeld zyn.

Haa-

Haare werktuigen, die zy in de Goud-mynen gebruiken, bestaan slegts in een langwerpig yzer, als een breekytel, Circa anderhalf voet lang en twee duim in het vierkant dik, aan het eind iets scherp en puntig, met een oor waar in een houten steel wordt gestookt van omtrent een vadem lengte; voorts, die het hebben of koopen kan, een haak, zynde een krom yzer, in form van een vuur-haak; met een korte houten steel, om den grond in de kleine steenen om te roeren; een Byl, een Parring of Pedak; en een doelang, die ieder zelfs maakt, en een Goud schaalte.

In alle de Goud-mynen, maar vooral in de geene die zoo ver van strand afleggen, als *Popajatoe*, *Ankahoeloe* en *Pogiama* is het buiten gemeen koud na den ondergang en voor den opgang der Zonne, waar door die arme graavers veel moeten uitstaan, die van 'smorgens tot 'savonds in het water moeten zitten, wanneer haar geheele lighaam 'savonds, na gedaan werk schier geheel wit van de salpeter gebeeten is.

Wanneer de graavers in de Mynen aan het werk zyn, is het water van de rivier, waar aan zy werken, tot aan strand toe modderig en rood geel, en dit water veroorzaakt den afgang en zelfs de roode loop, aan de geene die de onvoorzichtigheid hebben 'er van te drinken.

De graavers zyn niet altoos even gelukkig in het mineeren, want het gebeurt dikwils dat zy een maand, en wel langer graaven, en voor 10. en meer Rds. mondkost verteeren, terwijl zy, na voltooying van haar werk, noch geen één Rdr. gevonden hebben, en dan zyn zy genoodzaakt weder een andere plaats op te zoeken, en van vooren afaan, aan het werk te gaan.

In een nieuw ontdekte Myn gaat het meest altoos voorspoedig, maar in een Myn, die reeds lang bewerkt is, hebben zy vast een maand werk, eer zy zoo ver komen, dat zy het Goud kunnen uitwasfchen.

In de Goud-mynen van *Paella*, welke rivier zich in verscheide armen verdeelt,

deelt, en welke Mynen zeer uitgestrekt zyn, vindt men plaatzen, daar het Goud zeer meenigvuldig is; maar het is, daar het in de grootste meenigte gevonden wordt, zeer laag en haalt geen 18. Karaaten.

Het hoogste Goud vindt men in de Goud-mynen van *Popajatoe* en *Molofipat* op *Ankahoeloe*, *Tolodinki Lemboeno*, *Sousso* en *Tamperana*, voorts aan de Z. en Z. W. kant op *Pogiamma*, *Wongo*, *Tomollas*, *Bwool* en *Tontoly*, haalende het Goud uit al die mynen meest over de 21. Karaaten.

Het overige is meest laag, en haalt niet boven de 18. Karaaten.

Eene der voornaamste redenen, waarom de Gorontaalse en Limbotse onderdaanen zoo weinig lust tot Goudgraaven hebben, is. datze van haar Vrouwen en Kinderen moeten afscheiden zyn, dewyl de Mynen ver van de hand liggen; en wel voornaamentlyk, om dat zoo dra eene arme gemeene man het geluk heeft, een goede vond

te doen, het hem door de in de Mynen zich onthoudende meenigvuldige Hoofden, half afgebedelt, en half afgedwongen wordt; en indien ze dan noch genereus met hem willen handelen, dringen zy hem het een of ander voor een dubbelden prys op.

Ik heb juist niet kunnen merken, dat het in de Goud-mynen zeer ongezond is, indien men zich maar warm houdt en eenigzints van mond-kost voorziet; want het gebrek aan het laatste, gepaard met de moeilykheden om over Klippen en Bergen te klimmen, heeft my, op *Popajatoe*, eene ligte koorts op den hals gehaald.

'Er is nooit voor my, een Europeaan in alle de Gorontaalse Mynen geweest, en die 'er omtrent zyn gekomen hebben nooit het Goud zien graaven, maar zyn alleen terplaats geweest, daar het voornaamste Opperhoofd zyn verblyf heeft, het geene altoos noch verre van de plaats af is, daar de mineurs eigentlyk werken; want zelfs de voornaame Hoofden der Inlanders, en vooral der Gorontaalders en Limbot-

botters; zyn veel te gemakkelyk om een zoo moeilyken en gevaarlyken weg, daar men dikwils gevaar loopt, door het afvallen van de styltens, den hals te breeken, te pasfeeren.

In de streek van de Goud-Myn van *Ankahoeloe* is een plaats, *Longi* genaamd, alwaar Goud gevonden wordt, het geene zoo hoog is, dat het zelfs het Goud van *Popajatoe* en *Ankahoeloe* overtreft; maar dewyl de spruit, of het riviertje naar derwaarts niet bevaarbaar is, en de Inlanders dierhalven hun mond-kost over een moeilyken en gevaarlyken weg op hunnen rug moeten draagen: en ook op die plaats teffens veel Koper gevonden wordt, het geene, indien men geen sterk-water heeft, den besten bedriegen zoude, wordt die plaats weinig bezogt. Dit is in de Goudmynen aan de N. of N. W. zyde de eenigste plaats, daar men Koper vindt, zynde aan de Z. of Z. W. kant digt by *Bwool*, noch een diergeelyke Myn, alwaar goed rood-Koper gegraven wordt, het geene zoo

klein van stof is, als het fynste stofgoud.

In de Mynen van *Bomboela*, *Bato-doelang* en *Ankahoeloe* vindt men veel berg-kristal en een soort van Staal steen, gelyk ook in de Mynen van *Palella*, maar in de Mynen van *Popajatae* heb ik die steenen niet ontwaard.

Meest in alle de Mynen heb ik gezien, dat de graavers, wanneerze in zommige plaatzen op 5, in anderen op 8. en in zommige op twaalf en meer vaders diepte gekomen zyn, dan een gelyke vloer van heele klippen ontmoeten, waar door zy met hunne werktuigen niet kunnen komen, en zy hebben my dikwils te kennen gegeven, dat, alsze kans zagen om daar door te komen, zy staat maakten meer Goud te zullen vinden.

Op *Ankahoeloe*, daar men in de laagten die klippen zomwylen reeds op de diepte van 12. à 15. voet ontmoet, heb ik ontwaard, dat door die klippen scheuren, of openingen, van

twee

twee drie vingers breed langs liepen, waar in een soort van zwartigheid, als yzer-roest gevonden wierdt, die sterk met brokjes Goud gemengd was, en die de graavers, na datze die soort van vloer eerst zeer schoon afgewaschen hadden, met haar Yzer, zoo ver zy komen konden, uitwerkten.

Het Goud is in alle de Mynen van Celebes, wanneer het eerst van het zand gezuiverd is, redelyk schoon, vindende men alleen op *Pogiana* en *Palella* hier en daar Goud-erts, het geene, onder de steenen gemengd, zeer laag van Alloy is, en door het fyn stampen der steenen, die niet al te hard zyn, uitgehaald wordt.

Dewyl ik ondervonden hebbe, dat de eene mineur voor den anderen gelukkiger in het graaven is, kan men niet net bepaalen, hoe veel zy in een Myn vinden kunnen, want ik heb op *Popajatoe* zommige graavers gezien, die, om dat het een nieuw ontdekte Myn was, in veertien dagen wel 200. Rds. aan waarde hebben gevonden, daar ik 'er op *Ankahoeloe*, *Batodoe-*

lang en Bomboela gezien hebbe, die in een rond jaar, volgens haar zeggen, noch geen twintig Rds. opgedaan hadden. En dit was het, dat ik kortelyk, volgens eigen waarneemingen, aangaande de Goud-mynen op de Kust van Celebes, te berichten hadt.

V E R V O L G ,

V A N E E N E

JAVAANSCH E HISTORIE

SADJARA RADJA DJAWA,

MET DE AANMERRINGE

VAN WYLEN.

JOSUA VAN IPEREN.

Het gebeurde eens dat de Koning een Tournoy-spel aanregtten, *Tjioeng Wanara* het vreemd gejuig en het geluid der Gom-goms (a) hoorende, vroeg zyn' Baas of hy derwaards gaan mogt, doch de Baas wilde het niet gedoogen, zeggende, het past u niet wegens uw jongheid derwaards te gaan.

Maar

(a) Gom-goms zyn kopere bekkens van verschillend geluid en grootte.

M 5

Maar *Tjoeng Wanara* eene heerschende drift gevoelende, om 'er zich heenen te begeeven, zei daar op, ik zal en wil 'er naar toe gaan: ja al bondt gy my vast, zal ik 'er evenwel heenen streeven. En welke moeite de Smit ook aanwendde, met goede en met kwaade woorden, alles kon niets baa-ten, hy liep 'er evenwel heenen.

Zoo dra hy nu aan de Pasfebaan (b) gekomen was, ging hy aan de zyde des Konings nederzitten, zonder dat hem de Koning, in het eerst gewaar wierd. Kort daar op ging hy naar het hof van den Koning; en als hy 'er binnen trad, zag hy welhaast een Mufykspeelwerk genaamd *Balesawee*: 't geen, zoo dra men het aanraakte, begon te speelen. Maar niemand dan de Koning alleen, durfde dat doen: en niet te min verftoutte zich *Tjoeng Wanara*, om het aan te raaken. De

---

(b) Deze drift was eene zoort van natuurlyke geestdryvery, welke de Smit niet kon, noch durfde wederstaan. Men kent noch niet genoeg van zulke opkomende en onweerstaanbare geneigdheden, om dezelve, op eene wysgeerige wyze, te verklaaren. De Helden, zoo wel als de Poëeten, schynen aangeblaazen te worden. Maar dit verschynzel blyft noch een raadfel in de Geestkunde. De *Pasfebaan* of *Pasfeerbaan*, is zoo zeel als de *Kenbaan*.

De Koning, die met groot vermaak het Tournoy-fpel had aangezien, dit Speelwerk nu hoorende, verschrikte zeer, en gaf aanstonds bevel aan zyne Lyfwacht, om deezen jongen Knaap op te vatten. Dan, zoo draa de Manschappen binnen kwamen, schudde hy zyn lighaam, viel op hen aan, versloegze, en joeg de overige zulken schrik aan, dat zy voor dood nedervielen: terwyl de overigen hunne toevlucht tot den Koning namen, hoewel zwaarlyk gekwetst zynde: (c) want de een had zynen arm, de tweede zyn been, de derde zyne ribben gebroken; en den vierden hingen de ooggen uit het hoofd; en ettelyke waren in het aangezicht deerlyk gewond.

De Koning, die uit dit alles eenige kwaade vermoedens had opgevat, maar het aan niemand durfde laaten

---

(c) Hy gedroeg zich derhalven, ten naasten by, als Simson, omtrent de Philisteinen, en als eenige Helden van David, die links en rechts, al wat zy aanraakten, verpletterden. Even het zelfde vermoegen hebben de Leeuwen: al wat zy met hunnen slaanden klaauw treffen, is verbryzeld. Dit was het geval van den ouden Man Gods met zynen ezel buiten Bethel 1 Kon. XIII. v. 24. Zie KOLBE Beschryv. vande Kaap. I. D. bl. 184.

tenblyken: vroeg aanstonds aan zyne *Mantries*, (d) wat of dat voor een jongeling mogt zyn, die zoo stoutmoedig zich durfde gedraagen? waar op de Ryksbestierders antwoordden, hy is de zoon van Zyner Hoogheids Smit. Toen gaf de Vorst onmiddelyk bevel, om dien Smit te roepen. Hy verscheen voor den Koning, en de vraage was, wiens kind de jongeling was, en hoe hy genaamd wierdt? De Smit antwoordde, hy is myn zoon en is genaamd *Tjioeng Wanara*. De Koning hernam toen: roep dan uw kind hier. Hy riep hem; *Tjioeng Wanara* gehoorzaamde, en verscheen ten spoedigsten voor den Koning. Toen vroeg de Koning nochmaals, of dat zyn eigen kind was? 't geen de Smit met ja beantwoordde. De Koning zei vervolgens, dat hem zulks onmoogelyk voorkwam, als nooit gehoord hebbende, dat de Smit kinderen hadt gehad, die zoo groot zoude kunnen zyn: want voegde hy 'er by, gy zyt daar toe noch

te

(d) *Mantries*, is eene algemeene eerbenaaminge der Hof-grooten van Java.

te jong , en zyt noch zoo lang niet getrouwd geweest. (e) De Smit dus gedrongen , kwam tot bekentenis , en zeide , neen ! hy is myn zoon niet , maar een zoon van eenen goeden vriend , die my denzelven heeft overgegeeven. Goed ! zei de Vorst , ik zal dan uw kind by my aan het hof nemen. De Smit schein daar uitterlyk zeer wel mede te vreedden ; maar innerlyk was hy 'er over bedroefd.

Tjioeng Wanara , eenigen tyd by den Koning geweest zynde , wierdt , als Veldoverste , van hem ten stryde gezonden ; en in dien veldtogt slaagde hy twee en driemaal zeer gelukkig , veröverde ettelyke steden , en bragt

---

(e) Deeze langmoedigheid in het ondervraagen , drukt zeer wel het doorgaand character der meeste Javaanen uit. Zy blyven vraagen , zoo lang zy twyfel en zy blyven , met de grootste vriendelykheid , onwrikbaar op hun stuk staan ; wanneer zy geld bedingen , of by andere gelegenheden. En wordt de Hollander moeilyk , dan gaan zy heenen en komen 's anderen daags , om even als gisteren , op hun voorstel te blyven staan , en door die vriendelyke en onverzettelyke standvastigheid , eindelyk den korfelen Europees te overwinnen , en hunnen zin te krygen. De Chineezen hebben dit ook eigen , en voegen 'er een geduurig vriendelyk lachje by , daar de Javaanen een ernstig gelaat vertoonen.

bragt veele veröverde goederen by den Vorst te rug. Hier door kreeg de Vorst zoodaanig een toegenegenheid voor hem, dat hy hem niet alleen voor zynen eigenen zoon aannam; (f) maar hem ook het bevel toevertrouwde over tien duizend mannen, onder de eerbenaaminge van *Aria Banjak Wide*. (g) Hy liet hem ook aan de noordzyde van de Pasfer wonen; en 't werd hem geoorloofd, om des avonds op het Gammelanspel genaamd *Loakanuta* (h) te mogen speelen: daar anders niemand op mogt speelen of laten speelen, dan alleen de Koning. Ook maakte hy hem zynen eersten Raadsheer, en het Hoofd van de Justitie.

Deze *Aria Banjak Wide* was, een

(f) De aanneeminge tot kinderen was dus ook by de Javaanen, toen reeds, in zwang; ten ware men wilde toestemmen, dat de Koning zynen Veldoversten *Aria Banjak Wide* voor zynen eigenen zoon erkende, voor den zelve, die hy voormaals in de Rivier geworpen hadt. En dit laatste is vry wat aanneemlyker.

(g) De eerbenaaminge van *Aria Banjak Wide* vinden wy niet onder de eernaamen der Javaansche Grooten, by VALENTYN bl. 55 - 56.

(h) *Loeka-nauta*, deeze benaamingen hangen af van 's Vorsten verkiezinge, die zeer vruchtbaar in het vermenigvuldigen van benaamingen en eertitelen is.

een geruimen tyd vervolgens aan het hof geweest, wanneer hy den Koning verzocht, om alle de Smits van 't geheele land van *Padjajaran* by zich aan huis te mogen ontbieden, om eenen grooten voorraad van geweer in gereedheid te laten brengen; Want, zeide hy tegen den Koning, men kan fomwylen niet weeten, wat 'er voor kan vallen. De Koning keurde dit goed; en gaf hem teffens de magt over alle die Smits. Toen nu alle die Smits by hem in huis waren, beval hy hen midden in zyne wooninge, eene yzeren kamer te maaken: maar zeide hy, het moet noch heden deezen dag in gereedheid zyn. (i) Zy namen dat werk aan en volbragten het: en toen de kamer voltooid was, schikte *Aria Banjak Wide* die kamer op, zetten 'er in een kostelyk ledekant, van

---

(i) Hier uit is lichtlyk op te maaken, dat men oudtyds veel yzer uit de grond haalde, en het verfmeeedde; want het aanzien van den grond hier en daar in de Boveulanden en in de killen der Rivieren by laag Water in den droogen Mouson, toonen overvloedig, dat 'er yzer-ertz in menigte te vinden is: wat men daar ook aan mocht twyffelen. Tegenw. Staat. II. D. bl. 193. Als mede I. D.

't welk de kussens en behangzelen alle van zyde waren; en hy berookte dezelve met allerhande reukwerken: zoo dat het 'er binnen was, als in een hemel op aarde.

Toen dit alles volbragt was, ging hy naar den Koning, en verzekerde hem, dat, toen hy ten stryde uittoog, hy eene gelofte gedaan had, om, zoo hy mocht overwinnen, Zyne Majesteit aan zyn huis te verzoeken, om daar te willen spyzigen: gelyk hy nu ook de eer hadt, den Vorst daar om te verzoeken. Dees antwoordde daar op, goed! gaa naar huis en ik zal aanstonds by u zyn. *Aria Banjak Wide* ging naar huis, en de Koning volgde hem. Toen de Koning binnen was, plaatste hy hem vlak in't gezicht van de yzeren kamer. Men was vrolyk onder de maalyd, en toen zag de Koning de yzeren kamer: vraagende teffens, waarom hy die hadt laten maaken? *Aria Banjak Wide* gaf toen voor, dat hy die gebruikte tot zyne slaapkamer: want, zeide hy, als ik heet ben, worde ik 'er in verkoeld; en ben ik koud, dan worde ik 'er in verwarmd; ben ik ziek, dan worde ik 'er in gezond; en ben ik hon-

hongerig dan worde ik 'er in verza-
digd. (k)

De Koning hernam hier op, ik ben
nu eenigen tyd niet wel geweest:
koom, laat my 'er eens in gaan. Zeer
goed! sprak daar op *Aria Banjak Wi-*
de: want al wat ik bezitte, behoort
den Koning in eigendom.

De Vorst derhalven, geen kwaad
vermoedende, ging 'er aanstonds in:
en zoo draa hy 'er in was, sloot *Aria*
Banjak Wide de deur van gemelde
Koentara, maakte de kamer rondom
gloeiend, en toen 'er de Koning half
gebraaden uitgehaald was, wierp hy
hem in de rivier *Crawang*. De Vorst
deeze wreedheid ondergaande, vroeg
hem, wat hy toch misdreeven hadt,
dat hy, Heer en Vorst zynde, op zul-
ke eene wreede wyze mishandeld
wierdt? Maar *Aria Banjak Wide* ant-
woordde daar op: die schuldig is moet
betaalen; en die van iemand iets ge-
leend

(k) Deze laatste eigenschap van de yzeren kamer
vinde ik onbegrypelyk. Misschien zal dit in het Ja-
vaansch iets anders beuiden en zyne betrekking heb-
ben op den minnehandel. In 't vervolg van dit Boek
leeze ik noch iets van een yzeren vertrek: 't geent tot
een gevangenisfe verstrekte.

leend heeft, moet het wederom geeven: want toen ik noch klein was, hebt gy my in de rivier *Crawang* laten werpen. (1)

Zeker Opperhoofd of *I oera*, met naame *Ong-andaga* was daar tegenwoordig, die het gezien hebbende, aanstonds, al schreiënde naar den zoon des Konings heenen liep, en die Prins, genaamd *Soesoeroegh* boodschapte, dat *Aria Banjak Wide* den Koning deszelfs Vader, om het leeven gebragt hadt. Waar op de Prins op staande voet op de *Bindee* (m) liet slaan, om zyne volkeren by eente vergaderen; en toen die byeen gekomen waren, ging hy 'er fluks *Aria Banjak Wide* mede opzoeken, leverde hem slag, en het gevecht duurde eenige dagen: zoo dat *Soesoeroegh* zoodanig in den oorlog gewikkeld wierdt dat 'er

eene

---

(1) De weerwraak, in geval van moord, was eene verplichtinge der Oosterlingen. De Koning hadt hem willen dooden; en de wille wordt hier voor de daad genomen. Hy was de naaste aan zich zelve. Men zie over den Bloedwreker der Arabieren en de Wetten van Moïsis daar omtrent J. D. MICHAËLIS Mof. Recht §. 131. enz II. D. bl. 384 en verv. in §. 275. IV. D. bl. 40.

(m) *Bindee*, eene groote Gom, om allarm te slaan.

eene groote menigte van zyne landzaaten sneuvelden, en hy eindelyk genoodzaakt wierdt te vluchten, en een goed heenkomen te zoeken, Oostwaards heenen; tot dat hy eindelyk aan eene Negory, genaamd *Caligoenting*, aankwam. Aldaar woonde eene vrouwe, met naame *Niay Randa Caligoenting*, welke vrouw hy tot zyne moeder, gelyk zyhem tot haaren zoone aannam. (n) Zy leefde ook met hem, als met haar eigen kind; en dus bleef *Soesoeroegh*, op deeze *Desfa*, of Negory, eenigen tyd wonen.

Maar *Aria Banjak Wide* liet zich ondertusfchen alomme voor Koning van *Padjajaran* uitroepen: en niemand durfde hem tegenstand bieden. Ook liet hy een gebod uitgaan, dat wieden Prins *Soesoeroegh* zou herbergen, of in eenig ding behulpzaam zyn enondersteunen, zulk een met zyn geheel geslagt, zou worden uitgeroeid; om dat
hy

(n) Uit deeze byzonderheid blykt het klaarder, dat de aanneminge tot kinderen, eenigzins ten minsten, fchoon juist niet in de smaak der Romeinen, by de Javaanen is in gebruik geweest; vooral by menschen die geene kinderen hadden.

hy, als een vyand van den Koning zou worden aangezien.

Niay Randa Caligoenting was juist op de *Pasfar* van *Padjajaran*, toen dat placaat werdt afgekondigd, en zeer verschrikt geworden zynde, liep zy ylings in de grootste verbaasdheid, naar huis, en daar komende, maakte zy dit nieuws aan haare drie broeders bekend, te weten aan *Kiay Wirasarie*, *Kiay Bader* en *Kiay Tambi*; welke derhalven aanstonds, met haare zuster, naar *Radien Soesoeroegh* gingen, en hem het zelve bekend maakten.

Soesoeroegh bedankte hen zeer beleefdelyk, en sprak zyne aangenomenne Ooms aldus aan: (o) Al hadt ik
bee-

(o) Deze taal van *Soesoeroegh* is zeer leevendig en poëtisch, en den Persiaanschen Dichter *Ferdisi* waardig, daar hy *Rustem* beschryft. Zie over het Persiaansch Heldendicht *G. JONES Histoire de Nader Chah. Tom II. p. 245 en 249.* In het boek van *Job* vindt men eene Beschryvinge van den Behemoth, welchen de Heer *SCHULTENS* voor den Oliphant, en anderen voor het Nylpaard houden, met deeze bewoordingen: *Zyne beenderen zyn als vast koper: zyne gebeenten zyn als yzeren handboomen.* Maar hier dunkt my, dat de Vorst toespeeldt op de krachten van den Rhinoc-

beenen van yzer, zenuwen van koperdraad en eenen koperen huid, zoo zou ik doch tegen dien Koning niet aan kunnen. En wat zouden wy toch kunnen uitvoeren met zoo een hand vol volks, als wy op de been kunnen brengen, tegen zulk een magtig Koningryk? Maar, zoo het u lieden belieft, ik zal my op de vlucht begeeven. Hier op nam hy de wyk; en zyne zogenoemde moeder en haare drie broeders volgden den Prins, hem niet willende verlaten: leidende met zich omtrend honderd mannen; met welke zy rechtstreeks voorttoogen naar den berg *Coembang*: (p) alwaar de Prins zich wilde afzonderen.

Op deezen berg *Coembang* was een vermaarde Tovenaarster, met naame *Niay Tjamarata Toengal*, die van te voren al geweeten had, dat de Prins komen

---

ros, dien men kan aanmerken, als eenen koperen huid te hebben, zenuwen van koperdraad en beenen van yzer, beter dan de Oliphante. My dunkt dat de Behemoth van Job Cap. XII. 10-19 en onze Rhenoceros, geene vergezochte overeenkomst hebben. Mischien hier van elders nader.

(p) De Berg *Coembang*, dat is de Bloemberg.

men zou. (q) Zy hadt eene volftrekte magt over alle de Duivels en kwaade Geesten. Aan deezen hadt zy bekend gemaakt, dat de Prins op reis was, om by haar te komen; met last om haare wooninge schoon te maaken, en ten fraaiften op te fchikken. Trouwens zy was ryker, dan eenig Koning. Ook zorgde zy en gaf last, dat 'er by zyne aankomst op haare speelwerken gespeeld wierdt.

Maar zoo dra de Prins aan den voet van gemelden berg kwam, begon het vreezelyk te stormen en verschrikkellyk te regenen, zoo dat 'er veele boomen uit den grond geflagen wierden: en het weerlichtte zoo fterk, als of de geheele waereld in vuur en vlamme stond; ook liepen de rivieren over, door de menigvuldige plasregen.

Men

(q) Boven beloofden wy, iets van de Toveressen en Tovernymphen der Oosterlingen te berde te brengen Maar thans weet ik dit niet beter te doen, dan met den Leezer te wyzen naar de Gefchiedenis van den Prins *Akmedt* en vande Tovernymphe *Paribanou*; alwaar men ook het onderscheid tusfchen de Toveressen en Tovergodinnen of Tovernymphen leevendig zal vinden voorgesteld. Arab. Vertell. IV. D. bl. 314. 396. De Tovergodin *Pari banou* was ook magtig ryk. Zie Arab. Vertell. als boven.

Men hoorde ook een afgryzelyk geschreeuw der duivelen, 't geen een geluid maakte, als of de bergen sprongen, en de hemel van een barstte (r), hoewel dat geschreeuw alleenlyk ontstond uit eene overmaatige blydichap der booze geesten; om dat de Tovenaarster, van dien Prins een bezoek ontvangen zou. Straks hoorden zy het geluid van eene bel; en daar door werdt de lucht zeer klaar.

Toen nu de Prins op den top van den berg gekomen was, zag hy eenen grooten boom, met naame *Tjamara*; en in dien boom hoorde hy een zoet muzyk. Dit hoorende zeide hy tot zyne Ooms, ik geloove, dat deeze boom de verblyfplaats is van *Niay Tjamara Toengal*: mompelende ondertuschen en wenshende, dat zich de Tovenaarster aldaar aan hem vertoonen mogte. 't Geschiede: want zy vertoonde zich aanstonds, met eene groote

---

(r) Zulk een verschrikkelyk geraas en gedaver ontstond 'er ook in het paleis van eenen boozen geest; by gelegenheid dat de *Calender*, die by de Prinses der Ebeensche Eilanden gekomen was, eenen *Talisman* brak. Arab. Vertell. I. D. bl. 150.

te praalstatie, deed den Prins nevens zien nederzitten, verwelkoomde hem, en vroeg kwanswys, wie hy was en wat hy kwam doen, en hoe zyn naam was? Dan, *Soesoeroegh* antwoordde daar op, met den diepsten eerbied: Mevrouw! ik behoeve u dat niet te zeggen, want gy weet het immers zoo goed als ik. *Niay Tjamara Toengal* begon toen te verklaaren en te zeggen: ja! gy hebt gelyk; (s) want waarom zou ik anders zoo veel hebben behoeven uit te staan, indien ik dat niet konde weten. Noch voegde zy 'er by: gy zyt ook van zints, om u, op deezen berg af te zonderen, om dat

---

(s) Deze wetenschap van geheimen wordt in de Arabische Vertellingen insgelyks aan de Toernymphen toegeschreeven. Denkelyk was zy met eenen Koning der boozen geesten getrouwd. Hoe veel zulke Juffers moeten uitstaan, volgens de denkbeelden der Oosterfche Fabel-histoire, blykt uit het geval van de Juffer in de Glazen Kist, op den grond der zee door eenen reusachtigen geest bewaard. Arab. Vertell. I. D. bl. 14. maar vooral van de Prinses de dochter van Epinarus, Koning der Ebeensche Eilanden. bl. 157. en 158. Men moet zulke vertelzelen niet verachten: want de hedendaagfche Oosterlingen, en zelf de Grieken verachten die niet, maar, blyven 'er, tot heden toe, zeer op verlekkerd. Zie Mr. GUY'S *Lettres sur la Grece. Lettre 21. Tom. 1. p. 298.*

gy den ftryd tegen uwen broeder ver-
looren hebt. Dan dit zou ik u niet
raaden: want indien gy dit deed, zoudt
gy zekerlyk geen Vorst van Java kun-
nen worden.

Hierop hernam *Radeen Soesoeroegh*:
al wat gy my gebiedt, zal ik naarko-
men. Zy gelaste hem derhalven naauw-
keuriglyk naar haare woorden te luis-
teren. Zy zei hem dan, dat hy maar
Oostwaards heenen zou trekken tot
dat hy eenen boom vond, genaamd
Poohn Madja, (t) welks vrucht bitter
van smaak was, en dat hy daar zyne
Hofplaats moest aanleggen en zyn pa-
leis bouwen; want, zeide zy, hetis byde
Goden befloten, dat gy Koning van Ja-
va zult zyn: en uw geslacht zal vervol-
gens na u, altyd den rhoon beklimmen.

Niay Tjamaratoengal verhaalde de
Prins wyders, dat zy eene Oudmoei
van hem was, en dus zoo wel eene
Prinses, als hy een Prins van het zelf-
de *Padjajaran*: Want vervolgde zy,
uw Overgroot-vader de Koning *Moe-
ding*

(t) Een boom genaamd *Poohn Madja*, dat is een
Madja-boom, zynde de vrucht korrelig en zuur.

ding Sarie is myn Vader geweest. En de reden waarom ik zoo van de waereld ben afgezonderd, is deeze; om dat ik in myne jeugd zoo eene overschoone Prinsesse was, die van ieder een bemind werdt; en om dat alle de Vorsten van Java my ten huwelyk verzochten. Daarentegen had ik geene genegenheid en liefde voor het mannelijk geslacht. En om dat ik beducht was, dat er misfchien oorlogen overmy zouden ontstaan, (v) en dat myne ouders daar door maar verdriet stonden te hebben, hebbe ik my op dusdanige wyze van de waereld afgezonderd, en daar door zulke eene magt gekreegen.

Dit gezegd hebbende veranderde zy zich voor zyne oogen, en nam de gedaante aan van een schoon vrouwsperfoon;

(v) De Trojaansche oorlog ontstond, gelvk wy weeten, uit het schaaken van de schoone Helena, door Paris, gelyk zy te vooren, noch een jong meisje zynde, van *Teseus* was geschaakt geworden. Dit schaaken werdt altyd wreedelyk gewrooken. Reeds ten yde van Dina, Jacobs dochter.

Maar de afzonderingen, en toewydinge aan den dienst der Geesten, maakte *Niay Tjamarra Toengal* beveiligd voor alle de aanvallen der waereldsche Prinzen. Jephthas dochter kwam, indien zy niet werkelyk geslagt en geofferd is, omtrent in het zelfde geval.

foon; zoo dat de Prins in een groote mymeringe viel; en daar op met zulke eene brandende liefde bevangen wierdt, dat hy zich zelven naauwlyks wederhouden kon; maar haar in de armen nam; en vergat, wat zy hem gezegd hadt; om dat hy nooit zulk een schoon en bevalligvrouwspersoon met zyne oogen aanschouwd hadt. Maar zy, dit merkende, veranderde zich wederom van gedaante, zich vertoonende, als te vooren. *Radeen Soesoeroegh* dat ziende, verzocht haar aanstonds om vergiffenisfe, en begon zeer bitter te schreiën. Zy vergaf hem de onvoorzichtigheid, en, hem bestraffende, zei zy: gy zyt een mensch, die gewoon zyt verkeerde wegen in te slaan: en verwonder u niet langer; want ik kan my veranderen in oud en in jong in man of in vrouw: en ik kan niet sterven, voor en aleer de jongste dag aankomt. (w) Ook zal ik by u komen,

---

(w) De gedaantewisselingen van *OVIDIUS*, zyn niet anders, dan Oostersche vertellingen, door de Grieken overgenomen en op hunne eerste Patriarchen en helden toegepast. Men geloof noch aan die Gedaan-

men, als gy Koning van Java zyt. Naderhand zal ik van hier verhuizen, en Koninginne worden over alle de duivels en kwaade geesten; en als-

---

daantewisfelingen, zoo als die door betoveringen kunnen veroorzaakt worden. De Arabische en Persiaansche Vertellingen leveren 'er veele Voorbeelden van op. Ondertuschen is decze van oud in jongen van man in vrouw te veranderen vry zeldzaam. Het eerste was een kunstje van Medea, Euripides Argum. Medeæ, en het andere een van Jupiter. Ovid. Lib. II. 65-425. In dit Javaansch Boek zal men noch meer zulke toverkunstjes aantreffen. De Druiden in Oud Gallië verstonden de kunstjes ook. Zie Mr. PELLONBIER. Nouv. Bibl. Germ. Tom XXIII. P. 96. De hofhoudinge van *Niây Tjamara Toëugel* zou dan moeten zyn omtrend op het eiland *Camban* of *Poela Noesfa Gode*; en das in de nabuurschap van het hof; 't geen de nazaaten van Soefoeroegh houden zouden, tuschen den brandenden Berg van Matarum en tuschen de Zuiderzee. Denklyk waren dit de gewesten, daat de booze geesten te vooren woonden; en daar *Batara Wisnoe* over hen heerschte: zynde zy vervolgens naar de Zuiderzee vertrokken.

Dat de Tovenars en booze geesten party trekken in den oorlog en de eene of andere helpen en ondersteunen, is een gemeen denkbeeld der Oosterlingen van het vaste land. *FERDISI* zegt van *Afrasjab* Koning van Tartarye, die het ryk van Persie had oerweldigd: *Hy werd geholpen van den Keizer der Indiën en van den Keizer van China, zoo wel als van de booze Geesten, Reuzen en Tovenars van geheel Asie.* Zie G. JONES Hist. de Nader Chak. Tom. II. p. 248. Hier by kwaamen soldaaten en leegers uit de grond der zee; en dit Oostersch bygelovig denkbeeld van

dan zal ik myn hof houden in de Zui-der-zee, en aan de Zuidzyde van den brandenden berg, die by *Mattara* ligt; en dit alles zal, zonder fout geschieden. En wanneer gy zwaare oorlogen moet voeren, zal ik u te hulpe komen, indien gy my roept. En indien uwe nazaaten den stryd eens verliezen, dan moeten zy verzekerd zyn, dat zy myne hulp niet verder te verwachten hebben. Derhalven gelaste en verzoeke ik u, zonder vertoeven, maar oostwaarts aan te trekken. De Prins nam zyn afscheid, gehoorzaamde, en nam zynen weg Oostwaards heenen, gelyk zy hem bevolen hadt.

De

---

onderwaterfche menschen en koningryken, even zoo als *Niay Tjamara Toengal* zich iets diergelyks aanmatigt, vindt men omstandig, in de geschiedenis van *Beder* Prins van Persien, en van *Gianbare* Prinses van het Koningryk Samandal. Arab. Vertell. III. D. bl. 90. en verv. inzonderheid ook bl. 167. De Fabel der Meermannen en Meerminnen is uit dat aloud verdichtzel ontstaan; en dat verdichtzel schein de waarheid te zyn, zoo lang de Wysgeerte en de verbeterde Natuurlyke Historie niet toonden, dat het een leugen was.

De getuigenissen van **V A L E N T Y N**, over het bestaan der Zee-menschen bygebragt III. D. bl. 330-332 verdienen wel een ander onderzoek; om dat men de verschynzelen van welke hy spreekt, nog niet beoorlyk verklaard heeft.

De *Radeen Soesoeroegh* eindelyk zeer vermoeid geworden zynde, zat neder onder een grooten boom, waar van eenige vruchten op den grond afgeval- len lagen, raapte een derzelve op, en ze proevende, vond hy de smaak der- zelve zeer bitter te zyn: Hy vroeg derhalven zynen Oom *Wiesarie*, wel- ke vrucht het was? hoe deeze plaats geheeten wierdt? en wien die toebe- hoorde? Op deeze vraagen antwoord- de *Kiay Wierasarie*: de vrucht, welke gy daar geproefd hebt, hiet *Madja*, de plaats *Astina*; (x) uwe voorouders hebben hier hun hof gehouden; maar nu behoort het aan uwen Broeder, den Koning van *Padjajaran*. Hier op zeide *Soesoeroegh*; als dit zoo is, zal ik dee- ze plaatze noemen *Madjapait*; en hier zal ik myn hof houden. En deeze plaats kwam, door eenen geduurigen toevloed van menschen, binnen kor- ten tyd, in eenen bloeyenden staat.

Toen deeze Koning van *Madjapait* al-

(x) Te vooren hebben wy aangeteekend, dat *Partode Wanata* en zy e op olgers, in dat *Astina* hun hof gehouden hebben, Buiten twyffel wordt dit hier bedoeld.

aldaar eenigen tyd zyn verblyf gehouden hadt, kwam zyn broeder *Aria Banjak* van *Goeloeh*, (y) al vluchtende, by hem; teffens verhaalende, dat *Tjioeng Wanara* hem was komen beoorlogten; en dat hy, *Aria Banjak* den ftryd verlooren hadt, en dus genoodzaakt was geworden, herwaarts te vluchten: maar niet weetende, dat zyn broeder daar als Koning regeerde. Ook berichte hy, dat *Tjioeng Wanara* zyn hof overrompeld, en het zelve verwoest hadt. *Ratoe Goeloeh* voegde daar by, *Tjioeng Wanara* wil u ook komen opzoeken. Dat verneemende, zei *Radja Madjapait*: indien dit zoo is, dan zal het beter zyn, dat wy hem te gemoete trekken, dan dat wy hem hier zouden afwachten; Want, voegde hy 'er by, ik heb nu al by de drieduizend ftrydbaare mannen.

Ook maakte hy het ten eerfte werkstel-

(y) *Goeloeh*, in deszelfs gelegenheid is by de hedendaagfche Javanen genoeg bekend. Het lag in de vlakten tusfchen *Bandong* en *racamontjang* boven den oorsprong van de rivier *Grawang*. En de Regenten van *Tjanjoer* en *Grawang* geeven voor dat zy van de oude oude Vorsten van *Goeloeh* afstammen.

stellig, en verzocht zynen broeder *Aria Banjak Wide*, dat hy met hem zoude mede gaan. Zy toogen met deeze krygsvolkeren regelregt naar *Padjaran*, veroverden het land in korten tyd, sloegen den Koning op de vlucht, maakten eene groote menigte volks krygsgevangen; 't geen de Koning naar *Madjapait* liet voeren; en toen maakten dus zyne onderdaanen een getal uit van zevenen-veertig duizend huisgezinnen. (2)

Als toen zeiden *Kiay Wirasaba*, *Kiay Badar* en *Kiay Tambie* tot den Koning, als wordende deeze hy hem voor zynegrooſte Raadslieden gehouden, dat, aangezien zyn vader alleen als Vorst van geheel Java geregeerd hadt, hy nu ook alleen, als Koning over gansch Java behoorde te regeeren, en zyn hof te blyven houden te *Madjapait*: om dat het oude hof te

Pa-

---

(2) Zevenen-veertig duizend huisgezinnen, ieder op zes personen berekend maken 282000 Inwooners die *Radja Madjapait* onder zig had, zynde
dit

Padjaran verwoest en verdelgd was. Dit alles kwam de Koning ook naar; en hy gaf toen zynen broeder den naam van *Pangeran Aria Panoelar*. Maar *Kiay Wirasaba* maakte hy zynen eersten ryksbestierder, onder den naam van *Adepatty Wahan*: *Kiay Badar* daar en tegen maakte hy tot zyne *Hofwidono*. En deeze waren in groot aanzien by den jongen Vorst.

Deeze Koning van *Madjapait*, eenige jaaren geregeerd hebbende, gewaen eenen zoon, welke hy noemen liet *Paraboe Anom Lorring Pasfar*, die den *Adepatty Wahan* overwon; (*) en daar

---

dit getal omtrend een vierde gedeelte der inwooners van Java; indien men 'er het eiland Madura uitzondert. Behalven dat men veilig kan stellen, dat Java sedert *Radja Madjapait* wel twee derde meer bevolkt zal zyn geworden, in welke vooronderstellinge de rekeninge onzer Javaansche Historie zeer wel uitkomt, en *Radja Madjapait* als de algemeene Koning van Java oudtyds beschouwd kon worden. 't Ryk *Madjapait* weeten wy lag aan de rivier *Kaderi*, ten Zuiden van het Prinsdom van *Sourabaya*, en aan den Oostkant van het zelve.

(*) Men zou hier uit mogen besluiten, dat *Adepatty Wahan* na den dood des Konings aan 't mui en geslagen, den Ersprins uitgesloten en zich zelve het Koningryk had aangematigd. Waar van hy echter wel haast moet vervallen zyn, door eene nederlaag, welke

daar benevens noch eenen zoon , met naame *Joendara* , die , zoo dra hy groot geworden was , tot Opperhoofd van *Kadir* werdt aangesteld. En als de Koning kort daar na overleed , werdt hy opgevolgd door gemelden zynen zoon *Paraboe Anom Loring Pasfar*.

---

welke hem *Paraboe Anom Loring Pasfar* toebragt , om zich in de wettige opvolginge , tegen den geweldenaar te handhaven.

(*Het Vervolg hier na.*)

BYDRAAGEN

TOT DE

BESCHRYVING

VAN

JAPAN,

DOOR

Mr. J. C. M. RADERMACHER.

ENGELBERT KEMPHER, die ^{Beschry-} in 1691. en 1692. als Geneesheer in ^{ving van} dienst der Nederlandsche Maatschap- ^{Kemper,} py in Japan is geweest, heeft de be-
schryving van Japan in 1733. te Am-
sterdam uitgegeeven. (a) Kort daarna
of in den jaare 1736, gaf de Jesuit
CHARLEVOIX een beschryving ^{Charle-}
van Japan uit, in 9. Deelen in Oc- ^{voix,}
tavo.

In

(a) Van dit Werk van *Kemper* met zyne eigen han-
dige aantekeningen, is door eene *Dohn* te Lemgo in
Westphalen in 1778. een tweede druk uitgegeeven.

Salmon. In het zelve jaar gaf SALMON, in de tegenwoordige Staat van alle Volkeren, die van Japan, in het Eerste Deel pag. 203.

De algemeene Historie. De Schryvers der algemeene Historie uit het Engels in het Nederduits overgezet, hebben in het 9. Deel eerste stuk, in 1777. de Historie van Japan gegeven.

DeRusfen. Van de Rusfische Reizen van *Kam-schatka* naar Japan, die zedert 1742. gedaan zyn, is weinig bekend gemaakt; men vind egter, in de Staats Secretaris van juny 1776. dat 'er zedert 1774. te *Jakutz* in Siberien, een Japans School is, en dus moeten 'er nu en dan Japanders 't zy by toeval of met willens. op de Kusten van *Kam-schatka* aanlanden.

Tunberg. Eindelyk heeft de Heer CAREL PIETER TUNBERG, die in 1775. als Geneesheer in dienst der Nederlandfche Compagnie is geweest, by zyn intrereeden als Profefor te Upzal en Lid van de Koninglyke Zweedsche Academie, eene verhandeling over de Japanfche Munten gefchreeven.

Ik

Ik spreek hier niet van het Werkje ^{Van Ha-} van den Heer O. Z. van HAREN, in ^{ren.} 1775. uitgegeeven, ten Titul voerende *Van Japan; met betrekking tot de Hollandsche Natie, en de Christelyke Godsdienst*: als tot de hiervoorgenome beschryving niets nieuwsopgeevende.

Men kan den iever van de opgenoemde Schryvers niet genoeg roemen: doch by naleezing derzelve, ondervindt men wel haast, dat 'er noch veele zaaken overblyven ten onderzoek.

Om hier toe te komen, verzocht ik den Heer Mr. ISAAC TITSING, Opperkoopman en Opperhoofd van Japan, by zyn vertrek in Juny 1779. zich nauwkeurig naar veele zaaken te informeren, 't geen zyn Ed. by zyne terugkomst op den 24. December 1780. met veele goedheid zoo veel hem de gelegenheid hadde toegelaaten, bezorgde.

KEMPER heeft in zyn tweede ^{Historie.} boek, en CHARLEVOIX in het tweede tot het zevende deel, de Historie van Japan gegeeven van de eerste bekende tyden af, tot den jaare 1687. Van

het vervolg der tydrekening en de opvolging der Geestelyke en Wereldlyke Keizers, hebbe ik in de verhandelingen van het Genootschap 1. deel pag. 131. en 2. deel pag. 149. eene lyst gegeven, en men zal trachten dezelve met de gebeurtenissen, in dien tyd geschiedt, te vermeerderen; terwyl ik hier noch aanmerke, dat **KEM-
PHER** en **CHARLEVOIX** in de benoemingen der laatste Keizers daar mede volmaakt overeenstemmen.

**Geogra-
phische
Beschry-
ving.**

Wat de Geographische beschryving aangaat, die *Kempher* in't eerste boek 4. hoofddeel en *Charlevoix* 1. deel 1. boek en *Salmon* 1. deel 1. hoofdstuk geeven, dezelve is tamelyk volmaakt; doch de Kaarten zyn alle met Japanfche Characters: de geene die het Genootschap bezit, zyn alle met eene Hollandsche overzetting der naamen, en daar door van waerde, zynde 'er veele by gevoegd, die by geene Reisbeschryvers bekend zyn.

**Regee-
ringsvorm.**

De Regeerings - vorm heeft *Kempher* in het 4. boek, en *Charlevoix* in zyn 1. deel nauwkeurig beschreeven.

On-

Onder de Godsdiensten is de voor- ^{Gods-}
 naamste die der *Sintos*, haare voorname ^{dienst.}
 Afgod in den Tempel der 33333. beel-
 den te *Meaco*, en haare Pelgrimfchap
 te *Jfse*, zyn wel beschreeven, maar de
 tekeningen komen in geen vergelyk
 by die, die het Genootfchap magtig is.

De *Budfos* haare voorname Afgod
 is *Amida*, door de Indiaanen, *Budfo*,
 in Siam *Xaxa*, in China *Fo* genaamt en
 haare Pelgrimfchap naar zyne Tempel
 van *Xaxa*, is ook weinig van gezegt
 en zal nader opgehelderd worden.

Haare gewoontens, manier van ^{Leevens-}
 kleeden, eeten, drinken en de berei- ^{wys.}
 ding van dien, is ook noch zeer on-
 volmaakt, haare gemeene fpys is Ryst
 met drooge Vis, doch zy eeten daar
 by veele verfnaperingen, als *Conne-*
mon, *Mieso*, ingezoute Vruchten van
 veele foorten, en *Soya*: en haare ge-
 meene drank is de *Saki*, welke twee
 laafte door den Heer TITSING be-
 fchreeven zyn.

Van haare Taal vindt men geene
 Woorden-fchat, en deeze is ook aan
 het Genootfchap meede gedeelt.

Handel.

De Handel is altoos zeer geheim gehouden, en men heeft tot heden toe, geene beschryving der Munten en Gewigten. Want het geene *Charlevoix* in het 1. deel 2. stuk 'er van zegt, en *Kempher* op de 19. plaat verbeeld, is zoo duister dat men 'er weinig licht uit kan scheppen.

En dit stuk is door my alhier opgehelderd.

Natuurly-
keHistorie

De Natuurlyke Historie der Dieren, Planten en Mineraalen, is by *Kempher* in zyn Aanghangsel verhandeld: en men verwacht vanden Heer Profesfor TUNBERG eene nauwkeurige beschryving, der Japansche Planten. Over de Mineraalen zal ik in het volgende Deel, iets mede deelen.

Dus zal ik my hier bepaalen.

- 1.) Tot eene nauwkeurige Beschryving der Japansche Munten.
- 2.) De bereiding der *Soya* en *Sa-ki*, door den Heer TITSING medegedeeld.
- 3.) Lyst van Japansche Woorden in het Nederduits.

VAN

VAN DE

JAPANSCHEN MUNTEN,

ENGELBERT KEMPER, heeft op de 19. plaat een aftekening der Muntten gegeven, die door zyne navolgers gecopieerd is, zonder daar eene beschryving by te voegen; de Heer Professor TUNBERG, heeft eene betere beschryving 'er by gevoegd: zedert noch eenige Muntten daar by gekreegen hebbende, door de goedheid van de Heer TITSING, en gelegenheid gehad hebbende het gehalte en het Gewicht daar by te voegen, denk ik dat dit van nut zal kunnen zyn.

Muntten
beschree-
ven.

In geheel Japan zyn maar twee Keizerlyke Munthuizen, te *Meaco* en *Jedo*, daar gouden en zilveren Muntten geslaagen en gegooten worden, doch ider Landheer slaat een munt, die alleen in zyn Land gangbaar is; en ook gemeenlyk maar van Koper is. De zorg der Japanders, om alles zoo veel mogelyk geheim te houden, heeft niet toegelaten tot heden, eene volkome- ne beschryving van haare manier van muntten te krygen, waartoe men eg- ter nader moeite zal doen.

Munt-
huizen.

Gehalte.

Van het gehalte van het Goud en Zilver, hebben de Japanders weinig denkbeeld, en beoordeelen het zelve na de kleur. De Munten zyn alle hier geësfayeerd door den gezwooren *Es-fayeur, Jacobus de Waarem*, het fyne Goud houd 24. Karaaten van 12. grein, en het fyn Zilver 12. Penningen van 24. grein, werdende het mark fyn Goud guld 375. en het mark fyn Zilver Guldens 26 by de Compagnie berekend.

Gewigt.

Het Gewigt heeft men meede alhier laten neemen na de Nederlandfche Munt-gewigten, rekenende

Een Pond trois twee Mark.

Een Mark agt Once.

Een Once twintig Engcls.

Een Engcls twee-en-dertig Aazen.

Alhier op Batavia rekend men een Mark op 9. Reaal, en ieder Reaal op 48. Stuivers.

In alle zoogenaamde Specie-boekjes, ja zelfs in de Intreerede van den Heer Profefor TUNBERG, is het Gewigt zeer verkeert opgegeeven, om dat men de Japanfche en Chineefche Tail verward heefr, door de overeenkomst in den naam. De

De Cineefche Tail weegd 22. $\frac{1}{2}$. Engels, en is verdeeld in 10. Maas, de Maas in 10. Condryn, of roode Boontjes, alhier *Zaga Timban* genaamd.

De Japanfche Tail weegd 10. $\frac{1}{2}$. Engels, en is verdeeld in 10. Maas, de Maas in 10 Condryn,

Dewyl nu de Oost-Indifche Comp. het Mark fyn Zilver rekent op 26. Thailen. Guldens, zoo loopt de Chinasche Thail by de boeken voor 72. Stuivers, Nederlandfche; Of 88. Stuivers Indifch; en de japanfche Thail, op 33. Nederlands of 40. Stuivers Indifch: deeze worden Compagnies Thailen genoemd. De Compradoors die de provifien op het Eiland bezorgen, rekenen de Thailen op 36. Stuivers, en de Cambang of Keizerlyke Geldkamer op 48. Stuivers in den Handel.

In 't algemeen zyn de Japanfche Gedaante Munten eenvoudig en flecht gela- der Munt. den, voor 't grootste gedeelte ongekarteld, en zonder die cieraaden, dewelke men op de Europeefche Munten vindt; ook zyn de meesten van geen

geen vaste waarde .en worden dierhalven van ieder Koopman gewogen , die 'er ordinair zyn Stempel op slaat , tot een bewys , dat dezelve munt oprecht en zonder bedrog is ; dus ziet men veel zulke Stempels op de oude en nieuwe Kobangs , en de meeste munten van Zilver , in 't byzonder de groote.

Geen van deeze Muntsoorten , behalven *Daikokogin* , zyn getekend met een beeld of het jaargetal , wanneer ze geslagen zyn , en buiten de nieuwe goude Kobang , is 'er geen een , die buiten Japan in eenige quantiteit rouleerd.

De munten in Japan zyn van vierderlei stoffen , als Gouden , Zilveren , Koperen en Yzeren ,

Gouden
Munt.

De gouden Munten zyn plat , van drierlei figuur , namentlyk langwerpig , vierkant en rond.

Obang.

1. *Obang* , is de grootste Munt in 't geheele Land , en eerder voor een Medaille als een ordinaire munt te houden.

Dit

Dit is een langwerpig ronde en platte gouden Munt, dik als een Schelling, 5 duim lang, 2½ duim breed: aan de eene zyde met subtile gebrokene dwarsstreepen en vier Stempels binne de kant van de vier zyden, ieder Stempel met het Wapen van *Dairos*.

Op de andere zyde die glad is, wordt de naam van den Lands-heer geschreven, die de munt heeft laten slaan, verscheide groote zwarte Letters, die wat hooger als het midden van de benede kant beginnen.

Deeze *Obang* houdomtrent de waerde van Tien oude Kobangs. By de Hoofd-Stad *Jedo* zynze meer algemeen en minder in waerde; maar verder af, binnen 't Land, zynze meer raar en hoger in prys. In *Nagasaki* geldenze wel 20. Kobangs.

Het Goud is fyn en van een brand geele couleur, doch door de zeldzaamheid hebbe ik die niet magtig kunnen worden, om dezelve te laten esfayeeren en weegen.

2. *Kobang* is een langwerpig ronde ^{*Kobang.*} plat-

platte Gouden munt, byna drie duimen lang en wat meer dan een en een half duim breed, byna zoo dik als een Schelling; Daar van zyn twee foorten.

(a.) Oude *Kobang*, bestaat uit fyn Goud, wat breeder en langer als een nieuwe Kobang, en brand geel, zynde aan de overzyde getekend met ingedrukte gebrokene dwarsstreepen, en aan byde einde met een langwerpig vierhoekig figuur van een *Itsybu*, hebbende verhoogde Letters, en buiten dezelve een figuur gelyk de Maan, met een verhevenbloem-figuur.

Op de andere zyde in 't midden, een Cirkelronde Stempel met verhevene Letters, en binnen de kant, by het eene einde twee kleine ingedrukte Stempels, mede met verhevene Letters, die op ieder Kobang malkander ongelyk zyn.

Dezelve verschillen veel in gewigt en gehalte; van twee die ik hebbe laten esfayeeren woog de eene beschreven *Keytiokin* 6. Engels en 3. Aazen en hield 19. Karaat 10½ Grein, de andere *Ko Kin* genoemd, hield 13. Ka-

Karaat 8. Grein, en weegd 11 Engels 19 Aazen, zoo dat men op haare waerde geene de minste staat kan maaken; die ook in Japan van zes tot Tien Thail verschild.

(b) Nieuwe *Kobang*, is van het zelfde aanzien als de voorige, maar wat smalder en korter, zynde het Goud ook niet zoo goed, maar van een bleekgeele couleur. Aan de boven en beneden kant is deeze munt de oude *Kobang* geheel gelyk, behalven datze niet ver van de groote Stempel en naderaan de kant een minder Stempel met verhevene Letters heeft. Deeze houd ordinair de waerde van 60. Japansche Maas, Vier van dezelve hebbe ik laten beproeven en hielden ider, by het Esfai 15. karaat 5. gr. en wogen 8. Engels 16. Aazen, dus is deszelf intrinsique waerde in Nederlands Geld omtrent twaalf Guldens of Batavias Rds. 6-6. werdende somtyds tot Rds. 6-24. betaald, als het Goud zeer duur is, ter vervoer na de Kust Cormandel, en dit is de eenige Japansche Munt die op Batavia een Negotie-penning is, terwyl alle de andere alleen tot liefhebbery bewaard worden.

O. beduid in de Japanfche Taal *Groot. Ko Klein.* en *Bang* Munt of Penning. Dus betekend *Obang* een groote en *Kobang* een kleine munt.

Men vindt dikwils aan de beneden en ook wel aan de bovenkant van de Kobangs, behalven de befchrevene groote Stempels, menigvuldige heel kleine, door de Kooplieden daar op geflagen; ten bewyze, dat dezelve geprobeerd, en in gewigt en waerde goed bevonden zyn.

Itfybu.

3. *Itfybu*, of Goude boon, is een langwerpig vierkante en platte Gouden munt, wat dikker als een Schelling, met zeer verhevene Letters, aan de eene, en twee verhevene Bloem-figuuren op de andere zyde. Van deeze *Itfybus* heb ik twee differente foorten gevonden.

(a) Oud *Itfybu*, is wat langer; breeder en dikker als de overige, van bleek Goud; by Esfai hield deeze 13. karaat 8. gr. en woog 2. Engels: 28. Aazen: dus intrinfique waerd omtrent vier guldens Nederlands, Bataviaans Rds. 2-2, dog thans ongangbaar.

(b) Gang-

Beschryving van Japan. 225

(b) Gangbaare *Itibus*, is den vorigen zeer gelyk, doch wat korter, smaller en dunner, insgelyks, van bleek goud.

Deeze heeft ook boven aan de rechterzyde een Character, dat op de oude *Itibus* niet te vinden is, gelykende ordinair 15. mas; zynde dus vier van de gangbaare *Itibus* zoo veel als een nieuwe *Kobang*. By Esfai hield deeze 15. caraat. 9. gr. en woog 2. Engels 4. Aazen; dus intrinsique waerd drie guldens Nederlands, Bataviaas Rds. 1. 25. Stuiver.

Deeze *Itibus* zyn getekend met verheevene punten binnen de kant, en dikwyls, zoo welaan de vlakke, als op de kanten, met kleine stempels, door de Kooplieden gemerkt, ten bewyze van haare egtheid.

4. *Kosju Kin*, *Kosjubang* of *Kosju itib*, *Kosju kin*. en *Sjunak*, is een kleine soort van goude munt, voor deezen meer, maar tegenwoordig minder gangbaar; geslagen in 't Landschap *Kosju* of *Kai*, en ontleenende daar van zyn naam. Het goud is bleek, en de munt plat

III. Deel P met

met twee stempels aan de eene, en vier aan de andere zyde. Van deeze zyn heele, halve, quartern en agtsten; de heele esfayeeren 20. caraat 4¹/₂ gr., en weegen 2. Engels 13. Aazen, dus intrinsiq. waerd vyf guldens, tien stuivers, Nederlands geld. *Bataviaas Rds.* 2: 39. *St.*:

Zilverre
Munten.

De Zilverre Munten zyn 'er in veele foorten, alle van een onzekere waerde; behalven *Gomome-Gin* en *Nandiogin*, en dierhalven worden zy altoos gewogen.

De meeste zyn tin of loodverwig; en bestaan uit slecht Zilver. Behalven *Gomome* en *Nandiogin*, zyn zy alle dikke, langwerpige of ronde klompen, alleen op de eene zyde gestempeld.

Gomome en *Nandiogin* zyn buiten twyffel gegooten, en hebben Letters op beide zyden.

Omtrent de gedaante is de zilverre munt de veranderlykste in 't geheele Land, zynde dan langwerpig, rond, vierkant, plat, enz. en zoowel als de

de goude munt, en, ten bewyze van haare echtheid, met de stempels der kooplieden getekend.

Verscheidene soorten van Zilvermunt, werden by grooter of kleiner sommen in papier gewikkeld, en door den Munt-meester of uitgeever verzegeld.

Zulk een pacquet, waarop de waarde aangeteekend is, rouleerd door veele handen, zonder geopend te worden, en zoo lang hetzelve toegezegeld blyft, loopt het voor rekening des Uitgevers, die by het openen de mindere waarde moet betaalen, welke volgens het opschrift bevonden wordt.

5 *Go Mome Gin*, in de Japansche taal ^{Go Mome Gin.} beduidende vyf Mas of een halve Thail Zilver, is een vierkante, langwerpige en platte zilvere Munt, byna twee duim lang en een duim breed, met afgekapte hoeken, zo dik als een Ducaton, van slecht Zilver,

Op de kanten zyn verscheidene sterren, om gierige handen het snoeyen

te beletten; binnen de kanten is deeze Munt neder gedrukt. Op beide zyden heeft dezelve op de grootste onderhelft een verhooging, als of eene *Nandiogin* daarin gelegd was, en daarop een groote stempel met verhevene Letters. De overige mindere helft is op de eene zyde glad, en op de andere verciert met twee ryen punten, twee regte dwars streepen, en daar tuschen een gellingerd Lint, alles verheven, geldende vyf Mas, en was voor deezen gangbaar in *Jedo* en *Miaco*, maar is thans buiten gebruik, en moeielyk te bekomen.

Nandio-
Gin.

6. *Nandiogin*, is een vierkant langwerpige en platte zilvere Munt, zo dik als een Ducaton, een duim lang en een halve duim breed, van fyn Zilver: Op den rand zyn sterren, om het snoeyen te beletten, en binnen dezelve zyn verheven punten te zien.

De eene zyde is in't geheel, en de andere op de benedenste en grootste helft opgevuld met verheven Letters, zynde bovenaan, een de Maan gelyken-

kende gladde en verhevene figuur, met een dito punt aan weder zyden.

Op de linker zyde van dit figuur is een character gedrukt, na dat de munt gegooten is. Dezelve heeft eene vaste waarde van 7. Mas 5. Konderins, en rouleerd meest op het Eiland Nipon, en byzonder in de twee Keizerlyke Hoofd-steden *Jedo* en *Miaco*. Het Esfai is 11. penn. 18½ gr. weegende 6. Engels 19. Aazen, dus intrinsique waard een Gulden en dertien Penningen Nederlands, Bataviaas Rds. 0-25-5.

7 *Itaganne* of *Tioo-gin*, in 't Neder-Ita ganne.
lands *Schuit*, is een langwerpige aan de einde geronde, heel dikke en platte zilver-munt, aan den bovenkant hol gemaakt, met agt groote stempels en verheven letters gemerkt; aan de andere zyde wat bol of verheven, oneffen en niet gemerkt; het Zilver is Lood-kleurig.

Ita, beduid plat of plank, en *Ganne* Metaal. *Tioo* betekend het Landschap alwaar de Munt is geslagen, en *Gin* Zilver.

Hier van zyn twee foorten

De Grootte *Itaganne*, is een vinger dik, drie duim lang en wat meer dan een duim breed, aan de kanten ingedrukt, houdende de waarde van 62. Japansche Mas, meer of min; dezelve Esfayeed 5. pen. 13. gr. weegd 5. Oncen 8. Aazen dus intrinsique waard zeven Guldens, negen stuivers: Bataviaas Rds. 3-37.

Kodama

8. *Kodama* of Zilverre Boon, is een algemeene gangbaare zilver-munt, gelijk een Boon of Erwt; bol, meer of mingerond en kogelrond, zelden plat, aan de eene zyde met meer of min verheven Letters, en enkele met de figuur van *Daikokos*, na derzelver grootheid getekend.

De andere zyde is glad of oneffen, en op enkele getekend met kleine stempels door de Kooplieden, het Zilver is slecht en loodkleurig.

Van deeze Munt zyn veele foorten, onderscheiden in grootte, gedaante, gewigt en waarde, dikwyls ongelyk ge-

getekend met de verheven Letters in den Stempel, echter overal dezelfde; doch vermits de Stempel groot is, heeft hy geen plaats op die kleine munten, maar is daar op alleen tot de helft, 't vierde gedeelte en ook minder, na derzelver verscheidene grootte. De heele esfayeeren 5 pen. 6: gr. en weegen 11. Engels 16. Aazen, zynde des intrinfiq waard zeventien stuivers Nederlands.

De Stempels op de *Itaganne* en *Kodame* bestaan uit twee deelen. Ter regterzyde is de gedaante van *Daikokos*, en ter linker verscheidene verheven Letters. Van deezen Stempel hebben *Itaganne* en *Kodama* hunne naamen ontleend van *Daikokos-gin* of *Daikokos ganne*.

Daikokf, wordt by de Japanners genoemd de God des Rykdoms of Koopmanschap, zynde afgebeeld als zittende op twee zakken Ryst, met een hamer in de rechterhand, en een Zak aan de linkerzyde.

De Japanners gelooven, dat hy, met

zyn hamer aanslaande, al het geen hy wil, kan voortbrengen, als Ryst en andere eetwaaren, kleederen, geld enz.

9. Zilvere Pitjes nu nieuwelyks geslagen, en door de Heer TITSING, aan het Genootschap vereerd, ter grootte van een Schelling, met vier Characters en een gat in het midden; deezeworden door de Regeering eigenlyk tot een model der Kopere geslagen, en zyn niet gangbaar; dezelve esfayeerden 8. pen. 22 gr. weegen 2 Engels 24. Aazen.

Kopere en
yzere.

Alle Munt-soorten, van geel en rood koper, als mede yzere, groot en klein, worden in 't algemeen Seni genoemd, zynde gegooten, en hebben in 't midden een vierkant gat, van circa twee Lynen diameter, door welke dezelve op een touw van stroo kunnen geregen worden, om gemakelyk by betaaling te kunnen worden geteld en by zich gedraagen, Men vindt in 't gemeen aan zulk een touw 100, stuks, of zoo als meest in gebruik is 96. De eerste worden genoemd *Me-tas-*

tasfiakf, en de andere *Zwurokkufjakf*, de laatste is waardig 1 Mas5. *Konderins*.

Het gebeurd zelden, dat de Munt op zoodanig touw geregen, alle van eene soort is, maar bestaat gemeenlyk in twee, drie en meerdere. De grootste Seni worden aan het eene einde geplaatst, daarna volgen de kleine; van kleine zyn 'er zelden meer aan als 5. of 6. en de waarde van het Touw blyft dezelfde, dewyl, naar maate van de grootte, het getal der Seni zoo veel minder is.

Deeze Seni-touwen liggen ordinair in de meeste Winkels, zoowel in de Steden als Dorpen klaar, om den Ryzenden schielyk met klein geld te kunnen gerieven, zonder zich met tellen op te houden.

In *Nagasaki*, de handel-plaats der Chineezen, rouleeren ook Chineesche Duiten van geel koper, moentende dezelve nochtans niet aangemerkt worden als een Japansehe Munt. Schoon zy in alles naaf de Japansehe Seni gelyken, hebben zy echter andere Letters, de Stedelingen noemenze *Canton Seni*.

Alle Seni zyn rond, dik als een scheepjes Schelling, met dikke kanten, en van verscheidene grootte.

Kopere
Seni.

10. *Seni* van koper, die zeer oud zyn, en dus zeer raar, daarvan heeft de opperste Tolk *Kosak*, aan den Heer TUNBERG, er verscheidene bezorgd, zynde alle van rood koper, en in grootte de overige Seni gelyk; als mede in de dikte met het vierkante gat, echter met andere Letters getekend.

De algemeene en gangbaare Seni zyn de volgende:

(a) *Siumon Seni*, waardig tien Seni, waar van zes 1. Mas uitmaaken; dit is een oude en tegenwoordig niet gangbaare Munt, ter grootte van een halve Ducaton, en dikte van een Schelling, zynde van licht rood koper.

Aan den eenen kant van het vierkante gat staan verhevene Letters, en binnen de kant op de andere zyde vier stempels met verhevene Letters.

(b) *Simoni Seni*. is vier Seni, en een algemeene gangbaare Munt, byzonder op het Eiland *Nipon*, van geel ko-

koper, omtrent zoo groot als een halve Ducaton, en dun als een scheepjes Schelling.

Op de eene kant staan dezelfde letters als op de *Siumon Seni*, maar op de andere zyn verscheide verhevene heele en gebrooken boogen te zien.

(c) *Too Sen*, of *Ou Too Seni*, is zoo wel een Japanfche als Chineesche munt, van geelachtig koper, dik gelijk een Schelling, maar wat grooter, waardig twee Seni. Deeze Munt stamt naar alle gedachten van de Chineezen af.

(d) *Seni* of de algemeenste gangbaare *Seni*, zyn zoo groot als een Schelling, van rood koper, met dezelfde Letters op de eene zyde als de voorige; 60. van deeze zyn een Mas. Ik heb hier van twee soorten. De eerste zonder Caracters op de eene zyde; en de tweede met een Caracter op de andere zyde. Deeze wordt ook *Bon Seni* genaamt, en is een oude gangbaare Munt.

Van yzere Munt is 'er maar een Yzere
soort, namentlyk. Munt

Doofa
Seni.

II. *Doofa Seni*, in grootte, gedaante en waarde de ordinaire *Seni* gelyk. Ik heb echter by dezelve twee onderscheidenheden geobserveerd, als:

(a) Zonder *Caracter* op de eene zyde, en

(b) Met een *Caracter* op dezelve.

Deeze *Munt* is gegooten, en zoo bros, dat zy van malkander breekt, indien zy op iets hards komt te vallen, gevolgelyk een bedriegelyke *Munt*.

Over eenige jaaren wierdt door den Japanfchen Gouverneur te *Nagasaki*, een meenigte daarvan gegooten, in een *Munt-huis*, aan de andere zyde van de Haven, en fchuins over het Eiland gelegen, alwaar de Hollandfche Compagnie haare *Factory* heeft, en welk Huis aldaar noch staat.

Van alle voorfchreevene *Munt-specien*, rouleeren hedendaags in de *Negotie* alleen de nieuwe *Kobangs*, de gangbaare *Itybs*, de beide foorten *Itaganne*, de meesten foorten *Kodama*, *Nandiogin*, *Siumon Seni*, *Too Seni*, ordinaire *Seni* en *Doofa Seni*.

B E-

B E R E I D I N G

... VAN DE ...

S A C K I.

DOOR DEN HEER

Mr. I S A A C T I T S I N G.

De gewoone drank der Japanners wordt *Sacki* genaamd, welk woord afkomstig is van *Safa* een Bamboes, en *Soefoemi* een Mosch, of Vogel, doelende op de eerste oorzaak, die tot deszelfs ontdekking aanleiding zou gegeven hebben, welke men aldus verhaald.

Eerste
Ontdek-
king.

Eenige boeren in de oudste tyden voorby een Bosch van Bamboesen gaande, ontwaarde een vreemde, doch aangename reuk; de oorzaak daar van naspoorende, ontdekten zy eenige afgekapte Bamboezen, in welker bovenste holte een vocht besloten-

ten-

was dat deeze geur van zich gaf het geen zy proefden, en van een sterke en aangename smaak bevonden.

Het gerucht daar van, verspreidde zich spoedig; men deed het noodig onderzoek, en vond sommige Bamboefen waarin alleen beschimmelde Ryst, anderen waar in deeze met versche Ryst vermengd, en weder anderen die met water gevuld, dit vocht opleverden: waar uit men veronderstelde dat, na het afkappen der Bamboefen, door den regen in haare toppen eenig water was gebleeven; dat het gevogelte in den oogst, sommige Rystajeren naar het Bosch voerende, eenige in deeze Bamboefen waren gevallen, die door de hitte der Zon opdroogden, tot beschimmeling kwamen, en dat de Vogels daar weder andere halmen by fleepen, dat deeze door een tweede regen waren bevochtigd, en door de zonne-stralen tot een gesting gebragt, die na uitgewerkt te hebben, deeze drank na liet.

Bereiding. Haar natuurlyke achterhoudenheid deed my wanhoopen, wegens de wy-

ze waarop zy dezelve bereidden, eenige onderrichting te erlangen; doch door een lang aanzoek, hadt ik eindelijk het geluk, een van hen daar toe te overreeden, en zooverre te brengen, om ze in myn byzyn te vervaardigen, waar toe hy op een bestemde dag, nevens een *Sacki*-brouwer, die zich als een Coelie hadt verkleed, op myn wooning kwam, brengende met zich een gedeelte beschimmelde en een gedeelte versch gekookte Ryst. De beschimmelde naauwkeurig beschouwende, en proevende, om te ontwaaren of zy met eenige vreemde stoffen was vermengd, was daar aan zo verre my toedacht niets te ontdekken; na deeze nu in een daar toe vervaardigde Balie, met de gekookte Ryst zorgvuldig omgeroerd en er vier Spoel-kommen zuiver Water by gedaan te hebben, sloot hy deeze Balie dicht, bond dien in een stuk Lywaad, en plaatste die, in een hout kasje besloten, op den afstand van drie voeten van een kachel-oven, om daar geduurende vier dagen, door een maatige warmte, een behoorlygesting te ondergaan; na verloop van
wel-

welken tyd hy de Balie kwam openen, en het vocht door een doek gezeigd hebbende, my aanbod om te drinken; zynde van een melk-couleur, en niet onaangenaam van smaak: deeze betuigde hy, dat door een ieder wordt vervaardigd, om op Feest-dagen en Vrolykheden te gebruiken; zynde *Ama Sacki* of heilige Sacki genaamd; doch moet binnen den tyd van twee etmaalen worden verbruikt, wyl zy anders een zuure smaak aanneemt, en tot bederf overgaat.

De Ryst hier toe benoodigd, bestaat in 1° ganting beschimmelde, en 2° een ganting verschgekookte. (bedraggende een Japanse ganting circa twee van onze ponden) waar meede hy vervolgens in 3° Fles zuiver koud water mengde.

Om de Ryst tot beschimmeling te brengen, doet menze na gekookt te zyn in een balie, die wél gefloten en met Strömatten omwonden, in een oven gezet wordt, waar in een matige warmte overblyft: na verloop van vier of vyf dagen haald menze 'er

we-

weder uit, wanneer de Ryst in een behoorlyken staat bevonden, met gekookte en noch laauw zynde Ryst wordt vermengd; doch waar omtrend men moet verdagt zyn datze niet te warm is, wyl de *Sacki* andersints een bittere smaak zou aanneemen: na vervolgens met het noodige water omgeroerd, en met een schoone houtlepel gelykgedrukt te zyn, levert dit door de werking van het vuur, deeze by hen zo zeer geliefde drank op.

Men heeft een tweede soort, genaamd *Sieww*, en een derde en beter soort genaamd *Meisieww*; doch dewyl zy in couleur en smaak veel van de gewoone *Sacki* verschillen, die door het geheele Ryk verbruikt, en; zoo door ons als de Chineesen wordt vervoerd, zal ik my alleen tot de bereiding van deeze bepaalen.

Een gewoon Brouwsel bestaat uit 80. gantings beste wit gestampte Ryst, die men, na gekookt te zyn, laat kout worden, 32. gantings beschimmelde Ryst, en 96. gantings versch zuiver Water, welk mengzel men in agt Ba-

lies verdeeld, vyf à zes maalen in een etmaal omroerd, en dus vyf-en-twintig dagen lang, laat rusten, om tot gesting te komen; men stort het daar na te zaamen in een groote Pot waarin het veertien à vyftien dagen blyft overstaan, tot het een soort van schuim opgeeft, nit welke het in een groote tobbe, hoog drie voeten en zeven duimen, wordt overgestort: Den volgenden dag mengt men hier onder 160. gantings witte gekookte Ryst, bloedwarm; 64. gantings beschimmelde Ryst, en 150. gantings zuiver Water. Na dus een dag gerust te hebben, wordt het den volgenden dag uit de tobbe genomen, en in drie deelen verdeeld, waar van ieder in eene byzondere tobbe vyf voeten in hoogte en diameeter, drie dagen blyft staan, terwyl men het intusfchen van tyd tot tyd, met een houten schepper omroerd en vervolgens te zaamen in een groo-tere tobbe stort, wanneer 'er 240. gantings witte Ryst, iets beneden bloedwarm, 96. gantings beschimmelde Ryst, en 180. gantings Water meede vermengd worden; dit alles weder in drie deelen verdeeld, in groote tob-
bens

bens, geduurende een etmaal ongedekt overstaande, wordt in een nog grootere gestort, waarna men 'er nogmaals by doet 320. gantings; doch geheel koud geworden Ryst; 128. gantings beschimmelde Ryst; en 240. gantings water, 't geen te zaamen de laatste gesting veroorzaakt

[Na vier dagen dus gestaan te hebben, roerd men het weder met een grootte schepper om, proefd het, en, goed bevonden zynde, laat men het circa vyftien dagen rusten, waar na het in linne zakken wordt gestort, van welken ieder vier gantings inhoud, die in een groote Bak worden uitgeperst: intuschen wast men alle deeze tobben zeven à agt maalen met kokend Water uit, en droogt dezelve, naauwkeurig toeziende, dat 'er geen vuilnis of vochtigheid in blyft, waar na zy met dit uitgeperste vocht worden gevuld en zorgvuldig gedekt, om het te doen zakken, dat doorgaans binnen den tyd van veertien dagen geschied; men steekt 'er vervolgens, vier duimen boven den bodem, een kraan in, waardoor men de heldere Sacki in gemeene

Balies aftapt, wanneer 'er van deeze geheele quantiteit elfhonderd gantings zuivere klaare Sacki zullen komen, doch geduurende de bewerking, moet men verdacht zyn, geene Lieden die met eenige Ziektens besmet zyn, toe te laten; wyl de Sacki anders terstond tot bederf overgaat, en het geheele Brouwfel verlooren is.

De *Sacki* is de gewoone Drank der Japanners, en wordt meest warm en me Water vermengt, on der de Maaltijd genuttigd. Dog op Batavia en elders, wordt dezelve voor den Eeten gedronken, en is ruim zo verhittend als de Brandewyn. De bruine *Sacki* helder zynde, is van geen onaangename smaak, en zooveel men merken kan, niet ongezond; doch de witte, die veel heeter is, schynt krimpelingen in de Maag te veroorzaaken, 't geen door de Japanners ook bevestigd wordt.

BEREIDING

VAN DE

SOYSA.

DOOR DEN HEER!

Mr. ISAAC TITTING.

De bereiding van de *Soyais* eenvoudig en wordt op de volgende wijze verricht.

Men neemt een ganting gestoofde Miso-boonen. Een ganting gestoofde Tarwe of Gort, en zoo veel gebrande en daarvan gemaale Tarwe of Gort, als men voldoende oordeeld, om 'er de benoodigde couleur aan by te zetten welke drie soorten men met elkander vermengd, en in een kas fluit, om te beschimmelen, waar toe een tyd van agt daagen wordt vereischt: na dat dit mengzel door het schimmel geheel groen geworden is, neemt men het uit de Kas, en laat het een geheelen dag in de Zon droogen.

Vervolgens neemt men 2½ ganting gekookt Water, en een ganting zuiver Zout, dat in dit Water volkomen wordt opgelost; daar na laat men het een etmaal stil staan, tot de vuiligheid van het Zout gezonken en het Water koud geworden is, 't geen men klaar afgiet; men stort 'er vervolgens de bovengemelde species by, en roert het met een Schop, geduurende veertien dagen telkens om,

Men gebruikt 'er Tarwe of Gort toe: het verschil is, dat, wanneer de *Soya* van Gort gemaakt wordt, zy veel dunner, en die van Tarwe dikker en lyviger is, en 'er als Inkt uitziet.

De *Soya*, door de Chineezen *Ket-jap* genaamt, wordt, als een zeer lekker en smaakelyk zout by gebräad gebruikt, zoowel op Batavia als in Nederland..

E E N I G E

J A P A N S C H E

W O O R D E N.

In den voorleden Jaare heeft men alhier uitgegeeven een Woorden-Schat, in het Hollands, Maleids en Portugees; de Verhandelingen van het Genootschap, hebben nu en dan ook Schetsen gegeeven, van de Inlandsche Taalen; dus vindt men in het eerste Deel pag. 118. een Naamlyst der Dieren, Planten en Mineraalen; en in het tweede Deel op pag. 102. veele Timoreesche Woorden. pag. 115. Banjareesche pag. 138. Biajos. pag. 292. Javaansche; tans late ik hier volgen eenige Japansche Woorden die 't gemeenst gesproken worden.

Hollands.

Japansch.

Aal.
 Aalmoes
 Aanbidden.
 Aangeficht.
 Aanhebben.

Oenagi.
 Fodokosoe.
 Ogamo, of Fayi.
 Kawo, Omote, Min.
 Alae,

*Hollands.**Japansch.*

Aankloppen.	Tatako.
Aankyken.	Miroe.
Aanpryzen.	Fomero.
Aanraaden.	Fasimoroe.
Aanraaken.	Kakaroe.
Aansteeken.	Tomoës.
Aantekenen.	Sjiroesoe, Otoes.
Aantrekken.	Kiroe.
Aap.	Sarroë, Sarr.
Abricoos.	Ilans.
Ader.	Soefi.
Aarbeeving.	Jifing.
Aardbyen.	Ietfigo.
Aardkloot.	Tfi, Sekai.
Adem.	Ikïe.
Afgang.	Foen, Koje,
Afgang, buikloop.	Bibio.
Aderlaaten.	Soefi, Jori, Tjietorro.
Affchrift.	Oetsoefi.
Affpraak.	Ifanaroe, Ifanas.
Agt.	Iaats, Fats.
Agtien.	Sjoe, Fats.
Allerlei.	Sootee, Sinafina.
Altoos, altyd.	Soofso.
Ambachtsman.	Soonien.
Amber.	Koesera no Thon.
Ambyen.	Dfie, Gigits.
Ampt-fchryver.	Viesja.

An-

Hollands.

Japansch.

Anker.	Ikarri.
Anys.	Koefanona.
Antwoord,	Treeji, Fento.
Appêl.	Koedamono.naimono
Apotheeker.	Koefoerija.
Arbeid.	Sinroo.
Arreek.	Bin bosi
Arm.	Oedee.
Azyn.	Soe.
Armozyenen.	Kaaiki.
Baard.	Fige.
Baard van Walvisch.	Koefera no Fige.
Bay.	Minato.
Bad. Warmbad.	Isoemi, Oensing.
Bakker Broodbakker.	Panjakf.
Barnsteen.	Kowakf.
Bedriegen.	Damarfoe, tabakaroe.
Bedroefd.	Quiamo, kinnodoko.
Bedelaar.	Fining, Koski.
Beek, Rivier.	Nogari, Cawa.
Been of Knooken.	Fone, Fonnee.
Beer.	Jé.
Beetje, weinig.	Cito bakarri, Sjoefi.
Beginnen.	Fasfimaroe, Fasfimar.
Begraafplaats.	Fakka, Ska.
Begraaven.	Sorin, Okoeroe.
Bekwaam.	Soeka waroeroe.
Bekyken.	Miawasfoeroe.

*Hollands.**Japansch.*

Bekyven.	Ftoni ayja mariwo.
Beleefd.	Teeineei.
Bestrafpen. kastyden.	Sëkansoeroe.
Bellen. Schellen.	Foeroe.
Beloofte.	Jaksok.
Beloonen.	Vonwovosoeroe.
Beminnen.	Tayfitnivomo.
Benyden.	Vrajamoe, Sonemoe.
Bergwerkers.	Kanewoforoë.
Berispen.	Uttajoeroe.
Beroemd.	Meijonaroekoto.
Befchaamd.	Fatskasfi.
Best.	Sjoo, Jaka.
Betaalinge.	Boefan, Koekoe.
Betoveren.	Majoeteeo.
Beul.	Tasfidorri.
Bevel.	Jako, Sokoe.
Bevriezen.	Fije kogojoeroe.
Bezeeren.	Koefoetfoekoero.
Bezem.	Fooki.
Bezien.	Miawasfoeroe.
Bezig.	Tori kami.
Bezweet.	Sami Joriafewo.
Bezwymen.	Jasoemoe.
Bidden.	Tannomoe, Koo.
Bitter.	Nigakikoto, Nigaka.
Blaauw.	Awo, Fanairo.

Blan-

Hollands.

Japansch.

Blanketten,	Keesjoefoeroe.
Blik.	Sum, Soemoe.
Bliksem.	Ina sorra, Inabikai.
Bloed-Coraalen.	Sjaesta.
Blind.	Tjie, Kjets.
Bloed.	Tjie.
Bloeme. Bloeyen.	Fana no sakarri.
Bloofen.	Moeno fasfi.
Boek.	Samots.
Boer.	Fjakso.
Boodfchap.	Sjaai.
Boon.	Mame, Mami.
Bootsgezel.	Soeisfi.
Bord, Tafelbord.	Fatji.
Borg.	Oekejai, oekejae.
Booter.	Booter.
Braaden.	Iroe Jakoe, Agoer.
Brand.	Kwasfi.
Breed.	Firofa, Firoi.
Bruid.	Fannajomi.
Bruin.	Tjairo.
Buffel.	Soeiji.
Buik.	Stabara.
Burger.	Sjasfa.
Burgermeesrer.	Tosfijorifi.
Bye.	Soba, Moto.
Byten.	Koeifakf.
Bywyf.	Soteekaki.

Cas-

*Hollands.**Japansch.*

Castanjen.	Koeri.
Caret.	Beckogammi.
Camphur.	Tfoono.
Campher-boom.	Koesnoki.
Capitein, Schipper.	Sendo, Sindo.
Colyk.	Senki.
Chits.	Sarasfa.
Canneel.	Nikee.
Calambak.	Kiarra.
Comcommer.	Kioeri.
Compas.	Fobarri.
Damast.	Dans.
Dank.	Katosje nai.
Dans.	Odori.
Dertig.	Sansjoe.
Deur.	Too.
Dief.	Noesabito. Noesto.
Dienaar.	Kefai.
Dier.	Kedamono, Soroei.
Dobbelaar.	Bakoetsieoetsie.
Dochter.	Moesmee.
Dol.	Kietfigai.
Donder.	Kaminarie.
Dood.	Sinda, Sinnoroe.
Doof.	Osf, Tfumbo.
Doctor.	Ija.
Drie.	Miets, San.

Drin-

Hollands.

Japansch.

Drinken.	Nomoe.
Droog.	Kawakf, Firoe.
Drop.	Tankiri.
Duif.	Fato Fatto.
Duivel.	Oni.
Duizend.	Iquan, Sen.
Ducaton.	Ducoton.
Eed.	Seifi.
Eenhoorn.	Unicorn.
Eenmaal.	Itjido.
Eer.	Bako.
Eeten.	Kwoe.
Ega, Gemaal.	Niobo, Jomego.
Eind.	Oari, Sime, Simai.
Elf.	Sjoe iets.
End-vogel. (wilde.)	Kamo.
— — tamme.	Aphier.
Ey, Eyeren.	Tamago.
Ezel.	Loba.
Eergisteren.	Ototoi, Ifakoefiets.
Eliphants-tand.	Sogi.
Fackel.	Taaymats.
Fles, of Bottel.	Widro, Tukkoeri.
Fluweel.	Birodo.
Fricadellen.	Kamaboko.
Fyn.	Komakanna.
Fraay.	Kikko.
Gaaf, Present.	Okoero, miogi, fimots
	Gaan,

*Hollands.**Japansch.*

Gaan, wandelen.	Ita, Joekf, Aroek.
Gaan heen.	Modderi, Kairi.
Gaauw.	Fajoo.
Gal.	Tang.
Galdery.	Linfi.
Gans.	Gang.
Garen.	Ito.
Garst.	Omoegi.
Garnaalen.	Jebi.
Gebed.	Kjojomi.
Geduld.	Takoetfoeroe.
Gehoor.	Kiekf.
Geit.	Jagi.
Geld.	Kanni.
Geluk.	Siawasfé.
Gember.	Sioga, Sooga.
Gemeen.	Tjoe.
Genoeg.	Joeroes.
Gefchiedenis.	Fanosfi.
Gevangen.	Soemebito.
Gierig.	Nigiri, Swambo.
Glas.	Fidroo of Bidroo.
God.	Sin, Cami.
Goud.	Kin.
Groen.	Mojogi, Oo.
Gy, gy Lieden.	Omay, Omaygata.
Haan. Hoen.	Ondorri, Mindorri.
Haaring.	Konosiro.

Haas-

Hollands.

Japansch.

Haas.	Oe, Oefagi.
Hazel-nooten.	Thin Bay.
Haast.	Ifogoe.
Haat.	Akf, Kirawo.
Hagel.	Arari.
Hair.	Kami, Kee.
Hand.	Tee.
Harsenen.	Ita datkie, fiatkoeje.
Hart, Hartebeest.	Kano Sis.
Haven.	Irie, minato.
Heer.	Samma, Kimi.
Herfst.	Aki.
Hiel of Hielen.	Kibis, kibies.
Hoed.	Kofo.
Hoer.	Teys, Torosi, Togioe.
Hoer of Byzit.	Theekaike.
Hoest.	Siwamoeki.
Hond.	Inoe, Otoko, Beu.
Honderd.	Fjakf.
Honger.	Fimose, Fidaroki.
Hoofdpyn.	Atamanna itama.
Huilen.	Jogore, Nakf.
Hy.	Anofito.
Hoere-waard.	Mikwaino nakadasfi.
Hoertje.	Joegio, kweysey.
Ja.	Hay, Ay.
Jaar.	Toofi.
Jaloers.	Dingfoeroe.

<i>Hollands.</i>	<i>Japansche.</i>
Ik.	Wataks.
Inkt.	Sum.
Jong.	Wakai.
Kaal.	Bo, Fagoeroe.
Kaars.	Bofakf.
Kaars-fnuiter.	Sinkiri.
Kaas.	Boter no Kaas.
Kalf,	Oesnoko, Kooes.
Kam.	Koeoesi.
Kampher.	Sono, Tfoonø.
Kanasfer.	Fio, Tawara.
Kapmes.	Debafootjo.
Kasteel.	Siro, So.
Kerk.	Tera.
Kist, kleerkist.	Fago, Nagamoets.
Kist. (Dood-)	Kwanoki.
Kittelen.	Koefogoeroe.
Kleed, tafel-kleed.	Kimono'skimmomen.
Klei.	Sirasfoemi.
Klein.	Ko, Komaka.
Klok.	Soeriganni.
Kloppen.	Oets, Tatakkoë.
Knie.	Fifa, Fifa no farra.
Koek.	Takf.
Konyn.	Oefagi.
Kooken.	Takf, Niasfoe.
Koopman.	Akibito, Sonim.
Koorts.	Nets, Nitfoe.
	Koft,

*Hollands.**Japansch.*

Kost, Spys.	Soekoemots.
Kruid-nagel.	Tjoofi.
Kruid, buskruid.	Jenfo.
Kryg, Oorlog.	Ikoefa.
Kurk.	Seng.
Kus, Zoen.	Oema Koetfi.
Kwik.	Mieskani.
Kwispeldoot.	Feeffi.
Kyven.	Jjo-oe.
Laars.	Kiafang.
Lach.	Warouo.
Lakenen.	Basfia, Basfa.
Lakwerk.	Makiitono.
Lam. Beroert.	Tjoeki fito.
Lam, Schaap.	Fietfoe firoko.
Lamp-oly.	Fomofiabra.
Land, Landschap.	Kokf, Koeni.
Lands-heer.	Kokffi, Daimio.
Lang.	Nagai, nanka.
Langsaam.	Sifoekanni.
Ledig. Leeg.	Aki, Akji.
Leeuw.	Sis.
Lever.	Kimo.
Liegen.	Soerogoto. Juusta.
Lighaam.	Gotai.
Ligt.	Karoekeo.
Linker.	Fidarri.

*Hollands.**Japansch.*

Ligtmis.	Hadfira mono.
Lood.	Namari.
Loopen.	Aijoeboe.
Lugt.	Sora.
Lui.	Hasfoera.
Luis.	Sirami.
Lui aard.	Fionasfi.
Lyk.	Sining, Sigajo.
Maag.	Fara atta, Fieri.
Maagd.	Imada, Kimoesme.
Maaltyd.	Siboerdaki.
Maan.	Tfoeki.
Maan. Nieuwe.	Mica Tfoeki.
Maand.	Goeats, Tfoeki.
Maar.	Saredomo.
Maat, Maatstok.	Sjakf, Monofafoe.
Mal.	Afo, Baba.
Mantel.	Fawori.
Mafelen.	Fasfika, Faska.
Melk.	Tji, Tjietji.
Merg.	Tsjio.
Mes, Knipmes.	Taka, Orifaka.
Scheermes.	Sarri.
Middag.	Firoe.
Middernagt.	Jonaka.
Mild, Milddaadig.	Fatsnarmono.
Miloenen.	Kwasfiwoer.

Milt

*Hollands.**Japansch.*

Milt.	Fainoso.
Minder.	Skoenai.
Moeder.	Fafa, Kaka.
Moëite.	Kietska, moetskasfi.
Molén.	Oes, Koeroema.
Mond.	Koets.
Moord.	Tatakoerasfoe.
Mooy.	Migotto, Kikkona.
Morgen.	Asta, Mioeniets.
Morfig.	Kifane, Jogore.
Mostaart.	Karafi.
Mug.	Ka.
Muis.	Konifoemi.
Muscus.	Jako.
Muskaaten-noot.	Nikoefoek.
Myl.	Ri.
Myn.	Wataks.
Naakt.	Fadaka.
Naald.	Fari.
Naam.	Na.
Nauw.	Semaka.
Nagel.	Tfume, Jasfoeroe.
Nat.	Noroeroe.
Navel.	Fosfo, Feso, Fiso.
Neef.	Oi.
Neen.	Ine, Jaija.
Negen.	Koekonoots, Koe.

*Hollands.**Japansch.*

Negentien.	Sjoekoe.
Negentig.	Koe Sjoë.
Nek.	Goenokoebo.
Neus.	Fanna.
Neusdoek.	Tenogoi.
Niemand.	Daremonai.
Niet.	Naka.
Niefen.	Akſing, Fana fikoe.
Nicht.	Mé, Mei.
Nooten Muscaat.	Nikoefoekoe.
Noord.	Kieta.
Oester.	Ootjigaki.
Of.	Mattawa.
Olie.	Abra.
Olyfant.	So.
Omtrent.	Ojoſa, Okata.
Onbeleefd.	Boerei, Opheeli.
Onbefchaamd.	Fats kame.
Ondankbaar.	Kataske mo Karasfoe.
Onder-broek.	Feko, Momofiki.
Ongeestig.	Feta.
Ongeſuk.	Foefaiwai.
Ongelyk.	Moeri.
Ongetrouwd.	Gotaiſen.
Ongezond.	Bioſa.
Onmogelyk.	Sofaarme.
Onnut.	Joni tatasfoe.

Ons.

*Hollands.**Japansch.*

Ons.	Me, wataksdomo.
Ontvangen.	Oeketoroë.
Onweer.	Narrifioeri.
Oog.	Mé.
Oogenblik.	Metatak.
Oom.	Onji, Ofi, Onsji.
Oor.	Mimi.
Oorzaak.	Wanjiets.
Open.	Akoeroë, Akf.
Opperrechter.	Osoefi.
Os.	Kinkiri Oes.
Otter.	Kawa oeso.
Oud.	Tosfi; Jori.
Paard, Hengst, Merrie	Oema Koma, Damma.
Paarl.	Kainotamma.
Paarlemoer.	Sinsoe,
Papegaay.	Omoe.
Papier.	Kami.
Paruik.	Katsoera.
Pasfer.	Boemawasfi.
Pik.	Tjan.
Pen. Penfeel.	Foede,
Perfiken.	Kemomo.
Peper.	Tfoebo Kosjoe.
Pis.	Sobing.
Pleifier.	Asfoebi.
Poeyer-Suiker.	Siro Satto.

*Hollands.**Japansch.*

Pokjes.	Foso, Voso.
Pols.	Miakf.
Poort.	Mang.
Priester.	Boos.
Prins, Kroonprins.	Daynagon Samma.
Purpur.	Moerafakki iroe.
Pyl.	Ja.
Pyn.	Jtami.
Pynigen.	Jtanda, Semoeroe.
Pyp, tabakspyp.	Kiferoe, Kifier.
Piering.	Sara.
Quartel.	Oefoera.
Quik-zilver.	Mieskanni.
Raad.	Dainio.
Raadzel.	Nafō.
Rasp.	Wasfabi Orofi.
Rabarber.	Daiwo.
Radys.	Dayko.
Regen.	Amé.
Regt.	Ookf.
Rechter-zyde.	Migi.
Reiger.	Saggi, Sagi, Sakgi.
Rein, Schoon.	Kireino.
Reis.	Talei.
Reken-kamer.	Sanjo bea.
Reuk.	Nioi, Koefamoe.
Rib.	Iokobara.

Ring.

*Hollands.**Japansch.*

Ring. (goude)
Rogge-vellen.
Rood.
Rook.
Roofen-water.
Rotting.
Rivier.
Ryst.
Savonds.
Sabel, of Houwer.
Satyn.
Sammereel.
Salpeter.
Schaap.
Schaar.
Schaduwe.
Saffraan.
Scheidbrief.
Schildery, Schilder.
Schilpad.
Schildwagt.
Schip.
Schipper.
Smorgens.
Schoen.
School.
Schreeuwen.

Ibiganni.
Sammé.
Akai.
Fegoera, Soem.
Fanna no Mies.
Tfoeje.
Kawa.
Kome.
Joofarri.
Wagi Sasfi.
Soes.
Karakasfa.
Siroo, Jinfoo.
Fietsoefi.
Fasammi.
Kagi of Kaki.
Saffraan.
Sarrifoo.
Tjee, Ijee Kakoe.
Kammi.
Ban.
Finee.
Sindo.
Asfa.
Koets, Koetfoe.
Teera.
Oemiko, Oemiekf.

R 4

Schrik.

*Hollands.**Japansch.*

Schrik.	Tamagaroe.
Schryver.	Fiesā.
Schuldig.	Siakogin.
Schrift.	Kasfaar.
Secretaris.	Jonin.
Slaan.	Oets, tatakf.
Slaap.	Noer.
Slang.	Oetsnawa, Feebi.
Slot.	Sjoo.
Smaak.	Asfie.
Smal.	Semaka, Sebaka.
Smit.	Kasfia.
Smorgens.	Asfa.
Snaphaan.	Tippo.
Sneeuw.	Jenki, Jeukf.
Somtyds.	Arroe toekiwa.
Spaansgroen.	Bokoesjioo.
Speelen.	Karta oetfoe.
Speld.	Sifi fori, Tomebarri.
Spiegel.	Kagami.
Spinnen.	Fiekf.
Spion.	Jing.
Spook.	Bakke mono, Joeree.
Spreeken.	Monojoe, Moesmas-
Stad.	Matfi, Matjie. (soe
Stank.	Koefaka, Koefai.
Star of Ster.	Fos, Fosi.

Stee-

Hollands.

Japansch.

Steelen.	Nosoemoe.
Steen.	Ifi, Iwa.
Sterven.	Sinnoroe of Sinoe.
Sterk.	Soeoka, Kietska.
Stil.	Damere, Tamagi.
Stinkend.	Koefaka.
Stom.	Oes of Ies.
Storm.	Okafi.
Straf.	Niquoemi, Sikkan.
Stryken.	Finosfoeroe, Noebor.
Suiker.	Satto.
Suiker Candy.	Kori fatto.
Suiker Poeder.	Sro fatto.
Suiker Zwarte.	Koero fatto.
Suiker gebak.	Satto jaki.
Taal.	Kotoba.
Tabak.	Tababo.
Tachentig.	Fats Sjoë.
Tam.	Kemono.
Tand.	Fa.
Tandvleesch.	Fagies
Tandpoeder.	Famigaki.
Tandpyn.	Fa no Itami.
Tarwe.	Komuggi.
Teer.	Tjan.
Tegenwoordig.	Kanogoroe.
Tempel.	Tera.

Hollands.

Japansch.

Thee.	Tja.
Teriac,	Theriac.
Tien.	Fowo, Sjoë.
Timmerman.	Daikoe.
Tin.	Soefoe.
Tintwyn.	Tjinta.
Toetsen.	Dida.
Tol.	Kokfing.
Tolk.	Tfoesii.
Toneelfpeelder.	Sibajo.
Trom.	Taiko.
Trompet.	Tjammero foeki.
Trouwen.	Konresoeroe.
Tuin.	Fanabataki, Fadang.
Twaalf.	Sjioeni.
Twee.	Staats, ni.
Twintig.	Nisjoe.
Tyd.	Toki. Si Sitso.
Tyding.	Tjoefing, Tjofing.
Tyger.	Tora.
U, UE.	Anata.
U lieden.	Omay gatta.
Uur.	Toki.
Vaam.	Firo, Fito Firo.
Vader.	Tete, Toto.
Vaderland.	Foeng gobf.
Varken.	Sis.
	Wild-

Hollands

Japansch

Wild-varken.	Inoe fis.
Vasten.	Sosimoe.
Veertien.	Sjoefi.
Veertig.	Si Sjoë.
Venster.	Mado , Samma.
Verbieden.	Fato foeroe.
Vergeeten.	Wasfoeroe.
Vergelyken.	Onaskararoe.
Vergiffenis.	Joekroefi.
Vergift.	Soemire Dokoe.
Vergrooten.	Tookf foeroe.
Vereeren.	Kfoereroe , Jarroe.
Verjaardag.	Tansjonitji.
Verkoudt.	Kafe foekf.
Verlakken.	Maki foeroe.
Verlakt goed.	Maki mono.
Verlieft.	Foreta , Soeita.
Verlies.	Sang , Sanfoer.
Verlooren.	Oefoer , Oefina woo.
Vermaak.	Asfoboe.
Verminderen.	S' kono foeroe.
Vernuft.	Gateng.
Verryker.	To megani.
Vertellen.	Kafoe Joeroe.
Verwen.	Irotskoeroe.
Verzoek.	Tannomi.
Vet.	Kojoeroe , Kojoer.
Vier.	Ioots , Si.

Vier-

*Hollands.**Japansch.*

Vierkant.	Sikakf.
Vinden.	Midasfoe.
Vinger.	Joebi.
Nis.	Iwo, Sakana.
Vis-net.	Ami.
Vlag.	Fata.
Vleermuis.	Komoeri.
Vleesch.	Niekf, Mi.
Vlieg.	Fai, Fæ.
Vloo.	Nomi.
Vogel.	Tori, Tjo.
Vogelnest.	Torrinosfoe.
Vos.	Kitsne.
Vreede.	Seifits.
Vry.	Fima, Lakoe.
Vyf.	Ietsoets,
Waag.	Tembin.
Waarom.	Nase, Nasjeni.
Wayer.	Sins, Ogi.
Walvis.	Koefira, Fkoefera.
Warm.	Atska.
Wasfen.	Araoe, Arrao.
Wat.	Nani.
Water.	Mies.
Weeskind.	Minasfigo.
Weeten.	Siroe.
West.	Niesi.

Wind

Hollands.

Japansch.

Wind.	Koese.
Winst.	Katta.
Winter.	Foejoe:
Wit.	Siro, S'ro.
Wol.	Kemono.
Wolf.	Kedamono, Okamé.
Wyn - tint.	Tjinta.
Wyn, Spaans:	Boedoos:
Ylen.	Mootjoe:
Ys.	Koori.
Yzer.	Tets, Foerganni.
Zaad.	Tanne.
Zaagen.	Wakoe, Wako.
Zayen.	Tannemakoe.
Zee.	Oeme.
Zee ziek.	Foenin Joee.
Zee-hoorn.	Foranokai.
Zeep.	Savon.
Zes.	Moots,
Zeven.	Nanats,
Ziek.	Itami.
Ziel.	Omo, Sirio.
Zien.	Miroe.
Zilver.	Gin.
Zingen.	Oetaoe.
Zoet.	Amaka, Amai.
Zon.	Fi, Nitji.

Zonne-

*Hollands.**Japansch.*

Zonnescherm.

Fifassi.

Zonnewyzer.

Fitoke.

Zoon.

Segare, Mosko.

Zout.

Siwo, S'woo.

Zuid.

Minami.

Zuur.

Soeika.

Zweep.

Mootfi.

Zweeten.

Asifoeroe.

Zwygen.

Damateoroe.

Zy.

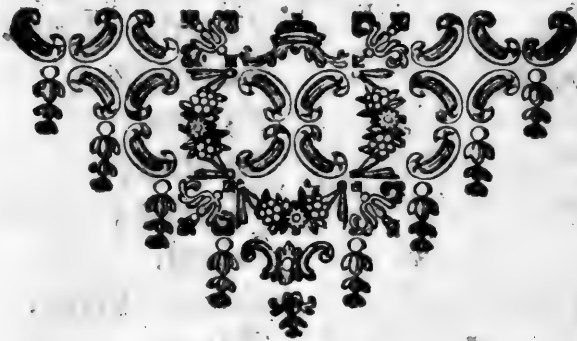
Anofito.

Zyde.

Kinno.

Zyn.

Anofitono.

B E R I C H T.

WEEGENS EENE DOODELYKE

WATERVREES.

D O O R

JACOBUS VAN DER STEEGE.

Een zeeker Heer te *Batavia*, zoo bekend door zyne verdienften, als betreurd weegens zynen ongelukki- gen dood, liet my op den 22. Decem- ber jongstleeden, des namiddags ver- zoeken, eens by hem te'komen, ver- mits hy ziek was. Ik vondt hem een sterke Koorts, met een harde Pols; een opgezet weezen, drooge, maar weinig beslagene Tong, een sterke hik, die reeds meer dan vierentwin- tig uuren geduurd hadt, en met gesta- dige braaking en pyn beneeden het Borstbeen verzeld ging: Ik schreef hem een ruime Aderlating voor, na welke een Voetbad, en een gemeen Koeldrankje, met verzoek van zeer dik-

dikwyls, maar by kleine hoeveelheid te gelyk te drinken. Des anderen daag 's morgens, verstond ik, dat hy door de Aderlating van de hik en 't braaken was bevryd geworden, de Koorts was noch aanwezig, maar in verre na zoo sterk niet; Tong en Huid waren vochtig, 't welk hy dien dag door sterk drinken bevorderde; 't Water welk hy loosde was zeer dik en troebel.

Den 24. des morgens was alles bedaard, de Zieke verhaalde my, dat de Koorts dien nacht ten drie uuren volkomen geweeken was; dat hy zedert geslapen, en nu bereids wat gekookte Ryst met zeer veel smaak gegeten hadt; de Tong was even als die van een gezond Mensch, de Huid zagt met eene ruime uitwaasfleming, en de Pis citroen geel. Dus bleef de omftandigheid den geheelen dag, tot des nachts ten 1. uuren, wanneer de Koorts, doch zonder hik of braaking, zich wederom verhefte. Ik vondt hem des morgens van den 25. by tusschenpoozen ylende, met een sterk Zweet, en wederom even zulk wit en troebel Water; als by den voorigen aanval: Des nachts ten

7. uren liep die Koorts af, en des morgens van den 26. klaagde hy over eenige ligtheid in 't Hoofd, en wat bezetting in de Keel; hy plaatste zich voor 't venster, waar ik geene de minste ontsteeking in de Keel zag, maar wel dat de Tong tans beslagen was; de Pols was zagt en langzaam: Ik schreef hem toen een zagt Laxans voor, en kwam des avonds ten 5. uren te rug, wanneer ik vernam, dat de Lyder, dien ik maar twee of drie fedes hadt willen bezorgen, er wel zes of zeven had gehad, en om de bezetting de Keel geen Théé had kunnen drinken; ik wilde hem eens in myne tegenwoordigheid doen slikken en zag tot myne groote verbaastheid, dat, toen het Kopje ten minsten nog wel 10. of 12. duimen van den Mond af was, de Zieken even als een zwaare electrische schok kreeg, met trekkingen in 't aangezicht gelyk aan die, wanneer 't Diaphragma gekwetst is: met veel moeite bragt hy 't aan de rechterzyde des Monds, en kreeg eenige weinige druppelen door; ik liet hem gekookte Ryst geeven, die hy met volle leepels en zeer smaakelyk at.

Ziende dat dit waarlyk de Water-
vrees was, vernam ik by zyne Huisge-
nooten, of hy ook van een Hond gebe-
ten was? waar op men my het volgen-
de verhaalde.

Het was op den 11. January 1780.
(en dus Elf maanden en Elf dagen
geleeden,) dat zyn Hond, die des
nachts los liep en des daags aan de
Ketting lag, des morgens vroeg de
Thuin uitslipte, en daarop zwaar ge-
wond weder binnen kwam. Zyn Mee-
ster liet hem door de Slaaven verbin-
den: eenige oogenblikken daarna wil-
hy zelve iets aan dat verband schik-
ken, maar de Hond vattede eensklaps
zyn rechterhand in de Muil, doch
liet dezelve op het noemen van zyn
naam weder los, en stierf kort daar
na.

De hand was meer gekneusd dan
gewond, en volgens bericht van den
Heer F. SCHOUWMAN, zyn gewoo-
ne Practizyn (en daar tegenwoordig)
hadden de Wondjes weinig geëtterd
en waren ligtelyk geneezen: na dat dit
voorby was kreeghy een tusschenpoo-
zen-

zende Koorts, die hem zeer vermagerde en waar van hy pas hersteld, in 't Huwelyk trad in April 1780. Hy bleef vervolgens gezond (uitgezonderd wat Steenpuisten) tot in de maand October deezes Jaars wanneer hy weder een geringe Koorts kreeg.

Ik onderzocht de hand waar geen lidteeken aan te zien was. Ik ondervroeg hem of hy ook zedert eenige dagen, Pyn in den rechterarm gevoeld had, maar hy kon zich zulks niet erinneren. (*) De oorzaak, welke de Lyder dacht dat hem dit toeval gegeven hadt, was een Uitflag, welke hy op den Rug tusfchen de Schouderbladen gevoeld hadt, en die weder spoedig verdweenen was: ik verzocht tot myn Assistentie in dit geval te mogen hebben de Heer KREPS, een Man die een reeks van Jaaren, de Practycq te Batavia met Succes geoeffend heeft, en met welke ik dien avond beraamde, om een
groo-

(*) Na de dood, zyn wy van veele geloofwaardige Menschen onderricht, dat de Lyder eenige dagen te yoren van een jeukende pyn, onder den Oxel geklaagd heeft, die hem belette den Arm opseligten, en welke hy aan een zinking toeschreef.

groote Spaanse-vliegplaaster, tusfchen de Schouderbladen te laten leggen, voorts geduurende den nacht om de twee uuren een Clyftee, van vyf of zes Oncen uit Rystwater en Olie zaamgesteld, te laten inbrengen, geevende nu en dan eenige droppelen van de *Liq. Anod. Min. Hoffm.* op een ftukje zuiker, in te neemen.

Des morgens van den 27. vonden wy geen Koorts, hoewel de Pols harder was dan des daags te vooren; de Clyfteeën waren binnen gebleeven, maar het gezicht van een bekken met water hadt verveeld, en eenige droppelen op den voet gevallen, hadden een Schok veroorzaakt. In deeze omftandigheid proponeerde ik eene ruime Aderlaating en de Kwikwryving: De Aderlaating wierdt aanftonds tot flauw wordens toe in 't werk gefeld, bragt zooveel verligting aan, dat twee kopjes Vleeschnat met weinig moeite ingenomen wierden; echter wierden tegens de wryvingen met Kwik zooveele bedenkingen ingebragt dat wy befloten, dewyl de Lyder nu zo merkelyk bedaard was, het dien dag onder

't ge-

't gebruik van 't Pynstillend *Hofmans-yogt* in te zien : edoch de avond stelde onze hoop te leur, de toevallen verergerden hand over hand ; het gezicht niet alleen van Water, maar van alles waar het in bewaard kan worden ; het noemen zelfs van Vocht, was ondragelyk en veroorzaakte Stuiptrekkingen : te vergeefs tragteden wy door de Campher en door het Opium, eenige verligting toe te brengen ; doch het konde niet ingenomen worden, en de Lyder overleed ten 3. uuren des nachts, jammerlyk gefolterd zynde, en stikte als 't waare in het Slym, dat zich met brokken ontlaste.

Uit aanmerking der zeldzaamheid van 't voorverhaalde geval, zy het my geoorloofd, noch deeze ééne aanmerking hier by te voegen. Wy hebben te Batavia geen voorbeeld van dulle Honden, het welk den Lyder vry onachtzaam, en den Chirugyn wat zorgeloos maakte, in 't geneezen der gebetene Wonden. Immers leert ons de ondervinding, bevestigd door het Gezag der beroemdste Mannen in de Geneeskunde, dat Mensch of Beest, en wel voornamentlyk een Hond, niet

behoefd dol te zyn , om iemand dien hy byt , de Watervrees te geeven. De Hooggeleerde Heer GAUBIUS , zegt in eene zyner Redevoeringen , dat een Jongeling , door toorn vervoerd , zich zelve in de Vinger beet , waar van hy een doodelyke Watervrees kreeg. De BARON VAN SWIETEN , in zyn Aanteekeningen op de Spreuken van BOERHAVEN , haalt dit zelfde , en meer andere Gevallen teffens aan. Voor vyf of zes Jaaren , hebbe ik hier iemand aan de Hondsdolheid zien sterfen , die eenige dagen te vooren door een gezonde , doch kwaadaartige Hond gebeeten was ; men zegt , dat dit geval , en het boven verhaalde , de eenige zyn die in deeze Eeuw alhier zyn voorgevallen : ik geloove zulks ; maar teffens , dat men deeze Ziekte zoo veel moet trachten voor te komen als mogelyk is : het beste daar toe is , dat men de gebeetene Wonde zoo lang openhoude als men kan , en die dagelyks met de Kwikzalf verbindet. In 't kort , dat men zich gedraage naar de raadgeeving van den Heer TISSOT , bestempeld door het gezach van den beroemden Rotterdamschen Genees-
heer

heer BIKKER.. Ik ben zeer wel overtuigd van het kwaad, het welk de Mercurius hier, in zommige Lighaamen tot rotting geneigt, uitvoerd; maar ook teffens, dat men het door eene voorzigtige bestiering veel kan voorkomen. In een versch gebeetene Wond behoeft men niet te driftig te werk gaan, doch is de Water-vreeze reeds daar, dan geloove ik, alles ten ergsten genomen, dat het zeker eene weldaad zoude zyn, als men iemand uit die ysfelyke Ziekte konde redden, en dezelve tegen een Rotkoorts te verwisfelen,

AANMERKINGEN

OVER DE

V R A A G E :

*Welke zyn de beste en spoedigst
voortkomende Wortelen, om het
behoefstig Gemeen, by misgewas
van Graanen te spyzigen?*

In dit gelukkig en vruchtbaar Eiland Java, weet men niet, dat immermeer eenen alles vernielenden Hongersnood is gevoeld geworden, gelyk in Bengalen en andere Gewesten van het Oosten; en voormaals in Egypten zelfs en Syrië. Evenwel gebeurd het wel eens, dat, vooral door eene ontydige droogte, de Graanoogst niet al te voordeelig uitvaldt. Doch in zulk een geval, verleend ons de goedevoorzienigheid, eene menigte van Boom - Veld - en Aard-vruchten, die schamele en be-
hoef-

hoeftige Menschen niet verlegen laten, maar hun daarentegen eengezond en aangenaam voedzel verschaffen.

Het *Bataviaasch Genootschap*, kan bezwaarlyk door de Graanen iets anders verstaan, dan de Ryst en de verschillende soorten derzelve; als geëvende dit het voornaamste voedzel voor Menschen, Huisdieren en wildt Gevogelte. Op de laage Landen wordt die in April gezaaid, en in Augustus ingeëogst, om dat zy anders te veel Waters krygt: en op de hooge Landen wordt zy in November gezaaid, en in Maart ingeëogst, op dat zy niet te weinig Waters zoude hebben. Want elk weet dat de Ryst met haare Wortels onder Water goeyen moet. Ende Natuur geeft hier eene natte, of Westmousson, en eenen droogen of Oostmousson, waar naar zich de wyze Landman in de verordeningen van Zaay-en-Oogsttyd regeld; en als hem zyne gisfingen, omtrend den Regentyd en de droogte mislukken, dan volgt doorgaans eene schaarsheid van die noodige Graanen by de inzaameling derzelve.

GRAANEN.

Oryza.

L. 475.

1. De Ryst *Padi* genaamd, zoo lang zy, omtrend in de gedaante van onze Europeische Haver, in de Airen en aan de Halmen zit, wordt, ge-weekt zynde, tot Paardenvoeder ge-bruikt, evenals de Haver: maar uit-gedorscht en ontbolsterd hiet zy by den Inlander *Bras*, en gekookt zyn-de *Nasfy*, en wordt van ryken en armen als Brood genuttigd, na dat zy te voo-ren door het langduurig stampen in eenen houten Mortier, zuiver en wit geworden is. Van de verschillende soorten deezer Graanen behoeven wy niet omstandig te spreken, alzoo het Genootschap die kundigheden voor-ondersteld, en alleen eene nette Be-schryving van andere voedende Spy-zen vordert, die in plaats van de Ryst, aan arme Menschen, in tyd van nood ten Spyze kunnen verstrekken.

Er is eene soort van Ryst, die niet wel zoo veel Graanen op eenen Helm draagt, als de *Padi*, en ook, ge-droogd zynde, een weinig bleeker van couleur schynt te zyn. Ook vinde ik eenig onderscheid in het afhangen
GRAANEN 2 der

st zylingfche draaden en derzelver Graanen; want de Rysthalm heeft aan wederzyde van zynen Hoofdsteel twee, drie en vier, byeen uitschietende zydraaden, maar die soort van welke hier spreekte, en by den Inlander *Poeloet* of *Ketan* genoemd wordt, heeft de zydraaden en derzelver Graanen, over 's hands links en rechts, zoo dat omtrent derzelver omtrek van den Steel telkens maar eene zydraad of zyhalm uitschiet. Die *Poeloet* of *Ketan* wordt tot Meel gemaalen, en levert aldus bereid, eene aangenaame versnaperinge op. De Ryst is onder de naam van *Oryza* by LINNÆUS Sp. Pl. beschreeven, p. 475. en de *Poeloet* *Oryza gelutinosa* genaamt, Maar behalven de Ryst en de *Ketan* zyn 'er noch vierderhande soorten.

2. De Spaansche Tarw, of het ^{Zea.} Turkfche Koorn, in de West-Indien ^{L. 1378.} *Mais*, by LINNÆUS Species Plantarum p. 1378. *Zea* genaamd, en by de Javanen en Inlanders *Jagan*, is te over bekend, dan dat wy 'er breedvoerig over spreken zouden. Men heeft dezelve elders korter van Air, wit, bruin

bruin gevlamd, en geel; maar die, welke ik hier gezien heb, is meer dan een voet Rhyndlands lang, bevattende twaalf doorgaande ryen van helderschynende roodgeele en volmeelige Graanen; draagende dus dit Gewas Zes honderd-en-zestigvoud. Het is hier binnen den tyd van drie Maanden ryp, en kan, ryp geworden zynde, zeer gemakkelyk een vol jaar bewaard worden. Ook wordt dit Graan op drieerlye wyze toebereid. Te weeten, men roosterd de geheele rist en eet de korrelen dus gepofd, of men doet de korrelen los en kooktze, of men maald dezelve tot Meel, om'er koeken van te bakken.

Holcus.
1484.

3. De *Batar*, anders om de West van Indië *Jouary*, en *Nely*, ook *Bowl* genaamd, heeft eenige gelykvormigheid met onze Europeesche Boekweit, en is eene soort van *Holcus*, by LINNÆUS p. 1484. beschreeven: hierin onderscheiden van de *Jagon* of Spaansche Tarwe, dat hy zyne Graankorrelen aan trosfen draagd. De Steng van de *Batar* heeft vier en meer leden, uit welke 15, 20, 25. en meer tros-

trosfen, telkens rondom uitschieten, zoo als 'er tusfchen die leden noch etelyke andere voorkomen: en dus zaamen gerekend, meer danhonderd trosfen. Deeze Hoofdtrosfen hebben wederom 8. of 10. kleinere zytrosfen, omtrend in de gedaante van Aalbeziëtrosjes, en aan de middelmatige staan 15. 16. 17. Zaadkorrels, die de grootte, verwe, en eenigzints ook de gedaante hebben van Boekweit - koorn, behalven dat zy rond, en door de bast, gelyk in de meest ryp zynde, een blinkend kastanje bruin vertoonen. Men mag de vermenigvuldiging van dit Graan, wel berekenen op zestien tot agtien - honderdvoud. Binnen de korrel zit eene zuivere witte zelfftandigheid, welke gebroken zynde goed Meel kan uitleeveren, en van een zeer voedzaame kracht fchynt te zyn. Mifchien zoude 7. of 8. zulke groote trosfen, zoo als 'er eene tans voor my ligt, een pond Meel-bloeme kunnen uitmaaken. Dit was het voornaamfte voedzel, van 't welk de Javaanen gebruik maakten, eer zy de Ryst hadden leeren kennen, en dat om de West van Indiën het algemeen voedzel is.

Coix.
L. 1378.

4. De *Jalie* ook *Simporan*, by LINNÆUS Coix. Species pl. p. 1378. schiet uit den grond, vier voeten hoog, en draagt eene soort van Erwtten, die er als groote Paerlen uitzien. Uit drie leden van de Steng, schieten achter een groot langwerpige Blad, nog eenige zeer kleine, die binnenwaards aan den grond van het lid, eene soort van koker vormen, uit welken vyf of zes stukjes opwaards, zich verheffen, die vervolgens op het tweede lid, de vruchtdraagende stengeltjes, ten getalle wederom van vyf of zes, meestal van vyf uitlaaten; aan welke men meer dan een, of twee Graanpaereltjes aantreft. Even het zelfde is waar van de twee volgende leden der stenge opwaards, behalven dat aan den top, de Graanpaereltjes iets kleiner worden. De langwerpige Paereltjes ten gehalte van 72 tot 80. en meer, hebben de grootte van een klein wit Boontje. De bolster is hardt en ongeveer eene linie dik. Het Graan is bleekbruin van schil. De inwendige zelfstandigheid wit en vast van stoffe; en moet dus ook zeer voedzaam zyn. Boven op veele van die Zaadpaereltjes steekt

steekt een kroontje uit. dat, nu en dan, eene nieuwe Boon gebarnd heeft. Van deeze is een tweede soort, *Djale Bate* of *Djale Tasfibeb*, om dat het tot Paternosters gebruikt wordt, en onëetbaar is, wordt genaamt *Caju Nassy*; by RUMPHIUS 4. p. 120. Per- larius; brengt mede zulke vrucht- jes voort, doch onëetbaar.

na. ogyment ob tobno

5. De Vogelgierst, een soort van ^{Panicum.} Panicum, LINNÆUS Sp. Pl. p. 82. L. 82. welke men onze Kanarievogeltjes in het Vaderland tot eene versnaperinge geeft, en van 't welk ettelyke kleine Vogeltjes, zoo hier, als aan de Kaap leeven, wordt van den Inlander ge- naamd *Jawa* ook *Jajamout*, en *Botton*: 't welk van hen pappig gekookt en met smaak gegeten wordt. Ik heb aan eene steng 120. kleinere Giersttrosfen geteld, en men mag wel rekenen op een middeltal van 80. Graantjes in ieder trosfe; om dat 'er benedenwaards zyn, die over de tweehonderd, en naar den top, die beneden de 40. Zaadkorrel- tjes hebben: behalven eenige kleinde- re, die aan de voeten der grootere Zaad- trosjes afhangen. En dus moet één
zaad-

zaadje van die Vogel-Gierst; bykans tien duizend voud uitleveren. Eene verbaazende vruchtbaarheid voorwaar! die daarom noch meer te bewonderen is, om dat van het uitschieten van de Steng, tot aan de volkomene rypheid der Vrucht, slechts vier Maanden verloop.

Onder de menigte van

BOOM-VRUCHTEN,

gelyk vooral de Kalappus, die min of meer tot voedinge gebruikt, en op verschillende wyze worden toege-
maakt, munt uit, de zoogenaamde.

B R O O D - B O O M

Soekoen.
Rumph.
I. p. 110.

in 't Maleidsch *Soekon*; en in de Koninkl. Zweedsche Weetenschaps Academien *Handlingar* 1776. bl. 230.

R A D E R M A C H I A

genaamd, (*) naar den Heer Directeur

(*) Dezelve is in de uitvoerige beschryving der Dieren, Planten en Mineraalen, doorden Heer HOUTVIN ook beschreeven. II. D. 10, stuk. pag. 435.

recteur van het Bataviaasch Genootschap RADERMACHER, die aan den Heer CARL PETER THUNBERG, M.D. uit Zweeden gezonden, om hier te botanizeeren, den weg getoond en de gelegenheid verschaft hadt, om de gebrekkige Beschryving van RUMPHIUS te verbeteren, en den Boom in het Systema van den beroemden LINNÆUS de rechte plaats te geeven. De Heer THUNBERG onderscheid drie soorten, die op Java, Amboina en elders, zoo wel als die van de tweede soort, eene voedzaame Spyze verzorgen: te weeten de *Lanosfa* en *Granosfa* en de *Sylvestris*. By RUMPHIUS vindt men dit Geslacht *Soccus* genaamd, na het Maleidsch *Soekon*. 't geen ook door THUNBERG is gevolgd, met den algemeenen naam van *Soekong*, of gelyk hy schryft door de Zweedsche uitspraak, *Sukkong*. Van de *Soukong Lanosus*, *Soekon Radja* zyn de onrype Vruchten groen en hardt, en als zy ryp zyn worden zy week van zelfstandigheid; en groeien als dan somwylen zoo groot als een Kinderhoofd; geevende eenen aangenaamen geur van zich. Men ge-

III. Deel

T

bruikt

bruikt die in deezer voegen : geschild-
 zynde worden zy aan stukken gesnee-
 den, en in Water gekookt, en dus
 met, of zonder Suiker gegeeten. Men
 nuttigd ze ook rauw en wel geschild.
 Van de *Soukong Granofus* of *Saukong*
Timboel, worden de Pitten tot spyze
 gemaakt, en dit op twee onderschei-
 dene manieren, braadende men dezel-
 ve als Kastanien, aan welke zy in
 fmaak, eenigzins evenaaren, of men
 kooktze in Water met wat Suiker of Sy-
 roop, wanneer zy als geconfyte Aman-
 delen tot lekkerny verstreken; doch
 van de *Soekong Sylvestris* of outan,
 zyn de Vruchten onbruikbaar, maar
 deeze Boomen hebben vyf of zes
 jaaren groei noodig, eer zy eenige
 Vruchten geeven, welke tot vervul-
 linge der mondbehoefden, zouden
 kunnen verstreken.

Wat de *Sagoe-Boom* aanbelangd,
 hier te lande *Kirai* genaamd, Zy-
 ne Vrucht wordt hier op Java wei-
 nig tot Spyze gebruikt, en hoordt ook
 meest op Amboina 't huis: van dee-
 zen, zoo min als van andere soort-
 gelyke, zullen wy hier spreken, om
 dat

dat het Geslacht der Palm-boomen vooral opzettelyk onder de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap verschynen zal, en wy hier alleenlyk over de Spyzen der Inlanders schryven.

VELD-VRUCHTEN.

Ik verstaa onder dezelve alle soorten van Erwtten en Boonen, van allerlei Figuuren en gedaantens, waarvan veele soorten bekend zyn, die meest alle een goed voedsel geeven, en genoemd worden *Cadjong*, by LINNÆUS *Dolichos* en *Phaseolus*.

Wy komen dan eindelyk tot de

AARD-VRUCHTEN,

Die by onze Javaanen, onder den algemeenen naam van *Oebies* voorkomen, en by den Ridder LINNÆUS, onder die van *Dioscorea*, volgens de opgave van RUMPHIUS geplaatst worden; doch zoo onvolkomen, dat men'er maar 8. soorten genoemd vindt, die alle onder de 24. alhier opgenoemde soorten beschreeven zyn. Men zou de

zelve onder den gemeenen naam van Aardäppelen kunnen schaaren. De meeste foorten hebbe zeven Maanden noodig om tot volkomen wasdom te geraaken; maar zy kunnen een Jaar goed blyven: Zy worden geschild, en by gebrek van Ryst, geroost of gekookt tot leevens onderhoud gebezigt; maar wanneer men die uit lekerny tot eene verfnaperinge gebruikt, worden dezelve met Suiker en Clappermelk gekookt.

Dioscorea
Alate.
L. 1462.

1. Onder alle de Oebies, is de lekkerste en gezondste de *Oebie Boeton*, ook *Ubi Jay* en *Soccan*, by LINNÆUS Sp. Pl. p. 1462. Dioscorea alate; heeft de omgekeerde gedaante van eene Vaderlandsche Winterpeer; van buiten is hy bruin, eenigzints glad, en geaderd, gelyk onze Vaderlandsche Aardpeeren of Aardärtichokken. Inwendig is de bast wat rooder, en niet ongelyk aan die van onze Nederlandsche roode Aardäppelen. De zelfstandigheid is van binnen fraai, wit, en sappig, 't geen dezelve, gekookt, wat kleeveryg doet smaaken; doch geroost zeer na aan Brood doet komen.

2. De

2. De *Kalady*, *Timboet* of *Mallas* is ^{Arum.}
 donkerbruin van schil en ruuw, om- _{L. 1367.}
 geeven met ettelyke vezelachtige be-
 kleedzelen, die in allerlei kronkels
 omloopen, en hier en daar dunne Wor-
 teltjes uitgeeven. In Surinaame wordt
 dezelve Tayer genaamt, en by LIN-
 NÆUS Sp: Pl. p. 1367. Arum Colocasia.
 Het Exemplaar, 't geen ik voor my
 heb, is van gedaante en grootte bykans
 gelyk aan een van onze grootste Ram-
 menasfen. De Schil is dun, en de in-
 wendige zelfstandigheid aschverwig,
 en ligtelyk tot poeder te brengen, in-
 dien 'er niet eene zekere kleevende
 vettigheid in voorkwam, die de voed-
 zaame stoffe als Kaas doet saamenrot-
 ten en aan-een-kleeven: dezelve word
 in de Bovenlanden uit gebrek van de
 voorige, welgekookt gegeten, doch
 meest tot versnapering met Suiker en
 Clapper-melk gekookt.

3. De *Oebi Merra*, of roode Pa- ^{Convol-}
 tatter dus genaamd, by LINNÆUS Con- _{ulus.}
 volvulus Sp. Pl. 220. van wegens de _{L. 220.}
 roode Schors. Heeft omtrent de ge-
 daante van een kort ineengedrongen
 Komkommer; een lange steel, en een

1. vry languitstekende Spitswortel. De Schors is dun, de zelfstandigheid, witachtig ros, iets minder sappig dan de voorgaande, en vry naby komende aan de vastigheid der gemeene Aardäppels.

Convolvulus.
L. 220.

4. *Oebi Poeti* of witte Patatter, verschild by LINNÆUS Sp. Pl. p. 220. van de voorgaande alleen in kleur. De vier voorgaande soorten worden meestgepoot tuschen de Ananas-velden, worden in grootte meenigte gebruikt, en voor zeer gezond gehouden.

De overige soorten zyn minder goed en worden weinig gecultiveerd, alzoo de meeste eenige precautien vereischen:

5. *Oebi Opak* of *Biajon*, of geelachtige Wortels ter grootte van een Appel.

Dioscorea.
aculeata.
L. 1462.

6. *Oebi Comblie* ook *Dawn Subran*; by LINNÆUS werden dezelve *Dioscorea Aculeata* genaamdt, Sp. Pl. p. 1462. eene soort van Aardakers.

7. *Oebi*

7. *Oebi Liling*, is langwerpig, en niet ongelyk van gedaante aan eenen dikken Bloedbeuling, by LINNÆUS Sp. Pl. 1462. *Dioscorea Sativa*. De buitenbast heeft kloven, rimpels, ongelykvormigheden, en schilferachtige dunne vervellingen; van binnen is deeze Aardvrucht geelachtig wit, kleverig en wordt uitgeperst bevoorens dezelve gekookt wordt.

8. *Oebi Bantam*, ook Tjokol en Castella genaamt, heeft een roode Schil en is smaakelyk om te eeten, in den Asch gebraden.

9. *Oebi Cajou*, ook *Capoer* en *Simpson*, is byna oneetbaar en zoo hard als hout.

10. De *Oebi Boulait*, van gedaante als eene lange Komkommer, heeft zeldzaame slingeringen, hoogtens en laagtens in de Bast, met zwartachtig en bleeker bruin doorweeven. Zy groeit in vier Maanden tot volkomenheid, doch kan niet bewaard worden. Deeze wordt dezelfde Vrucht gerekend,

kend, die men te Surinaamen gewoon is de Jammes te noemen.

11. *Bancouan* heeft eenen dikken steel en wordt raauw gegeten. De bast is geelachtig en van binnen wit, latende zy zich gemakkelyk afschillen, gelyk als onze Vaderlandsche Knollen, aan welker smaak de *Bancouan* het naaste bykomt.

Dioscorea
Trifilla.
L. 1462.

12. De *Gadong*, by LINNÆUS *Dioscorea Trifilla* p. 1462. heeft eene gansch andere eigenschap, want men weekt de inwendige zelfstandigheid, droogt dezelve vervolgens, en eetze als Ryst. Deeze Vrucht is dies te nuttiger, om dat men haar lange voor bederf bewaaren kan. De buiten-bast is met tepels en langdraadige vezels, vervolgens met eene bruine onregelmatige ruwigheid bezet: het uitgeperste sap is schadelyk.

13. De *Oebi Calappa*, ter grootte van een Cocos-noot.

14 De *Oebi Manare*, oneetbaar, dan na dat dezelve afgeschild, het Sap uitgedrukt en gekookt is.

15. *Oebi Teelor*, ter grootte van een Ey, daar het den naam van draagt.

16. *Oebi Bongle*, witte Wortel.

17. *Oebi Corbou*, Buffel-Wortel.

18. *Oebi Oular*, Slange - Wortel, by LINNÆUS p. 1462. *Dioscorea opposita Folia*. L. 1462.

19. *Oebi Gorita*, Veelvoetige.

20. *Oebi Soesoe*, Melk wortel, LINNÆUS *Convolvulus* 221. L. 221.

21. *Oebi Baboe*, of *Boena* LINNÆUS *S. Pl. Dioscorea Bulbifera* p. 1463. *Bulbifera*. p. 1463.

22. *Oebi Outan*, LINNÆUS *Sp. Pl. Dioscorea Pentaphila* p. 1462. *Pentaphila* L. 1462.

23. *Oebi Toery*, of *Tali Coupau*, LINNÆUS 1462. *Dioscorea villosa*. *Villosa* L. 1462.

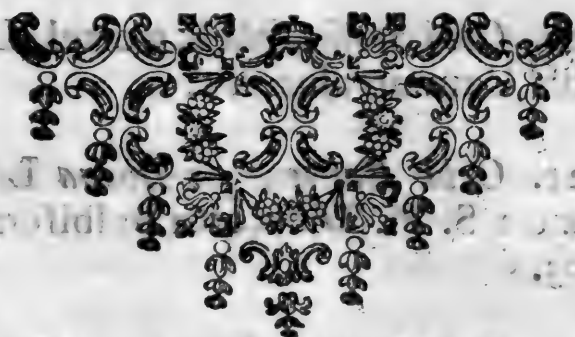
24. *Oebi Soak*, by RUMPHIUS p. 324. *Tacca* genaamt by LINNÆUS *Dracontium*, 1372. wordt alleen voor de aardig-

digheid bewaard: dezelve schiet eerst een bladeryke stam, 5 of 6 voeten hoog boven den grond, die, verwelkt zynde, door eene zeer fraaye Bloem gevolgd wordt, en uit den Wortel schiet, al wordt dezelve uit den Grond gegraven, en in een Kamer op Tafel gezet.

...
...
...

...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

AANTEKENINGEN

OVER DE
SPRAAK, WEETENSCHAPPEN

EN KUNSTEN
DER

MALLABAAREN.

OPGESTELD

DOOR

JOHAN ADAM CELLARIUS,

ONDERKOOPMAN EN OPPERHOOFD

TE CRANGANOR.

OVER DE MALLABAARSCHE SPRAAK.

De Mallabaarsche Spraak, behelst twee Hoofddialecten: de *Tamulsche* en de eigentyke *Mallabaarsche*.

De *Tamulsche*, die zeer veel van de eigentyke Mallabaarsche Taal verschilt, en die voornaamlyk in de Zuidelyke deelen van deeze Kust, in
Ma-

Madure, Ceilon en Cormandel gesproken wordt, is door de Koninglyke Deensche Misfionarissen op eene voldoende wyze bekend gemaakt; en wy zyn tans voorneemens van de eigentlyke Mallabaarsche Taal, een denkbeeld te geeven.

Deeze Taal wordt wederom in drie Hood-deelen verdeelt, naamlyk, de Grandonische, de Samscrudonische, en de gemeene Mallabaarsche Taal.

De Grandonische, van de Indous Grantham genoemt, is de al-oude Indische Taal, en wordt van de Bramines als heilig gehouden, om dat dezelve gezegt wordt van den Oppersten God Bramava, oorspronkelyk te zyn, en uit dien hoofde alleen tot verheven dingen mag gebruikt worden.

De Samscrudonische Taal (welk woord zoo veel betekent, als de taal der Wyzen) is meede zeer oud, en by de Bramines in hooge achting.

Het al-oude Wet-boek der Indous, bekend onder de naam van *Jrucha Sama-*
ma-

ma Jagiur Bedant, is in deeze Taal geschreeven, die voor het overige van het Grantham's niet zeer verschilt; behalven, dat aan deeze laatste, eenige geheiligde Woorden, en Spreekwyzes eigen zyn, die in het Samscrudonisch niet voorkomen; ook komen de Characters van beide Taalen veel met malkander over een.

De gemeene Mallabaarsche Taal, die van alle Inwooners der Mallabaarsche Kust, van den uithoek Komoryn, tot aan den Berg *Delly* gebruikt wordt, is slechts een dialect van het Samscrudonisch, en nog onderscheiden van het laag Mallabaarsch, *Maleaime* genaamt.

De Mallabaaren hebben twee soorten van Schriften; de Mallabaarsch-Samscrudonische, en de Mallabaarsch-Tamulfsche.

De eerste soort, waar van wy handelen, wordt gebruikt in den Godsdienst, en de Geleerdheid. En de Tamulfsche Schrift in gemeenzaame Brieven, in publieke Actens, enz.

De

De Mallabaaren schryven met een yzeren Styl, genaamt *Exustani* of *Narajam*, op Palm-bladeren, die van een Palma, *Pana* genaamt, genomen worden: zy houden deeze bladeren staande in de hand, en schryven zonder den Arm te ondersteunen, cierlyk en vaerdig, van de linker naar de rechterhand, echter zonder eenige onderscheidings-tekenen van Puncten, *Commata's* of afzondering van woorden.

In de gemeene Taal worden de woorden weinig of niet gedeclineert, maar wel in het hoog Samscrudonisch.

De Singularis, genaamt *Bacenam*, en de Pluralis, genaamt *Behubacenam*, zyn in de gemeene Taal alleen in gebruik; echter heeft men in het Samscrudonisch ook een *Dualis*, *Duibacenam* genaamt.

De Mallabaaren hebben agt Casus, die te zaemen *Pericham* genaamt worden, maar in het Granthams heeft ieder Casus zyn byzonderen naam. Zy hebben behalven de zes bekende Casus, noch een tweede en derden *Ab-lativus*. In

In het hoog Samscrudonisch, worden veele genera gebruikt, maar in de gemeene Taal drie, het Mannelyke, het Vrouwelyke en het Onzydige, of *Pulingam*, *Strilingam* en *Napunsagalingam*.

Men zegt, dat de Syntactische regulen der Mallabaaren zeer veel overeenkomst hebben met de Latynsche Taal; en de Kenners willen, dat de Samscrudonische Taal, zoowel als de voornaamste Oostersche Taalen, verdient geleert te worden, uit hoofde van de buiten-gemeene woordrykheid, sierlykheid, majesteit en tevens edele eenvoudigheid deezer Taal.

De Mallabaaren hebben 51. Letters. 16. Klinkletters en 35. Meedeklinkers; uit welken zy anderen formeeren, waar meede de Klinkers, met de Meedeklinkers verbonden worden, zoo dat diergelyke Characters, geheele Lettergreepen en Woorden verbeelden.

Hier volgt het Alphabeth, de Cyferletters, en het Symbolum Apostolorum,

H E T

H E T
MALLABAARSCH
A L P H A B E T

HEEFT 16. KLINKLETTERS.

<i>Naam.</i>	<i>Beduiaems.</i>
A.	A, kort.
Aa.	A, lang.
I.	I, kort.
Ii.	I, lang.
U.	U, kort.
Uu.	U, lang.
I ru.	Ru, kort.
I ruu.	Ru, lang.
I lu.	Lu, kort.
I luu.	Luu, lang.
E.	E.
Ai.	A, & I.
O.	O.
Au.	A, & U.
Am.	A, & M.
Ah.	Ah.

35. *Meede-klinkers.*

Ka.	K.
Kkha.	Kk.
Ga.	G.
	Ggha.

<i>Naam.</i>	<i>Beduidenis.</i>
Ggha.	Gg.
Ngh.	Ngh.
Cia.	C.
Cciha.	Cc.
Gia.	G.
Ggiha.	Gg.
Gna.	Gn.
Ta.	T.
Ttha.	Tt.
Da.	D.
Ddha.	Dd.
Na.	N.
Ta.	T.
Ttha.	Tt.
Da.	D.
Ddha.	Dd.
Na.	N.
Pa.	P.
Ppha.	Pp.
Ba.	B.
Bbha.	Bb.
Ma.	M.
Ja.	J.
Va.	V.
La.	L.
Va.	V.
Scia.	S.

<i>Naam.</i>	<i>Beduidenis.</i>
Sza.	Sz.
Sa.	S.
Ha.	H.
La.	L.
Kcia.	Kc.

MALLABAARSCHER CYFFER-LETTERS.

Onna.	1.
Randa.	2.
Munna.	3.
Nâla.	4.
Angia.	5.
Arra.	6.
Eza.	7.
Etta.	8.
Onbada.	9.
Patta.	10.
Padinnona.	11.
Pandranda.	12.
Padiminma.	13.
Padinala.	14.
Padinangia.	15.
Padinarra.	16.
Padinneza.	17.
Padinetta.	18.

Pat-

Pattombada.	U	19.
Iruvada.		20.
Mupprada.		30.
Nalpada.		40.
Anbada.		50.
Arriwada.		60.
Ezurada.		70.
Enbada.		80.
Tonnurra.		90.
Nurra.		100.
Irunura.		200.
Munnurra.		300.
Nanurra.		400.
Aggnurra.		500.
Arranurra.		600.
Ezanurra.		700.
Ennurra.		800.
Tollairam.		900.
Airam.		1000.
Padinuairam	}	10000.
of		
Oruvadinuairam.	}	100000.
Nurrairam of		
Lakciam.		
Rurralakciam	}	1000000.
of		
Kodi.		

V 2

SYM-

S Y M B O L U M

A P O S T O L O R U M

*Latyn.**Mallabaars.*

Cælum & terram
 & qui creavit om-
 nipotentem Patrem
 Deum supra credo
 -cius Filium unicum
 nostrum Dominum
 JESUM CHRISTUM
 supra & credo iste
 Filius Sanctum Spi-
 ritum per concep-
 tus virgine Maria
 ex natus est, Ponti
 Pilati diebus in
 pasfus cruxi affixus
 mortuus sepultus
 inferos in descen-
 dit mortuorum me-
 dio ex tertia die
 resurrexit cælos in
 ascendit Patris dei
 dextera infedit in-
 de vivo sed mor-
 tuos & indicaturus

*Algasciayum Bbhumi-
 um Sruszticcia saruya-
 dum kajanda baya Tan-
 buran melum bisciuya-
 sikkunnen tante Patren
 uruyen nummude kart-
 taya Iso misciha melum
 bisciuyasikkunnen i Pu-
 ren sciuddhamana Ru-
 haddak kudusaja le ge-
 nikkapetta kania stri
 Mariattil ninna Ciran-
 na Pantioza Pilatto sin-
 de nalughelil dukk hap-
 petta kuriscinmel Pa-
 dikka ppetta marictia
 addakkapetta Padalan-
 gelil errengi marictia-
 verude ideil ninna mun-
 nam nal u yrta agasci-
 an ghelil karejerri Ba-
 ya Tanburande valatto
 bbhagatta irikkunnen a-*

veniet credo &
 Sanctum Spiritum
 supra & credo
 Sanctum Catholi-
 cam Ecclesiam &
 Sanctorum Com-
 munionem & Pec-
 catorum remisio-
 nem & mortuorum
 resurrectionem &
 in aeternum quae
 est vitam & esse
 credo Amen.

*vide ninna uyraverejum
 maricciaverejum bidit
 hippen varumenna bi-
 sciuyasikkunnen sciudd-
 hamana Ruhada, kkuda,
 sua melum bisciuyasikk-
 unnen sciuddhamana ka-
 tolikka Pallum punia-
 valen marude orimba-
 dum Piraghetude porru-
 dium mari cciaverude
 uyrppam ennanekka
 mulla issum undennum
 bisciuyasikkunner Amen.*

Met de Europeefche Taalen vergeleeken,
 ontbreeken den Mallabaaren vyf Letters,
 naamelyk: *F, Q, Y, X* en *Z*: in fteede van *F*,
 gebruikenze een *P*; in fteede van een *Q*,
K; in plaats van *X*, *Scia*; voor de *Y*, een
J; en voor de *Z*, haar *Sza*.

II. OVER DE WEETENSCHAAPEN EN
 KUNSTEN DER MALLABAAREN.

Gelyk de meeste oude Volkeren haare
 eerfte Schriften in dichtmaat, en niet in pro-
 fa gefchreeven hebben, zoo kan ook van de

Mallabaaren gezegt worden, hebbende in alle tyden veele Dichters voortgebracht, die de Historie en Theologie van haar land, in vaerzen hebben uitgedrukt; en men wil, dat hunne beste Dichters veel verbeeldingskracht en geestigheid getoond hebben, en haare Mythologie schynt ryker te zyn als die der Grieken.

Wy vergenoegen ons hier, haare voor naamste dichtmaaten bekend te maaken.

De Eerste genaamt *Paruvan*, bestaat uit 14. voeten.

De Tweede, geeft aan het eerste vaers 18. voeten, en aan het tweedē 12. en

In de Derde, beginnen alle Vaerzen met de Letter van het Alphabeth.

Hier volgt een voorbeeld van de Eerste soort.

*Suamiden bbhakdi nitiam manesil punda
Devam.*

*Suamida Gunam predi snehiciuvannicci
dum.*

Ad

*Admal Deya danam varddhikkum
keianam torrum.*

*Adinal najaga daharmma yarggam
behubiddham.*

*Mana sciuddhium ahangara hina-
yum ddharsztiam.*

*Mana seiubbha anurittivin Deya
bbhidium pinne.*

*Suvarnam tanil mani seiobbhikkum
enna pole.*

*Suvarna kaniaghul ddharmabbha
schiobbhicciettam.*

*Mattulla ponna loha sceszattil enna
pole.*

*Mattulla daharmma anuga ganatill
pragasciccice.*

De Theologie, of liever Mythologie der Mallabaaren, is zoo uitgestrekt, dat dezelve de paalen deezer korte aantekeningen, verre overtreft: wy zullen dus slechts het wezenlykste daar van aanroeren.

De Mallabaaren hebben een Opper-

sten God, genaamt *Parabraman*: voorts 332000 halve Goden, die zy *Devagel* noemen, en die nog onder een byzonder Hoofd of Vorst staan, genaamd *Indren* of *Devindren*.

Verder hebben de Mallabaaren met de meeste Indische Volkeren gemeen, eene soort van Drietal in het Godendom, die zy *Trimurttigol* noemen, en die als de grond van haare geheele Mythologie aangezien wordt; want de *Bramines* leeren dat 'er van eeuwigheid eene Vrouw was, met naame *Parasacti*, (of de eerste algemeene voortbrengende kracht:) dat uit deeze Vrouw drie Zoonen gebooren zyn, waar van de eerste *Brama* of *Bramara*, de tweede *Viscnu* of *Visznu*, ook *Hari* en *Narajanen* en de derde *Jsuor* of *Rudren* en *Sciven*, *Mahesuaren* *Paramahesnaren* genaamt wordt.

Aan deeze drie Weezens zoude haare gemeene Moeder, verscheide ne eigenschappen gegeven hebben als de magt van voortbrengen (*Frus-ti*); van bestieren (*Stichi*); en van vernietigen (*Samagarami*.)

Hun-

Hunne uitterlyke Godsdienst bestaat in Lofzangen, Offerhanden, branden van Lampen, wasfen van het Lichaam; en wat de Bramines betreft, onthouding van alles, wat een dierlyk leeven ontvangen heeft.

Zy hebben geheiligde Boomen en geheiligde Vyvers, en houden de Koebeesten in eene byzondere hoogachting, die nooit mogen gedoodt worden: het welk egter niet van de laagste klasfe te verftaan is.

Zy hebben veele openbaare Feesten, en maaken een groot onderscheid tusfchen gelukkige en ongelukkige dagen.

Haare Pagoden zyn van Steen gebouwd, gemeenlyk in 't vierkant, met bedekte gangen rondom dezelve, de Buiten-muuren zyn bedekt met zinnebeelden, waar onder veele zeer oneerbaar zyn.

Het licht valt in de Pagoden slechts door eenige kleine openingen in het dak, en door de Voordeur, zynde dus van binnen vry duister.

Op de vier hoeken van de Pagoden vindt men in 't gemeen kleine Pagoden, of Offer-huisjes, waar onder eenige, met een menigte van lampen voorzien zyn.

Niet ver van de Pagode is een gewyde Vyver.

De Pagoden hebben doorgaans groote inkomsten, en worden bedient door Namboerys en mindere Bramines. Een groote Cilindrische Steen, die in het binnenste der Pagoden, regt over eind staande, gevonden wordt, en meest altoos met Bloemkransen verciert is, schynt de voor naamste devotie der Mallabaaren te verwekken.

Dit Heiligdom staat gemeenlyk onder een laag verwulf, op wiens binnenste oppervlakte een Spiraal-linie, wel een duim diep ingekorven is.

Een Mensch in deeze Kapellen staande, en spreekende, schynt op eenigen afstand met eene donderende stemme te spreken.

De Taal-en Dicht kunst der Mallabaaren, mitsgaders derzelyver Theologie aangeroert hebbende, gaan wy tans over tot de kennis die dit Volk in de natuurlyke Weetenschappen en Kunsten verkreegen heeft.

In de Heel-kunst zyn de Mallabaaren zeer onkundig, en zullen gaerne de hulpe van Europeefche Chirurgyns zoeken; maar men vindt in tegendeel een groote menigte Geneesmeesters, die eene empyrische kennis hebben van de ziekten, en de kracht der Geneesmiddelen, die het land oplevert, dewelke zomwylentot verwondering van kenners, langduurende ziekten geneezen.

Het is zeker, dat het Planten-ryk in dit land, voortreffelyke eenvoudige middelen uitlevert, en het was te wenschen, dat de Mallabaaren met meerder oprechtheid hunne Practische kennis wilde meede deelen; maar zy zyn in het tegendeel in den hoogstengraad misgunstig, en zullen aan een Vreemdeling niets van belang bekend maaken.

In

In de Anatomie zyn zy niet geheel onkundig, en men ziet er nog wel eenige Anatomische Tekeningen; van het geheel of van een gedeelte van het menschelyke Lighaam.

Van de hedendaagfche Philosophie der Mallabaarfche Bramines, hoewel in alle tyden zoo hoog geprezen, kan men, zoo verre men de zaak heeft kunnen nagaan, niets byzonders roemen.

Het is waar, datze eenige abftracte metaphyfifche denkbeelden, en ook van de Godheid, en het Heel-Al gezonde begrippen hebben; maar dit fchynt meer, eene van ouds geleerde les, of overlevering te zyn, als de vrucht van eenige wysgeerige befpiegelingen.

Men kan in het algemeen zeggen, dat de Bramines, die in de Pagode, of in de eenzaamheid leeven, en zich aan eene zeer harde leevenswyze en onthouding, voorts aan de befpiegeling overgeeven, elendige Enthufiaften worden; terwyl de overigen, die zich

zich aan de Hoven der Vorſten, of in de groote waereld ophouden, de welluſtigſte Menſchen zyn.

Of de Metempſychoſis, of Zielsverhuizing, welke de Malabaaren zedert onheuchelyke tyden gelooven, een Geloofpunt van haaren Godsdienſt zy dan wel eene wysgeerige ſtelling, kan men niet met zekerheid zeggen.

Het is bekend hoe verre de veneratie der Malabaaren gaat voor de Koeyen, en hoe gevaarlyk het is, deeze Dieren zelfs by toeval te doodden, in het gebied der heidensche Vorſten; egter worden deeze dieren niet als Goden aangezien.

De Aſtronomiſche kennis der Malabaaren is gering; nochtans onderscheiden zy de Gesterntens; de vaste en dwaalſterren; zy weeten hun Jaar, en ook, hoewel zeer gebrekkig, de Zon- en Maan-Elipſen te berekenen; maar het ontbreekt hen aan de Inſtrumenten, die den voortgang deezer Weetenſchappen onder andere Volkeren bevorderd hebben.

De

De Tyd-rekening der Mallabaaren is, zoo veel men daar van weeten kan, beschreeven in de vyfde Band van de Verhandelingen der Zeeuwfche Societeit der Weetenschappen, ter gelegenheid van de Mallabaarfche Jooden: en men is buiten ftaat, iets naders hier by te voegen.

Maar de Astrologie is by dit Volk nog in de hoogfte achtiging.

De Koningen zullen niets van gewigt onderneemen, zonder de goede en kwade dagen op de bygeloovigfte wyze, afte wachten. Ook vindt men een menigte bedriegers, die voor Tovenaars gehouden worden, en veele boosheeden uitvoeren: Zy bedienen zich van bezweeringen, het indagen der Dooden, Giftmengen, byzondere Characters, het begraven van Doodshoofden, en andere diergelyke elendigheeden, binnen de huizen, van de geene, die zy bezweeren willen; eger weet men, dat zy alle middelen zoeken, om de voorwerpen van hunne zwarte Konst, Medicamenten by te brengen.

Degemeenste uitwerking van haare boosheid is, dat zy hunne Slagt-offers van het verstand berooven, of in een kwynenden staat van uitteering storten.

Veele Mallabaarſche Genees-meesters maaken zich aan deeze bygeloo- vige misdaden ſchuldig; en het is zeker, dat dit land een meenigte droogeryen oplevert, die in het men- schelyk Lighaam de gemelde uitwer- king doen.

Buiten dien, weeten de Mallabaar- ſche Tovenaars, zich behendig te be- dienen, van de byzondere verſchyn- zelen der Natuur, en Scheikunde, die van het onkundig Gemeen overal lig- telyk aan bovennatuurlyke krachten toegeschreeven worden.

Eenige Bramines oeffenen de Alchy- mie met zoo veel yver, als het hunne bekrompen vermogens toelaten, en zy bedienen zich nagenoeg van de- zelve enthufiastische Taal, als de A- depten in Europa; egter blykt het niet, dat zy iets nuttigs uitgevonden hebben; ook bemoeyen zy zich wei-
nig

nig met de gezonde Chymie, hoewel men niet ontkennen kan, dat zy vele natuurlyke voortbrengzels zoo wel van het Planten-als Steenen-ryk kennen, waar van zy het meeste gebruik in de Genees-kunde maaken.

Meerder opmerking verdient de Rekenkunst der Mallabaaaren, waar van wy de voornaamste Cyffer-letters reets opgegeeven hebben.

Hier uit blykt, dat zy zich bedienen van de Decimaal-Rekening, mischien zedert onheuchelyke jaaren; en men moet bekennen dat zy alles wat in het gemeene leeven voorvalt, met eene byzondere vaerdigheid en nauwkeurigheid weeten te berekenen.

TAFEL VAN DE MULTIPLICATIE,
 waar na de Mallabaaren haare gantsche
 Reeken-Kunst opmaaken.

Maal	is	Maal	is
1	1	1	2
10	10	2	20
2	2	2	4
20	20	20	40
3	3	3	6
30	30	30	60
4	4	4	8
40	40	40	80
5	5	5	10
50	50	50	100
6	6	6	12
60	60	60	120
7	7	7	14
70	70	70	140
8	8	8	16
80	80	80	160
9	9	9	18
90	90	90	180
100	100	100	200

III. Deel.

X

Maal

Maal	is		Maal	is	
1	3	3	1	4	4
10	3	30	10	4	40
2	3	6	2	4	8
20	3	60	20	4	80
3	3	9	3	4	12
30	3	90	30	4	120
4	3	12	4	4	16
40	3	120	40	4	160
5	3	15	5	4	20
50	3	150	50	4	200
6	3	18	6	4	24
60	3	180	60	4	240
7	3	21	7	4	28
70	3	210	70	4	280
8	3	24	8	4	32
80	3	240	80	4	320
9	3	27	9	4	36
90	3	270	90	4	360
100	3	300	100	4	400

Maal

Maal	is	af	is	af
1	5	8	5	8
10	5	8	50	8
2	5	8	10	8
20	5	8	100	8
3	5	8	15	8
30	5	8	150	8
4	5	8	20	8
40	5	8	200	8
5	5	8	25	8
50	5	8	250	8
6	5	8	30	8
60	5	8	300	8
7	5	8	35	8
70	5	8	350	8
8	5	8	40	8
80	5	8	400	8
9	5	8	45	8
90	5	8	450	8
100	5	8	500	8

Maal	is	af	is	af
1	6	7	6	7
10	6	7	60	7
2	6	7	12	7
20	6	7	120	7
3	6	7	18	7
30	6	7	180	7
4	6	7	24	7
40	6	7	240	7
5	6	7	30	7
50	6	7	300	7
6	6	7	36	7
60	6	7	360	7
7	6	7	42	7
70	6	7	420	7
8	6	7	48	7
80	6	7	480	7
9	6	7	54	7
90	6	7	540	7
100	6	7	600	7

X 2

Maal

Maal	is		Maal	is	
1	7	7	1	8	8
10	7	70	10	8	80
2	7	14	2	8	16
20	7	140	20	8	160
3	7	21	3	8	24
30	7	210	30	8	240
4	7	28	4	8	32
40	7	280	40	8	320
5	7	35	5	8	40
50	7	350	50	8	400
6	7	42	6	8	48
60	7	420	60	8	480
7	7	49	7	8	56
70	7	490	70	8	560
8	7	56	8	8	64
80	7	560	80	8	640
9	7	63	9	8	72
90	7	630	90	8	720
100	7	700	100	8	800

Maal

Maal	is	
1	9	9
10	9	90
2	9	18
20	9	180
3	9	27
30	9	270
4	9	36
40	9	360
5	9	45
50	9	450
6	9	54
60	9	540
7	9	63
70	9	630
8	9	72
80	9	720
9	9	81
90	9	810
100	9	900

Maal	is	
1	10	10
10	10	100
2	10	20
20	10	200
3	10	30
30	10	300
4	10	40
40	10	400
5	10	50
50	10	500
6	10	60
60	10	600
7	10	70
70	10	700
8	10	80
80	10	800
9	10	90
90	10	900
100	10	1000

X 3

Maal

Maal	is		
1	10	10	1
10	10	100	
100	10	1000	
1000	10	10000	
10000	10	100000	

Maal	is	
1	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$
10	$\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$
100	$\frac{1}{4}$	25
2	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$
20	$\frac{1}{4}$	5
200	$\frac{1}{4}$	50
3	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$
30	$\frac{1}{4}$	$7\frac{1}{2}$
300	$\frac{1}{4}$	75
4	$\frac{1}{4}$	1
40	$\frac{1}{4}$	10
400	$\frac{1}{4}$	100
5	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$
50	$\frac{1}{4}$	$12\frac{1}{2}$

Maal	is	
500	$\frac{1}{4}$	125
6	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$
60	$\frac{1}{4}$	15
600	$\frac{1}{4}$	150
7	$\frac{1}{4}$	$1\frac{3}{4}$
70	$\frac{1}{4}$	$17\frac{1}{2}$
700	$\frac{1}{4}$	175
8	$\frac{1}{4}$	2
80	$\frac{1}{4}$	20
800	$\frac{1}{4}$	200
9	$\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}$
90	$\frac{1}{4}$	$22\frac{1}{2}$
900	$\frac{1}{4}$	225
1000	$\frac{1}{4}$	250

Maal

Maal	is	Maal	is
1	$\frac{1}{2}$	1	$\frac{1}{8}$
10	5	10	$1\frac{1}{4}$
100	50	100	$12\frac{1}{2}$
2	1	2	$\frac{1}{4}$
20	10	20	$2\frac{1}{2}$
200	100	200	25
3	$1\frac{1}{2}$	3	$\frac{3}{8}$
30	15	30	$3\frac{3}{4}$
300	150	300	$37\frac{1}{2}$
4	2	4	$\frac{1}{2}$
40	20	40	5
400	200	400	50
5	$2\frac{1}{2}$	5	$\frac{5}{8}$
50	25	50	$7\frac{1}{4}$
500	250	500	$62\frac{1}{2}$
6	3	6	$\frac{3}{4}$
60	30	60	$7\frac{1}{2}$
600	300	600	75
7	$3\frac{1}{2}$	7	$\frac{7}{8}$
70	35	70	$8\frac{3}{4}$
700	350	700	$87\frac{1}{2}$
8	4	8	1
80	40	80	10
800	400	800	100
9	$4\frac{1}{2}$	9	$1\frac{1}{8}$
90	45	90	$11\frac{1}{4}$

Maal

Maal	is		Maal	is	
900	$\frac{1}{8}$	450	900	$\frac{1}{8}$	112 $\frac{1}{2}$
1000	$\frac{1}{8}$	500	1000	$\frac{1}{8}$	1250
1	$\frac{3}{4}$		500	$\frac{1}{4}$	375
10	$\frac{1}{2}$	7 $\frac{1}{2}$	6	$\frac{1}{4}$	4 $\frac{1}{2}$
100		75	60	$\frac{1}{8}$	45
2	$\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{2}$	600	$\frac{1}{4}$	450
20		15	7	$\frac{1}{4}$	5 $\frac{1}{4}$
200		150	70	$\frac{1}{4}$	52 $\frac{1}{2}$
3		2 $\frac{1}{4}$	700	$\frac{1}{4}$	525
30		22 $\frac{1}{2}$	8	$\frac{1}{4}$	6
300		225	80	$\frac{1}{4}$	60
4		3	800	$\frac{1}{4}$	600
40		30	9	$\frac{1}{4}$	6 $\frac{3}{4}$
400		300	90	$\frac{1}{4}$	67 $\frac{1}{2}$
5		3 $\frac{3}{4}$	900	$\frac{1}{4}$	675
50		37 $\frac{1}{2}$	1000	$\frac{1}{4}$	750

De MUSIEK der Mallabaaren, is nog zoo ruuw als mogelyk: zy hebben Blaas-Instrumenten, of een soort Chalmyen van Sjankos, en andere stof gemaakt; een soort van Lier; voorts twee kopere ronde platen, die tegens malkander gestooten worden; en de bekende Castagnetten: op welke Instrumenten zy een verward gedruis maaken, zonder de minste Harmonie of Melodie, onderscheidende nauwlyks drie Toonen.

Zy

Zy bedienen zich intusfchen van dezelve, voornaamlyk by den Godendienſt, by Huwelyken, en in den Oorlog, hoewel de hedendaagſche Vorſten, onder haare beſte op Europeeſche wyze gewapende en geöeffende Krygs-volkeren, Tamboers en Fluiters gebruiken.

In de Paleizen der Grooten vindt men hier en daar Schilderyen, groote Hiſtorifche Mythologiſche ſtukken, met heele groeppen van Beelden, en Pourtraiten van de Goden en halve Goden.

Indien men van het weinige, zooverre men gelegenheid gehad heeft te zien, de vordering der Mallabaaren in deeze Edele Kunst, mag beoordeelen, zoo moet men bekennen, dat de tekening, in haare Beelden, oneindig beter is, als die der Chineezen: men ziet zomwylen Kinderen van de laagſte Klaffen, met Koolen of diergelyke dingen, omtrekken van beeldenmaaken die een byzondere blyk geeven van de Genie, waar meede dit Volk ten minſten voor de tekening begaafd is; ook is de Ima-

ginatie van de Mallabaaren, ryk en vuurig, hoewel zy zonder de minste kennis van regelen, en alleen aan haare Verbeeldings kracht overgelaaten zynde, meer monsters voortbrengen, als de schoone Natuur navolgen.

Hun Coloriet is zwak: zy hebben maar weinig Water-verwen, waar onder zy egter zomtyds eenige Gommen mengen, en verstaan de kunst nog niet, om door vermenging van twee of meer eenvoudige Kleuren, andere nieuwe voorttebrengen; veel minder kennen zy het zoogenaamde Clair obscur, schoon zy van licht en schaduwe eenig gebruik maaken.

Zy schilderen op Kalk-muuren, Hout en Koper; en haare Beelden hebben in Historische stukken meer verschillendheid en leeven, als men wel zoude vermoeden; zy weeten in tuschen nog niets van de kunst van Grouppeering; ook niets van de Perspectief.

De Beeld-houw Konst der Malla-
baaren, moet men in de Tempels of
Pa-

Pagoden zoeken; men vind aldaar heele Beelden der Afgooden uit Metaal gegooten; uit Steen en Flout gesneden; of uit Plysterwerk half verheven geformeert: Zy zyn doorgaans slegt gemaakt, egter niet slechter als de Beelden der Afgoden in de Chineefche Tempels.

De Bouw-konst der Mallabaaren is niet groot, en het vermogen der Lands heeren om kostbaare Gebouwen te laten vervaerdigen, is nog geringer.

Alleen de Huizen der Grooten, en de Tempels, zyn van Steen gebouwd, gemeenlyk van de bekende Kapoksteen, met Kalk uit Schulpen gebrand; egter vindt men eenige oude Pagoden, waar van de Muuren en Portaal en uit groote stukken Hardsteen, die het naaste gebergte uitlevert, zonder Kalk of Cement te zamengevoegt, bestaan, en met Koper bedekt zyn.

De buiten Muuren der Pagoden, en voornaamlyk de voorgevels, zyn bedekt met half verheven Beelden, in dezelfde smaak als men nog in veele

le Gottifche Kerken en Gebouwen in Europa vindt. De wooningen der Vorsten zyn geenfints prachtig, zelden meer als twee verdiepingen hoog, de Deuren en Vengsters doorgaans klein, en de buiten-zyde der Muuren zelden beplystert: voor het overige woont het Volk in Huizen van Palmblaaderen Bamboefen of Arreek-boomen gemaakt; alle gelyks grond met één verdieping, hoewel de wyze der Malleyers en Javaanen, die hunne Wooningen op paalen van 6. of 7. voeten hoog zetten, voor de gezondheid der Mallabaaren in dit water-ryk Land, het welk grootendeels jaarlyks overstroomt wordt, zeer dienftig zoude zyn.

De gemeene of Mechanifche Konften, die de Mallabaaren oeffenen, zyn eigenlyk maar vier, die ook aan vier byzondere Kasten bepaald zyn: *Kasten*, zyn *Geflachten*; naamlyk de Kaste der Timmerlieden, *Atsjarie*; der Smits *Peringolun*; der Geelgieters *Moefarie*; en der Goud-en-Zilver-Smeeden, *Tatans*.

Onder de Timmerlieden) of Hout-
wer-

werkers vindt men veele, die naar Europeefche modellen of tekeningen, zeer wel werken; zy hebben weinige doch goede en wel getemperde Staale Gereedschappen; voornaamlyk zeer breede en ook zeer kleine bytels, en een allereenvoudigfte toefstel, om het Hout te draayen: Zy zyn vaerdig van begrip, en zouden zeer goede Werklieden worden, als zy eenig onderwys hadden.

De Smits (*Peringolun*,) smelten de Yzer-aarde; die het Land in menigte uitlevert, en bewerken het Yzer. Zy maaken de Gereedschappen der Timmerlieden, en alle andere Yzer werken, die onder de Mallabaaren in gebruik zyn; onder anderen ook Sloten, goede Messen en Houwers.

De Goud-en-Zilver Smeeden (*Tatans*,) maaken kleine Afgoden-beelden, van Zilver of Goud; Arm-ringen, Kettings en ander gemeen werk, voor de Tafels der Vorsten.

De Geelgieters (*Moefari*); bewerken het Koper, en maaken meede kleine kopere Beelden; Arm-ringen
Hals-

Hals-kettings, en allerlei Huis- en Keuken-Gereetschap.

Buiten des, vindt men nog goede Metzelaars, die Steenen kappen, goede Mortel maaken, en ook Cement bereiden, van de jonge bast der Kokos-nooten; het Water van dezelve; en de zwarte Palm suiker, die zeer goed is. Dit Volk werkt zeer wel, en zoude, eenig onderwys genietende, zeer bekwaam kunnen worden.

DeAarde-werkers der Mallabaaren, die ook een byzonder Geslacht, genaamt *Cojeweer*, uitmaaken, bewerken de Klei: Zy maaken Potten, Pannen, Vloersteen, enz. en zouden zekerlyk beter werk maaken, zoo zy wat meer aangemoedigt wierden.

Eigenlyke Fabrieken en Manufactuuren hebben de Mallabaaren niet; uitgezondert, dat 'er in het Land, Katoene, en meest witte Kleedjes gemaakt worden, van de laagste Kaste der Nays, genaamd *Targemarre*, die hoewel slecht, tot gebruik van het Volk

Volk toereikende zyn; bedienende zich de Lands - Grooten van vreemde Manufactuuren, als van fyne Lywaaten, Fluweelen, en andere Zydestoffen, Europiesch-Laaken, Hoeden, Goud-en-Zilver-Galon &c. die voornamelyk door de Militairen en Staatsministers der Koningen gebruikt worden.

De Land-bouw der Mallabaaren zoude oneindig beter kunnen zyn.

Het Land is, over het geheel genomen, vruchtbaar; en, hoewel het in eenige maanden van het jaar by uitstek heet en droog is, zoo wordt 't zelve in de Regen-tyd sterk bewatert, en buiten des door een menigte Rivieren, en Binnenwateren doordrongen, maar de Landbouw is overgelaaten aan de laagste Geslachten, die weinig of geen eigendom hebben, en in de uiterste armoede, slaverny, en verachting leven.

Intusfchen wordt zoo veel Ryst, zoo wel in hooge als laagen Landengeboud, dat men in goede Jaaren nog al een tamelyke quantiteit zoude kunnen uitvoeren.

De

De Akkers worden met weinig moeite bereid; door Buffels en Osfen, die egter de sterksten niet zyn, beploegd; en het Water wordt van het eene veld op het ander, door een zeer eenvoudig Water-Rad afgeleid.

De Ploeg der Mallabaaren, zoude eene groote verbetering kunnen lyden, indien dit Volk een gedeelte van hunne oude vooroordeelen konde offeren.

Buiten de Ryst, in dit waterryke Land, by uitstek wel geleege voor de Kokos en andere Palmboomen, die ook in menigte gevonden en door de woonders zoo veel als mogelyk genuttigt worden.

Met de zoogenaamde Palm-wyn, of *Sury*, die uit deeze Boomeu getrokken wordt, met de daar van gedistilleerde sterke drank, of *Tager*, (zynde de gemeene drank der laage Kasten) de Noot, die een menigte Olie uitlevert, en de Kayer, of bereide bast, van de Noot, wordt een sterken handel gedreven.

An-

Andere Boomvruchten, aan heete Climaaten eigen, zyn hier te vinden, zoo verre dezelve door de Natuur voortgebracht worden; echter in geen overvloed: ook maaken 'er de Mallabaaren niet veel werk van, ten minsten is het zeker, dat het Land bekwaam is voor alle foorten van Boomvruchten, die in andere warme Landen groeijen.

Men heeft de Ananas, de Pisang, Kaschu-Appel, eenige foorten van Jambos, de Zuurfak, Water-Meloen, Arreek, en meer andere, maar geene Mangifangs noch Durions.

Bergwerken hebben de Mallabaaren niet; ook zyn de meeste Bergen van het Land, van de voet tot de toppen, met Boomen en Kreupel-Bosch bezet. Dat dezelve egter niet geheel van Metaalen ontbloot zyn, blykt uit het Goud-Zand, dat men hier en daar somwylen in de Rivieren vindt, ook opgezogt, en van de Mallabaarsche Goudsmeeden gesmolten, en tot Armringen, Halskettingen en andere dingen bewerkt wordt.

De Schei-Vogten, waar van de Mallabaaren zig in de Metallurgie bedienen, zyn nagenoeg dezelfde die men in Europa gebruikt; maar men heeft nog niet kunnen nagaan, of deeze Konst niet van de Europeezen overgenomen is.

Wat het smelten van Yzer-Ertz, 't welk hier in 't Land veel gevonden wordt, en de bewerking van Yzer en Staal aangaat, daar van hebben wy reeds boven, het weinige wat 'er van gezegt kan worden, aangemerkt. En het Koper, 't welk de Mallabaaren mede bewerken, wordt zoo veel men weet in dit Land niet gevonden.

BYDRAAGEN,

TOT DE

NATUURLYKE

HISTORIE.

DOOR

F. BARON VAN WURMB.

K I T I P,

EEN KLEIN EN SIMEETRISCH WAN-
SCHAAPEN MENSCH,

In 't voorleeden Jaar zag men hier te Batavia eenen Baliër, *Kitip* genaamd, die om zyne kleinheid en Simeetrifche wangestalte, onder de zeldzaame verschynfelen in de diergelyke huishouding der Natuur, dient aangemerkt te worden.

Zyne geheele lengte bedraagt maar 2. voeten 11. duim Engelsche maat, of omtrent $33\frac{3}{4}$ duimen Rhyndlands; en zyne wanschapeheid, is zoo vol-

komen gelyk aan beide zyden, of Simeetrisch, dat hy, volgens den Heer VAN BUFFON, op het duidelykste, van de naar beiden zyden gelyk werkende kragt der eenvoudige deelen getuigt, uit dewelke de gedubbelde deelen, by de ontvouwing van 't dierlyk Lighaam uitspruiten.

Het Hooft, schoon veel te groot voor de maat van deezen Dwerg, en evenredig tot eene lighaams lengte van 6 voeten, heeft voor het overige niets byzonders; Zyn Aangezicht is voor zynen landaart welgemaakt, toonende een ernstig, en teffens niet onbevallig weezen. Zyn Hair is lang en zwart, en een weinig met grys gemengt; ook is hy reeds 40. Jaaren oud. Hy heeft, zoo als de meeste van zyne Landslieden, geen Baard, en eene bruinachtig geverfde Huid. De Schouders zyn breed en de Borst sterk. Het Lyf is volgens de gemeene vorm geschaapen, behalven dat het zich naar beneden toe sterk verkleind. De Armen zyn naar evenredigheid van 't Lighaam te lang, en daarby iets buitenwaarts gewonden of gedraait.

De

De Elleboogen zyn maar half zoo lang als de Opper- Armen, en de Handen kort, breed en van vooren rondachtig. De Vingeren bestaan uit rondachtige klompjes, die als los, of zonder vaste verbinding met de Beenderen der naa- Hand, voor op de Handen staan, en daar geen beweging in is. Ze zyn van Nagels voorzien, en maaken gelykzaam de derde en eenigste rye der Vingerleden uit; de eerste en tweede rye ontbreekende. Aan ieder Hand staan 6. van deeze klompachtige Vingeren, 2 digt by malkanderen, op de plaats van den kleinen Vinger en 4. enkeld, op de plaats van den Duim, van den Toon-Middel- en- Goud- Vinger. De Beenderen der Voor- Hand, zyn een weinig naar buiten gebogen, waar door zich de palm der Hand rondachtig, en derzelve rug iets hol vertoond. Deeze geringe holte komt *Kitip* by zyne kleine, en onbeweegbaare Vingeren zeer van pas, voornaamlyk by het eeten, daar hy de rug der Hand als een schop gebruikt, om de Ryst en ander voedsel aan de Mond te brengen. Zyne Beenen zyn buiten gemeen kort. De Voeten schynen aan de

Dye - Beenen vast gegroeid, want, fchoon uit de beweging der Voeten de aanwezigheid der Scheenen Kuit - Beenen veronderfteld moet worden, echter zyn dezelve niet te bemerken. De Knië ontbreekt mede. De Voeten zyn kort en breed; ieder Voet heeft 6. teenen van gelyke gedaante als de Vingers der Handen en op gelyke wyze geplaatst, verfchillende dezelve alleenlyk maar daar in, dat ze door een kleiner gedeelte hunner rondachtige oppervlakte met den Voet verbonden zyn en dat de twee, die op de plaats van de kleine Toon ftaan, iets aan malkanderen vastgegroeid zyn.

Deeze Dwerg wierdt in 't jaar 1740. te *Squati* op 't Eiland *Baly*, van welgemaakte Ouderen gebooren, die veel Kinderen teelden, daar hy het eenigst mismaaakte van is. Hy heeft nooit gemeenfchap gehadt met Vrouwen, noch genegenheid voor dezelve: echter fchynt hy niets minder, dan door de Natuur tot deeze koude onverschilligheid gedwongen te zyn. Ze zal eerder voor een aanwendzel moeten

ge-

gehouden worden, en voor de uitwerking van een bygeloof, het welk, op het verheugelyke en alle redelyke Schepzelen aangebooren voorgevoelen van een toekomstende beteren Staat, schynt te steunen. Hy gelooft namentlyk, dat hem deeze onthouding in het toekomstende Leeyende volmaakte Mensch en gedaante zal verwerven, in plaats dat hem de genieting der Geslachtsvreugde, ook nog aan de overzyde van het Graf, een wanschapen Dwerg zoude doen blyven. Maar schoon hy weet, hoezeer hem de Natuur, by zyne formeering verongelykte, egter verbeeldt hy zich, datze kort na zyn geboorte, haar krachten te boven ging; om hem door een Wonder te behouden: Want hy verhaalt, dat zyne Moeder, beschaamt van zoo een mismakkt kind ter Waereld gebragt te hebben, zich schielyk weder van hem wilde ontdoen, maar datze hem onkwetsbaar bevond, het geen deeze ontaarde Moeder, met verbaastheid tot haar pligt te rug deed keeren.

Y 4 MAAT.

M O S A V A T.

	Voeten.	Duimen.
De geheele Lengte.	2	11
Van de Voetplant tot het be- gin van de Heup.	—	9 $\frac{1}{2}$
Lengte van de Voet.	—	3
Hoogte van de Voet.	—	2 $\frac{1}{2}$
Breedte van de Voet van voo- ren.	—	3 $\frac{1}{2}$
Lengte van den Arm.	—	10 $\frac{1}{2}$
Lengte van d' Elleboog tot het lidt der Hand.	—	5
Van het lidt der Hand, tot de punt van de Middelvinger.	—	2 $\frac{1}{4}$
Lengte en breedte der Vinger.	—	$\frac{3}{4}$
Lengte en breedte van den Duim.	—	1
Van de punt des Duims tot de punt van de zesde Vinger.	—	3 $\frac{1}{2}$
Breedte over de Schouder. . .	1	3
Hoogte van 't Hoofd.	—	9
Omtrek van den Boven-arm.	—	9
Omtrek van 't lidt der Hand.	—	5
Omtrek van de Hals.	1	$\frac{1}{2}$
Omtrek van 't Lighaam over de Borsttepels.	2	6
Omtrek van 't Lighaam over den Navel.	2	2
Omtrek van 't Dybeen boven.	1	7
Omtrek van 't Been over 't lidt van den Voet.	—	9

D E

K A H A U (a)

EEN LANG-STAARTIGE

A A P.

Deeze lang-staertige Aap, tot nog toe niet zeer bekend geworden, trekt door veelerlei byzonderheden, en voornaamlyk door de zeldzaamheid van

---

(a) In het Tweede Deel onzer Verhandelingen, pag. 144 is reeds kortlings van dezen Aap melding gedaan onder de naam van *Kabau*, die men tans in *Kabau* verandert, om dat dit woord beter het geluid uitdrukt met het welk hy zich op een zeer verre afstand laat hooren. De volgende Beschryving wierdt het *Bataviaasch Genootschap*, in 't voorleden jaar van *Pontiana* aangebracht, met twee Voorbeelden van dit Aapen soort; het één in Arak bewaardt, en het ander gedroogd opgezet waarvan het eerste voor het Kabinet van onzen DOORLUCHTIGEN ERFSTADHOUDER, naar het Vaderland overgezonden is, en het tweede hier in het Huis van het *Bataviaasch Genootschap* bewaard wordt. Het eerste of het in Arak aangebragte Voorbeeld, heeft de Beschryver by zyn opstel in 't oog gehadt, maar het geen ik in de aanmerkingen bygevoegt hebbe, is van het opgezette genomen, zynde weegens de spoedige verzending geen tyd geweest, om het andere te bezien. F. v. W.

van zyne tronie, de oplettenheid van den Waarneemer na zich. Zyn voorkomen heeft iets, dat verwondering verwekt, gelykende hy door eene buiten gemeen lange Neus, en door de verschillende couleuren, zoo van zyne tronie als van het Vagt, veel naar een gemaskerd Mensch. (b)

De

(b) Het Hoofd maakt in waarheid eene zeer byzondere vertooning. Deszelfs bovengedeelte is heel plat, als afgesneeden, en met donkerbruin, korte en zeer dicht op elkander liggende Hairen gedekt: welker strekking van een gemeen middelpunt, omtrent een duim achter de tronie naar alle kanten uitgaat. De voorste deezer Hairen maaken een kort toupet over de tronie, en het achterste deel van de platte kruin eindigt in een duim breede streep, die, over den nek heenen loopende, zich met de hairen van den rug vereent. Ter zyde van de Oogen, en dicht by dezelve, beginnen aan weerskanten andere strekkingen van licht-bruine, minder dicht op elkander liggende hairen, die allengskens grooter worden, hoe verder hun afstand van deeze plaatzen is. Het grootste gedeelte der Wangen, de Kin, de zyden van het Hoofd, het meeste van deszelfs achtergedeelte, de Keel, de Borst en de Schouders, zyn door deeze Hairen als met een kraag bekleed, en onder de Kin vormt derzelver tegens malkander aanloopende strekking een kleine, spitse, digte en opwaardsstaanden Baard. Ter wederzyde van de bruine platte die het Hoofd dekt, loopen deeze hairen meest regtlyns naar achteren, tot aan de finalle streep, die zich van 't Bovenhoofd over de nek heenen strekt; de Ooren liggen er geheel onder verborgen, schoon zy zeer dicht by het platte bovengedeelte van 't Hoofd staan. De boorden
van

De door my gefchoten, van welke de volgende aanmerkingen met alle naauwkeurigheid genomen zyn, was zeer fraay.

Van vooren te zien,

Is de kruin van de Kop, bruinrood en volkomen plat. Het Gezigt is maakt en koperächtig rood van couleur. De Winkbrauwen (c) zyn donkerbruin, de Oogappel is licht kastanjebruin, en de boog of iris zwart. De randen der Oogleden zyn met zwarte Hairen bezet, ook staan eenige enkelde Hairen om de Lippen, en op andere plaatfen van het Gezicht.

De

---

van de door deeze hairen gevormde kraag, fleeken merkelyk uit boven het ander gedeelte van 't vagt voornaamlyk achter op het Hoofd en in den nek, daarze mede iets rondachtig gekruld, of als omgeslagen zyn. Uit deeze zeldzaame kraag vertoon zich de nog zeldzaamer tronie, als een masker of Mom, met heel bovenstaande Oogen, eene iets uitsteekende Snuit, en met eene lange Neus, die wegens haar lengte, en om dat haar voorgedeepte maar uit eene dunne flappé huid bestaat, verre over de Snuit heenen hangt, zynde het fchot der Neus, van vooren mede maar een zeer dunne huid.

(c) Onder de Winkbrauwen, zat de Opsteller na vermoeden het korte toupet verstaan, dat de na vooren gekeerde hairen der platte kruin, dicht over de Oogen komen te makken, en waar van in de zede Aanmerking reeds melding gedaan is.

De Neus van boven gezien, gelykt ten vollen naar een Menschen-tong, met een streep in't midden. De Neusgaten zyn langwerpig rond. Hy kan de Neus uitzetten of opblaazen, en dan zyn de Neusgaten ruim een duim open. De Kin is rondächtig en heeft een kleine witte korte Baard. In de Mond staan 32. geelächtige Tandén, daar van de uitsteekende Hondstonden lang, rond en spits zyn. De Hairen om de Oogen en aan den Hals zyn bruinachtig; de Ooren gelyk die van een Mensch, maar zwart en geheel door de Hairen bedekt. De Borsttepeltjes zyn zwart. De Voor-Armen en de Borst zyn lichtbruin, zoo als ook de Buik tot aan den Navel; maar de Onder-buik, de Armen en de Beenen zyn aschcouleur. Het binnenste der Handen en Póoten is zwart en naakt. De ronde en scherp uitsteekende Nagelen zyn mede pik zwart. (d) Het Teeldeel is lichtrood, en het balzakje zwart.

Van

(d) De Nagelen zyn hoornagtige platten gelyk die der Menschen; maar aan de beide zyden iets sterk omgeboogen of omgekruld. De Vingeren zyn mede geheel zwart en naakt.

Van achteren te zien

Vertoont zich de Kop bruinachtig rood, en deeze couleur strekt tot in het midden der Schouderen; achter de Ooren en achter de Armen, ontwaard men een eenigzints witte couleur. De rug is tot aan de Lendenen rosachtig bruin. Het achterste gedeelte der lendenen is wit, vertoonende zich als of 'er een aan de eene zyde rondachtig, en aan de andere, hoekig gefneden stuk papier op geplakt was waar van de hoek zich in den Staert verliest, zynde de Staert mede geheel wit. (e) Deeze witte plek wordt by de jonge Aapen niet gevonden, maar alleenig aan de ouden, en hoe ouder ze zyn, hoe verder zich dezelve verspreid. De Billen zyn bruin, en de kaale (eeltachtige) plaats daar hy op zit, is zwart.

Van eenige inwendige Deelen.

De Harszenen gelyken ten vollen na die

(e) By het gedroogde Voorbeeld, is maar omtrent de helft van den Staert wit, zynde deszelfs Voordergederlte geelachtig-grys: de witte plek boven den Staert heeft heel korte Hairen.

die van een Mensch. De Long is sneeuw wit. Het Hart met veel vet bedekt, en dit is ook de eenigste plaats daar vet gevonden werd. De Maag is buitemaaten groot, en van een onvormige gedaante; op de Borst ligt tusfchen het vel een zak, die zich van de Onderkaak tot de Sleutelbeenderen strekt,

M A A T.

	Voeten.	Duimen.
De lengte van deeze Aap als hy regt over eind op zyn Achterpooten ftaat, bedraagt na Rhyndlandsche Maat. . .	3	4 $\frac{1}{2}$
De hoogte van de Kruin van het Hoofd tot den Staert. . .	1	11 $\frac{1}{2}$
Omtrek van het beneedenfte gedeelte van de Buik. . .	1	6 $\frac{1}{2}$
Omtrek van de Buik by de korte Ribben.	2	6
Omtrek van 't Lighaam over de Borst gemeeten. . . .	2	3
Omtrek van de Hals. . . .	1	11 $\frac{1}{2}$
Dikte der Beenen.	1	2 $\frac{1}{2}$
Dikte der Dyen by de Billen.	1	4 $\frac{1}{3}$
Dikte vanden Arm by den Elleboog.	1	2 $\frac{1}{3}$
Dikte van den Arm by de Schouders.	1	2 $\frac{1}{3}$
		Lengte

	Voeten.	Duimen.
Lengte der Voeten van de Hiel tot het eind der Teenen.	—	6 $\frac{1}{2}$
Lengte der Beenen van het Onderlyf tot aan de Hielen.	1	4 $\frac{1}{2}$
Lengte der Armen van de Schouders tot het eind der Vingeren.	1	6 $\frac{1}{2}$
Lengte van den Staert.	2	3
Dikte van den Staert by de Wortel.	—	1 $\frac{1}{2}$
Dikte van den Staert by het eind.	—	1
Breedte van de eeltachtige plek op ieder Bil.	—	2 $\frac{1}{2}$
Lengte van den Kop, van de Wortel der Neus, tot aan 't Ondergedeelte van 't achter-hoofs-been.	—	6 $\frac{1}{2}$
Verheid van 't eene Oorgat tot het ander, dwars over de Koppgemeeten.	—	6 $\frac{1}{2}$
Verheid van de Wortel der Neus tot aan het Oorgat.	—	4
Verheid van den Wortel der Neus tot het midden van het Oog.	—	1
Lengte der Neus van den Wortel tot het eind.	—	4 $\frac{1}{2}$

Leng-

	Voeten:	Duimen:
Lengte van het hangende gedeelte der Neus.	—	1 $\frac{3}{4}$
Dikte van 't hangende gedeelte der Neus.	—	1 $\frac{1}{4}$
Breedte der Neus-gaten.	—	2 $\frac{3}{4}$
Lengte der Neusgaten.	—	1
Breedte der holte daar de Oogen in staan.	—	1
Opening der Oogleden.	—	1 $\frac{1}{2}$
Afstand van 't midden der Oogen, van de slaapen daar de Hairen beginnen.	—	2 $\frac{1}{4}$
Breedte van den Mond van de eene hoek tot de andere.	—	3 $\frac{1}{4}$
Lengte der Boven-lip.	—	1
Afstand des rands der Onderlip, van het gedeelte der Kin, daar de Baard begint.	—	1 $\frac{1}{2}$
Verheid van de rugge der Neus tot het gedeelte der Wangen daar de Hairen beginnen.	—	1 $\frac{1}{4}$
Breedte van de rug over de Schouders gemeeten.	—	1 1
Lengte van het Teeldeel.	—	3 $\frac{1}{4}$
Dikte van het Teeldeel.	—	1 $\frac{1}{4}$
Dikte der Ballen.	—	2 $\frac{3}{4}$

Deeze Aapen woonen in groote troepen by malkanderen. Hun geschreeuw dat zeer zwaar is, laat heel duidelyk het Woord *Kahau* hooren, en mogelyk komt het door de verandering van de *H.* in een *B.* dat zommige Europeesfen dezelve *Kabaus* noemen.

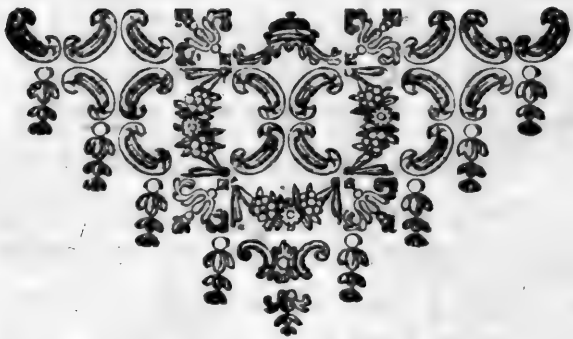
De Inlanders te *Pontiana*, geeven hun wegens de hoedanigheid hunner Neus, den naam van *Bantangan*. (f) Ze verzaamelen zich's morgens vroeg, en 's avonds by Zons ondergang, aan de kanten der Rivieren, op de takken van groote Boomen, en dan is het zeer vermaaklyk hun met de grootste gezwindheid van den eenen Boom op den anderen te zien springen, zelfs op eene hoogte en verheid van 15. tot 20. voeten. Datze hunne Neus vasthouden wanneerze den sprong doen, heb ik niet bemerkt; maar wel datze dan alle vier de Pooten wyt uitstrekken.

Haar

(f) Om deeze langstaertige Aap in het Systema van LINNÆUS in te voegen zoude men hem wegens deszelfs gemaskerd voorkomen de Latynsche naam van *Cercopithecus larvatus* kunnen geeven, in 't Nederduitsch konde hy de Maskerdraager genoemd worden.

Hun Voedzel, dat in Wortels en Bladeren bestaat, is nog onbekend, en daarom is ook alle moeite omze in 't leeven te bewaaren, te vergeefsch. Men zietze van zeer verschillende grootte voortteelen, zelfs zulke, die nog geen voet hoog zyn, hebben reeds jongen.

DWERG - BOKJE

V A N ' T

E I L A N D

J A V A

In het Eerste Deel van *SebaasThesaurus*, op de 43te Plaat, vindt men afbeeldingen van drie kleine *Hartjes*, waar van het met No. 1. betekende, zeer wel gelykt, naar de Leevensgrootte gedaante van een klein Beestje; dat vry gemeen is in onze Bovenlanden; en door den Inlander *Kantjil* genoemd wordt. Na allen aanschyn behoord dit diertje zoo wel, als het by *Seba* verbeelde tot den zelfden aart, die *BRISSON* by zyne *Traguli* beschryft, en die *LINNEUS* onder den naam van *Pigmeen* by de *Musculus-Dieren* plaatst. In 't Nederduitsch draagenze de naam van Guineefche Hartjes; en Guineefche Bokjes; haare nette Voetjes, die in Goud of Zilver gezet, dikwyls een Huisraad der Tabakrookers uitmaaken, zyn alom bekend.

Maar omtrent de waare gedaante deezer Diertjes, ontmoet men egter nog veel duisternisse en tegenspreking, want eenige geeven dezelve op als volmaakte Harten in 't klein, andere als Rheeën, en nog andere als Geiten. Sommige Natuur beschryvers geeven hun digte en getakte Hoornen, zoo als die der Harten en Rheeën, andere doenze holle en puntige Hoorns hebben, gelyk de Geiten, en nog andere, latenze geheel ongehoord zyn. LINNÆUS zelfs is van het laatste gevoelen. De Heer VAN BUFFON schynt het beste middel gevonden te hebben, om de verschillende berichten, omtrent deeze Dieren te vereffenen, met tweederly soorten van dezelve te veronderstellen, de eene met Geite-hoorns, en de andere zonder Hoorns. Voegt men hier nog by, het Guineefche Bokje, daar KOLBE melding van maakt, (*) het welk, zoo als hy op geeft, getakte Harthoorns draagt, zoo zoude 'er reeds drie soorten bekend zyn; de eene met getakte Hoornen, de andere met holle puntige

ge

(*) Beschryving van de *Casp* I. D. p. 198.

ge, en de derde zonder Hoorns. Het Kantjil dat nooit met Hoorns gezien wordt, behoord in dit opzicht zonder tegenspraak tot de laatste soort: maar vergelykt men het met het ongehoornde Guineefche Bokje of Chevrotain van den Heer VAN BUFFON, zoo zal men 'er wegens het aanmerkelyk verschil, misfchien nog een nieuw soort by moeten voegen, en dan vier soorten hebben; twee gehoornde, en twee ongehoornde. Want het jonge Chevrotain, dat by den Heer VAN BUFFON afgebeeld is, gelykt weinig of niet naar het Kantjil, en het Hoofd van een volwassen deezen Diertjes, in deszelfs Natuurlyke Historie afgeschetst, schoon meerder overeenkomende met dat van het Kantjil, toont egter mede veel weezentlyk verschil: waar omtrent ik hier maar zal aanhaalen, dat het bovengedeelte van de Bek van het Kantjil, verre over het beneden-gedeelte uitsteekt, en dat men daarentegen deszelfs Hoods-tanden nooit buiten de Mond ziet uitstaan,

Een nog veel aanmerkelyker verschil, leevert de Beschryving, die men

by den Heer VAN BUFFON vindt. Het Chevrotain heeft volgens dezelve maar 26. tanden, waar van 8. Snytanden voor in de Onderkaak staan; 2. Hondstanden, ter zyde in de bovenkaak, en 16. Kiezen achter, ter weersyden, 4. boven en 4. beneden. Verders zyn deszelfs eerste bovenkies, en de twee voorste beneden kiezen, maar snydende, en de voorlaatste kies, die van voren naar agteren langer is als de anderen, heeft eene Kroon met 6. punten in 3. ryen. Het Kantjil daar en tegen, heeft 34. Tandens; 8. Snytanden voor in de beneden Kaak, 2. boven Hondstanden, en 6. Kiezen, ter wederzyden van ieder Kaak. Boven en beneden zyn de 3. voorste Kiezen snydende, en de laatste beneden Kies is van vooren naar achteren langer als de andere, het geen uit de hier volgende beschryving nader blyken zal.

De Lignaams gedaante van het Kantjil gelykt veel naar die van de Rheeën en geeft de behendigheit en schichtigheit te kennen, die de Natuur, aan dit kleine ongewapende Diertje, tot het eenigste verweerings-middel tegens

gens zyne Vyanden fchynt toegedeeld te hebben.

Het is van achteren hooger als van vooren; de Beenen zyn lang en dun; de Hals is kort; de Kop klein en spits toeloopende; en het Lighaam smal. De Oogen zyn groot en leevendig, en zonder de holligheden of traangeuten, die men beneeden de Oogen der Harten vindt. De Ooren staan styf; ze zyn sterk geopend, en naakt. Het boven gedeelte van de Bek, strekt voor het beneeden gedeelte uit. In de beneeden Kaak staan voor 8. Snytanden. De middelste deezer Voortanden zyn iets van malkanderen afgescheiden en als schoppen gevormd; de vier daar op volgende zyn smal en puntig en de twee buitenste weder breed, egter minder dan die in 't midden. De Boven-kaak heeft geen Voortanden, maar 2. enkelstaande spitse Hondstanden, en op ieder zyde 6. Kiezen. De Beneeden-kaak heeft mede 6. Kiezen op ieder zyde. Boven en beneeden zyn de 3. voorste Kiesen snydende, de andere hebben Kroonen met 4. punten, in twee ryen geplaatst, behalven de

twee achterste van de beneden-kaak, die van vooren naar achteren langer zyn als de overige, en kroonen hebben met 5. punten in 3. reyen. De Tandén, en voornaamlyk de Kiezen, zyn meest geheel overtrokken met eene zwarte glinsterende stoffe.

Eene kraakbeenige scherpte, strekt zich van de Kiezen des beneden-kaaks tot aan de Voortanden. Het verhemelte is als gekorven; de Tong is dik en glad. Aan de Bek staan enkele korte Steekelharen, en beneden dezelve in 't midden van de Kaak vindt men een naakte plek, die breeder by het Mannetje als by het Wyfje is. De Achterpooten zyn veel langer als de voorste, en het Hielbeen steekt zeer uit, waar door het Diertje een buitengemeen vermogen bekomt om te springen.

De Voeten zyn gespleeten; ieder is met twee zwarte puntige hoeven geschoeid, en heeft van achteren nog twee Bastaard klauwen of korte Nagels. De korte Staert verdoont zich door den groey der Hairen breedachtig.

tig. Het Wyfje heeft achter aan de Buik 4. Teepels. By het openen van een, dat bezet was, vindt men maar een eenige Vrucht, die reeds verder dan ter helfte gedragen fcheen.

De Couleur deezer Diertjes, is op de rug meest een grysagtig bruin. De Buik, het binnenfte der Dijebeenen, en de Keel zyn wit. De Hals is grys, en beneeden met 3. witte ftreepen geteekend. Boven de Oogen, en beneeden dezelve, ftaan geelachtige plekken en over het midden van het Hoofd verfpread zich eene zwart-bruine Couleur. Het bovengedeelte der Beenen, is geelachtig; het benedengedeelte vaal. De Ooren zyn van binnen licht grys, en buiten zwartachtig. De Staert is bruinachtig geel, van boven, en van onderen, en by de punt wit. De oogen zyn zwart. Achter aan de Dijebeenen en by den Staert, ftaan geelachtige Hairen, die langer zyn als die van de andere gedeeltens van 't Lighaam; wordende hetzelfde meest doorgaans van korte glinfterenre en digt aanliggende Hairen gedekt. By het benedengedeelte der Beenen zyn de Hairen zoo kort, dat dezelve meest naakt fchynen.

Het Kantjil eet gras en bladeren; maar gevangen zynde treurd het zoo sterk om zyne vryheid, dat 't maar korten tyd in 't leeven blyft, en mischien meerder hier aan, als aan de ongemakken der Zeetogt zal moeten worden toegeschreeven, dat men 'er nog nooit een leevendig naar Europa heeft kunnen overbrengen.

M A A T.

	Engelsche Voeten.	Duimen.
Lengte van het Kantjil van de Bek af tot aan den Stuit.	—	4
Hoogte van vooren.	—	8
Hoogte van achteren.	—	10
Lengte van 't Hoofd van de Bek tot achter.	—	4
Omtrek van de Bek dicht achter de Neusgaten.	—	2½
Lengte van 't bovengedeelte des Beks, van de Neus af gemeeten tot in de hoek van den Bek.	—	1½
Lengte van 't beneden gedeelte des Beks, van de punt der beneden-Kaak tot in de hoek van de Bek gemeeten.	—	1½
		Breedte

	Engelfche Voeten.	Duimen.
Breedte van den Bek tufchen dezelfs beide hoeken. . .	1	$\frac{1}{4}$
Affand der twee Neusgaten van elkaar	$\frac{5}{8}$	$\frac{5}{16}$
Lengte der Neusgaten. . . .	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{16}$
Breedte der Neus, boven. . .	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{16}$
Doormeeter van 't Oog van de eene hoek, naar de andere.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{16}$
Hoogte van de opening van 't Oog tufchen de twee Oogleden.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{16}$
Verheid tufchen de binnenfte hoek van 't Oog, tot de punt der Neus.	2	
Verheid tufchen de binnenfte hoek van 't Oog, en de Achterhoek van den Bek. .	7	
Verheid tufchen de buitenfte hoek van 't Oog in 't be- needen gedeelte der ope- ning van 't Oor.	1	
Verheid tufchen de twee bin- nenfte Ooghoeken in een regte lyn.	1	$\frac{1}{4}$
Omtrek van 't Hoofd hy het begin der Ooren.	7	
Lengte der Ooren van 't be-		

nee

	Engelfche Voeten.	Duimen.
needen gedeelte hunner opening, tot de punt. . .	—	1 $\frac{3}{8}$
Lengte der Ooren achter van 't Hoofd tot de punt. . .	—	1 $\frac{1}{4}$
Breedte van 't Oor in 't midden.	—	$\frac{1}{8}$
Affftand der beide Ooren bo- ven op 't Hoofd.	—	1
Lengte van den Hals.	—	1 $\frac{6}{8}$
Omtrek van den Hals digt by 't Hoofd.	—	6
Omtrek van den Hals digt by 't Lighaam.	—	6 $\frac{1}{4}$
Doormeeter van den Hals in 't midden, van vooren naar achteren.	—	1 $\frac{5}{8}$
Omtrek der Voorpoot digt by het Lighaam.	—	2 $\frac{7}{8}$
Omtrek der Voorpoot over het bovenfte Lidt.	—	2 $\frac{3}{8}$
Omtrek van 't bovenfte gedeel- te der Voorpoot, in 't midden.	—	2
Omtrek der Voorpoot over de Knië.	—	1 $\frac{3}{8}$
Lengte van 't bovengedeelte der Voorpoot.	—	2 $\frac{7}{8}$
Omtrek van 't benedengedeel- te der Voorpoot in 't midden.	—	1
		Om-

	Engelfche Voeten.	Duimen.
Omtrek der Voorpoot digt achter de Bastaard - klauwen. . .	I	1½
Lengte der Voorpoot van de Knië af tot aan de fplyting der Voeten.	—	1½
Lengte der Voorpoot van de Knië tot aan de punt der Klauwen.	—	2½
Lengte der Voorklauwen.	—	1
Breedte der beide Klauwen van de Voorpoot.	—	1
Lengte der Voorpoot van de Bastaard - Klauwen tot de punt der Klauwen.	—	1
Verheid tusfchen de twee Bastaard - Klauwen.	—	1½
Omtrek van 't Lighaam achter de Voorpooten.	—	10
Omtrek van 't Lighaam in 't midden.	I	1½
Omtrek van 't Lighaam digt by de Achterpooten.	—	11
Lengte van 't Lighaam tusfchen de Voor- en Achter-pooten.	—	7½
Omtrek der Achterpoot boven.	—	5
Omtrek der Dyë in haar midden	—	3½
Omtrek der Dyë digt by de Knië.	—	1½
Lengte der Dyë.	—	4½

Om-

	Engelfche Voeten.	Duimen.
Omtrek der Achter-poot over de Knië genomen.	1	2 $\frac{3}{4}$
Lengte der Achter-poot van de Knië af tot de punt van den Voet.	1	3 $\frac{1}{2}$
Lengte der Achter-poot van de Knie af tot de fplyting der Voeten.	1	2 $\frac{6}{8}$
Omtrek van 't beneden-ge- deelte der Achter-poot in 't midden.	1	1
Omtrek van den Achter-voet.	1	1 $\frac{3}{8}$
Lengte van den Achter-voet beneden van de Bastaard- klauwen, tot de punt der Hoeven.	1	1 $\frac{1}{2}$
Lengte der Achter-klauwen.	1	1 $\frac{1}{2}$
Grootfte breedte van de bei- de Achter-klauwen.	1	1 $\frac{1}{2}$
Afftand der twee Bastaard- klauwen van elkanderen.	1	2 $\frac{3}{8}$
Lengte der Bastaard-klauwen.	1	2 $\frac{3}{8}$
Lengte der uitfteeking van het Heil-been.	1	6 $\frac{3}{8}$
Lengte der fplyting van de Achter-voet beneden.	1	6 $\frac{3}{8}$
Lengte der fplyting van de Achter-voet boven.	1	1 $\frac{7}{16}$
Lengte van den Staert.	1	2 $\frac{3}{8}$

D E

H A V I K

V A N ' T

E I L A N D

J A V A.

Deeze Valk by onze Inlanders *Lang* genoemd, is minder gemeen als de, in 't Tweede Deel deezer Verhandelingen beschreeven *Kuiken-dief*. Ook is hy minder stout by zyne rooveryen, en schynt de woonsteden der Menschen te schuwen; wordende dezelve meest gevonden op eenzaam plaatsen aan Zeestranden, daar hy voor 't grootste gedeelte van Visfchen leeft.

Zyn Hoofd is van vooren vlak en breed. De Oogen die groot en leevendig zyn, hebben een zwarte Oogappel in een bruine boog. De Bek is groot en wydt. De scherp gepunte haak van deszelfs boven-gedeelte is verre over het beneeden-gedeelte heenen geboogen; en by het begin van deeze haak,
staat

staat ter weerskanten eene iets puntige scherpte, of hoek. Het Achtergedeelte van de Bek, heeft boven een Hoorn-vlies of Neuswasch, dat voor en ter zyden zwart is, zoo als de Bek, maar daar zich achter in 't midden een ongeregelde geele vlek op ver'toont. Achter de Bek naar de Oogen toe, en aan de wortel van de beneeden-kaak, staan eenige borstelachtige Hairen. De rondachtige Neusgaten staan in het Neuswasch, dicht aan deszelfs voorste rand. De Tong is geutächtig gevoord en van vooren iets ingekorven; de spleet of opening der Luchtpyp is minder zichtbaar op dezelve, als by den Kuikendief. De Hals is dik met Vee-ren begroeid. De borst is sterk. De Vleugelen zyn lang. De Staert middelmatig. De Dyen zyn met lange Vee-ren begroeid. De Beenen en Voeten met eene geele geschubde Pergament huid betrokken. Aan ieder Voet staan vier Vingeren, drie voor en een achter; die allen beneeden iets gekwabt, en met zwarte sterk gekromde, en zeer scherpe Nagels gewapend zyn. De Vleugelen hebben 24. Slag-en-dek-pennen. De Staert 12. roeipennen.

De

De Couleur der Veeren van Hoofd, Hals, en Borst is licht bruin, zynde mede ieder deezer Veeren in 't midden iets lichter van Couleur, als aan de beide kanten. De Rug en het boven-deel der Vleugelen is met donkerbruine Veeren bezet, waar van de punten lichtbruin zyn. De Slag-Pennen zyn rosachtig zwart, donkerder van vooren, daar ze zig mede smal en als met gedeeltyk afgeschoren baarden vertoonen. De Veeren der Dye-Beenen, en van 't Onderlyf, zyn rosachtig wit, zoo als mede de benedenkant van 't achter-gedeelte der Slag-Pennen, en de benedenzyde der Staert-Pennen. De benedenzyde der Dek-Pennen is Loodverwig.

M A A T.

	Engelfche Duimen.
Lengte van de punt van den Bek tot het einde van den Staert.	19
Van de punt van den Bek, tot de punt van de middelste Voorvinger.	17
Van de eene punt der Vleugelen tot de andere.	48
Lengte der Beenē, tot de punt van de middelste Voorvinger gemeeten	8
III. Deel	Lengte
A a	

	Engelfche Duimen.
Lengte van de middelſte Voorvinger met den Nagel.	1 $\frac{6}{8}$
Lengte van den Nagel van de middelſte Voorvinger	2 $\frac{8}{8}$
Bovenſte lengte van den Bek.	1 $\frac{7}{8}$
Van de punt van den Bek tot achter het Hoofd	2 $\frac{5}{8}$
Van de punt van den Bek tot aan den Rug.	4 $\frac{3}{8}$
Wydte of breedte van den Bek achter in de hoeken.	1 $\frac{3}{8}$
Lengte van den Staert.	8

NACHT - UIL,

VAN 'T

E I L A N D

J A V A.

Deeze Vogel, by den Inlander *Koekeploek* genaamd, ſchynt het meest overeen te komen met de *Strix Flamma*, van den Ridder LINNÆUS, die de Heer HOUTTUYN den naam van Kerk-Uil geeft. Mede door de Leevenswyze gelyken ze naar mal-kanderen, en door een naar ſchor geſchreeuw, dat het bygeloovig Gemeen, in de Middernacht-ftonden, hier geen minder angst baart als in Europa.

De tronie van deezen Uil, is plat-achtig, en hartvormig. Hals en Kop zyn even dik en rol-rond. De Bek is vuil wit, en de Boven-Kaak met een ſcherpe haak gepunt. De Neusgaten zyn rondachtig en groot. Aan de Wortel van den Bek, ſtaan naar voorenge-

keerde borstel-hairen. De Oogen zyn groot en zwart. Ieder Oog staat in een veld van lichtgryze borstelachtige Veeren, die rondom hetzelve, als straalen gerigt zyn. Deeze Velden, boven by de Wortel van den Bek, effen saamen stootende, loopen beneden de Keel in een, en geeven het Aangezicht die hartvormige gedaante, dewelke van de dikke ronde Kop afgezondert wordt, door een rand van kleine, dicht zaamengestelde, oranje-kleurige, zwart gespikkelde Veeren. De Ooren bestaan uit groote, meest vierkante gaten, naast dewelke van vooren een half rond Klap-vlies staat, dat op de zyde van het Oor-gat naar een Visch-Vin gelykt; maar op de andere zyde, dicht met kleine witachtige Veeren begroeid is, en geheel onder de Veeren van 't Hoofd verborgen ligt. De Tong is van vooren gespleeten. De Hals, Rug, en de Achterboven-gedeeltens der Vleugelen zyn grys, hier en daar mede iets rosachtig geel, en doorgaans als bezaaid met witte en zwarte spikkels; met dewelke ieder Veer van 't bovengedeelte deezes Vogels geteekend is, be-

behalven de Veeren van 't Voorhoofd en van den Staert. Het meeste rosachtige geel, ontwaard men op het Achtergedeelte der Vleugelen; haar Voorgedeelte is boven met zwart en geelachtig grys, als gebandeert, zoo als mede ook het bovengedeelte van den Staert. De naar buitengekeerde bovenzijde der Slag- en Dek-Pennen is geelachtig grys, met zwart gespikkeld; de binnenste gedeeltelyk grys, en gedeeltelyk wit met zwarte vlakken.

Haar benedenzijde is, zoo als die der Staert-Pennen, wit en grysachtig. De Couleur der Keel en van 't benedengedeelte van 't Lighaam, is een vuilachtig wit met zwarte spikkels; mede op zommige plaatsen iets rosachtig geel. De Dyen en bovenhelftens der Beenen, zyn met witachtige korte Veeren begroeid. Het benedengedeelte, en de Voeten zyn overtrokken met een rimpelige segrynachtige huid, daar enkele Steekelharen opstaan. De Voeten hebben 4. Vingeren, waar van één achterwaarts gericht is, en die allen met lange scherpe en iets gekromde Nagels gewapend zyn. Het getal der Slag- en Dek-Pennen is 21 - 22. buiten de 3. kleine Slag-Pennen in het bastaard Vlerkje. De Staert heeft 11. Roei-Pennen.

M A A T.

Engelsche
Duimen.

Lengte van de punt van den Bek tot het einde van den Staart.	17
Van de punt van de Bek tot boven op het Hoofd.	3
Dikte van 't Hoofd van beven naar beneden.	$3\frac{2}{3}$
Dikte van 't Hoofd dwars.	4
Lengte der Boven - Kaak van de punt tot de hoek van den Bek.	$1\frac{1}{4}$
Lengte der Beneden - Kaak van de punt tot de hoek van den Bek.	$1\frac{1}{2}$
Breedte van den geöpenden Bek van achteren.	1
Affstand der Ooren van de punt van den Bek.	2
Doormeter der opening van het Oog.	$3\frac{1}{2}$
Lengte van den Hals.	$3\frac{1}{2}$
Dikte van den Hals.	4
Lengte van ieder Vleugel.	$13\frac{1}{2}$
Lengte van den Staert.	6
Uitgestrektheid der Vleugelen van de eene spits tot de andere.	40
Dikte van 't Lighaam van 't Borstbeen tot den Rug.	3
	Lengte

ANATOMIE

Engelfche
Duimen.

Lengte van 't Lighaam.	4
Lengte der Dyen.	4 $\frac{1}{2}$
Lengte der Beenen.	3 $\frac{1}{4}$
Lengte van den middelste en langsten Vinger met den Nagel.	2
Lengte van den Nagel.	$\frac{3}{4}$
Lengte van den achtersten en korsten Vinger.	1 $\frac{1}{2}$
Lengte van deszelfs Nagel.	$\frac{3}{4}$

D E
KLEINE WITTE

R. E I G E R ,

V A N ' T

E I L A N D

J . A . V . A .

In onze Ryst-velden en Weilanden, laaten zich heele troepen van witte Steltloopers zien, die men hier de naam van Kleine witte Reigers zal geeven, omze te onderscheiden van de *Ardea Alba* of Groote Witte Reiger; de 24te soort by LINNÆUS (*) met dewelkze niet minder door haar geele Bek, en door de groenächtig geele Pergament-huid, omstreeks de Oogen, als door de witte Couleur van haar gepluim, eenige overeenkomste toonen.

Het Hoofd van deeze Kleine Witte Reiger is van vooren als plat gedrukt. De Bek is lang, meest regt uitstaande, en

---

(*) Volgens de 12de Uitgaave van het *Systema Naturæ*.

en maar weinig naar beneden gebogen, spits en geel van Couleur; de punt van 't Boven-gedeelte is zwart. De Neus-gaten zyn langächtig, en staan meest by de Wortel van de Bek in vooren, die schier tot deszelfs punt heenen loopen. Van 't Boven-gedeelte van de Bek, strekt zich ter weerzyden van 't Hoofd eene groenächtige geele Pergament-huid, waar door twee kaale vlakken gemaakt worden, in welke de Oogen iets voor de achterhoek van de Bek geplaatst zyn. De Oogen hebben zwarte Oog-appels, in geele kringen, en twee geelächtige Nik-vliezen daar van het benedenste zeer doorschynd is. De Tong is pylyormig en van voren heel spits. Boven op het Hoofd steeken eenige dunne Hairen uit, dat hairachtige Baardspitsen der Veeren van 't Voorhoofd zyn. De Hals is lang, en ligt in verscheide bogten zaamen gevouwen als het Dier in rust zit. De Veeren van deszelfs beneden-gedeelte zyn langer als die van 't boven-eind.

Het Lighaam is kort. De Vleugelen die lang en smal zyn, hebben 23.

à 24. Slag-en-dek-pennen; het bastaard vlerkje heeft 3. pennen. In de korte wigvormige Staart staan 12. Roeipennen. De Beenen zyn lang. De Dyen zyn tot derzelve middel vleesfig; en met Veeren begroeit; haar beneden-gedeelte is naakt en met eene geschubde Pergament-huid betrokken, die boven geelachtig, maar heneeden blauwachtig grys is. De Beenen en Voeten zyn mede met eene blauwachtig gryze Pergament-huid overtrokken. De Voeten hebben vier Vingeren, waar van 'er drie voor, en een achter staan. De buitenste Voorvinger is vyfledig, de middelste vierledig, en de binnenwaarts staande drieledig; de achterstaande Vinger, heeft maar twee Leden. De Nagels zyn donker-grys. De twee achterste leden van de buitenste en middelste Voorvinger, zyn door een zwem-vlies veréend. De Couleur der Veeren is doorgaans wit, alleen maar hier en daar iets in 't geele trek-kende. By sommige deezer Vogels vindt men achter op den Rug, meest tuschen de Vleugelen, een party Veeren met lange dunne baarden, die schier tot aan het einde van de Staert strekken.

De

De Inlanders noemen deeze Reiger *Kon-do*; hy leeft van de Vifchen en Gewormtens, en maakt zyn Nest op de Boomen der aan Zeefttrand geleegene Bofchen. Daar worden 'er ook van deeze Reigers gevonden met geheel donkergruze of zwartächtige Beenen, zonder eenig geel, en met een Bek van dezelfde Couleur, die alleen maar aan de Wortel geel is.

M A A T.

	Engelfche Voeten.	Duimen.
De geheele lengte van de punt van den Bek, tot het einde van den Staart bedraagt.	2	1, 0
Van de punt van den Bek, over de Hals en 't Lighaam, tot de punt van de middelste Vinger.	2	8, 5
Van de punt van den Bek tot achter het Hoofd.	—	5, 3
Van de punt van den Bek tot aan het Oog.	—	3, 6
Van de punt van den Bek tot in deszelfs hoek.	—	4, 0
Van de punt van den Bek tot aan de Neus-gaten.	—	2, 2
Lengte der Neus-gaten.	—	0, 6
		Van

	Engelfche Voeten.	Duimen.
Van de punt van den Bek tot het begin der Veeren van 't Voorhoofd.	—	2, 9
Van de punt van den Bek tot het begin der Veeren aan 't beneeden-deel van de Beneeden-kaak.	—	2, 8
Dikte van den Bek of loodregte doorsnee, by het begin der Veeren van 't Voorhoofd.	—	0, 8
Breedte van den Bek of waagregte doorsnee by het begin der Veeren van 't Voorhoofd.	—	0, 6
Dikte van 't Hoofd of deszelfs loodregte doorsnee, achter de Oogen by de hoek van den Bek.	—	1, 2
Breedte van 't Hoofd of deszelfs waagregte doorsnee boven de Oogen.	—	1, 9
Doormeeter der opening van 't Oog.	—	0, 5
Lengte van den Hals.	—	10, 5
Omtrek van den Hals in deszelfs midden.	—	2, 5
Lengte van 't Lighaam.	—	6, 5
		Leng-

	Engelfche Voeten.	Duimen.
Lengte der Boven-dyen.	—	3, 2
Lengte der Beneden-dyen.	—	5, 6
Lengte der Beenen.	—	4, 5
Affand der punt van de mid- delste Voor-vinger tot de punt des Achter-vingers.	—	5, 7
Lengte van de middelste Voor- vinger.	—	3, 2
Lengte van de buitenste Voor- vinger.	—	2, 8
Lengte van de binnenste Voor- vinger.	—	2, 5
Lengte van de achterste Vin- ger.	—	2, 1
Lengte van de Nagel van de Achter-vinger.	—	0, 6
Lengte van de Nagel van de buitenste Voor-vinger.	—	0, 4
Lengte van de Nagels der ove- rige Vingeren.	—	0, 5
Omtrek der Beneden-dyen, in 't midden van dezelve been- achtige naakte gedeelte.	—	1, 0
Omtrek der Beneden-dyen, in 't midden van derzelver vleesachtig gedeelte.	—	3, 0
Omtrek der Knien.	—	2, 0
		Om-

	Engelfche Voeten.	Duimen.
Omtrék der Beenen in 't mid- den.	—	1, 3
Omtrek van 't middelste Lidt van de middelste Vinger.	—	0, 6
Lengte van 't Voor-arm-been.	—	4, 5
Lengte van 't Achter-arm-been	—	5, 8
Lengte van 't voorfte Lidt der Vleugelen.	—	4, 0
Lengte van 't bastaard vlerkje met de pennen.	—	4, 0
Lengte van de Staert.	—	2, 2
Lengte van de voorfte Slag- pennen.	—	
Lengte der achterfte Slag-pen- nen.	—	
Lengte der Dek-pennen by het Lidt, tusfchen de Voor-en achter-arm.	—	4, 4
Omtrek van 't Lighaam over de Borst	—	7, 0
Omtrek van 't Lighaam achter de Beenen.	—	0, 5

D E
G R O O T E
Y S - V O G E L
V A N ' T
E I L A N D
J A V A.

Daar worden op ons Eiland verscheide Vogelen gevonden, die tot het bonte Geslacht der *Ys-Vogelen* behooren. Die geene, welke by den Inlander, denkelyk wegens de fraaye Couleuren waar meede hy pronkt, *Radja Outang* of *Bos-Koning* genoemd wordt, is de grootste van alle, en heeft daarom de Nederduitsche Bynaam verkreegen, waar onder men hem hier bekend maakt.

Zyn Kop is dik. de Nek sterk. De Bek lang en regt uitlopende, van achteren dik, van voren spits, hooger dan breed, glad, glanzig, en boven drie-zydig, of met een platte Rug, daar

waarop ter weerzyde een niet zeer diepe vóór, tot voorby de Neus-gaten heenen loopt. Het Beneden-gedeelte van den Bek is schuitvormig, tot aan het begin van de Keel, daar het zich in twee platte stukken verdeeld, die, door de met Veeren begroeide Huid der Keel, saamen gebonden worden. De Couleur van de Bek, is bloedrood tot aan deszelfs punt, die uit het donkerroode in 't zwarte trekt. De Veeren van het Hoofd beginnen dicht by de Neus-gaten, en maaken van voren, twee voorfpringende hoeken; vermits de platte rug van den Bek, achter, iets tusfchen dezelve inschiet. De Neus-gaten zyn rondächtig, en heel dicht onder de boven-zyde van de Bek geplaatst. De Couleur der Veeren boven op het Hoofd en om de Oogen is een grys, dat in 't groenächtigé trekt. De Tong is plat en beenächtig; van voren iets ingekorven. De Keel is geelächtig wit. De Hals, de Borst, het Beneden-lyf, en de beneden-zyde der Vleugelen, is bleek-geel. De Veeren aan den Hals eindigen met een smal zwartächtig randje. Het boven-gedeelte der Vleugelen speelt naar de

af-

afwifeling van 't licht, met groene en blauwe Couleuren. De buitenfte baarden der Slag- endek-pennen, zyn blauw tot vooren toe, daarze eene donkere lood-couleur hebben. De binnenfte baarden deezer Pennen zyn boven mede donker lood-couleurig, behalven derzelver bedekt liggend achter-gedeelte, dat wit is. Het achterdeel van den Rug is licht-blauw, dat ter zyden en boven, in de blauw en groenspeelende Couleur, van de bovenkant der Vlerken trekt. De Staert is ongedeelt en wigvormig; hy bestaat uit 11-12. Pennen, die van boven met blauwe en loodverwige glansen fpeelen, en beneden heel donker loodverwig zyn. De Vlerken hebben 20-22. Pennen. De Dycn zyn geheel met geelachtige Veeren bekleed. De Beenen zyn zeer kort. De Voeten bestaan uit 4. vingeren, waar van'er 3. naar vooren gerigt zyn, en één naar achteren. Van de voorvingeren, die meest geheel aan malkanderen vastgegroeid zyn, is de middelste de langfte. De Beenen en de Voeten zyn met eene bloedroode Pergament-huid, overtrokken, de korte Nagels der Vingeren zyn zwart.

M A A T.

Engelfche
Duimen.

De geheele lengte van de punt des Beks tot het einde van den Staert is.	14½
Van de punt van den Bek, tot de punt des langften Vingers.	13½
Verheid tusfchen de twee punten der uitgespanne Vleugelen.	21½
Van de punt van den Bek tot achter het Hoofd.	4½
Lengte van den Bek boven.	3½
Lengte van den Bek ter zyden.	3½
Lengte van den Bek beneeden.	2½
Van de punt des Beks tot de Neusgaten.	2½
Omtrek van den Bek in 't midden.	2
Van de punt der Beneeden-kaak, tot de Keel daar de Veeren beginnen.	2
Lengte van 't pylvormige gedeelte der Tong.	1

Breedte

	Engel'sche Duimen.
Breedte der Tong.	$\frac{4}{8}$
Omtrek van't Hoofd achter de Oogen gemeeten.	4 $\frac{1}{2}$
Lengte van den Hals.	2 $\frac{1}{2}$
Omtrek van den Hals in't midden.	3
Omtrek van 't Lighaam digt achter de Vlerken.	5 $\frac{1}{2}$
Lengte van 't Dye-been.	1 $\frac{1}{2}$
Lengte van 't Beneden-been.	1
Omtrek der Dye in 't midden.	1 $\frac{1}{2}$
Omtrek van 't Beneden-been.	1
Lengte van den achtersten Vinger.	5
Lengte van den middelsten en lang- sten Voorvinger.	1 $\frac{1}{2}$
Lengte van den buitensten Voorvin- ger, van de punt tot deszelfs tweede Lidt van vooren, daar hy met het derde Lidt van den middelsten zaamen gegroeid is.	6
Lengte van den binnensten Voor- vinger, tot het einde van deszelfs	

tweede Lidt, daar hy met het vierde Lidt van den Middel-vinger saamen is gegroeid.	1
Lengte der Nagels van den middelsten Vinger.	1
Omtrek der vier Voor-vingeren beneeden, daarze saamen gegroeid zyn.	1
Lengte van den Staert.	3
Lengte der buitenste Slag-pennen, van derzelve punt tot aan 't Lidt van de Vleugel.	7

D E
N E S T J E S -
Z W A L U W

V A N ' T

E I L A N D

J A V A.

In 't LINNÆISCHE Systema der Na-
tuur, wordt voor een onderscheidend
kenmerk der *Hirundo esculenta* opge-
geeven, dat haar Staert-pennen alleen
met witte plekken geteekend zyn.

De kleine bereidster der eetbaare
Vogel-Nestjes van ons Eiland, (waar
van hier vooren pag. 148. de beschry-
ving is) heeft deeze plekken niet; haar
Staert-pennen zyn genoegzaam effen-
couleurig, boven zwartachtig grys en
beneden iets lichter.

RUMPHIUS geeft van zyne *Capodes
marinae* mede op, dat de Staert-pen-
nen met witte plekjes geteekend zyn,
en hy laatze nog daarenboven wit en
zwart gespikkelde borsten hebben.

VALENTYN in de Beschryving der

Bb 3 klei-

kleine Zwaluwe , die de eetbaare Vogel-nestjes maakt , noch van spikkels noch plekken spreekende , geeft haar een witten Buik eenigzints met zwart gewaterd

Zoo men dit als wezentlyke verschillen moest aanmerken , zoo zouden 'er ten minsten twee soorten van eetbaare Nestjes-bereidende Zwaluwen zyn , het eene met gespikkelde borsten en witte plekjes op de roei-pennen , en het ander , zonder spikkels en plekjes. Een derde soort van Nestjes-Zwaluwen zullen dan de *Momos* of *Boerong-Itams* komen uittemaaken , die haar Nestjes mede uit een eetbaare stoffe bereiden , schoon ze egter wegens de veele daaronder gemengde Veertjes en andere vuiligheid niet te nuttigen zyn. De Vogeltjes van de laatste soort verschillen van de hier vooren pag. 148. beschreevene , alleenig daarin , datze iets grooter zyn , en de Beenen tot aan de Voeten met kleine Veertjes begroeid hebben.

Dat de Nestjes-Zwaluw in *China* niet valt , is thans bekend genoeg.

D E

D E
G R O O T E
A D D E R

V A N
E I L A N D

J A V A

De grootste onzer Slangen is een zeer fraay geteekende, die de Inlander *Oular Sawa*, de Slang der Rystvelden, noemt.

Zy behoort volgens de LINNÆISCHE Classificatie, by de Adders; om dat haar Buik alleenlyk met schilden gedeekt is, en de Staert maar schubben heeft. Het getal haarer Buik-schilden is 312. en dat der paarwys staande schubben onder den Staert 93. of te saamen 405.

In de zwaare Bosfchen onzer Bovenlanden zalze, hoewel zeer zelden, ter grootte van een Pinang-boom gevon-

den worden, en dan zelfs voor groote beesten gevaarlyk zyn; maar in de beeden-landen daar ze zich meest by de Sawas of Ryst-velden ophoud, ziet men ze nooit zoo groot, en het Exemplaar van het welk deeze Beschryving genomen is, was maar wy-nig langer als 9. voet. Het was een Wyfje.

Haar Kop was plat en breed, en met schubben van verscheidenerly gedaante gedekt. De Neus is dik; boven op dezelve iets achterwaerts liggen de langwerpige Neusgaten. Het Voordergedeelte der Neus is met eene schubächtige huid bekleed; daar twee langwerpige gaten in zyn, die zich omtrent als de Neusgaten van een Hond vertoonen. Aan weerskanten van deeze voorste bekleeding der Neus staan nog 4. schubben met gaten, langs den Mond, zeer veel gelykende naar die dewelke men ter zyden der Neus van de Slang ontwaard, die *Seba* onder den naam van *Phytische Cerenda* beschryft. (a) Buiten deeze, loopen

nog

(a) *Seb. Tijf. I. p. 93. t. 62. f. 2.*

nog 11. andere schubben in eene rei tot in den hoek van den Mond, waar van die, welke dicht onder het Oog staat de grootste is. Tusschen de Oogen op de Kop liggen 3. groote schubben van ongeregelde gedaante. Van de middelste deezer 3. schubben strekken zich 4. paar schubben naar vooren, tot aan de 2. schubben daar de boven op de Neus geplaatste Neusgaten in zyn. Het achterste paar deezer schubben is het kleinste. Ter weerzyden van deeze 4. paaren verтоond zich een drietal schubben, dat een driehoek maakt, onder het welk zich verder van het Oog af tot aan het vooreind der Neus eene rei van 5. schubben heenen strekt; de voorste en grootste schubben deezer beide reien, komen voor op de Neus naast malkaar te liggen, en zyn met de langwerpige Neusgaten doorboord: naast dezelveu iets achterwaarts, ontwaard men nog een enkele schubbe aan weerskanten van de Neus. Het Oog wordt in allen van 8. schubben omgeeven. Aan de beneeden - Kaak bevinden zich ter wederzyde van den Mond

6. schubben, met iets vierkante verdiepingen, waar in eene zwarte aardachtige stoffe zat. De rest van den Kop is met kleine schubben gedekt, behalven een smalle naakte of onbekteede streep aan de Keel; in 't midden van de beneeden - Kaak. De Oogen hebben langwerpige regt op- en nederstaande Sterren. De Mond is groot, en de Kaaken met veele spitse, achterwaarts gekeerde en in het Tandvleesch verborgen liggende, Tanden bezet, welke van de voorste de langste zyn. De Kaakbeenderen zyn van vooren niet zaamengegroeid, maar scheiden zich in 't midden in twee deelen, waar van ieder zyne eigen beweging heeft.

Aan het verhemelte staan naast de Kaak nog twee andere schier gelyk-vormige beenderen, mede beweegbaar, en met spitse achterwaarts liggende tanden bezet (*b*), die een twee-

---

(a) Diergelyke met Tanden bezette Beentjes heeft de Heer HASSLEQUIST mede aan het verhemelte van de Coluber Cerastes of gehoornde Adder waargenomen.

de of binnen - boven - kaak komen uittemaaken. Als de Mond toegaat zoo fluit de Beneden - Kaak , tusfchen de twee Boven - Kaaken in. De Tong is zwart , van achteren rolrond , maar van vooren in twee lange fpitfen gedeelt. Ze komt voor in den Mond , uit eene fcheede , digt onder de opening van de Lucht - pyp voort. De Hals is merkelyk dunner als de Kop , en rondachtig , zoo als de rest van 't Lighaam en ook de korte en fpits toeloopende Staart. Van den Hals tot aan het begin van de Staart ftrekt zich eene rei van 312. breedte fchubben of fchilden over den Buik heenen , en 93. paar fchubben ftaan met deeze fchilden in eene rei , langs het beneden - gedeelte van den Staart , van deszelfs begin af tot in zyn fpitfe. Het overige van 't Lighaam is met driehoekige fchubben gedekt ; die ter zyden van den Buik , langs de Buik - fchilden , het grootfte zyn.

De Kop heeft van boven eene grysachtige couleur , die met blauwachtige glansfen flikkerd. De Neus is iets geelachtiger grys , en de fchubben

ben langs den Boven-Kaak zyn nog iets lichter als deeze. De Boog van het Oog is geel, en de langwerpige ronde ster zwart. Van ieder Oog loopt ter zyden van het Hoofd een smalle donkerblauwe streep achterwaarts, en beide deeze streepen komen op den Hals, omtrent een duim achter het Hoofd, in een boog zaamen. Een derde donkerblauwe smalle streep, loopt van de Neus af, midden over het Hoofd, zich achter hetzelfde in de vlakke voor voorge- melde streepen in tweën splitsende, en een hartvormige geele, met eenige blauwe spikkels bezette vlek, om- perkende.

Deeze tekening van het Hoofd, ge- lykt veel naar die van de twee Slan- gen die men in *Sebaas Thesaurus*, de benaaminge van *Asmodæus Prin- ceps* (c) en *Tetzaucoatl* (d) vindt: hebbende het Hoofd der laatste, me- de eenige gelykheid met dat van de

Outar

(c) *Seb. Thes. II. t. 79.*

(d) *Seb. Thes. II. r. 80, fig. 1.*

Oular Sauma, door de drie tuschende Oogen geplaatste schubben, en door de gaten hebbende schubben ter zyden van de Neus. De couleur van de Keel, Hals en Buil, is een geelachtig wit. Het bovengedeelte van 't Lighaam is met donkerblauwe linten, die geele of goudcouleurige boorden hebben, als omvlogten; en daar door, zoo als het voorgedeelte des Lighaams van de by SEBA afgebeelde coluber de *Farara-ke*, of Adder-Slang van Java (*), inderschier regelmatige ruiten verdeelt.

De couleur der donkerblauwe Linten heeft een spiegelende glans, gelyk blaauw Emaus of Amathist. De Couleur der ruiten is boven op den rug een donker grys, dat na de verschillende weerkaatsing der straalen, met groene, blauwe en geele Verwen speelt: ter zyden van het Lighaam zyn deeze ruiten iets lichter grys. Op de plaatsen daar zich de blauwe linten ter weersyde van het Lighaam kruisen, staan langwerpige, en langs het Lighaam strekkende witte vlakken. De Staart

(*) *Seb. Thef. I. t. 70. f. 12.*

is meest geheel en al met deeze donkerblauwe linten overstrikt. De plaatsen tusfchen dezelve zeer klein vallende, zyn meest witachtig of licht grys, en vertoonen de Figuur der ruiten niet meer. Beneden is de Staart meest geel en wit. De beet van deeze Slang wordt niet voor venynig gehouden. Ze leeft meest van Vogelen, Muizen en Rotten; egter wat Gedierte ze maar overweldigen kan, dat is haar prooi.

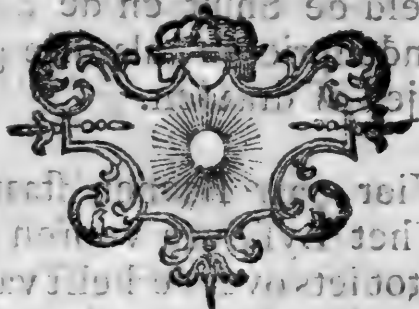
M A A T.

	Engelfche Voeten.	Duimen.
De geheele lengte der Slang is.	9	11
Lengte van den Kop.	—	3
Breedte van den Kop achter.	—	2
Verheid van't eene Oog tot het ander.	—	1
Verheid van't eene Neusgat tot het ander.	—	1
Verheid van de Neus tot het Oog.	—	1
Verheid van de Neus tot in de hoek van de Mond.	—	2
Aftand der boven op de Neus liggende Neusgaten, van het spitse der Neus.	—	1

Hoogte

GONDACHTIG

	Engelfche Voeten.	Duimen.
Hoogte of dikte van 't achtergedeelte van den Kop. . .	—	1½
Hoogte of dikte van de Mond, gefloten zynde. . .	—	—
Doormeeter der Oogholtens.	—	—
Omtrek van den Staart by het Aarsgat. . .	—	3½
Omtrek van het Lighaam by het begin van den Staart. .	—	3½
Omtrek van den Hals, digt by den Kop. . .	—	3½
Omtrek van het Lighaam op de dikfte plaats. . .	—	8½
Omtrek van het achtergedeelte van den Kop. . .	—	5

GOUD

GOUDACHTIG

GEVLAKTE

TEEK,

OP DE GROOTE ADDER VAN 'T

EILAND JAVA GEVONDEN.

Het Lighaam van deeze *Teek* is rondachtig en plat of linsvormig, achter iets breeder dan vooren. Zy heeft geen Borststuk, en van het Hoofd ontwaard men met het bloote Oog maar enkeld de Snuit en de dicht daar aan staande sprieten, als drie geringe vezeltjes of draaden.

Vier paar Beenen staan beneden aan het Lyf, van vooren naar achteren tot iets over de helft van hetzelfde, en van vooren iets digter by malkander geplaatst als achter. De breedte van 't Lighaam dwars over het midden geme-

gemeeten, bedraagt een tiende duim. Het Lighaam is boven zwartbruin, met een goudverwig ringetje in 't midden geteekend, en met nog zes goudverwige vlakjes, die rondom dit ringetje gesteld zyn; te wëeten, een vlakje aan ieder zyde van het ringetje, twee achter hetzelfde digt naast malkander, en twee vooren iets van malkander afstaande.

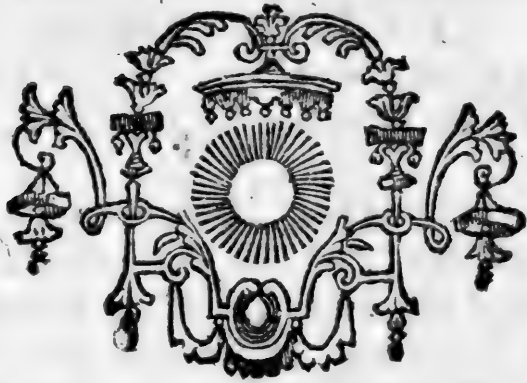
Het beneden-gedeelte van 't Lighaam is licht bruin, zoo als mede de Voeten. Door het Vergrootglas, toont de Snuit van deeze *Teek*, veel overeenkomst, met die van de *Ricinus* of Hondsluis; dewelke zeer keurlyk afgebeeld is, in de uitgezogte Verhandelingen D. IX. Pl. 60.

De sprieten van de onze zyn egter knotsachtig, of dik en rondachtig van vooren, en mede alleenlyk maar langs derzelve zydwaarts gekeerde kant getakt, of raspächtig met punten bezet; ook zyn ze iets langer als de Snuit. Aan het Beneden-lyf iets achterwaarts vindt zich eene rondachtige verdieping, met een

III. Deel.   C c   kleine

kleine uitpuiling in haar midden, dat den *anus* fchynt te zyn.

De *Teek*, die hier zeer rykelyk in de Bosfchen, en mede dikwyls aan ons Huis-Gedierte gevonden wordt, verschilt door haar effen Couleur veel, met de zoo even beschreeven, en fchynt meerder overeen te komen met de *Ricinus*. Mifchien is onze Goudachtig gevlakte *Teek*, hetzelfde Infect, het welk SEBA aan zyne Americaanfche Luizen-Slang vondt.

D E

G R O O T E

TUIN - SPIN,

V A N 'T

E I L A N D

J A V A:

Daar wordt in onze Tuinen, op de Heiningen der Velden en fomtyds ook wel in onbewoonde gebouwen, een groote *Spinnekop* gevonden, die men hier den naam van Groote *Tuin-Spin* zal geeven, schoon ze egter voor 't overige zeer van lighaams gestalte verschilt met de *Aranea Cucurbitina*, die in de natuurlyke Historie van den Heer HOUTTUIN de *Tuin-Spin* genoemd is.

Ze maakt een web uit zeer sterke draaden, die ze in verscheide richtingen opstelt, en die vastigheid genoeg heeft om de grootste vliegende Insecten te verstrikken; zelfs kleine Vogels, zullen 'er dikwyls in gevangen raaken. Haar borststuk is voren rondachtig en verheven; achter

plat en breed. Het Lyf is lang en dik. De Beenen zyn fchaalachtig en lang; het derde paar is merkelyk korter als de anderen. De Knypers, de Voel-Armen, het Borststuk en de Beenen zyn zwart. Het Lighaam is bruinachtig zwart; boven in 't midden met drie, langs en meest regt uitlopende geele streepen; ter weerzyde van deeze streepen geel gemarmeld, en beneden wit en geel' gevlakt. Het tweede lidt der Voel-Armen en 't eerste lidt van ieder Poot, zyn mede geel van onderen; ook heeft ieder regt op en neder beweegend ξ wricht der Pooten, beneden een geele vlak. Het borststuk is boven begroeid met goudachtig glinsterende hairtjes. Deszelfs voorder gedeelte loopt vooren, daar de oogen staan, meest regt uit. Het platte achtergedeelte is rondachtig, en als met een gezoomden rand omgeeven; achter in 't midden, ter plaatse daar het borststuk met het lyf zaamen hangt, iets ingekorven. Agt bolronde oogen, staan aan de rondachtige, regt uitlopende voorkant van 't borststuk; vier in 't midden vierkants gewys geplaatst en twee op

op ieder zyde naast malkander. De plaats daar de vier middelste oogen opstaan is maar weinig verheven, waartegen de plaatsfen der zy-oogen sterk uitpuilen en zich aan 't bloote oog als kleine hoorntjes, of knoopjes vertoonen. In deeze knoopjes zyn de zy-oogen, iets benedenwaarts, zoo dicht naast malkander ingevoegt, dat haar afscheiding zelfs met het vergrootglas moeielyk waarteneemen is. Het achterste der zy-oogen staat een weinig rugwaarts, zoo dat de Spin, met deeze oogen, zywaarts, benedenwaarts en achterwaarts ziet, daar haar de vier in 't midden staande oogen, teffens al het geen doen gewaar worden, dat voor en boven haar is. Beneeden de oogen komen vooren in 't borststuk twee dikke, kegelachtig gevormde, gladde, glansfige knypers voort, waar van ieder met een beweegelyke, kromme en zeer scherpe nagel gewapend is. Onder deeze knypers ontwaard men drie beenachtige schaalstukjes, die het beneeden gedeelte van den mond uitmaaken, waar van de twee ter zyden staande, vooren iets breedachtig zyn en langer als

het in't midden staande langachtig half-ronde stukje. By het openen van den mond, vindt men in dezelve een styf vlies, dat breed is en vooren rondachtig gelyk een tong. Ter zyden van den mond staan de voel-armen, die uit vyf leedjes saamen gesteld zyn. Het eerste deezer leedjes, dat heel kort is, heeft op de plaats, daar het met het borststuk saamen hangt, eene waagregte beweging. Het tweede leedje is het langste, en heeft een loodregte beweging op het eerste. Het derde dat het kleinste van alle is, beweegt zich mede loodregt op het tweede. Het vierde is iets korter als het tweede en heeft een waagregte beweging op het derde. Het vyfde leedje schier zoo lang zynde als het tweede beweegt zig loodregt, is iets geboogen en stomp van vooren. De twee voorste leedjes van ieder voel-arm, zyn dicht bezet met steekelharen, aan 't bloote oog zichtbaar. Beneden in het borststuk zyn vier paar pooten ingevoegt. De twee voorste pooten aan weder zyde zyn de langsten; het tweede en vierde paar is omtrent een vyfde korter als het eerste, en het der-

derde paar meet schaars de helft der lengte van het eerste. Ieder poot bestaat uit zeven leden. Het eerste, of achter aan het borststuk zittende lid, is dik en kort, en heeft een zylingfche of waagregte beweging. Het tweede, dat nog korter is als het eerste, en minder dik, beweegt zich loodregt, of op en neder. Het derde lid schier zoo lang zynde als het zesde, beweegt zich mede loodregt; egter meerder naar boven als naar beneden. Het vierde lid is niet veel langer als het eerste, en van eene schulpächtige gedaante; het beweegt zich mede loodregt, maar meerder naar beneden als naar boven. Het vyfde lid, iets korter zynde als het derde, beweegt zich waagregt. Het zesde en langste lid is dun en boogachtig, en heeft een loodregte beweging op het vyfde. Het zevende lid omtrent zoo lang zynde, als het vierde, heeft weinig beweging, en fchynt eerder eene voorzetting van het zesde, dan een byzonder lid uittemaaken. Ieder poot is aan het einde gewapend met twee kleine fcherpe punten of haakjes; dewelke gelyk ook

de doornen en steekelharen, die langs de pooten staan en alleen voorwaarts gericht zyn, alleenlyk maar door het vergrootglas duidelyk waargenomen worden. Het beneeden gedeelte van 't borststuk, heeft tusfchen de pooten eene hartvormige gedaante. Het achterlyf, by het dikfte einde, maar met een klein gedeelte van deszelfs beneedenzyde, aan het borststuk vastgegroeid zynde, steekt verre boven het borststuk uit. By het wyfje is het achterlyf rond, iets dikker egter by het borststuk als achter. Het achterlyf van 't mannetje, valt tegen het midden fchielyk af, en is veel dunner by het eind als by het voorstuk. Het mannetje gelykt veel naar de afbeelding van de Oost-Indifche Spinnekop in *Sebaas Thesaurus* T. 4. tab. 99. fig. 9. dewelke buiten twyffel, van de hier beschreeven foort genoomen is. Aan het eind van 't achterlyf, staan beneeden, digt aan mal-kander vyf langachtige teepels, daar de spindraaden uit voorkomen. Het achterlyf is weekachtig, en met een dunne huid overtrokken; alleenlyk maar beneeden, digt by deszelfs ver-

ee.

eeniging met het borststuk zit'er eene schier halfronde, hoornachtige platte, of schild op. Het borststuk, de pooten, de knypers de voel-armen zyn hoornachtig hard. Op de ronde rug van het verheven voordergedeelte van het borststuk, staan ter plaatse daar zich deeze rug met het platte achter gedeelte van 't borststuk vereffend, twee knobbeltjes, die zich door het vergrootglas als twee kleine naar vooren gekeerde hoorntjes vertoonen.

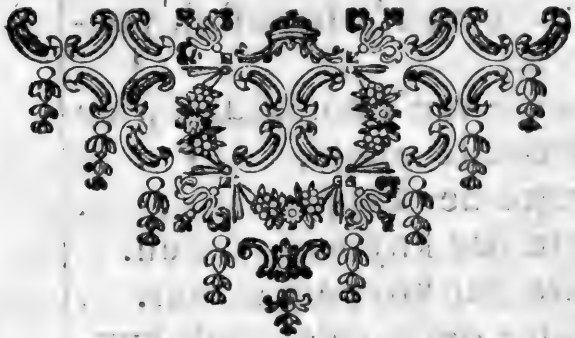
	Engelsche Duimen.
Lengte van 't borsstuk.	$\frac{11}{20}$
Lengte van 't achterlyf.	$1\frac{3}{10}$
Breedte van 't borststuk vooren.	$\frac{5}{20}$
Breedte van 't borststuk op de breedste plaats.	$\frac{6}{10}$
Lengte der knypers.	$\frac{3}{10}$
Dikte der knypers vooren.	$\frac{1}{20}$
Dikte der knypers achter.	$\frac{2}{10}$
Lengte der nagels aan de knypers.	$\frac{1}{10}$
Lengte der voel-armen.	$\frac{6}{10}$
Lengte der voorpooten.	$3\frac{9}{10}$
Lengte der tweede en vierde poot.	$3\frac{3}{10}$

Cc 5

Leng-

	Engelfche Duimen.
Lengte der derde poot.	1 10
Dikte der achterleden van de voorpoeten.	1 10
Grootfte dikte van 't achter- lyf.	1 10
Doormeeter van 't achterlyf by 't eind.	1 10

Deeze meetingen zyn van een wyf-
je genomen dat taamelyk groot was,
maar echter nog van de grootfte niet.

D E

K R U L L E N D E

MOESPALM.

Deeze Boom aan dewelke RUMPHIUS, den naam van Moeskruidige Calappus, *Olus Calappoides* en *Cycas* geeft, vindt men onder deeze laatste benoeming in het Linnæische Systema als de eerste gevindbladige Palm geplaatst. Ze wordt daar voor den Amboinsche Sago-boom uitgegeeven en meest alle de opvolgers van het Linnæische Systema hebben dit gevoelen overgenomen. Egter schynen verscheiden de zwaarigheid wel gevoeld te hebben van het opgegeeven kenmerk der *Cycas*: „eene drooge steen-
 „ vrucht, met eene tweekleppige noot,
 „ en eene vaaren-kruidachtige krul-
 „ ling der bladen” met dat geenē saamente passen, het welk een zoo nauwkeurig onderzoeker als RUMPHIUS van den Amboinschen Sago-boom schryft, naar hem zoo lange jaaren op de plaats
 zelfs

zelfs waargenomen te hebben daar hy te huis behoord, en aan duizenden van menfchen tot voedsel verftrekt. Door deeze zwaarigheid mede in verleegenheid gebragt, zochte ik in de orde der Palm-boomen, in 't 1de Deel deezer verhandelingen uitgegeeven, hier omtrent te verhelpen met de Sago-boom van RUMPHIUS in plaats van dezelfs moeskruidige Calappus aantehaalen, en het kenmerk der bladen naar de Sago-bladen te fchikken. Maar dit was mede als van de eene dwaaling tot de andere overgaan; want de Mallabaarfche Todda panna en meerder aangehaalde foorten van Olus Calappoides paffen zo min by de Sago-palm, als de opgegeeven kenmerkender vruchtmaaking van de Cycas. Dêeze fout zal verfchooning vinden, in een fchielyk ontworpen opftel, met het welk niet anders bedoelt wierdt, als alleenig, de liefhebbers der kruidkunde, in onze onderden lommer der Palmboomen verfpreade volkplanting, tot het onderzoek van dit edel plant-geflacht uitte noodigen, en hun het gemak aante brengen van by ieder ontdekking in 't
kort

kort te kunnen overzien, wat reeds bekend is en wat 'er nog aan ontbreekt. Byzonder aangenaam is het my egter, van thans te kunnen verbeteren wat ik verzien had, en mede van de dwaaling een eind te maaken in dewelke veele Botanisten door de Linnæische *Cycas* gebragt zyn. Want gelegenheid gehadt hebbende van de *Cycas* of *Olus Calappoides* zelfs waarteneemen, zoo zal met derzelve beschryving buiten twyffel stellen, dat de kenmerken die onzen grooten LINNÆUS van deeze Palm opgeeft, tot geen ander palmsoort kunnen betrokken worden, en dat het maar by verzien gebeurt mag zyn, dat by deszelfs *Cycas*, de Amboinsche Sago-boom is aangehaald. Deeze Amboinsche Sago-palm hier omstreeks mede enkeld vallende zoo hoope van derzelve vruchtmaaking ook nog wel, in een der volgende deelen deezer Verhandelingen bekend te kunnen maaken, en tot zoo lange mag de plaats van de Meelpalm in de orde der Palm-boomen voor open aangezien worden. Thans zal ik tot de beschryving der *Cycas* of Moespalm overgaan.

De

De Wortel is eene knolachtige voortzetting van den stam, met witachtige vezelen bewasfen.

De Stam is regtopstaande, rond, beneeden dikker als boven, boven dikker als in 't midden, met eene ruuwe grysachtige oppervlakte overtrokken en boven door de overblyvende rondachtige stoelen der bladen, en by 't Wyfje mede door de einden der vruchtsteelen met knobbels en rimpelen omgeeven, 2 - 3 mans lengtenshoog, fomtyds in twee en meerder regt opschietende dikke takken verdeeld, en bestaande uit een vast hout, het welk een groote kern van wit, voos, slymachtig merg in sluit.

De Takken worden niet altoos gevonden, en zyn gelyk aan het boven einde der enkele stammen, mede regt opstaande en aan haare einden, meest op een gelyken afstand van de grond, met de bladeren bezet.

De Bladeren ten getalle van 40-60 in verscheide kringen naast malkander staan-

staande, op de toppen der stammen, zyn meest gelyk breed, 4 - 6 voeten, lang en overhoeks gevind, met sabelvormig rugwaarts geboogen, smalle, gelyk breede egter vooren en achter spits toeloopende blaadjes, die eenribbig, glansig, gras-groen, omtrent een span lang en een halve duim breed zyn, zich ter wederzyde van de bladsteel met haar platte zyde in dezelfde vlakke uitspreidende. *De Bladsteel* is rondachtig, groen, beneden aan wederzyde met kleine doorntjes bezet, met een rondachtige knol aan de stam vastgegroeid, van buiten bontachtig, en binnen opgevult met een wit slymachtig merg. De binnenste bladeren staan meest regt op en neer, de buitenste schier waagregt uitgespreid. By haare uitbotting zynze in een gekruld, zoo als het vaaren kruid, en nog jong zynde, wordenze als groente genooten, die veel na aspergies smaakt.

De Bloemen zyn eenflachtige Mannetjes en Wyfjes bloemen, die van malkander afgezondert op verschillende boomen gevonden worden.

De

De Mannetjes Bloem is een grootte, geelachtige, naar een Ananas zonder kroon gelykende Pynappel, regt opstaande boven op den stam, tusfchen de fcheut der nieuwe bladeren en de kring welken de oude bladeren maaken, en faamengestelt uit veele kraakbeenachtige, langwerpige, platte, wigvormige, lighaampjes, die boven glansfig, als met geel lak overtrokken en beneeden als honinggraat, in kleine met geel stofmeel aangevulde vakjes verdeelt zyn. Het smalste gedeelte deezer, de stelle der meeldraatjes vertreedende lighaampjes; zit vast aan een ronde omtrent 2 duime dikke spil, die beneeden waarze den bloemsteel komt uittemaaken, iets gevoord, en met geelachtige fcheerwol overtrokken is. Kelk en bloemkrans ontbreeken. De lengte der bloem bedraagt veelyds meerder dan 2 voeten, by een omtrek in 't midden daar ze het dikfte is, van 1½ voet. Ze verspreid een fcherpe doordringende en door zyn hevigheid onaangenaame reuk.

De Wyfjes-Bloemen mede noch kelk
noch

noch kroon hebbende, bestaan eenig uit de naakte vruchtbeginfelen, dat donker bruine rondachtige lighampjes zyn, met een klein puntje boven op, het welk het stampertje uitmaakt, en zich door het vergrootglas als een buisje of uitgeholt rolletje vertoont, met een breede wrong van boven. Ze zyn vastzittende en overhoeks geplaatst, meest ten getale van 6. aan bloemsteelen, die in meenigte boven in 't midden van den stam, tuschen de bladeren uitspruiten en in 't begin als ze noch dicht aan malkander gesloten en opwaarts gericht staan, een beneedenwaarts iets buikachtige kegel voorstellen, die van verre wel iets naar de ananas-vormige Mannetjes bloem gelykt. Ouder geworden, openen zich deeze Vruchtsteelen en zonderen haar van malkander af, en op 't laatst, door de zwaarte der Vruchten naar beneeden getrokken, hangen ze rondom de kruin van de Palm tuschen de bladeren.

Deeze Steelen zyn beneeden, en meest tot haar midden als vierkant, boven het midden iets breedachtig,

III. Deel.

D d

als

als gegolfd, en met langachtige ter wederzyde overhoeks gestalte holtens; daar de Vruchtbeginfels in zitten; haar bovengedeelte is eene breede sponton-vormige punt, vooren getand, en eindende met eene lange flappe spits. De breede punt der bloem steelen is alleen maar gedeeltelyk groen, zynde deeze steelen voor de rest geheel met eene geelachtige scheerwol overtrokken. Ze bestaan uit een wit voosvleesch; volwaschen zynde bedraagt haar lengte somtyds by de 2. voet.

De Vrucht is een langachtig ronde Steenvrucht, van groote als eene groote Okkernoot, ter zyden iets plat, beneeden puntachtig, en boven met eene geringe scherpte. Ryp zynde heeft ze van buiten eene bruine, dikke, leerachtige, sterk gerimpelde, egter glansige huid, vastzittende op een dunne, houte, zeer taaye, geelachtige, tweekleppige schil, met een scherpe rug van boven, langs dewelke zich de noot opend om den kiem door te laten.

Deeze dunne houte schil is van

binnen als uitgevoedert, met een Kastanien bruine viltachtige stoffe, dewelke beneeden veel dikker als ter zyden en heel boven zich verliest in eene dunne donker-bruine huid. In deeze viltachtige stoffe ligt de pit, die rondachtig, beneeden iets plat is, en wit van couleur, met een bruin vlakje van boven; bestaande uit een witachtige stoffe naar die der Kastanien gelykende, maar voozer zynde, en een sterke olieachtige reuk van zich geevende. De Vruchten worden weinig geacht, schoonze door kookken en roosteren tot spyze toetebereiden zyn.

De Nederduitsche naam die men aan deeze Palm geeft, steunt op het gebruik het welk van derzelver jonge bladeren gemaakt wordt. In de orde der Palmboomen kan dit Palmgeslacht als de 10de der gevindbladi-ge Palmen, naar de Saguër-palm met de volgende kenmerken geplaatst worden.

10. *CYCAS*. MOESPALM.

Mannetjes-Bloem. Een langwerpige regtopstaande pyn-appel, uit veele wigvormige lighaampjes zaamgesteld, die aan haar benedenkant in vakjes verdeeld zyn, daar het stofmeel in zit.

Wyfjes-Bloem. Geen kelk noch bloemkrans. Een enkele stamper op het naakte vruchtbeginzel. Eene drooge steenvrucht met eene tweekleppige noot.

1. *CYCAS CIRCINALIS*. *Krullende Moespalm*. Maleitsch *Sajor Calappa*.

Met gekruld uitbottende gevinde bladen, wiers gelyk breede blaadjes fabelvormig gebogen zyn.

RUMPHIUS beschryving van deeze Palm verschilt in eenige stukken, die egter van weinig belang zyn, met het hier opgegeeven, en de afbeelding die hy in 't *Herb. Amb.* 1. *Tab.* 22. van de Wyfjesboom geeft, toond

de

de altenaauwkeurige overeenkomste met onze krullende Moespalm, om met waarschynlykheid te mogen veronderstellen, dat hy een andere boom in zyne beschryving zoude bedoelt hebben. Alleenig de met B gemerkte figuur, die de doorgesneden vrucht in derzelver pit ovaal rond, en de spongieuse of viltachtige stoffe in welke de pit ligt, boven en beneden van gelyke dikte vertoond, schynt verteekend te zyn; het welk reeds door derzelver vergelyking met de afbeelding der vrucht by A: en C: blykbaar wordt. By de Mannetjesboom op *Tab. 21.* zyn de bladeren niet zoo wel verbeeld als op *Tab. 22.* ook wordt 'er de stam en de Ananasvormige bloem, hier ten onrechte als geschubd afgeschetst. De Mannetjesbloem die *Tab. 20.* met haar steel afgebeeld is, komt meest geheel en al met die van de krullende Moes-palm overeen, als men de doorns wegneemt, die op de vooreindens der wigvormige lighampjes gezet zyn.

Blykens vruchten van Mauritius ontyangen, valt deeze Palm meede op

dat Eiland; de Heer **COSSIGNY** die de goedheid heeft gehad om'er vruchten van overtezenden schryft datze te *Madagascar* te huis behoord, en *Samble* genaamd wordt.

In de Beschryving der heesterachtige Poelpalm, Verhand. II. lees

Pag. 482. derde regel van beneeden, in
steede van 26, - - - - - 17.

Pag. 483. vyfde en zesde regel van boven,
in steede van in de eene of andere, - - in nog eene andere,

Pag. 484. zesde regel, in steede van, of
afgedrukt rondachtige, - - - - - of rondachtige.

Pag. 487. elfde regel, in steede van
ploogen, - - - - - plooyen.

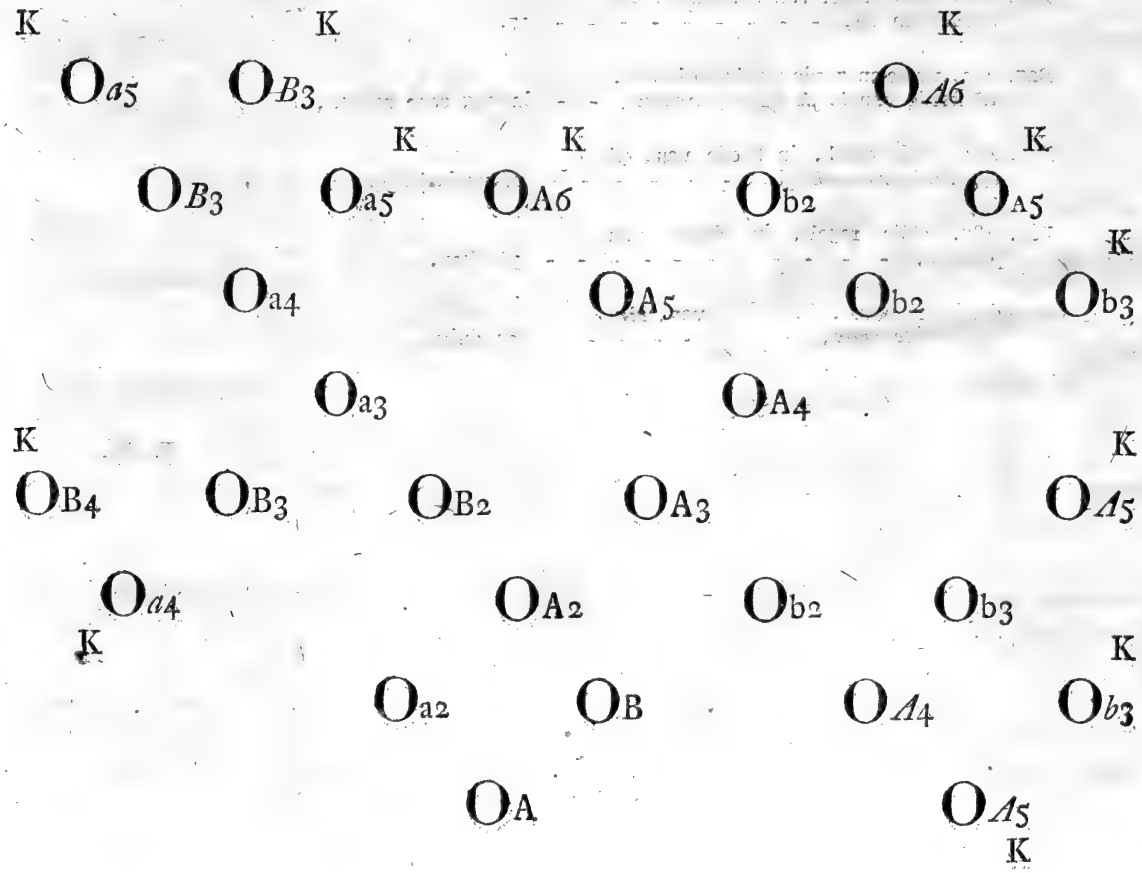
dertiende regel, in steede van, een
afgedrukte duim, - - - - - een duim.

B Y.

Schets van de uitbotting der Bloemkatjes, aan de eerste groote Zy-tak van de Bloemsteng der heesteragtige Poelpalm. *Verhand. II. pag. 480.*

- A. A. a. a. Scheeden of Bewaarzakken met puntige Toppen.
- B. B. b. b. Scheeden met een platte Zool, en rondagtige Toppen of Vooreinden.
- A. Eerste puntige Scheede, die den Zy-tak en Hoofdtak samen heeft in gehad.
- B. Eerste gezoalde rondagtige Scheede, daar de Zy-tak uit voortkomt.
- a2. Puntige Scheede, daar het vervolg van den Hoofdtak en deszelfs verdere Zy-takken uit voortkomen.

K. De twaalf Bloem-katjes.
 De Cyffer-letters geeven te kennen, de hoeveelte Scheede van 't eigenfte Zoort, die Scheede in de aaneengeschakelde uitpotting is, daar de Letter by staat.
 Zo is by voorbeeld, (A6) de zesde puntig toeloopende Scheede, der uitpotting van A. tot (A6) en (b3) is de derde gezoalde rondagtige Scheede der uitpotting van A. tot (b3)

BYVOEGSELS

TOT DE

BESCHRYVING,

DER

SUNDASCHE EILANDEN

JAVA, BORNEO EN SUMATRA.

'T EILAND JAVA.

In de de korte schets der bezittingen van de Oost-Indische Maatschappij, in het Eerste Deel der Verhandeling, is de bevolking van het *Eiland Java* veel minder opgegeeven als dezelve wezentlyk is; de nadere berichten hebben my in staat gesteld, dit te verbeteren in deeze byvoegfels.

Voor eerst moet ik aanmerken, dat men op geheel *Java*, alleen voor *Tjadjas* rekend de *Boemies*, zynde oorspronglyke Ingezetenen en *Nonpans* een volk uit nabuurige districten overgekomen, welke huisgezinnen op

D d 4

2 mans

2 mans 2 vrouwen en 2 kinderen worden gerekend.

En dus blyven de *Boejangs*, ongetrouwde en alle die vreemd zyn, hier onder niet begreepen.

Bantam dat ik op 5000. *Tjatjas*, of 30000. Menschen schatte, is bevolkt met omtrent 30000. Mans, en dus kan men het zelve op 90000. (a) Inwooners rekenen, behalven het Prinzen Eiland *Puloseelan* of *Pulopaneetan* genaamt, dat aan deszelfs Noord-West kant ligt, en omtrent 200. Inwooners heeft, onder een Hoofd *Kiey Loura Alipan* genaamt.

Het *Jacatrasche* is op 29000 *Tjatjas* of 230388. Menschen berekend, (b) waar van de Stad met derzelve Zuider-voorstad 2501. huizen zoude hebben, In-

---

(a) I. Deel Verh. pag. 6. Doch deeze nadere opgaaft is door den Heer Bantams Commandeur *L. Meibaum* mede gedeeld. De Strand of Zoom-Negoryen *Laiadaug* genaamt, zyn 84. in getal en hebben alleen 15000. Mans in staat tot den arbeid, de binnenlandfche Negoryen neemt men op even zoo veel; de grootte der *Tjatjas* zyn niet zeker.

(b) I. Deel pag. 6. 20. 48 en 61.

Inwooners.	12131.
De Stads Ommelanden.	131895.
De Regentschappen.	39575.
De Preanger-landen.	116787.
Of het Jacatrasche (c).	230388.
Nochtáns blykt door een accuraater opneming, die egter nog niet voldoende is, dat in 1779. de Inwooners van de Stad en Voorstad waren, (d)	
	12131.
In de Ommelanden.	160986.
Regentschappen	1171 hui-
zen.	67026.
Boejangs.	1325.
	te saamen 68351.
Preangerlanden	15724 hui-
zen.	94344
Boejangs.	5103
	te saamen 99447.
Beloopt in 't geheel 340915.	
Zyn-	

(c) De Gouverneur Generaal J. Mossel, stelde in 1754. de Stad en Ommelanden op - 11816.
 De Boyenlanden op - 169616.
 De Preangerlanden - 31470.

Of te saamen op Inwooners. 212902.

(d) Onder deeze Inwooners in de Stad en Ommelanden, zyn ruim 20000. Chineezen, en 17000. Slaaven. Zie II. Deel pag. 61.

Zynde hier onder geen een van de Dienaaren der Compagnie begreepen.

De dooden in 1780. hebben beloopen, Europeese gequalificeerde Burgers. 120

Inlandsche Christenen, mans, vrouwen en kindren. 375

Chineezen mans, vrouwen en kinderen. 670

Mahomedaanen. 882

Slaaven. 1140

In de Gereformeerde en Lutersche Kerk zyn 113 paar getrouwt.

En 245 kinderen gedoopt.

Cheribon is berekend op 15000 Tjatjas of 90000 menschen en door geene nadere berichten bepaald. (e)

Javaas Noord-Oost-Kust dat zich uitstrekt van de Rivier Losfary dewelke het van *Cheribon* scheid, tot Caap Sandana aan Straat baly, is in 't geheel op 94000. Tjatjas gerekent, of 565200. menschen; (f) en dewyl men geene egte optelling daar van heeft, kan men alleen by vergelyking oordeelen.

In

(e) Dit is na de rekening van den Heer J. Mossel in 1754. en I. Deel *Batav. Genoots.* pag. 6.

(f) I. Deel Verh. pag. 7.

In den jaare 1738. toen den Keizer alleen Meester van dit uitgestrekte land was, waren de Inwooners verdeelt

94500	Tjatjas onder Cartasoera.
86000	Wester Binnelanden.
63200	Ooster Binnelanden.
22600	Westerstranden.
33400	Oosterstranden.
10000	Eiland Madura.

309700 Tjatjas of 1858200 Inwooners.

En hoewel men niet kan onderstellen dat het veel minder bevolkt is, zoo kon men in 1774. niet meer tellen als

69000	Tjatjas onder de Compagnie.
85450	onder den Keizer.
87050	onder den Sulthan.
10000	op Madura.

251500 Tjatjas of 1509000 Inwooners.

Na dit voorgaande zoude *Bantam* hebben. 90000 Inwooners.

Jaccatra . . . 340915.

Cheribon . . . 90000.

Javaas Oost-Kust 1509000.

Of het geheele *Eiland Java*

2029915 Inwooners.

Ze.

428 *Byvoegzels tot de Beschryving.*

Zedert de Aardbeevingen den 25 January 1769. 10 May 1772. 4 January 1775. en den 22. January 1780. voorgevallen (g), heeft men nog eenige ligte schuddingen gehad.

Op Zondag den 20. February 1783. om elf uuren savonds.

Donderdag den 29. Juny met 't eerste quartier, om 7 uuren smorgens, en een uur namiddag Aardbeeving.

In July drie Aardbeevingen.

Donderdag den 13. om 2 uuren 30 min. namiddag, op laatste quartier.

Saturdag den 15. om 0 uuren 30 min. namiddag.

Dingsdag den 18. om 8 uuren 15 min. smorgens.

Den 7 Augustus rookte de Berg Pan-gerango.

Woensdag den 13. December om 11. uuren savonds Aardbeeving.

Hier uit meent men te kunnen afleiden, dat de Aardbeevingen hier meest voorvallen omtrent de Solsticien en dat wel met volle maan.

Dit

(g) I. Deel. pag. 21, en II. Deel achterste gedeelte pag. 51.

Dit was ook de reden dat men den 10. February 1781. een dag na volle maan, toen de maan in zynen naasten ſtand aan de aarde was, daar voor vreesde, doch zonder dat men iets daar van gewaar is geworden.

Het Noorder en Zuiderlicht, is zedert veelmaalen geobſerveert; ja zelfs ſomtyds tot aan het Zenith.

En het Zodiacaal-licht ſomtyds aan zeeſtrand, wanneer de lucht helder en koel was; gaande perpendicular in de breedte van 10. tot 30. graaden tot eene hoogte van meer dan 50. graaden op.

T geen ik over de dolle honden gezegt heb, dat dezelve op *Batavia* nooit gezien waren (*h*) is in dit *Derde Deel* nader aangetoont door twee ongelukkige gebeurtenisfen binnen weinige jaaren hier voorgevallen.

In de beſchryving van de Stad *Batavia* ſtelde ik, dat om de zeven jaaren gemeenlyk eene overſtrooming geſchiedde, gelyk in 1771 en 1778. (*i*)
In

(*b*) I. Deel. pag. 37.

(*i*) I. Deel pag. 45.

In den jaare 1780. heeft men van den 15 tot den 29. January, zwaare overstroming gehad in de beneden Stad. (k)

In February, April en Mei zwaare donder en regen, en den 17. van laatst-gemelde maand hoog water.

Het jaar 1781. is tot heden zonder Aardbeevingen en zwaare donder, doch den 3. January begon het te regenen en te waaijen zonder ophouden, tot het einde van February.

De Benedenstad en de meeste Tuinen lagen den 28. January al onder, tgeen tot den 9. February duurde, zoo dat de oudste lieden verklaren, zedert het jaar 1738. nimmer zulk hoog water en overstroming, by aanhouding te hebben gezien.

En hier uit moet men besluiten, of dat na de zwaare Aardbeëving van den 29. January 1780. meer water uit de Bergen vloeit, of dat de beddingen

---

(k) H. Deel. pag. 51.

gen van onze rivieren verhoogten, 't geen in de drooge mousſon, eene verlamming in de Stads binnen- en -buiten gragten moet geeven, en in de kwaade mousſon overſtroomingen die niet dan met zeer veele kosten en moeiten afteweeren zyn.

T EILAND BORNEO.

Zedert de uitgaaf van het Tweede Deel dezer Verhandeling, heeft de Luitenant Ingenieur *J. B. Pilon*, het Genootſchap verſcheldene aantekeningen medegedeelt, die hy in zyne reis derwaards in 1780. gemaakt heeft.

De Rivier van *Pontiana* die onder de Evennachtslyn in zee valt, ontfangt zyn water vyf mylen boven de mond van twee Rivieren, die verre uit de binnenlanden (1) komen; die van *Landas* is de Noordelykſte, en die van *Safango* de Oostelykſte.

Pun-

---

(1) Zie 2. Deel. Verh. pag. 117.

Puntiana, de residentie plaats van den Sulthan *Sarief*, ligt aan de vereeniging dezer beide Rivieren; dit Land was in 1773. nog woest en onbevolkt, wordende fomtyds door Zee-roovers bezogt, die zich onder den hoek schuil hielden, om de afkomende Vaartuigen te berooven: het zelve is thans een welbewoonde plaats, rondom met Campongs van Boegineezen en Chineezen voorzien, die in de Mynen werken.

Alle Huizen zyn op zyn Maceasfaars, op stutten gebouwd, van Nieboemen (*m*) en met Bamboesen doorvlogten, wegens de jaarlykfe overstroming en moerasfige grond.

De Residentie van onze Oost-Indische Comp. is vlak op den hoek, daar de beide Rivieren saamen vloeijen, en waar voor een Eilandje ligt, daar de Vorst zyn Tempel heeft.

Door de zwaare moerasfen is de lucht meest beneveld, en het reegent
er

(*m*) Zie I. Deel. pag. 353.

'er meest alle morgen, de Thermometer is meest tusfchen de 80 en 90. graaden, doch de zuide wind is zeer koud; de plaats is anders gezond, maar in de drooge mousfon heeft men gebrek aan drinkwater door de zwaare vloed, en in de kwaade mousfon is het land overftroomt.

Als men de Rivier van Landac N. Oost waards op vaart (n) vindt men omtrent 5. mylen boven Puntiana, de Rivier Qualla Tambaga, die noordwaards voorby de Negory-Trap, langs de Goudmynen, naar Mampawa loopt.

Omtrent vyf mylen verder, de Landasche Rivier op, vindt men Salat Madoera en Qualla Jeloe.

Hier boven komt men te Jerje, de oude Negory der Landaksche Vorsten, en van daar over veele Klippen aan de Negory Mangou, zynde tansde verblyfplaats van den Prins Saya Nata: deze Rivier loopt verder noordwaards op, en heeft zynen oorsprong in het Sambaase ryk.

Als

(n) Zie 2. Deel Pag. 120. 31

Als men de Rivier van Safango of Sangouw oostwaards van Puntiana opvaart, vindt men omtrent 6. mylen hooger, een Rivier Qualla Pongouw genaamt, die in zee stort.

Twee mylen verder de Rivier Trantang, die in zee stort by de Negory Padang Tikar.

En 5 mylen daar boven, de Rivier Succadana; daar deeze zeewaards loopt heeft Sulthan Sarief een Fortje op Poelo Jamboe, daar hy de vaart der Bovenlanders naar Succadana kan beletten, of onderzekerer tol toestaan.

Als men de Rivier van Safango verder landwaards 18. uren opvaart, komt men te Tayang, daar men eerst kan zeggen vaste grond te hebben: hier wordt gehandelt in Juweelen, Goud, Wax, Vogelnestjes en Bindrottings.

Twintig mylen, opwaards ligt Sangouw, onder Sulthan Sarief staande, dat eene zeer volkryke plaats is, daar zeer ryke Goud-mynen zyn, die door Chineezen bewerkt worden.

Schadouw ligt eenige mylen hooger, en words door Biajos of Dajackers bewoont. By de Inlander ook Boukies genaamt.

Hier

Hier valt een Rivier, uit het Matanſche Ryk komende, die men drie dagen moet opvaaren om te Cascaro te komen (o), daar men een zeer zwaar ſteen vindt, op dewelke zeven Piramiden uitgehouden en met letters en cyffergetallen gevult zyn: men vindt hier en daar in de wilderniſen ook nog andere ſteene beelden, onder andere twee bokken; de Biajos zeggen dat voor deezen hier Javaanen zyn woonachtig geweest, daar men nog Goude en Zilveren Ornamenten, aardewerken en gebakke moppen van vindt.

138. Mylen de Rivier nog opvarende tot Tawang, vindt men geene Mahomedaanen meer, maar alleen Biajos, tot aan het gebergte toe, daar deeze Rivier uit een groot meir zyn oorsprong neemt.

De Reſident *Stuart* van Puntiana, my een lyst van woorden gezonden hebbende van de Dayakers of Biajos (p), tien dagen reizens boven Sangouw gelegen, laat ik dezelve hier volgen.

(o) Zie 2. Deel. Pag. 119.

(p) Zie 2. Deel. Pag. 138.

HOLLANDS.

DAYAKS.

Lucht.	<i>Souan.</i>
Vuur.	<i>Apy.</i>
Water.	<i>Danom.</i>
Aarde.	<i>Boenue.</i>
Godheid.	<i>Sempoelou.</i>
Son.	<i>Matafeu.</i>
Maan.	<i>Bolan.</i>
Sterren.	<i>Bientang.</i>
Wind.	<i>Soennieng.</i>
Reegen.	<i>Soeran.</i>
Storm.	<i>Souanjug.</i>
Onweeder.	<i>Datak.</i>
Licht.	<i>Alalla.</i>
Donker.	<i>Dom.</i>
Warm.	<i>Sestak.</i>
Koud.	<i>Dingang.</i>
Goedäartig.	<i>Mam.</i>
Kwaadäartig.	<i>Ajouw.</i>
Wegjaagen.	<i>Majertou.</i>
Leeven.	<i>Thio.</i>
Dood.	<i>Matty.</i>
Vorst.	<i>Aban.</i>
Vrienden.	<i>Separanak.</i>
Vyanden.	<i>Panajoe.</i>
Dief.	<i>Manaliet.</i>
Man.	<i>Bebaka.</i>
Vrouw.	<i>Bebynje.</i>
Zwangere Vrouw.	<i>Rontien.</i>

HOLLANDS

DAYAKS.

Maag.
Sterk Mensch.
Swak ———
Lighaam.
Hart.
Buik.
Vrouwelykheid.
Mannelykheid.
Billen.
Hoofd.
Ooren.
Hairen.
Hals.
Mond.
Tong.
Tanden.
Neus.
Handen.
Voeten.
Spreeken.
Eeten.
Stoelgang.
Pisfen.
Zoenen.
Slaapen.
Waaken.
Gaan.
Schreeuwen.
Roepen.

Anak Bynje.
Bekajon.
Belon Tolaw.
Aro.
Athé.
Batan.
Palak.
Pareer.
Adon.
Oeloe.
Telinga.
Boek.
Kalon.
Baba.
Lila.
Isie.
Ingher.
Tefa.
Kakki.
Menjarom.
Ankan.
Antan.
Juthea.
Sikapoean.
Tiendok.
Nana Tiendok.
Lamba.
Menjarawan.
Menalon.

HOLLANDS

Zwygen.
 Gooyen.
 Slaan.
 Ziek.
 Kraamen.
 Vechten.
 Kappen.
 Piek.
 Kapmes.
 Mes.
 Goed.
 Kwaad.
 Breeken.
 Lang.
 Kort.
 Groot.
 Klein.
 Middelmatig.
 Rond.
 Boven.
 Onder.
 In 't midden.
 Ver af zyn.
 Digt by.
 Te huis komen.
 Waar gaat uwe heen.
 Waar komt uwe van
 daan.
 Een Neusdoek.

DAYAKS.

Delako.
Meratang.
Mabal.
Mekar.
Eranak.
Rarasse.
Menjapa.
Oelies.
Wassé.
Basie.
Mam.
Ajouw.
Polo.
Belanké.
Pandak.
Bara.
Katjil
Pedaha.
Goelon.
Diafit.
Jawa.
Tengha.
Bajouw.
Minso.
Lamba disawin.
Basaka Lambain.
Mondok Indian.

Datatoe.

HOLLANDS

DAYAKS.

Matjes.	<i>Alee</i>
Kuſſens.	<i>Kalang oeloe.</i>
Huis.	<i>Souw.</i>
Adap.	<i>Toedoen.</i>
Zuur.	<i>Uſam.</i>
Zoet.	<i>Manues.</i>
Zout.	<i>Garam.</i>
Bitter.	<i>Kolat.</i>
Sterk.	<i>Melele.</i>
Lekker.	<i>Kinjaman.</i>
Zwart.	<i>Menarom.</i>
Wit.	<i>Toetè.</i>
Rood.	<i>Dedara.</i>
Geel.	<i>Tantamouan.</i>
Groen.	<i>Dadahan.</i>
Kaeyman.	<i>Boerawin.</i>
Kat.	<i>Sie.</i>
Hond.	<i>Aſou.</i>
Varken.	<i>Bawie.</i>
Hoën.	<i>Indoe manok.</i>
Haan.	<i>Manok ſonghan.</i>
Hartebeest.	<i>Piang.</i>
Steekel-varken.	<i>Titon.</i>
Aap.	<i>Karrak.</i>
Hagedis.	<i>Oetelan.</i>
Muis.	<i>Balauw.</i>
Zierie-kat.	<i>Boet.</i>
Slang.	<i>Oerer.</i>
Vis.	<i>Lauk.</i>

HET EILAND SUMATRA.

De Heer JACOB VAN HEEMSKERK iny onlangs toegezonden hebbende eene Beschryving van *Atchin*, en een woorden-boek der *Batasfers*: en de Resident van *Poelo Chinceo*, VAN KEM-PEN, eene Beschryving van het Eiland; hebbe ik daarvan, zoo wel als van eenige aantekeningen van den Predikant alhier, de Heer JACOB CASPAR METZLAR, gebruik gemaakt, om de Beschryving van *Sumatra* optehelderen.

Het Ryk *Atchee*, maakt de Noord-Westhoek van Sumatra (q), de Stad van denzelvennaam ligtomtrent een uur van Strand, aan de zoom van een groot Rivier, die voor deezen, zelfs voor groote Schepen bevaarbaar was, doch tans een bank heeft, die het inkomen alleen aan kleine Vaartuigen toelaat: aan de mond van die Rivier ligt een Vesting van klippen opgeworpen, met veel Metaal-en Yzer Canon, zonder Affuiten, alwaar de Tollen worden geheven.

Het

(q) Zie, III, Deel pag. 11. Beschryving van *Sumatra*.

Het zoogenaamde Paleis van den Koning, ligt aan den Zuid-Oostkant der Stad, is van hout gebouwd, over een kleine Rivier, die 'er onder doorloopt, en rondom met een wal omcingeld, vol Canon zonder Affuiten.

In het zelve komen nimmer anders als Vrouwen, die te zaamen 2. a 300. beloopten; deeze Koning heeft twee echte Vrouwen, geen Byzitten: het Paleis heeft geen trap, en wanneer de Koning naar de Mosquee gaat, word 'er uit het zelve een trap neer gelaten, die vervolgens weder ingehaalt wordt. Op Nieuwe Jaarsdag vervoegd hy zich met veel statie naar de Hoofd-Mosquee buiten de Stad; de trein wordt geopend door 60. Raads-Heeren *Oeloe-Ballang* of Voorvegters genaamt: Voorts al het Geweer en Huisraad van den Koning, dan de Koning op een Oliphant. en wordt gefloten door Muficanten en Postuurmaakers, wordende na dat de trein uit de Vesting is het Canon gelost.

Deeze Stad is in een groot verval, door dien de Handel alleen in han-

van den Koning is, en dezelve bloot gesteld is aan de strooperyen van de Inwooners van zekere 22. Negoryen, een halve dag gaans landwaards ingelegen, die de zelve in 1770. nog afgeloopen hebben.

De Koning bezit ook het Ryk van *Pedis* aan de Noord-West-hoek, en *Parla* aan de Oost-hoek van Sumatra, met verscheide Strand-negoryen tot aan het land der *Batasfers*.

Om aan den Lezer de onderscheiding der Taalen van de *Atschinders* en *Batasfers* (*r*) te toonen, laat ik hier eenige der gemeene Woorden volgen, eerst in het Atchees en dan in het Batasch.

DE VOORNAAMSTE WOORDEN ZYN:

HOLLANDS.

ATCHEES.

Achter.

Delikot.

Afhouwen, afhakken.

Kog.

Afklimmen.

Tron.

Appel boom.

Bakoramis.

Bekomen, ontvangen.

Te mung.

HOL-

HOLLANDS.

ATCHEES.

Berg.	<i>Glée.</i>
Berg. (klim de) op.	<i>Ta ée glée.</i>
Berg. (klim de) af.	<i>Tron glée.</i>
Bevoorens.	<i>Dileuw,</i>
Bok. (een.)	<i>Kaming agam,</i>
Boom. (een.)	<i>Ba.</i>
Boom. (Pompelmoes)	<i>Ba anagierie.</i>
Boom. (Mangaas.)	<i>Ba Mamplam.</i>
Boom. (Mangistangs)	<i>Ba Mangosta.</i>
Boom, (Cocos of Clappus.)	<i>Ba Oe.</i>
Boven.	<i>Diateas.</i>
Braaden.	<i>Renang.</i>
Broeder of Zuster.	<i>Soucara.</i>
Buffels-vleesch.	<i>Siouw keubuouw.</i>
Bul of Stier.	<i>Lemo Agam.</i>
Dag.	<i>Oruy.</i>
Dagen. (alle)	<i>Sioruy. oruy.</i>
Dat.	<i>Njan.</i>
Deeze of dit.	<i>Njeuy.</i>
Dikwils.	<i>Leusoen.</i>
Digte by.	<i>Rap.</i>
Doet de Deur toe.	<i>Toop piento.</i>
— — open.	<i>Boeka piento.</i>
Donker, duister.	<i>Sepot.</i>
Donkere Maan.	<i>Sepot boelium.</i>
Dorst.	<i>Graa.</i>
Eeten.	<i>Padjoe.</i>
— (komt hier ryst)	<i>Jakeneu padjoe boe.</i>

HOLLANDS.

ATCHEES.

Eend.	<i>Itee.</i>
Eenhoorn.	<i>Lonkée.</i>
Ey. (een Eende)	<i>Boh etée.</i>
— (hoender)	<i>Boh mano.</i>
Gaan.	<i>Dja.</i>
Geeven.	<i>Brée.</i>
Gisteren.	<i>Oruy bareuy.</i>
Goud.	<i>Moes.</i>
Goud. (Stof)	<i>Moes oery.</i>
Gias.	<i>Naluung.</i>
Groot.	<i>Raya.</i>
Gyt.	<i>Kaming.</i>
Gy.	<i>Gatta.</i>
Gylieden.	<i>Gatta orung.</i>
Gy ontvangt,	<i>Gatta temung.</i>
Gy hebt het ont- vangen.	<i>Gatta ka te temung.</i>
Heer of myn Heer.	<i>Toko.</i>

DIT IS DE TITUL WAAR MEEDE MEN ALLE
FATZOENLYKE ATSJERS AANSPREEKT.

Heet.	<i>Sewom.</i>
Heet water.	<i>Ié sewom.</i>
Hebt gy 't gehoord?	<i>Katalingeu?</i>
Hebt gy 't gezien?	<i>Katakalun?</i>
Hoort gy het?	<i>Na talingeu?</i>
Hooren.	<i>Lingeu.</i>
Hond.	<i>Asfenouwe.</i>
Hoën.	<i>Mano.</i>

HOL-

HOLLANDS.

ATCHEES.

Honger.	Due.
Hout.	Kajeeuw.
Houtklooven.	Plakajeeuw.
Hun.	Djé orung po.
Hy.	Djé.
Hy kwam na my.	Loedeuw oelon tatikka
Hy gaat achter my.	Didja dilikot oelon.
Hy gaat voor my.	Didja dinap oelon.
Ja.	Nio.
Ik.	Oelon.
Ik ontvang.	Oelon te mung.
Ik heb 't ontvangen.	Oelon ka te temung.
Ik heb honger.	Oelom dedeu.
Is myn Heer 't huis.	Na Toko di roemo.
Ik wil.	Oelon tetim.
Kamer.	Bilik.
Kat,	Mienjouw.
Kind.	Annu.
Kindskind.	Tjoetjo.
Klapper ſchillen.	Poelië oe.
Klim de trap op.	Taëe ringg.
Komt hier.	Jakeneu.
Koe. (een)	Lemo inong.
Koebeest.	Lemo.
Koebeeste vleesch.	Siou Lemo.
Komt morgen ochtend	Takka keneuy ſingo.
Koper.	Zummaga.
Koud.	Sidjoa.

HOLLANDS.

ATCHEES.

Leenen.	<i>Brée gnoi.</i>
Linnen. Lywaat.	<i>Idja.</i>
Liggen.	<i>Is.</i>
Lood.	<i>Tima Itam.</i>
Maan. (de)	<i>Boelium.</i>
Maanefchyn (heldere)	<i>Pingus Boelium.</i>
Mes. (een)	<i>Sikkien.</i>
Morgen.	<i>Oruy Singo.</i>
Muur.	<i>Torap.</i>
Myn.	<i>Oelon dippo.</i>
Myn Vader.	<i>Caa oelon.</i>
— Moeder.	<i>Maa.</i>
Na.	<i>Loedeuw.</i>
Naast.	<i>Bladée.</i>
Neef.	<i>Sampeur.</i>
Nooit, nimmer.	<i>Stanteum.</i>
Onze.	<i>Kameuy po.</i>
Onder.	<i>Di op.</i>
Onder het Huis.	<i>Di op roemo.</i>
Op het Huis.	<i>Di ateas roemo.</i>
Op zy van het Huis.	<i>Bladée roemo.</i>
Over.	<i>Moranée.</i>
Over de Rivier.	— <i>Kroong.</i>
Overvaaren.	<i>Dji morang.</i>
Padi.	<i>Padée.</i>
Peper.	<i>Lada.</i>
Rennen, wegloopen.	<i>Ploe ong.</i>
Risjes.	<i>Tjampli.</i>

HOLLANDS.

ATCHEES.

Rivier.
 Rotting.
 Ruiken.
 Ryst.
 Ryst kookten.
 Ryst, (gekookte.)
 Schaap.
 Slaapen.
 Slaaf.
 Slaavinne.
 Slaaf, (myn) is
 gedrost.
 Staan.
 Slagten of snyden.
 Schielyk.
 Schillen.
 Somtyds.
 Stief-vader.
 — Moeder.
 — Zoon of Dochter.
 Stooten.
 Stygen, klimmen.
 Trap.
 Tin.
 Uwe.
 Vangen, vatten.
 Varken.
 Veel.

Kroong.
 Auwe.
 Tjoin.
 Breuas.
 Tagoan Boe.
 Boe.
 Boebirie.
 Tingut.
 Namië.
 Orung bineuy.
 Namië velon ta ie.
 ploong.
 Dong.
 Siil.
 Pantas.
 Poelië.
 Adang adang.
 Patjoan.
 Ma vei.
 Annuma.
 Poepo.
 Ee.
 Rinjung.
 Tima poeti.
 Gatta po.
 Drop.
 Beoy.
 Leu.

HOLLANDS.

ATCHEES.

Vleesch.	<i>Siou.</i>
Ver af.	<i>Djoa.</i>
Vertoonen.	<i>Plumma.</i>
Verzoeken.	<i>Lakkeew.</i>
Voor.	<i>Dinap.</i>
Vuur.	<i>Apoi.</i>
— maaken.	<i>Poboe at apoi.</i>
Waarom.	<i>Peuée.</i>
Wagten.	<i>Prai.</i>
— na my.	<i>Prai oelon.</i>
Wat zegt gy.	<i>Poée takhun.</i>
Water.	<i>Ié.</i>
— drinken.	<i>Jip ié.</i>
Weinig.	<i>Batjoed.</i>
Willen.	<i>Tim.</i>
Wy.	<i>Kameuy.</i>
Yzer.	<i>Bisfuy.</i>
Zelden.	<i>Djaruung.</i>
Zeggen. of spreekken.	<i>Khun.</i>
Zien.	<i>Kalun.</i>
Ziet gy het.	<i>Na gakalun.</i>
Zitten.	<i>Doa.</i>
Zilver.	<i>Pera.</i>
Zon. (de)	<i>Matta Oruy.</i>
Zonneschyn. (heete)	<i>Kree Matta oruy.</i>
Zout.	<i>Sira.</i>
Zy of zylieden.	<i>Djé orung.</i>
Zyn.	<i>Djé po.</i>

DE DAGEN DER WEEK.

HOLLANDS.	ATCHEES.
Zondag:	Oruy alhat.
Maandag:	— Sineyen.
Dingsdag:	— Selasja.
Woensdag:	— Raboe.
Donderdag:	— Chamis.
Vrydag:	— Djoemaät.
Saturdag:	— Saptoe.

DE COULEÛREN.

HOLLANDS.	ATCHEES.
Wit.	Poeti.
Zwart:	Itam.
Bruin:	Biroe.
Groen:	Jdjouw.
Geel.	Koening.
Rood.	Mera.

DE LEDEMATEN.

HOLLANDS.	ATCHEES.
Het Hoofd.	Oeleeuw.
— Hair.	Oo.
— Oor.	Glunjung.
Mond.	Babba.
Lip.	Biebi.

HOLLANDS. R. D. EN N. A. T. C. H. E. E. S.

Tand.	Gigeuy.
De Keel.	Reukoöng.
— Kin.	Keuung.
— Neus.	Ʒdong.
— Nek.	Koedo.
— Schouder.	Baho.
— Rug.	Roöng.
— Ruggraad.	Toeluung Roöng.
— Hand.	Ʒareuy.
— Rechterhand.	Ʒareuy Oenun.
— Linkerhand.	Ʒareuy Oeiël.
— Vinger.	Annu Ʒareuy.
— Elleboog.	Sinkeeuw.
— Arm.	Sappay.
Een Nagel.	Gakeeuw.
Het Borstbeen.	Dada.
Een Ribbe.	Rosfo.
De Borst.	Soeseeuw.
— Buik.	Proot.
— Lenden.	Keien.
— Dyë.	Pha.
— Knie.	Ta ot.
— Kuit.	Betis.
Het Scheenbeen.	Toeluung Gasfiëng.
De Enklauwen.	Toemeë.
— Voet.	Gakki.
— Hiel.	Kenoë.
Een Toon.	Annu Gakki.

DE GETALLEN.

HOLLANDS. ATCHEES.

Een.	Sa.
Twee.	Doea.
Drie.	Tleew.
Vier.	Puët.
Vyf.	Limong.
Zes.	Nam.
Zeven.	Toedjoe.
Agt.	Lappan.
Negen.	Siekoerung.
Tien.	Siploh.
Twintig.	Doeaploh.
Dertig.	Tleewploh.
Veertig.	Puëtploh.
Vyftig.	Limongploh.
Zestig.	Namploh.
Zeventig.	Toedjoeploh.
Tagtendig.	Lappanbloh.
Negentig.	Siekoerungploh.
Honderd.	Sirattus.
Duizend.	Siri beew.
Tien duizend.	Siploh ri beew.
Honderd duizend.	Sirattus ribeew.
Een Millioen.	Siploh rattus ribeew.

E E N I G E

B A T A A S C H E

W O O R D E N

HOLLANDS.

BATAASCH.

Groot.

Naboulon.

Klein.

Naite.

Hoog.

Ginjan.

Laag.

Di tourou.

Lang.

Ganjang.

Kort.

Pindik.

Vol.

Gook.

Leeg.

Roemar.

Heet.

Las.

Koud.

Nalie.

Vet.

Mokmor.

Mager.

Berniang.

Wydt.

Loenbang.

Naauw.

Eneek.

Ryk.

Mamoera bana, jeji-

Arm.

Namagamago.

Lui.

Perzoufo.

Gelukkig.

Madalain.

Ongelukkig.

Nan madalain.

Geeven.

Leoun.

Zeggen.

Modok.

Leeren.

Adjar.

Schryven.

Manoerat.

HOL

HOLLANDS.

BATAASCH.

Vraagen.
 Antwoorden.
 Leenen.
 Zenden.
 Belooven.
 Wedergeeven.
 Kennen.
 Zoeken.
 Vinden.
 Ontmoeten.
 Aanzien.
 Bedriegen.
 Wagten.
 Verſtaan.
 Vergeeten.
 Waſſchen.
 Jalours.
 Kammen.
 Gaan.
 Slaapen.
 Leugen.
 Lagchen.
 Komen.
 Beeven.
 Wys.
 Tegenwoordig.
 Altemets.
 Zelden.

Soukoum.
 Aga.
 Pinjang.
 Tongous.
 Taimmajolo.
 Paoula.
 Botodo.
 Tjelahi.
 Noenmadap.
 Padoepan.
 Noema ouwa.
 Mooto.
 Paima.
 Nandolo.
 Loepa.
 Meridi.
 Paniboero.
 Marſoerie.
 Mardallang.
 Modum.
 Pargagap.
 Martata.
 Rodoago.
 Goemoetar.
 Paudé.
 Satoekin.
 Barcalie noema.
 Dau.

HOLLANDS

BATAASCH

Zaamen.	Rappé.
Zonder twyffel.	Totoudo.
Gisteren.	Natoari.
Morgen.	Bersogo.
Overal.	Manglia.
Altyd.	Loulout.
Ter Zee reizen.	Belayer.
Te voet gaan.	Mardallang Pat.
Te Paard ryden.	Margoda Radja.
Zwemmen.	Marlange.
Een uur.	Satulpan Timbago.
Een dag.	Sa darie.
Een nacht.	Sada borniem.
Den morgen.	Marsogo.
— Avond.	Borniem. (bago.)
Een half uur.	Satouna tulpan tim-
Morgen namiddag.	Mottan marsogo.
Middag.	Gosmantarari.
Van daag.	Sadarie oun. (da.)
Gisteren avond.	Borniem natouari sa-
Overmorgen.	A douan.
Eergisteren.	Na touari Sada.
Een maand.	Sada boulang.
Een Jaar.	Sa toun.
Na nieuwe Jaar.	Toung naen baroe.
Reegen.	Oudang.
Een.	Sada.
Twee.	Douo.

HOLLANDS.	BATAASCH.
Drie.	Toloe.
Vier.	Opat.
Vyf.	Lima.
Zes.	Ono.
Zeven.	Titoe.
Agt.	Oualoe.
Neegen.	Sia.
Tien.	Sapoulœ.
Elf.	Sapoulœ sada.
Twaalf.	— douo.
Dertien.	— toloes.
Veertien.	— opat.
Vyftien.	— lima.
Zeftien.	— ono.
Zeventien.	— titoe.
Agtien.	— oualo.
Negentien.	— Sio.
Twintig.	Douo Poulœ.
Dertig.	Toloe —
Veertig.	Opat —
Vyftig.	Lima —
Zestig.	Anam —
Zeventig.	Titoe —
Tagtig.	Oualoe —
Negentig.	Sia —
Honderd.	Saratœ.
Duizend.	Saribœ.
Tien duizend.	Sapoulœ ribœ.

HOLLANDS.	BATAASCH.
Hondert duizend.	<i>Saratoe.</i>
Goud.	<i>Maas.</i>
Zilver.	<i>Perak.</i>
Koper.	<i>Tambago.</i>
Lood.	<i>Timbora.</i>
Yzer.	<i>Bofie.</i>
Staal.	<i>Bofie dila.</i>
Wit.	<i>Botar.</i>
Rood.	<i>Errara.</i>
Groen.	<i>Marata.</i>
Zwart.	<i>Na zon.</i>
Blaauw.	<i>Malimlong.</i>
Geel.	<i>Gorsie.</i>
Zingen.	<i>Marinde.</i>
Een Brief.	<i>Sada foerat.</i>
Een Schryver.	<i>Sada manoerat.</i>
God.	<i>Jinjang.</i>
Heere God.	<i>Batada jinjang.</i>
De Hemel.	<i>Jelane.</i>
Een Ster.	<i>Bintang.</i>
De Zon.	<i>Matanarie.</i>
— Maan.	<i>Boelan.</i>
Nieuwe Maan.	<i>Boelan baros.</i>
Volle Maan.	<i>Toula.</i>
Rook of damp.	<i>Timmis.</i>
De Wind.	<i>Allogo.</i>
— Waereld.	<i>Banoa.</i>
— Grond.	<i>Tanno.</i>

HOLLANDS.

BATAASCH.

De Blixem.	Malalein.
— Donder.	Rongoer.
— Duivel.	Begou.
'T Vuur.	Apie.
— Water.	Ayk.
De Zee.	Laut.
Een Golf.	Galoembang.
Het Leeven.	Manoula.
Baaren.	Baranak.
Sterven.	Matie.
Een Land.	Sa outa.
— Tuin.	Porla.
— Berg.	Dolok.
— Stad.	Sada inanang.
— Huis.	Roema.
— Hut.	Pondok.
— Straat.	Outa.
— Brug.	Ite ite.
Vader.	Daman.
Moeder.	Jnang.
Zuster.	Dahaman prompoeng
Broeder.	— Dalahie.
Een Kind.	Anako.
— Maagd.	Anak Boejing Boejing.
— Man.	Dalahie.
— Vrouw.	Prompoeng.
— Zwangere vrouw.	Alak na Boenting.
— Slaaf.	Atobat delahie.

HOLLANDS.	BATAASCH.
Een Slaavin.	Atobat boroe boroe.
— Hoere-kind.	Anak gampang.
— Dief.	Allak panako.
— Blinde.	Namapitoe.
— Doove.	Mainoel.
— Stomme.	Nauto.
— Aap.	Bodat.
— Kaayman.	Boeaja.
— Slang.	Oulok.
— Kat.	Koetieng.
— Paerd.	Kada.
— Hond.	Asfou.
Het Lighaam.	Pamantun.
De Ziel.	Kosfan.
Het Hart.	Atie.
— Hoofd.	Gouloun.
— Hoofd-hair.	Obook.
Hersfenen.	Ootok.
De Winkbraauwen.	Saliboun.
— Oogappel.	Anak matta.
— Oogen.	Mata.
— Neus.	Ygoun.
— Wangen.	Gouroum.
— Lippen.	Bibier.
— Tanden.	Injie.
— Tong.	Liela.
— Hals.	Roukom.
— Nek.	Olie olie.

HOLLANDS.

BATAASCH.

De Borst.	Moedar.
— Borsten.	Soefoe.
— Armen.	Tangan.
— Handen.	— dito.
— Vingers.	Jarie jarie.
— Elleboog.	Souie.
— Buik.	Boutoua.
— Navel.	Poerok.
— Deyen.	Hayhay.
— Knien.	Louni tok.
— Kuiten.	Bities.
— Voet.	Palak niepat.
— Teenen.	Jarie niepat.
— Hielen.	Tambiegoel.
— Darmen.	Boete (annete).
— Lendenen.	Ak.
— Rug.	Tangouron.
— Schouders.	Abara.
— Huit.	Koelit koelit.
— Zenuwen.	Oerat.
— Aderen.	— dito.
— Liefde.	Maloenoen.
— Haat.	Inda jok.
— Hoop.	Adon giroa.
— Wanhoop.	Indanana.
— Vreugd.	Soroak.
— Droefheid.	Attie dora.
— Deugd.	Lain dingang.

HOLLANDS.	BATAASCH.
De Ondeugd.	<i>Inda dingang.</i>
— Wysheid.	<i>Pandé.</i>
— Dwaasheid.	<i>Nauto.</i>
Een Droom.	<i>Marnipi.</i>
— Woord.	<i>Marata.</i>
Gezond.	<i>Sodo.</i>
Ziek.	<i>Atjie tang.</i>
Een quetsuur.	<i>Aboegan.</i>
Een Deur.	<i>Pintoe.</i>
— Venster.	<i>Janella.</i>
— Kamer.	<i>Podomanko.</i>
— Sleutel.	<i>Kontjie.</i>
— Spiegel.	<i>Sormina.</i>

Op *Padang* (t) is een Nieuw fraai Koepel-Kerkje, onder het bestier van den Heer *Siberg* gebouwt — in A°. 1778, het getal der Ledemaaten was toen

Op *Padang*, *Chinco* en *Adjerhadja* samen . . . . . 121 Perfbnnen.

Het getal der Christenen zoo Europeesen als Inlanders . . . . . 278 — — — —

Het getal van die in dat Jaar gedoopt zyn, zoo bejaart als kinderen . . . . . 100 — — — —

Het getal van alle de Christen Kinderen . . . . . 70 — — — —

Het

(t) Zie III. Deel. Pag. 59.

Twée zeldzaame gewoontens hebben op Padang plaats.

De eerste op de Nieuwe-Jaarsdag van de Maleyers, of Inlanders, welke zy, onder anderen ook, met de volgende zeldzaame plechtigheid vierden.

Wy gingen zegt de Heer *Metzlar*, met den Heer Commandeur, en andere vrienden 's morgens om 7 uuren, met een ſchuit, de rivier op, naar de Konings, of Pangelimas Negory, doch deeze ziek zynde, wierden wy door den Bandara, of vice Gouverneur, ontvangen, alwaar wy eenigen tyd vertoefden — wyders gingen wy van daar, naar een open veld, in welkers midden een zoort van een Preekſtoel, of ſtelligie gemaakt was, waar op een Maleyer heden tot Priester ſtond bevordert te worden: voor die ſtelligie lagen 28 andere Priesteren, vooraf te Sumbaayen, of te bidden; voor welke 28 weder een voornaamer Priester, of een Iman lag, die de andere in Devotien voorving — na dan eenigen tyd hun hoofd
te-

gens den grond geflagen te hebben, kwam de Candidaat op de lappen, en krom fchoorvoetende den gemelden Kanzel op, na dat hy derwaards door een Oude Priester, die op een der trappen stond, verscheide maalen genodigt was, wanneer zyn geheel Examen daar in bestond, dat hy, een half uur lang, een grooten rol pergament, in het Arabisch beschreeven, kon aflezen: doet hy dit voor de vuist, dan wordt hy toegelaten, en van de vergadering voor bekwaam geoordeelt, en dan is hy nog maar **Gattiph**, of Proponent; wil hy vervolgens verder avanceeren, dan moet hy eerst de geheele Alcoran verstaan, doch zulke vindt men hier weinige, nadien haar aart veelal te lui is, om wat verder te onderzoeken.

Wanneer nu onzen Candidaat zyn rol uitgelezen heeft, loopt hy, zoo spoedig mogelyk van zyn stellagie naar zyn wooning, doch dan wordt hy gedekt door een Commando van 12. onzer Europeefche Soldaaten die geduurende het zwaarwigtig Examen

men rondom den Kanzel geposteert ſtaan) anders zou het gemeene volk hem de lappen van het Lyf haalen, om dat zy hem dan als eenen grooten heiligen reeds aanmerken, en een ieder dus zyn beſt doet, om een lapje van zyn gewaad, of zelf van zyn vel magtig te worden, denkende daar door, dat geheele jaar gelukkig te zullen zyn — en hoe meer hy gehavend wordt, hoe grooter de Inlanders gelooven, dat den Oogst zyn zal. — Deze ſnaak kwam 'er nog al redelyk wel af. — 's Jaarlyks maaken zy, op zulk eene wyze een Priester, en met deeze plechtigheid vieren zy voornamentlyk haare Nieuwe-jaarsdag.

Zeldzaam, vervolgt die Heer, is hier ook de gewoonte, waar mede de Inlanders jaarlyks den Landbouw openen. —

Wy gingen heden morgen met de Heer Commandeur en een groot gezelschap van andere Heeren en Jufvrouwen, naar het Land van de Capitein Chinees, of het hoofd de Chi-neese

neefe natie, liggende een half uur van het Fortres — hier sloeg de Heer Commandant met een houweel eerst de handen aan het werk, om het paddy, of Rystland te bearbeiten, — wy deeden ieder met de houweel ook twee hakken in den grond — dit is eene plechtigheid, die jaarlyks om deezen tyd geschied, terwyl de Inlanders zeggen, dat zy nooit eenen goeden Oogst kunnen hebben; ten zy de Commandeur (die zy met den naam van een Stedehouder Gods bestempelen) eerst het land begint te bewerken — voor dien tyd willen zy 'er ook geen hand aan slaan, om het zelve te beploegen, — doch zoo dra de Heer Commandeur begonnen heeft, beginnen zy ook vervolgens den arbeid door te zetten — zoortge-lyk eene gewoonte, zou ook jaarlyks in China met opzicht tot den Keifer plaats hebben.

V E R V O L G
D E R
V E R H A N D E L I N G
O V E R D E N
T E G E N W O O R D I G E N S T A A T
V A N D E N
L A N D - B O U W ,
I N D E
O M M E L A N D E N
V A N
B A T A V I A .
D O O R
J A N H O O Y M A N .

I N D I G O .

Behalven de Suiker-Molens en Katjang-Thuinen in het Eerste en Tweede Deel uitvoerig beschreeven, leggen de Chineezen hun, zowel na by de Stad, als in de Bovenlanden, ook zeer sterk toe op het aankweeken van de *Anil* of *Indigo Plant*, door de Maleyers naar eene verbasterde Arabische uitspraak *Ni-la*, van de Javaanen *Tom*, maar in het Chinees *Tjscheen* geheeten.

III. Deel.

G g

Tot

Tot deezen by alle Kruid-kundigen zeer welbekenden Heester, verkiezen zy altoos eene nieuwe, zeer vette en zoo veel mogelyk luchtige aarde, die met veel meerder zorg, dan voor eenig ander gewas wordt beploegt en schoon gemaakt, ten einde de tedere wortelen niets in den grond ontmoeten, het welk derzelver uitbreiding zoude kunnen hinderen. Op myn Landgoed worden hier toe met den besten uitslag die plaatsen gebezigt, alwaar het Hoornvee eenigen tyd gestald is, en waar op ik buitengemeen ryke inzaamingen heb zien winnen.

Het zaad ligtgroen en van kori, uiterlyk zeer gelyk aan Buskruit, wordt op den afstand van omtrent twee voeten, met veele korrels te gelyk, in regte liniën gezaait, en voor de vóóren zes voeten, of zoo veel ruimte gelaaten, dat de buffel met de ploeg behoorlyk kan pasfeeren, om het schoon houden te bevorderen.

De eerste blaadjes vertoonen zich by vochtig weder binnen weinig dagen, en in drie maanden, iets vroeger of laater, is het gewas voor de eerste-
maal

maal bekwaam te snyden. Zoo lang de plant klein is, wordt het onkruid met de grootste zorg gewied, maar middelmatig opgeschooten zynde, bedekt zy zelf de aarde, het welk de opkomst der bygewassen genoeg verhindert. De hoogte van de plant, hangt af van de deugd en bearbeiding van den grond, en is voor het soort het welk men hier gebruikt, ten minsten twee en een half of drie voeten. Voor het kenmerk der rypheid houden de Chineezen het wreedachtig gevoel der blaadjes, als die zagtelyk met de hand gestreeken worden, het welk egter veel uitzondering lyd, zoo als hier na zal blyken.

De plant ryp zynde, wordt kort by den grond afgesneeden, wanneer men de aarde op nieuw beploegt en zuivert, het welk den groei, by regenachtig weêr, andermaal en een weinig spoediger bevordert, kunnen de dit tot drie reizen herhaalt worden, maar meerder, wordt het gewas treurig, krachteloos, houtachtig en onbekwaam tot de bereiding.

De weelderigste en sterkste planten worden uitgekoozen om 'er zaad van

te winnen, het welk ryp is, wanneer de peultjes beginnen geel te worden: dan snyd men de struik af en bewaart die te saamen met de zaadhuisjes, dewelke benodigd zynde, worden uitgestampt. De afgesneeden takken worden voorzichtig te saamen gebonden en gelegd in een houte kuip van onderscheiden groote, doorgaans vyf voeten hoog en wyd, geplaatst aan de rivierkant, wanneer 'er zoo lang water wordt opgegoten, tot het kruid een duim of drie onderstaat, terwyl een zwaar hout, kruiswyze in de kuip gelegd, het opryzen der gistende Indigo belet. Deeze gisting duurt 18 of 20. uuren, of van d'eene morgen tot de andere, wanneer de uitgetrokken bossen worden weggeworpen, en het vogt gekarnt met een stok, aan welkers einde vier dwarshouten zyn. Dit karnen doet een Chinees, boven op de kuip staande en duurt zoo lang, tot dat het schuim weinig en klein wordt, wanneer men het zakken of scheiden bevordert, door het instorten van gebluschte kalk, doorgaans 3. gangtans op de hoeveelheid van ruim een Legger vocht, het bovenste water aftapt

en

en het dikke zetzel, door een stroozak gezeegen, bewaart in een andere kuip, om te gebruiken of te verkopen aan de Blaauw-verwers, die voor een mansdragt, of twee groote emmers, in het reegen-faizoen doorgaans 5 Rds. maar in de drooge tyd wel 8. en meer betaalen, kunnende dit zetzel of zoogenaamde Indigo, bewaart worden zoo lang men wil, als het maar van tyd tot tyd, door byvoeging van een weinig afgetrokken water vochtig wordt gehouden. Na het karnen, wordt de kuip op nieuws gevult als boven gezegt, en dit duurt zoo lang tot dat het geheele veld is afgesneeden, alzo de planters ook teffens de bereiders zyn.

Men ziet uit deeze korte beschryving hoe ruuw de Chineezen met die edele verstoff handelen en van hoe weinig invloed dit gedeelte hunner Land-bouw, op d'algemeene welvaart deezer volkplanting is; waarom ik my niet kan onthouden op dit verhaal, eenige aanmerkingen te laten volgen.

Het is bekend, welk eene aanmerkelijke hoeveelheid Indigo, Amerika oplevert, voor het gebruik van ons werelddeel. De *Abt Raynal*, begroot dit

alleen voor *Sint Domingo* op byna twee Millioenen Ponden (a), en mogelyk zoude men wel kunnen bewyzen dat dit noch niet de helft uitmaakt van 't geheel. Hoe moet dan deeze Plant niet zyn aangemoedigt in die Gewesten, alwaar dezelve ten eenmaal een Vreemde-ling was? ten minsten op het zoo even genoemde Eiland, alwaar die in het Jaar 1644 eerst is ingebracht (b) en in 1724 reeds zulk eenen aanzienelyken voortgang hadt gemaakt, dat 'er volgens *Charlevoix* toen voor drie millioenen Livres van wierdt uitgevoerd. Voorzeeker dit moet ons een weinig be-

---

(a) *Hist. Philosoph. & Polit. T. 5. p. 115.* In de aanhaaling van dit Werk maak ik gebruik van de Fransche Uitgaave te *Maastricht* 1775. die verzekert wordt egter te zyn en waar na mogelyk de Nederduitsche Vertaaling by *SCHALEKAMP* in dat zelve jaar, begonnen is. Veelligt zal ik dat geen, het welk de welspreekende Schryver zegt, van de Nederlandsche Bezittingen in Azia met zoodanige aanmerkingen laaten herdrukken die de ongegrondheid en onvolmaakt-heit zyner Berichten ontegenzeggelyk toonen. Ik heb hem in veele stukken, deeze Oostersche Gewesten raakende gevolgt, en vinde zeer dikwils meerder cierlykheid dan waarheid; meer beslissende uitspraaken dan naauwkeurige beschryvingen. Het blykt ook genoeg dat hy uit de egte bronnen niet heeft kunnen putten, hoewel ik, in het algemeen niet kan weigeren te bekennen; dat de Schryver eene uitgestrekte beleezenheid, zeer dikmaals gelukkig heeft toegepast.

(b) *Mr. DE BEAUVAIS DE RASEAU art de L'Indigoterie. p. 2.*

befchaamen, daar onze grond en onze gelegenheid in allen opzichten, zulke aanzienlyke voorrechten, boven de Westersche Volkplantingen aanbiedt.

Sedert de voorige eeuw (c) of liever, reeds sedert onze aankomst in deeze Gewesten, heeft men Indigo op Java (*) geplant, en nochtans is men er niet verder meede gevorderd, dan dat de Maatschappy eene geringe hoeveelheid, voor eene matige betaaling, niet vrywillig, maar als eene bedongene verplichting, neffens andere leveringen, ont-

(c) RUMPHIUS *Herbar Amboinense*. T 5. p 220.

(*) Het zy ter onderrichting van den buitenlandschen Leezer eens vooral gezegt: dat wanneer men van Java spreekt, in tegenstelling van Batavia, hierdoor begreepen wordt al het Land, tusfchen de rivier *Losfarië* de oostelyke scheiding der Cheribonsche Residentie aan de Noordzyde en Caab *Zandana*. Van daar door Straat *Baly* tot de uiterste Z. O. Hoek en weder westwaards langs de Zuid-zee en het strand van *Antang* tot de groote bogt by *Noesa Kombangang*. Dit zeer volkryk en voornam gedeelte van ons Eiland, staat voor de Binnenlanden onder de beheering van twee Vorsten, beide Leenroerig aan de Ed. Maatschappy: en voor de stranden, neffens het uitgestrekte Oostelyke gedeelte *Balamboangan* genaamt onder het bestier van den thans alhier aanwezig zynde Heer Raad Extraordinair JOHANNES ROBERT VAN DER BORGH, na groote moeite eindelyk door de Wapenen dier Maatschappy geheel bedwongen, en de daar by gelegen Eilanden, onder het gezag van een Gouverneur die binnen de Stad *Samarang* zyne Residentie houdt.

ontfangt, want de ruwe bereiding der Chineezen is naauwlyks Indigo te noemen. De beroemde Opperland-Voogdt Mosfel, die men in allen opzichten, als een waardig Voorstander van den Landbouw moet betrachten, poogde die Natie, tot de verbetering hunner bereiding over te haalen, maar vruchteloos, en sedert dien, is er niets van belang weder aangedaan, als nu onlangs in het jaar 1778, wanneer de Hooge Regeering deezer gewesten, eene gedrukte onderrichting voor het aanplanten en bereiden der Indigo heeft uitgedeeld, (*d*) waar uit men kan zien, hoedanig die fyne verwstoffen die naast de *Guatimalo* thans de beroemdste is, en mogelyk door eene verbeterde bereiding met dezelve, nog wel eens om den prys zal dingen, (*e*) alhier wordt behandeld.

De

(*d*) Instructie tot het aanplanten en bereiden der Indigo, uitgegeeven te *Batavia* den 22 May 1778.

(*e*) Of schoon de Provincie *Guatimalo*, als ten hoogste vruchtbaar wordt voortgedraagen, twyffel ik egter zeer, of die wel het minste voorrecht boven den bodem van dit Eiland heeft? en wanneer men de traage Indiaanen en Slaaven, die aldaar de Indigo aanteele en bereiden, vergelykt met onze ieverige en winstgierige Chineezen, die geheel en al voor hun zelve werken, zie ik geen reeden waarom ik zoude moeten twyffelen, dat de *Jaccatrafé* Indigo
niet

De Heer MR. WILLEM VAN DER BEKE, thans Resident in het nabuurig *Cheribon*, heeft geduurende zyn veeljaarig verblyf in een gelyke post op het Comptoir *Japara*, zich byzonder veel moeite gegeeven de bereiding te volmaaken en is daar in ook redelyk wel geslaagt, maar niet op een manier, die andere ter navolging zal kunnen beweegen; alzoo het voordeel de moeite tot nog toe niet kan opweegen; want alles het welk van daar, zoo wel als van onze andere bezittingen langs dit vruchtbaar Eiland wordt geleverd, moet den bezorger boven de ontfangene prys, nog geld toe kosten, ten zy hy den Landzaat uit verpliching zonder loon laat werken. Het voortbrengfel egter, is zoo schoon, de winst zoo overvloedig en de vertiering zoo gemakkelyk, dat de aanmoediging niet genoeg kan worden aangepreezen; want alles, het welk ons Vaderland van deeze en foortgelyke waaren, uit haare volkplantingen wordt toege-

---

niet door den tyd die van *Guatimalo* zoude kunnen overtreffen, indien de eerste onderneemingen door kundige Landheeren aangevangen, maar toereikende ondersteuning vonden.

gevoert, dient men optemerken als de geschiktfte middelen, onzenhandel *Actif* te maaken, en de geld Balans naar onze medeburgers te doen hellen.

Hier toe zoude het waarschynlyk niet ondienftig zyn, de zoo evengenoemde aanwyzing een weinig uitgebreider, ook hier en daar verbeterd, in het Chinees te laten vertolken, om dat winstgierig volk, door aanzienlyke belooningen, tot de eerste proeven te bewoegen. Immers vinden wy dat zy niet zoo zeer struikelen in hun veld-werk met deeze plant, als wel in de bereiding, die aldaar dusdanig wordt opgegeeven.

Men snyd 's morgens vroeg, zoo veel men voor de bearbeiding van eenen dag behoeft, en brengt de afgesneeden Planten, in doeken of stroozakken voorzichtig te zaamen gebonden, naar de gebouwen, geschikt tot de bereiding, alwaar dezelve gelegd worden in eene groote ton of steene bak. Deeze vult men met het gewas, tot op omtrent twee voeten, wanneer dit, door twee zwaare stukken hout voorzichtig vastgemaakt, geperst wordt, ten einde by de gisting het uitzryzen te verhinderen. Dan wordt
'er

water opgestort, tot dat alles zes of agt duimen onderstaat, het welk wel dra begint te werken; zelfs zodanig dat het, met het vallen van den avond, reets tot den rand gereezen is, en dikwils des nachts, door ontlasting voor overstorting moet bewaart worden.

Men tapt dit water 's morgens af, werpt de afgetrokken planten weg, maakt de bak schoon en vult denzelven op nieuw, als boven gezegt. De gisting tragt men te bevorderen, door de ton of bak in de opene lucht te plaatsen, en denzelven door een goed bedekfel, voor de al te zwaare daauw of regenbuiën te bewaaren. Wanneer het water zeer yet grasgroen, met een geelachtig schuim opborreld, en tot rust komende blaauw wordt, oordeeld men hier de gisting wel geslaagt te zyn, en eene fyne verwstoffs te mogen verwachten. Hier toe acht men ten hoogsten dienstig, dat het water 'er niet langer dan 19. of 20. uren op blyft staan, terwyl het anders niet alleen zwart en stinkende wordt, maar ook eene flegte verwstoffs en dat nog in eene geringe hoeveelheid oplevert; egter kan men het water, indien de
ge-

gelegenheid niet toe laat terstont te kernen, zonder gevaar van bederf drie of vier dagen in een koele plaats bewaaren. Maar vooral diend 'er gezorgt te worden dat het uitgeschepte rivierwater zuiver zy, dewyl de minste vermenging met vreemde deelen op d'Indigo een schaadelyken invloed heeft, waarom het ook noodig is in het drooge jaargetyde, de afgesneeden planten voor de gisting wel te spoelen en de bak of ton voor alle inwaajende vuiligheid, zorzuldig te bewaaren. Hier op en wat verder tot de zindelykheid behoort, is men ten uitersten oplettend in onze Indigo bereideryen langs Java, terwyl de Chineezen alhier, daar meede zeer onverschillig te werk gaan en niet alleen de Planten, zonder den minsten omme slag in hunne tonnen werpen, maar ook Rivierwater scheppen, of schoon dit door zwaare stortreegens in het gebergte, meenigmaal zeer drabbig is. Het afgetrokken water met de Zout-en-Oly-deelen van de Plant beladen, wordt op Java in kopere potten even gekookt en van het opvliegende schuim wel gezuivert, het welk men oordeelt tot de deugd der

Verw.

Verwstoffe zeer veel toe te brengen: hoe wel egter dit kooken niet te lang moet duuren, dewyl zulks anders eene zwartachtige donkerheid, aan de Indigo zoude geeven. Eene behandeling die dit Eiland byzonder eigen is, en nergens anders plaats heeft, geschiedende dezelve alhier uit nood, om dat men 't niet verstaat dit water zonder te kooken, tot een voorspoedig slaan of kernen te bereiden. Men ontlast het gekookte water van alle onzuivere deelen, met het te laten zygen door drie onderscheidene doeken en stort dit, kookend heet over in de kernpot, alwaar het, matig laauw geworden zynde zoo lang gekernt of gestampt wordt, tot dat het eene leevendige donkerblaaue verwe aanneemt. De bepaa-ling der juiste tyd, hoe lang dit kernen duuren moet is zeer moeilyk, ook kan men hier in ligt zondigen door te zwak of te hevig, te kort of te lang. Voor het beste kenmerk houd men hier, wanneer het water groote bellen gekreegen hebbende, zonder weeder op te borrelen, nederflaat. Dan in een helder glas geschept zynde, vertoonen zich de oly, zout en zwaveldeelen

len bezig te scheiden en te zinken; dat niet geschied wanneer het water te kort geslagen is; ook vermengen zy zich weder indien men het kernen te lang of te hevig voortzet. Het gekernde vocht behoeft een etmaal om te zakken, wanneer het bovenstaande water voorzichtig wordt afgetapt en het dikke gedeelte uit verscheide potten by een gezamelt in een grooten pot gedaan, nog eens sterk wordt doorgewerkt, waar na men het zonder stil te staan nochmaals laat doorzygen, om 'er alle onzuivere deelen ten eenemaal van te scheiden. Dan lekt dit door gezeegene, door een fyne doek, waar na de Indigo zich begint te vertoonen, die in Linnenzakken wordt opgehangen, om wel uit te druipen, het welk twee of drie dagen duurt. Hier na scheidt men de Verwistoffe uit de zakken, in een groote kom, alwaar die met een glad stuk hout, zoo lang gewreeven wordt, tot dat alles gelyk is, wanneer die nogmaals op een natte doek wordt uitgespreid, om door de Zon en Wind verder van alle vochtigheden te worden gezuivert, 't welk egter voorzichtig moet geschieden, om de

de verwstoffs nog niet te styf te laaten worden, dewyl die nogmaals moet gewreeven worden, eer dezelve tot kleine hoekjes kan worden gevormt: in welke gestalte die op eene evenreedige afstand worden nedergelegd, op een nat gemaakte doek, ten einde eenige uuren in de Zon zoo lang te droogen, tot dat ze zonder te breeken of de vingeren merkelyk te besmetten, kunnen worden opgenomen, om geplaatst te worden op tafels of bakken van bamboes onder een luchtige loots en aldaar zoo lang te liggen, tot dat 'er de minste vochtigheid niet meer aan te bespeuren is.

Op deeze wyze wordt de Indigo behandeld in onze bezittingen, langs de *Noord-Oost-Kust* van dit vruchtbaar en volkryk *Java*; maar dewyl men met die verwstoffe meest alleen te werk gaat volgens het gebruik der overlevering en zeer zeldzaam naar beproefde of beredeneerde gröndbeginsels, zal het mogelyk niet ondienstig zyn, de bereiding van dit edel plantgewas thans nog wat nader opteklaaren, te meer nadien ik waarschylyk geduurende myne *Verhandeling*
over

over den Landbouw, geen gelegenheid zal vinden, dit voorwerp weder aan te roeren.

Men kan niet wel meer dan tweemaal op denzelfen grond, met eene goede verwachting de *Anil* of *Indigo* zaayen; want behalven datze reets voor de eerste maal de vetste en vruchtbaarste aarde vordert, is het gewas niet digt genoeg en ook te kort, om uit de luchtstroom die deelen te onderscheppen en aan den bodem door wederkeering aan te bieden, die ter verkryging eener fraaye en overvloedige verwstoffs worden gevordert. Om deeze reeden is het veel nuttiger de plaats voor het gewas te verwisfelen, dan die door eene sterke bemisting te willen dwingen. Het verzuimen deezer reegel, verwekt den planter, dikwils groote moeite en klein profyt.

Het is schaadelyk, te vroeg en nog schaadelyker het gewas te laat te snyden. In het eerste geval zyn de blaadjes niet ryp, noch krachtig genoeg gevoegd; in het tweede, is de plant te houtachtig en ook dikwils reets ontbloot van veele blaadjes, waar in, en niet in de takken, de verwstoffs is

op:

opgesloten. De al te sterke broeying van de plant, zoo wel als de rypwording van het zaad, zyn beide schadelijk aan de deugd, en hoeveelheid van het voortbrengfel: zoo dat men in het snyden diend voorzichtig te zyn, en zich niet zoo zeer moet verlaaten op beschreeven teekenen, als wel op het gezicht en de ondervinding.

Het is niet onverschillig of schoon dit in den eersten opslag eene kleinigheid schynt te weezen, hoedaanig men de Planten legt te gisten. Ieder weezen het welk tot den staat van gisting kan worden gebragt, begeert eene evenredigheid der Waterdeelen, tegen dat geen het welk door gisting zal worden opgelost: te veel vocht bevordert de verrotting, byna in het zelve oogenblik wanneer de eerste graad van gisting begint. Behalven dit, maakt te veel water het karnen moeijelyk, de verwdeelen in geene evenreedigheid met het vloeibaar weezen staande, ontmoeten elkander te weinig, vereenigen zich bezwaarlyk en zinken ongaarne.

Niets is van zoo veel belang, maar teffens is ook niets zoo moeiljelyk, dan de gisting naauwkeurig af te pasfen en gelukkig te doen slaagen. Schraale Planten behoeven minder tyd dan vette; ook verschilt de gisting zeer aanmerkelyk in het bovenfte of beneedenfte gedeelte van de bak of ton. Hier om is het nadeelig de gisting over het algemeen aan een vasten tyd te willen verbinden, en Planten van verscheiden foorten, vette en schraale, beschaadigde en onbeschaadigde, door wind of ongedierte beleedigde, vooral van de eerste of tweede sneede, die, gelyk de ondervinding zulks op Sint Domingo ook leert, aanmerkelyk in deugd en kracht van elkander verschillen, te vermengen. Het is my onbewust of men in onze Indigo-Bereidereiën langs Java, met genoegzaame oplettendheid heeft opgemerkt, hoe zeer het vocht in dezelve bak of ton van elkander onderscheiden is: Egter is dit verschil zeeker, en het moet door de ongelykheid der broeying zeer dikwils gebeuren, dat de bovenste planten nog niet genoeg zyn opgelost, terwyl de onderste de verrotting reets be-

beginnen te naderen. Hoe nadeelig moet deeze invloed zyn, op de fraaiheid en menigte der verwstoffe? Het is dierhalven schaadelyk, dat de bakken te diep zyn, alzo de natuurwet vordert, dat de breedte en wydte in dit opzicht, naar de hoogte moet geëvenredigt worden; maar dit is nog niet genoeg, ook voldoet het niet, door het bedekfel eene gelyke gematigheid der Lucht, boven de bak te bewaaren. Men kan door *Citroen-sap* of een ander hier mede overeenstemmend vocht, de gisting beneeden een weinig vertraagen, en die van boven, door bygieting van reets wel gegist *Indigo-water*, bevorderen. De Bereider diend de hoeveelheid door ondervinding na te spooren, want hy moet zich geene moeite laten verdrieten, dit gewigtig punt in de uiterste volmaaktheid te ontdekken.

De ontbinding en verdunning van de vaste lucht, die de plant bevat, is de oorzaak van het schuim en sterk op-ryzen van het water, dat, gelyk hier voor gezegt is, dikwijls zoo sterk werkt,

dat men genoodzaakt is een gedeelte van het water af te tappen. Ik twyfel zeer of deeze aftapping de bereiding der verwiftoffe wel bevordert, waarom dit door proeven dient bezocht en niet volgens gewoonte moet behandelt worden.

Door het ftaan of karnen van het uitgetrokken water, mede een zeer gewigtig gedeelte in de bereiding, wordt de uitwaasfeming der vlugge loogachtige zouten zeer bevordert; terwyl die, welke vlug worden door de beweging en door verandering der oppervlakte van het water, onophoudelyk aan de inzuiging der vrye lucht worden aangeboden. Door deeze beweging geraaken de verwdeelen in ftaat, elkander menigvuldig te ontmoeten, die zich, door het eigenaartige van hun weezen, vereenigen en vergrooten, wanneer zy, indien de ftilftand op de beweging van pas volgt, zich affcheiden en verziaken.

Is de beweging te kort, dan zyn de vlugge loogdeelen niet genoegzaam aangedreeven en blyven vereenigt met de onbereide plantdeeltjes,
waar

waar van eene traage en gebrekkige verzinking het gevolg moet worden. Duurdt de beweging te lang, of is ze te sterk, dan worden de verwdeelen, die reets vereenigt waren, weder van elkander gescheiden en voegen zich op nieuw te zaamen met de aardäch- tige plantdeelen, het geen voor de leevendigheid der Couleur, ten uiter- sten nadeelig is. Indien de proef met een gevuld glas van dit gekarnde wa- ter beslissend was, zoude het niet moeilyk zyn, de juiste tyd en kracht deezer beweging af te pasfen; maar dewyl de ondervinding leert, dat de vereeniging en verzinking der ver- deelen in het glas, veel vaerdiger ge- schied dan in de karnpot, het welk veroorzaakt wordt, eensdeels dewyl 'er in 't glas een ruimer oppervlakte van het water voor de uitwaasfeming der zoutdeelen wordt aangeboden: anderdeels, dewyl de verzinking der verwdeelen door de mindere ruimte spoediger plaats heeft, dient men om te zien naar een middel het welk in deeze duisterheid een klaarder licht vertoont. De uiterste evenredigheid in de beweging is hier toe ten hoog-

sten dienftig , en dat men dezelve laat gefchieden , niet gelyk thans enkel met handen , maar door een bekwaam werktuig , het welk door Menfchen , Dieren of Water , wordt gedreeven; dat men, de beweging toereikend oordeelende , een weinig vocht ftort op een wit bord , het welk zich terftond van de verwstoffe zal fcheiden en helder bruinachtig gelyken , zoo dra het karnen is gebragt , op de juiste maat , die men door alle mogelyke toezicht moet vermyden , te pasfeeren.

*Præcipi-
tans.*

In de reets aangehaalde Inſtructie , zoo ik meen naar het voorfchrift van den Heer *van der Beke* , ingericht , wordt niets gezegt van een fcheidmiddel; integendeel , men wagt de verzinking af van den tyd die aldaar Pag. 475. op byna vier en twintig uuren wordt gerekent: 't is zeer waarfchynlyk dat eene zoo langduurige te zaamenvoeging der bewogen deelen , om veeleriei redenen , niet nuttig wezen kan , vooral niet , wanneer het juiste tydftip der gifting en karning niet zeer naauwkeurig is afgepast , zoo als

als men uit het boven gezegde ligtelyk kan besluiten. Men behoorde derhalven om te zien naar een bekwaam schiftmiddel, het welk het zakken der verwdeelen bevordert, voornamelyk wanneer 'er op de eene of andere wyze eenig gebrek in de bereiding is voorafgegaan. Ik beken dat de gelukkige bepaaling van dit middel niet zeer gemakkelyk is, zoo wel om deszelfs beslissende kracht, als zuivere bewerking, die ligtelyk op de leevendigheid der Couleur een schadelijken invloed hebben kan; maar behoort dit een planter af te schrikken, die aan de nuttigheid deezer bewerking niet mag twyffelen en weet, dat het verzuim dagelyks nadeelige gevolgen te voorschyn brengt?

De *Indigo* is een harstächtig weezen, zoo dat het waare praecipitant, een vast loogzout, (f) het zy uit het ryk der steenen of der planten, weezen moet. Het voornaamste in dit opzicht is dus niet alleen, dat het voor eene geringe waerde voor een ieder ligtete-

---

(f) Alkali Fixum.

telyk te bekomen zy , maar ook , dat het de couleur niet hindere en mogelijk dat dit in de vermenging van asch met ongebluschte kalk , kan gevonden worden.

Ik zoude hier nog veele aanmerkingen kunnen byvoegen , over de verbetering van het mislukte aftrekfel , het zy door eene al te lange gisting , of kwalyk geslaagde beweeging , die den bereider , ontbloot van de vereischte kundigheid , noodzaaken het Indigowater weg te werpen , of zich anders met eene schraale verwstoffe te vernoegen ; over de verbetering der gemeene Indigo , zoo als de Chineezen die hier bereiden , door vitriöol zuuren ; over een voorspoediger drooging der bereide verwstoffe , en eindelijk over het werktuigelyk gedeelte der middelen , die hier toe in het algemeen behooren : ware het niet , dat ik hier door vervallen zoude , tot eene onaangename wydloopigheid , die het bepaald bestek deezer Verhandelingen niet kan dulden. Ik wys derhalven den weetgraagen Leezer , die lust of gelegenheid tot den Land-bouw heeft

heeft, tot het voortreflyk werk van *Charpentier de Cosigny* onder den titul *Essai sur la Fabrique de l'Indigo* in het jaar 1779. op *L'Isle de France* gedrukt. Niemand kan voor de aanplanting en bereiding van dit gewas meerder moeite doen, dan deeze vlytige en geleerde Landman heeft beweezen. Dit egter moet ik uit zyn werk nog melden, dat van de veertien foorten Indigo planten, die hy van pag. 197. tot 209. heeft opgenoemt en beschreeven, 'er niet een is, die overeenstemt met de *Tom Dallam* of *Tom Djantie*, door den Heer *van der Beke* in een handschrift aan 't Genootschap gezonden, woordelyk aldus afgebeeld.

„ d'Indigo-plant is een Heester ge-
„ was, groeiende gemeenlyk drie à
„ vier voeten hoog, en zoude hoo-
„ ger opschieten, indien niet wierde
„ afgesneden. Zoo dra het zaad klei-
„ ne wortels en de wortels een klei-
„ ne stam hebben geformeert, stoot
„ het verscheiden takjes uit, en ver-
„ deelt zich dus niet verre boven de
„ grond, in veele knobbelächtige
Hh 5 „ struik-

„ struikjes, voorzien met uitschietende
 „ de Looten, welke ieder zes of zeeven
 „ paaren pararelle of evenwydige
 „ bladen hebben, doch aan het einde
 „ de van de loot met een enkel blad
 „ toeloopen. De stam en uitschietende
 „ takjes zyn circa d'eerste ;
 „ duim (min of meer) dik; de laatste
 „ ÷ duim in den omtrek rond; redelyk
 „ effen en van eene vermengde
 „ aschverwige en groene couleur.
 „ Deeze bladen, die veel overeenkomst
 „ hebben met de *Keloor-boom*
 „ op Java, zyn byna een duim lang,
 „ ÷ breed, schier eirond van formaat,
 „ van onder stomp, van boven iets
 „ scherp toeloopende, zyn zagt,
 „ vleesfig en teêr van aart, meest met
 „ eene fluweele waassem of fyne stof,
 „ die het edelste gedeelte van de plant,
 „ evenals in Europa de blaauwe druiven,
 „ bedekt (g), van boven donker groen,
 „ van onder iets lichter, doch overal dof en
 „ „ ZON-

(g) Ik ben ook in het begrip dat deze Fluweele waassem het beste gedeelte der Verwstoffe is, en kan derhalven het gevoelen dier Planters niet tegenspreken die willen, dat men het Gewas nimmer onmiddelyk na een zwaare regenbui moet snyden, dewyl dit een zeker verlies voorspelt.

„ zonder glans , dikwils door de kou-
„ de of vochtigheid , naar de boven-
„ zyde als toegekrompen , met een
„ kort steeltje aan het takje vastge-
„ hegt, welk steeltje, zich op het blad
„ verspreidende, eerst een regt door-
„ loopende ader , by wyze van eene
„ klein opgaande ribbe maakt, en daar
„ na verscheiden kleinere adertjes
„ naar boven loopende , die van on-
„ deren het zichtbaarste zyn. De
„ smaak van het blad als men het een
„ weinig kaauwt , is scherp bitter en
„ zeer walgelyk. Uit het ondereinde
„ van de loot, welke de bladen draagt,
„ schieten weder andere lootjes voort,
„ en uit dezelve eenige zeer kleine
„ bloemen, gelyk die alle hunne zaad-
„ huisjes langwerpig maaken , veel
„ gelykende naar de brem of Linse
„ bloempjes in Europa, uit vier blaad-
„ jes te zaamen gestelt, van klaau-
„ achtige gedaante , die naar benee-
„ den omvouden, extra schoon, zagt,
„ rood en eenigfints witachtig van
„ Couleur , en van onderen in een
„ soort van witgroen beekertje flui-
„ tende. Ieder van deeze bloemtjes,
„ stoot een dun langwerpig fyn peult-
„ je

„ je uit , omtrent 1 à 1½ duim lang
 „ en krom omgebogen aan het einde ,
 „ in het eerst groenachtig , tegens de
 „ volle rypheid bruin roodachtig van
 „ Couleur. In deeze peultjes of zaad
 „ huisjes vindt zich het klein , schier
 „ niervormig zaad , geelachtig bruin,
 „ ook daar onder veele zaad korrel-
 „ tjes wat donkerder van Couleur,
 „ eenigfints glinsterende , 't welk , als
 „ in de Linfen of boonen , ieder met
 „ een wit vlies afzonderlyk is afge-
 „ floten en met een foort van naveltje
 „ aan het peultje vast gegroeit. Dus
 „ is de *Indigo-plant* aan dewelke men
 „ als de beste en waare , op Java by-
 „ zonderlyk de naam van Tom Dal-
 „ lam of Tom Djantie geeft , zynde
 „ zoo fyn van aart dat zonder ver-
 „ menging van mindere foorten van
 „ Tom , dan wel *Tom Ginjak* of wil-
 „ de Tom , onmogelyk tot eene vas-
 „ te substantie te brengen is.”

Deeze beschryving , komt in veele
 stukken redelyk wel overeen , met de
 foort die de Chineezen hier bouwen ,
 en mogelyk kan dit de liefhebbers der
 Kruid-kunde aanleiding geeven , dee-

zè in het algemeen zeer wel bekende heester, in deszelfs *byzondere verdeelingen* wat nader te bemerken.

— De groote waerde van dit plantgewas, opent tans de oogen niet alleen des kundigen landbouwers, maar zelf der geleerde verzaamelingen. Het *Koninglyk Genootschap der Weetenschappen te Parys*, bekroonde in het jaar 1777. een Verhandeling over deeze stoffe door Mr. QUATREMERE DYONVAL, met een eere prys; ook is het * *Loflyk Oeconomisch Gezelschap*, onder zoo veel andere nuttige poogingen, ter vermeerdering van de welvaart van ons geliefde Vaderland, zelf in hunne eerste uitgeloofde belooningen, hiervoor niet onverschillig gebleeven, waar door, zoo wel als door de verplichting, die my aan het land myner geboorte heeft verbonden, ik my gehouden acht, myne gedachten opentelleggen, hoedanig de Indigo ter vergrooting onzer rykdom kan verstreken en om welke reeden men deeze gewigtige tak van den Land-bouw, by ons met alle kracht dient aantemoedigen. De

---

* Concept Vraagen p. 40. en aangeboden pryzen p. 16.

De manier waarop deeze verwistoffe tans aan de Maatschappy geleverd wordt, zal altoos tot een vermogende hinderpaal, tegen deszelfs vermeerdering strekken, niet alleen om den geringen prys die 'er voor betaalt wordt, dewelke of schoon door geene willekeurige magt als een haatelyke dwang den Land-zaat voorgeschreeven, egter altyd als een last wordt aangemerkt, die men op alle mogelyke wyze tracht te ontwyken; maar ook, dewyl die geenen die ter toezicht over de aanplanting en bereiding zyn gestelt, zulks houden voor een plicht die met hunne byzondere belangen, weinig gemeenschap heeft. Hier uit volgt noodzaakelyk gebrek aan yver en oplettenheid, die de vermeerdering en verbetering van het voortbrengfel stuit, ten zy den eenen of anderen der Residenten onzer Kantoorren, aan wien de inzaameling is opgedragen, zich hier omtrent, meer dan gewoone moeite geeve.

Alles, het welk de Maatschappy, in de laatste 10 Jaaren, van deeze verwistoffe zoo wel uit onze bovenlanden als

als van Java (*h*) heeft ontfangen en na de noodige uitzondering naar Europa overgevoert, bedraagt niet meer dan 131411 ponden. Welk eene geringe hoeveelheid, vergeleeken met den jaarlykfchen uitvoer van *Sint Demingo!* en welk eene geringe hoeveelheid voor de menigvuldige fabriquen van ons Gemeenebest!

Ik ben zeker nog lang niet boven de waarheid, wanneer ik stel, dat dit *geheele voortbrengfel* in verre na niet toereikt voor de Nederlandsche huishoudelyke benooidigheid van *een enkel jaar*, ik zwyge dat wy op deeze wyze, niets van ons zelve hebben, om hier in tot ons voordeel met onze nabuuren te kunnen handelen. 't Is zeker dat de Indigo in deeze gesteldheid, jaarlyks geene geringe tak uitmaakt in den
Ly-

(*b*) Het groote Nut van Colonien voor een Moederland bestaat niet alleen daarin, dat men veele handen werk verschafft; maar ook dat men door eenen menigte van gewilde Producten, den activen handel van het Moederland vermeerderd. Onder de zoodanigen beslaan altoos eene eerste plaats die geenen, de welke in weinig ruimte veel waerde hebben, dewyl den overvoer anders te kostbaar wordt, zoodat de Indigo ook uit dit gezichts-punct, aanmoediging behoort te vinden.

Lydenden handel van ons Vaderland, daar het tegendeel plaats kan vinden, ja behoort te hebben, indien men zyne oogen slaat op de voortreffelyke bezittingen van het Gemeenebest in deeze gewesten. Men kan met dies te vaster grond noch aandringen op deeze aanmoediging, wanneer men overweegt, dat onze volkplantingen in *America* zich weinig (i) om de Indigo bekommeren, en dat dus onze vlyt en voorfpoed in dit geval, tot hun na-deel in het minst niet strekt.

De aanmerkelyke poogingen die de magtige Britten, tans voor den Landbouw in *Bengalen* doen, alwaar, zy behalven de Suikerplantagien en Rumstookeryen, zich ook nog byzonder beginnen toe te leggen op de Indigo; de aanmerkelyke poogingen, ik herhaale het noch eens, van dat kunstlievend en zeer magtig volk, in een zoo vruchtbaar en volkryk Land, persfen ons, hoe eer hoe liever, hun voorbeeld na te volgen en door alle mogelyke middelen, kan het zyn, hun hier in

voor-

(i) HARTSINCK Beschryving van Guyana p. 64.
Fermin description de Surinam T. II. p. 78.

voorby te ſtreeven. Immers, zoo 'er eenig volk op aarde is, dat door de liefde voor hun Vaderland wordt aangeſpoort, om zich zoo veel mogelyk van allen tribut aan andere natien te ontheffen, gewis! het zyn de Engelfchen: en dewyl zy zien, dat hunne Eilanden in *America* hen niet buiten de noodzaaklykheid kunnen brengen, Indigo van hunne nabuuren te koopen, beyyveren zy zich thans, dit gebrek, uit hunne Oofterſe bezittingen te vervullen. Niemand kan hun in dit geval een tegenwigt formeeren, dan ons Nederland, en nergens met gegronde hoop dan op dit vruchtbaar en volkryk *Java*: ja mogelyk, met uitzondering aller andere plaatſen, alleen de *Jaccatrafche* bovenlanden. Immers is onze Indigo reets beroemt door geheel Europa, en ik ſta geen oogenblik in twyffel te bepaalen, dat eene meerdere kundigheid in de bereiding, het voortbrengfel van ons Eiland, die van *Guatimalo*, wel dra zal doen evenaaren. De plant die wy bezitten, is ſchoon; de grond vruchtbaar; de behandeling zindelyk; het eenige waar in wy mogelyk achter zyn, betreft de

gisting, het karnen, en de scheiding. Dit dient door meerder kennis, erva-
renheid en vermogen, dan onze ge-
meene Land-bouwers bezitten, te wor-
den onderzocht: en zeker zullen 'er
onder de aanzienlyke Landheeren wel
gevonden worden, die zich hier aan
niet willen onttrekken. Maar het
spreekt van zelf dat de belooning na
de moeite moet geëvenredigt worden,
en dat by de aanmoediging het groote
nut, het welk hier uit, zoo wel voor
ons Gemeenebest als deeze volkplan-
ting, volgen zal, werde in het oog
gehouden. Veelligt zoude het in dit
opzicht dienstig zyn, de inkoops
prys, by den eersten aanvang tot een
Ducaton, of na de geldcours deezer
landen 80 stuivers het pond, eerste
foort, te verhoogen; wanneer 'er
voor de Maatschappy nog ruim 50.
percent tot goedmaking der onkosten
zal overschieten: kunnende deeze be-
paaling een weinig verminderd wor-
den, zoo dra de planters eene aan-
merkelyke hoeveelheid beginnen te
leveren; en mogelyk zal het Genoot-
schap wel een middel vinden, de on-
kosten der aanplanting en bereiding
dee-

deezzer verwstoffe, gerekent na alle voordeelen en hinderpaalen, waar aan dit gedeelte van den Land-Bouw onderworpen is, duidelyk aantewyzen, ten einde het te saamen gaande belang der Edele Maatschappy en der Ingezeetenen deezer volkplanting, met wederzyds genoeg en kan bevorderd worden.

Mogelyk zoude men hier toe met veel vrucht die uitgestrekte onbeboude strecken kunnen bezigen, die de Maatschappy in eigendom behooren, maar zonder eenig aanmerkelyk voordeel voor 't algemeen belang tot nog toe weinig bewoond worden. Deeze sterk begroeide gronden, zyn door de milde natuur veele eeuwen achter een gemest en dus verkiesbaar boven de ontbloote landen; te meer, wyl men aldaar het water na genoeg en zonder merkelyke kosten kan regeeren. De Indigo-teelt, dewelke de Chineezen oeffenen naby de stad, of langs de stroomende rivieren, die met de stad gemeenschap hebben, dunkt my in veelerlei opzicht zeer na-deelig; want behalven dat de gron-

den niet krachtig genoeg zyn en dus door dit gewas spoedig worden uitgeput, kunnen dezelve met meer profyt tot andere zaaken worden gebezigt: vooral loopt hier by zeer in 't oog, het werpen der uitgetrokken plantbosfen op de oevers, en het uitstorten van het afgegiste water in den stroom: beide zaaken, die met de tegenwoordige beyvering, voor de verbetering onzer lucht en vermindering der ongezondheid, gansch niet passen.

De voornaamste hinderpaalen, waar mede de voortzetting van deezen tak in ons Climaat moet worstelen, zyn, behalven een klein wormpje, dat somtyds de blaadjes knaagt, en ligt door 't water te overwinnen is, (*k*) hevige slagreegens en sterke winden. Ik heb door deeze toevallen een schoon veld met Indigo op myn Land-goed,
na-

(*k*) De Heer VAN DER BEKE, steld in het reets genoemde Handschrift voor, als een geschikt middel tegen dit Insect het Veld te laten ondervloeien, om de groei van de plant, daar door zoo sterk te bevorderen, dat het overtollige voedsel de Wormpjes dood, door hunne eigen gulzigheid. Ik kan over deeze uitwerking niet oordeelen, maar zeer waarschijnlijk is het beter dan het geen Vader LABAT zegt

naby myn huis, het welk ik tot een voorwerp van waarneeming hadt verkooren, in korten tyd, zodanig zien havenen, dat 'er maar een gering gedeelte van te gebruiken was; maar thans, terwyl ik dit schryf, of omtrent zeven weeken na dat voorval, is de gemelde plantagie voor de tweede maal uitgeschooten en zoo schoon geslaagd, dat de inzaaming zeer overvloedig zal weezen, en waarschynlyk eene voortreffelyke verwstoffe uitleveren. Om de hevige slagregens, in het westsaizoen, of de twee eerste maanden van het jaar, dit Eiland byzonder onderworpen, te ontwyken, diend men het zaaijen uit te stellen tot Maart, wanneer men ook minder van de winden heeft te duchten, en mogelyk zoude men tegen dezelve, met het gewenschte nut, schutheggen
kun-

---

zegt, om namentlyk de besmette plantent hoe jong zy ook zyn, af te snyden en in de Gistbak te werpen, als of de rupfen, de ingezwolgen zelfstandigheid der Indigo, dus weder zouden losfen. Een vreemd gevoelen! Want behalven dat het lymachtig weezen, het welk alle bloedeloze Dieren by zich hebben, de Verwstoffe volstrekt moet benadeelen, kunnen de planten zoo vroeg afgesneeden, ook van weinig nut zyn in de bereiding.

kunnen planten, zoodanig als dit in de nabyheid van de stad *Amersfoort*, in de tabaksvelden gebruikelijk is.

Doch wy scheiden van deeze stoffe, om nog kortelyk te zeggen, hoedanig de Chineezen de flechte Indigo door hun bereid, gebruiken tot verwen; dat niet verder gaat als voor de huishoudelyke benooidigheid, zoo voor hun zelf als voor de Javaanen, die zich alle byzonder gaarne in donker blaauw of zwartachtig Lywaat kleeden.

Men mengt onder dertig emmers rivierwater, twintig ponden natte onbereide Indigo; drie of vier pond asch van de wilde pifangboom uit China komende, of, zoo die niet te krygen is, dan fyn gezifte houtasch; drie pond gebluschte kalk en één gantang *Katan-ryst* met ragie, hier voor reets beschreeven, toebereid. Dit alles wel door een geroert, blyft agt of tien dagen staan te gisten. Wanneer de verwer uit het schuim oordeeld dat deeze loogachtige zelfstandigheid, tot de gepaste graad gebragt is, steekt hy
het

het Lywaat eenige keeren daar in, en laat het telkens eerst weder droogen, het welk voldoende is, indien de couleur licht moet zyn; maar wanneer men die zeer donker of byna zwart begeert, wordt het Lywaat gekookt in water, vermengt met het binnenste affschraapzel der buffelhuiden, by de Leertouwers te bekomen, alzo de Indigo zonder dit hulpmiddel de begeerde diepte niet kan geeven.

De Chineezen verwen in het algemeen zeer schoon, en vaerdig, ook verschiet de couleur niet; maar de behandeling is tot nog toe te duur, om met eenig voordeel, alhier in de fabriquen te gebruiken.

R Y S T - E N R Y S T - M O L E N S .

Nog houden zy zich in de bovenlanden, behalven met de reetsgemelde voortbrengfels, redelyk sterk bezig met de padiebouw: niet, of ten minsten zeer zelden, op ondergevlode velden of sawaas, maar alleen op hooge gronden of tipar. Op myn Land-

goed, alwaar zeer veele Chineezen woonen, is 'er maar één die in het water werkt; alle andere zorgen zoo veel mogelyk, dat zy by hunne Katjangtuinen zoo veel ryst teelen als hun gebruik noodzaaklyk vordert. Het eenig onderscheid, waar door men hun werk van de manier der Javaanen kan onderkennen, is, dat zy het graan in regte liniën strooijen, het welk het schoonhouden met de ploeg gemaklyk maakt en de vruchtwording zeer bevorderd, ook zyn zy altoos een weing vroeger als de landzaat; maar het snyden en wat hier verder by valt waar te neemen, is van het inlands gebruik, hier na te verhandelen, in het minst niet onderscheiden. Het voortbrengfel is tagtigvoudig en zoude by hunne nyverheid nog ryker zyn, indien zy hier toe nieuwe gronden wilden bezigen.

Veel breeder kunnen wy gaan omtrent de Ryst-molens, die nuttige werktuigen voor de bovenlanden: door hun van China tot ons overgebracht en tot nog toe ten eenemaal onbekent by de Europeaanen.

In

In een cirkel van ruim veertien voeten middellyns, beweegt een vierkant van negen voeten aan ieder zyde; aan elke hoek van dit vierkant is een dikke styl van 36 duimen hoog, waar onder houte schyven zyn geplaatst van 19 duimen middellyn en $1\frac{1}{2}$ dik. Vier deezer rollen zyn beslagen met dikke yzere banden en vier andere niet. De eerste wordt zoo lang gebruikt tot dat de pady van het stroo ten eenemaal is afgewreeven, wanneer men dezelve afneemt en verwisfelt met de tweede, die de pady ontbolstert en ten eenemaal zuiver maakt.

In de bovengenoemde Cirkel is een gang of sneede, 7 duimen diep en $6\frac{1}{2}$ wyd, waar in de padye gelegd wordt, kunnende men wel 150 pond te gelyk maalen. Tot deeze hoeveelheid zyn twee of drie Buffels noodig, die met verwisfeling worden gespannen voor een schuins nederhellende boom 41 duimen lang, vastgemaakt aan een der reetsgenoemde steilen; ook is 'er nog een klein stokjen in een der stylen geplaatst, het welk de pady in de gang

of holligheid geduurig oproert, en dit is de geheele toefstel deezer zeer nuttige en eenvoudige behandeling. (1)

Een man bestiert het werk, maar zoo men den geheelen dag begeert door te maalen, worden 'er twee gevorderd. Hy dryft de Buffel en draagt teffens zorg dat de pady niet buiten de Molen valt; ook moet hy de uitgemaalen Ryst wannen, het welk geschied met een houté wan, geplaatst in een kas, onder een houten tregter, waar door men, met behulp van een houté klep, minder of meer open te zetten, veel of weinig teffens laat pas-

---

(1) Onder dit schryven valt my te binnen de manier, hoedanig de Japanners hun Graan pellen en, zoo ik meen, nog nergens aangetekent Zy doen dit met een Hand-moolen, bestaande uit twee ronde blokken van greenen hout. De onderste is 10 duimen dik en 20 middelyns. In de midden een weinig verheeven, steekt een Pen, die tot een As verstrekt en waar om het bovenste stuk, 14. duimen dik, zich beweegt. Dit is van binnen uitgeholt en ook doorboort met een vierkant gat van 6. duimen: De Pady wordt 'er boven in gestort, na dat die alvoorens van het Stroo is afgetrapt. Men maalt met een houté kruk 4. voeten lang, vastgestoken met een pen in een plat hout, dwars door het bovenste stuk heen loopende. Een Man zuivert 15. of 20. ponden in een uur, de arbeid is zwaar, doch het werktuig heeft dit voordeel dat weinig korlen breeken.

pasfeeren. De uitgewande Ryst, valt door een leider in de mand, terwyl het kaf of de zemelen, door de wanterftont naar buiten worden geworpen, die om deeze reeden, naby het Bamboes - beschoot geplaatst is. Men kan met vier Buffels van 's morgens tot 's avonds ruim 500. ~~ff~~ maalen: maar doorgaans bepaalen de Chineezen zich tot 400. om de trekdieren niet te veel te vergen. De ryst verliest by dit maalen niet zoo veel, maar breekt meer, als by het gewoone stampen der Javaanen, het welk de Vrouwen verrichten, doch die in een geheelen dag, naauwlyks Honderd Ponden kunnen zuiveren. De Chineezen gebruiken de zemelen tot voedsel voor hunne Varkens, die zonder dit niet kunnen bestaan; insgelyks geeven zy'er van aan de Buffels, want hoe sterk die logge dieren ook zyn, deeze arbeid valt hun egter zeer zwaar, waarom de allergrootste soort, daar toe wordt gezigt. De kundige Luitenant Ingenieur *Jan Baptist Pilon*, van wien het Genootschap veele fraaye stukken heeft ontfangen en aan wien ook hier voor, meer dan eene belooning

ning (*m*) is toegewezen, heeft dit Werktuig naar de voetmaat, naauwkeurig afgetekent, doch het gebrek van een bekwaam Plaatsnyder stelt my buiten staat, deeze afbeelding hier in te voegen. Het getal Molens zoo wel naby de stad, als in de Bovenlanden, is groot, maar niet naauwkeurig te bepalen. Ik meen dat 'er wel Tweehonderd zyn, ook heb ik ondervinding, dat dit Werktuig voor het huishoudelyk gebruik zeer dienstig is.

Sedert het invoeren deezer Molens in de Bovenlanden, dat naauwlyks dertig jaaren is geleeden, is de Rystteelt zoo aanzienlyk toegenomen, dat, daar men voorheen, by eene veel mindere bevolking, graan naar bovenzenden moest, thans in tegendeel eene zoo aanmerkelyke hoeveelheid van daar wordt afgevoert, dat de stilstand in de benoedigheid van Batavia terstont te bemerken is, zoo als men dit, in de jongste zeer zwaare westmouson heeft ondervonden, wan-

wanneer de ongemeen hoog gezwollen rivieren, het vervoeren der pady uit het gebergte onmogelyk maakte (*n*) en de Chineezen noodzaakte de ryst op de molens te bewaaren.

Deeze hinderpaalen, deden dit graan in weinig dagen zoo aanmerkelijk steigeren, dat men duurte vreesde en reets aanving maatregelen te nemen, tegen de ongemakken, daar uit te duchten.

Ik geloof te kunnen bewyzen dat de gezamentlyke bovenlandse Rystmolens, ten minsten 6000. lasten jaarlyks uitleveren; want op deeze wyze stel ik, dat zy maar agt maanden in een jaar werken en niet eens dagelyks dertig gantangs maalen; het geen zee-ker zeer gering gerekent is. Deeze hoeveelheid is 250000. Rds. waerdig,
die

(*n*) Alle onze groote Rivieren zyn, uitgezonderd in de nabyheid van de Stad, tot nog toe zonder Bruggen, het welk de gemeenschap zeer bezwaart, en de Javaanen met hun goed bloot stelt, aan veele ongemakken. Wanneer iemand van aanzien naar boven gaat, maakt men een brug van gespleeten Bamboezen *Sajak* geheeten, die voor het gebruik sterk genoeg is, maar niet lang kan duuren en ook door de Bufselkarren niet mag gebruikt worden.

die door duizende handen rond wandelen en ongemeen veel toebrengen tot de levendigheid der bovenlanden; want offchoon dit graan altoos 15. of 20. percento duurder is als de voorraad die ons van Java wordt toegevoert, is het egter om deszelfs zuiverheid ongemeen sterk getrokken; de Chineezen eeten geen ander, ook veele Javaanen niet, indien zy het maar immers kunnen betaalen.

Om deeze reden verwonder ik my over het gevoelen van sommige lieden, die de Ryst-molens, voor de algemeene welvaard onzer Land-bouw schadelyk achten, en hunne stelling gronden op de spilzugt van sommige Javaanse boeren, die de winst van hun ingezamelt graan in *Amfioen* (o) verkwisten en dus zich neffens hunne Huisgezinnen bloot stellen aan hong

ger

(o) 't Is hier genoeg bekend, maar mogelyk in Europa niet. hoe zeer veele Javaanen aan het gebruik van *Opium* zyn overgegeeven.

Ik kan my over deeze schadelyke gewoonte en de middelen waar door dezelve bevorderd wordt, thans niet verklaaren; maar hoop dit, met de noodige vryheid te doen, wanneer ik in 't vervolg over het

ze

ger en gebrek. Want of schoon dit zeeker wel eens gebeurt, is het getal der zorgeloozen zeer gering tegens de voorzichtigten, die het overgewonnen geld spaarzaam aanwenden, of ter uitzetting van hunnen Akkerbouw besteeden. Behalven dit, wanneer het hun een en andermaal overkomt, en zy 'er egter meede blyven aanhouden, toont zulks ten overvloede, dat zy nog andere uitkomsten weten voor hun bestaan, gelyk wy in 't vervolg, van deeze natie spreekende, zullen toonen. Het eenig misbruik het welk een wakker Landheer diend voortekomen, is, dat de Chineezen de Javaanen geen geld voor uit verstreken op het gewas, want dit geschied niet zonder hooge woeker en strekt dierhalven altoos tot nadeel van den Akkerman: behalven dat het meede gelegenheid tot twist en doodslag geeft; dit uitgezondert, is 'er niets met

---

zedelyk Character deezer Landaart handele. Genoeg voor dit maal dat de Chineese Landbouwers hier aan geheel onschuldig zyn, en door eene treurige en langduurige ondervinding onderweezen, wel hartelyk wnschen, dat 'er niet een *Amfioen Schuiver*, (zoo noemt men deeze verkwisters) in de Bovenlanden wierd gevonden.

met grond tegen de Rystmolens aantemerken. Zonder deeze werktuigen, zoude de Pady in het gebergte. (p) nog veel minder waardig zyn en dus den Landman aldaar maar alleen doen zorgen voor zyn Huishoudelyk behoefte.

Duizende lieden die thans hun bestaan verdienen, door dit Graan met karren en Schuitjes aftevoeren, moesten dan iets anders beginnen; ook zoude de waerde veeler Landgoederen niet alleen aanmerkelyk daalen, maar ook die Koopmanschappen dewelke thans boven sterk gewilt en niet zonder merkelyken invloed zyn op den handel der Edele Maatschappy, zeer in prys verminderen. Het is alleen door vermeerdering der Rystmolens, dat men vermeerdering van den Landbouw in dit gedeelte heeft te hoopen, en hoe sterk sommige dit ook tegenspreken, van de tyd met grond kan ver-

---

(p) Sedert het oprichten der Rystmolens, is het getal der Karren in de Bovenlanden zeer vermeerderd, dewyl veele Javaanen zich van tyd tot tyd toeleggen, om tuschen hunne andere bezigheden Pady in het gebergte optekoopen en weder aan de Chineezzen te verhandelen.

verwagten dat Batavia, (Compagnies benoedigheid uitgezonderd) zich zelve kan voorzien, gelyk ik overtuigend aan zal wyzen, wanneer ik, van de Javaanen handelende, de uitgebreidheid van den reets bebouden en noch bebouwbaaren grond, tegen het getal der Inwoonders zal vergelyken; en vooral, wanneer men de Padiebouw in het water in de Westmousson, sterker doorzet, in welk opzigt ik bezig ben op myn Landgoed een proef in het groot te doen, die my tans in aanzienlyke uitgaaven wikkelt, maar waar van ik eerlang de gewenschte vruchten hoop te zullen plukken.

Ik heb boven gezegt dat de winst met deeze werktuigen niet groot is, voor de Chineezen; en dit kan blyken door eene korte vergelyking der voordelen en onkosten. Een nieuwe Molen komt met de noodige toefstel en de Bamboeze loots, waar onder dezelve wordt geplaatst, op honderd Ryxdaalders; vier Buffels kosten ook zoo veel. Een Molenaar verdiend in het Jaar, honderd-en-twintig Ryxdaalders;

de Buffels wagter, mede eenige handreiking doende, tagtig; het onderhoud van den toestel en trekdieren, beloopt ten minsten op vyftig in het Jaar; of de gezamentlyke onkosten, ongerekent de eerste uitgaaf 250. Ryksdaalders.

Gestelt nu, dat zy in een Jaar 30. Last vermaalen en hier toe 60. Tjayeengs (q) Padie van 16. Ryksdaalders noodig hebben; dat zy voor een Last naar aftrek der vervoer onkosten 40. Ryksdaalders ontfangen, zoo is hun winst niet meer dan 240. Ryksdaalders, en dus nog beneden den uitgaaf; waar van ik gaarn wil toestaan, dat ongerekent het overwigt, hun overleg en oplettenheid iets weet te bespaaren; vooral; wanneer zy de Ryst-

mo-

(q) Men reekent de Padie hier by *Tjayeengs*, dat een getal van 200. boschen is, maar van verschillend gewigt. Compagnies of Heemraden boschen, zyn in de maat de grootste en moeten 22. ponden of 16. Kattis houden, maar de Chinéezen ontfangen de Padie doorgaans in boschen van 10 of 12. Kattis, waar by zy eenig voordeel hebben; want hun gewigt is teegen het onze gestelt wel een quart zwaarder. De Javaanen weten dit en hebben 'er ook niets teegen, dewyl zy het nut der Rystmolens voor hun Graanbouw, zeer wel kennen.

molens by de Katjang-tuinen aanhouden; maar doorgaans gaan de onkosten tegen de contante voordeelen op, en de eenige winst bestaat in de Zeemelen, die zy anders moesten koo- pen; want by hunne Akkerbouw kwee- ken zy zoo veele Verkens aan, als hun maar immers mogelyk is.

De beschouwing van de Molen, heeft my opgewekt, op eenige verbe- tering van dit werktuig te denken, doch tot nog toe oordeeld men 'er niets an- ders op te kunnen vinden, dan dat men in steede van éene, twee gangen maakte, het welk de dubbele hoe- veelheid Padie teffens kan bewerken; maar in dit geval moet de Molen door water gedreeven en de geheele toestel veel sterker gemaakt worden, waar van de proef mogelyk wat kostbaar zoude vallen. (r)

Nu

(r) Deze Verhandeling reeds in gereedheid ge- bragt zynde, stelde de Heer P I L O N my ter hand het Model van een Molen, die door een zeer eenvoudig Horizontaal Water-rad, met een straat van 8. duimen in het vierkant in beweging wordt gebragt, en zon- der groote moeite in den tyd van 24 uren, ruim 6000.

Nu laten wy de Chineezen in de Bovenlanden vaaren (want het weinige het welk zy aldaar tot hun onderhoud aanteelen, verdiend geene beschryving) en zullen nog kortelyk zeggen, wat zy hier rondom de Stad verrichten. Allerlei soort van tafegroentens, zoo wel die dit Land byzonder eigen zyn, al van Caabse of andere uitheemse Tuinzaaden, worden gewonnen, kweekt dat ieverig volk, in een verbaazenden overvloed aan.

Allerlei Europisch moes, (Bloemkoolen en Artichokken uitgezonderd,) komt zeer weelderig voort; maar de smaak is door de hevige bewerking van dit warm en vochtig Climaat, merkelyk minder aangenaam. Overal naby de stad, maar wel het allermeest

---

6000 ponden Pady pellen kan. Dit Model heeft my zeer voldaan en schein veel overeenkomst te hebben, met de Koorn-molens die in *Provence* en *Dauphiné* gebruikt worden en afgebeeld zyn by *BELINOR Architecture Hydraulique* T. p. 301. De Heer Land-Commissaris WILLEM VINCENT HELVETIUS VAN RIEMSDYK heeft my verzeekert deeze Molen op zyn fraay en vrugtbaar Landgoed *Tjampis*, te zullen laten maaken, zoo dat ik den uitslag deezer verbeterde bewerking mogelyk in een volgend Deel, zal kunnen berichten,

meest aan de Westzyde, *Ankèé* genaamt, alwaar doorgaans eene laage en zwarte kleigrond is, hebben zy zich met dit oogmerk zeer talryk neêr gezet. Duizende bedden met allerlei foorten, regelmatig beplant en zeer zindelyk onderhouden, vertoonen aan den wandelaar een verrukkelyk verschiet gezicht, dat nog behaagelyker zoude zyn, indien de wyze hunner bemesting anders was.

Hier toe houden zy altoos een groote kuip of tobbe, gevult met allerlei vuiligheid zonder onderscheid, doch meest met *Tay-minjak*, of uitgeperste Katjang-koeken, in water opgelost, het welk gistende een verschrikkelyke stank verwekt, vooräl wanneer zy dit vocht by droog weeder, op de groene bedden storten.

Of schoon de ondervinding leert, dat deeze wyze van bemesting het gewas zeer bevorderd en het ongedierte dood, is dezelve egter niet alleen strydig met de Hollandsche zindelykheid, maar ook met de algemeene volks-gezondheid; want wat sommi-

ge ook mogen zeggen, ik heb my tot nog toe niet kunnen overreedē, dat zulk eene verrotte uitwaasfeming, voor onze dierlyke vochten heilzaam is. Men kan 'er egter tot nog toe niet buiten; want de Chineezēn zeggen eenpaarig en ik twyffel 'er ook niet aan, dat alle mist van Hoorn-vee, voor het tafelgewas niet alleen te heet is, maar ook de voortteeling van het ongedierte zeer bevorderd.

Van hoe veel invloed deeze hunne arbeid op het algemeen behoef van geheel Batavia is, blykt op die plechtige feestdagen, geduurende dewelke men geen Chinees, als hy maar een Schelling in zyn zak heeft zal zien werken, en waar onder hun Nieuwjaar wel de voornaamste is. In de ongelukkige en voor deeze Volkplanting zoo verderffelyke opstand van het Jaar 1740, was 'er in langen tyd niets te krygen, want de Javaanen houden zich met de groenteteelt in 't geheel niet op: en het weinige wat sommige Slaaven voortbrengen, strekt niet verder als de tafels hunner Heeren; ook is zulks niet noemenswaardig.

Waar-

Waarlyk, hoe meer ik der Natie onder deezen arbeid gade fla, hoe meer ik my moet verwonderen over hunne ongemeene vlytigheid, die gewis door de ieverigste Landbouwers in Europa niet wordt overtroffen en weinig fchynt te lyden door de zoele lucht van dit warm gewest. Hebben zy het ongeluk, dat een hooge afwatering der rivieren in het regen-faizoen, hunne Tuinen overstroomt, zy zyn terftont gereed, het eerste hoekje het welk zich droog vertoont, op nieuw te bewerken en te beplanten. In de heete dagen der Oest Mousfon, vooral van July tot October, wanneer het zeer zelden regend en de Zeewind heevig doorblaast, loopen zy onophoudelyk met hunne groote gietemmers langs de bedden en leveren in dien tyd, niet tegenstaande eene alles verzengende droogte, de schoonste groentens, voor eene geringe prys, zoo dat wy voor hunnen yver groote verplichting hebben; want ik stel vast dat onze ingezetenen, met nog veel heviger en langduuriger kwaalen zouden moeten worstelen, indien de verfrissende zuuren uit het

plantenryk, niet op deeze wyze zoo mildelyk op onze tafels wierdt geleevert.

Mogelyk zal men in Europa nieuwsgierig zyn naar de werktuigen, waar mede de Chineezen den Akkerbouw verrichten? Deeze zyn weinig, zeer eenvoudig, en verdienen, de ploeg en trappomp uitgezonderd, geene beschryving.

Het eerste werktuig *Le* genaamt, is een driekant spits toeloopend yzer, lang 14. duimen, en boven zes breed, onder door een scheede vastgemaakt, is een regt stuk hout, lang 24. dik en hoog 3. duimen. Hier boven loopt een krom gebogen boom, byna 7. voeten lang, in welkers einde een yzere haak zit, waar door de ploeg met het tuig verbonden wordt. Door deeze boom, juist in de bogt, steekt een regt opstaand hout, ruim 2. voeten lang, 't welk diend ter vereeniging van het bovenste en benedenste gedeelte; de Kruk is wat meer dan 4. voeten lang, aan het einde van de boom, en loopt schuin door, tot het benedenste stuk, waar meede men het werk bestiert.

Een

Een Buffel trekt de ploeg en is 'er voorgespannen met een strop van bindrotting, onder een klein juk op den hals gelegd, 't welk de geheele omme slag is. (s). Men ziet hier ligtelyk hoe veel dit werktuig verschilt van de ploeg der Europeaanen, die in allen opzichte ligter gaat en dieper treed; maar de Chineezen behandelen de hunne zeer behendig. Meer dan eens heb ik 'er myne Koffy en Indigo Plantagien mede laten schoon maaken, zonder dat ik konde zien dat de minste plant beleedigt was. Doch dewyl men 'er niet dieper dan 6 of 8 duimen mede kan werken en de Figuur zeer hinderlyk is, de grond om te leggen, al-

DE ZOO

(s) Wien deeze en soortgelyke Beschryvingen on aangenaam of wel geheel noodeloos mogtē dunken, die weete, dat de nieuwste en beste Reizigers, alle werktuigen, tot de Landbouw behoorende, en in hun Vaderland onbekent, niet ongemerkt laten passeeren. Dus vindt men by den beroemden Natuurkenner HASSELQUIST, de Beschryving van een zeer zonderlinge Ploeg gebruikelyk in PALESTINA, Reizen I. D. p. 196. om van andere thans niet te gewagen. Wat is beter eenige onleesbaare, dikwyls niet waardige Opschriften en meest verwoeste overblyfzels afteekenen, of zoodanige ontdekkingen, die ten nutte van het Menschdom in den eersten graad verstreken, aan 't wysgeerig en onderzoek-lievend Europa te bedeeleu?

zoo die maar alleen gebroken wordt, schat ik het werktuig van ons waereld-deel, boven dit deezer Aziaanen.

Van de Trappomp heb ik reeds gewag gemaakt, by myne verhandeling over de Suikermolens (t) en kan het ontbreekende ligtelyk aanvullen met den Lezer over te wyzen, naar de *Architecture Hydraulique van Belidor*, alwaar (u) een werktuig is beschreeven en afgebeeld, het welk met dat der Chineezen veel overeenkomst heeft, en, zoo ik meen, by het uitpompen van afgedamde werken, zelf in Nederland, meenigmaal wordt gebezigt. Het eenig onderscheid bestaat aldaar in de rede der beweging, die aldaar verbeeldt wordt te geschieden door een kamrad, met trekdieren; terwyl in tegendeel hier aan de ronfel, klosfen steeken, die men aan de gang houdt door treden: en dit gaat zoo ongemeen vaerdig dat de opgedreeven waterstraal al zeer aanmerkelyk is en dik-

---

(t) I. Deel. Pag. 197.

(u) T. I. p. 36c. plan 1.

dikwils in het droog faizoen, met zeer veel vrucht gebezigt wordt, ter bewatering der Suikertuinen. Op dat men 'er egter een duidelyker denkbeeld van kan vormen, door het gezicht, gaat een model, volgens de verkleinde voetmaat, door den Ingenieur *Pilon* nauwkeurig uitgewerkt, op de begeerte van een voornaam Regent, die het genoegelyk Land-leeven, boven het gewoel van 't staatsbewind, verkozen heeft, van wegen eenen onzer Dirigeerende Leden, dit jaar naar Engeland over.

Dewyl de Drukpers na deeze verhandeling wagt, ben ik thans verpligt te eindigen; om in een volgend Deel de verdere onderneemingen der Chineezen in deeze volkplanting te beschryven, waar by ik meen te voegen eenige aanmerkingen over hunne geschiedenis op dit Eiland, Godsdiens plechtigheden en zeedelyke gebruiken: indien geene onverwagte hinderpaalen my beletten, deezen aangevangen taak, met genoegen te besluiten.

BLADWYZER

VAN HET

DERDE DEEL.

VOORBERICHT. . . . . pag. 1.

Lyst der Heeren Directeuren en Leden. — 7.

VERHANDELINGEN,

Beschryving van het Eiland Sumatra,
door Mr. J. C. M. RADERMACHER. — 1.

Beschryving der Vogelnestjes, door
J. HOOYMAN. . . . . — 145.

Bericht aangaande de Goud-mynen
van Celebes, door G. F. DURR. — 166.

Vervolg van eene Javaansche Histo-
rie, door Wylen J. VAN IPEREN. — 185.

Bydraagen tot de beschryving van
Japan, door Mr. J. C. M. RA-
DERMACHER. . . . . — 203.

Bericht wegens eene doodelyke Water-
Vrees, door J. VAN DER STEEGE. — 271.

Aanmerkinge op de Vraage, welke zyn
de spoedigste voortkomende Wortel-
len om het behoefstig Gemeen by mis-
gewas van Graanen te spyzigen? — 280.

Aantekening over de Spraak, Wee-
tenschappen en Kunsten der Malla-
baaren, door J. M. CELLARIUS. — 290.

By

B L A D W Y Z E R.

Bydraagen tot de Natuurlyke Historie, door F. BARON VAN WURMB. pag. 339.

Als:

<i>Kitip een Dwerg.</i>	—	—
<i>De Kahau een langstaertig Aap.</i>	—	345.
<i>Het Dwerg-Bokje.</i>	—	355.
<i>De Havik.</i>	—	367.
<i>De Nacht-Uil.</i>	—	371.
<i>De Kleine Witte Reiger.</i>	—	377.
<i>De Groote Is-Vogel.</i>	—	383.
<i>De Nestjes-Zwaluw.</i>	—	389.
<i>De Groote Adder.</i>	—	391.
<i>De Teek.</i>	—	400.
<i>De Tuin-Spin.</i>	—	403.
<i>De Krullende Moes-palm.</i>	—	411.
<i>Byvoegzels tot de Beschryving van Java, Borneo en Sumatra.</i>	—	423.
<i>Vervolg van den Land-Bouw, door J. HOOYMAN.</i>	—	465.
<i>Bladwyzer.</i>	—	542.

AL:

ALPHABETISCH

REGISTER,

OP DE III. EERSTE DEELLEN DEEZES

W E R K S.

A.

Deel. Pagina.

Aap (de Kahu een lahstaertige.)	3	345
Aanmerking op de Vraage, welke zyn de spoedigste voortkomende Wortelen, om het behoeftig Gemeen by misgewas van Graanen te spyzigen?	3	280
Aanmerkingen van JOZUA VAN IPEREN, op het begin van eene Javaansche Historie.	I	134
Aantekening over de Spraak, Wetenschappen en Kunsten der Malabaaren, door J. A. CELLA RIUS.	3	299
Aardbeeving (Bericht wegens de zwaare) van den 22. January 1783. door Mr. J. C. M. RA-		

DER-

ALPHABETISCH REGISTER

	Deel.	Pagina.
DERMACHER, zie 't Nabericht.	27	51
Adder (de groote) Beschreeven.	3	391
Ambon.	1	9
Antwoorden (ingekomene) zie 't Nabericht.	1	4
Antwoord (Bekroond) der vyfde Algemeene Prys-Vraage, door J. A. DUURKOOP.	2	491
————— om het toenemend Houtgebrek der Suiker - Molens spoedig en duurzaam te verhelpen, door C. JACOBI, zie 't Nabericht.	2	1
Arak	2	162
Aziatische Volkeren, verschil hunner Tydrekening en derzelver vergelyking, voor de Jaaren 1779. en 1780. door Mr. J. C. RADERMACHER.	1	124
B.		
Banda.	1	8
Banjermaſing.	1	11
Bantam.	1	6
Banjareeſche Woorden.	2	115
Bataviaaſch Genootſchap (aan het)	1	een

ALPHABETISCH

Deel. Pagina.

— een Toezang, door J. VAN IPEREN.	2	161
Begin van eene Javaansche Historie, door denzelfven.	1	134
Bekroonde Antwoorden en Berichten.	2	491
Belemmeringen (de) Treurzang J. VAN IPEREN.	2	151
Bengalen.	1	14
Bereiding van een soort van Catoen uit de Pisangboom, door J. H. PARINGAUW.	1	83
Bericht nopens de Kinder-ziekte te Batavia: en tot hoe verremmen met de Inënting gevordert, en wat daar by waargenomen is, door J. VAN DER STEEGE.	1	71
Bericht van de Proefneemingen, met den door Kunst gemaakten Magneet, door denzelfven.	1	110
— — Aangaande de Gamber, door A. COUPERUS.	2	356
— — Omtrent het Catoen-spinnen en Weeven, door J. HOOYMAN.	2	416
— — Wegens de zwaare Aardbeeving van den 22. Ja-	1	
		nuary

R E G I S T E R . A

	Deel.	Pagina.
uary 1780. zie Nabe- richt.	2	51
Bericht wegens de hoogte der Baromeeters en Ther- mometers op Batavia, Cabo de Goede Hoop en Naganzaki. Zie Na- bericht.	2	65
— — aangaande de Goudmy- nen van Celebes, door G. F. DURR.	3	166
— — wegens eene doodelyke Watervrees, door J. VAN DER STEEGE.	3	271
Beschryving van het Koningryk Jaccatra, en de Stad Batavia, door Mr. J. C. M. RADER- MACHER en Mr. W. VAN HOGENDORP.	1	1
— — van de Stad Batavia.	1	42
— — van het Eiland Timor, door Mr. W. VAN HOGEN- DORP.	1	273
— — van een witten Neger, door J. VAN IPEREN.	1	307
— — (Vervolg der) van het Eiland Timor enz, door Mr. W. VAN HOGENDORP.	2	63

ALPHABETISCH

Deel. Pagina.

	Deel.	Pagina.
Beschryving van eene blanke Ne- gerin, door denzelven.	2	229
— van de groote Borneo- sche Orang-Outang, door F. BARON VAN WURMB.	2	245
— van de Wouwouwen, door J. VAN IPEREN en F. SCHOUMAN.	2	383
— van het Eiland Sumatra, door Mr. J. C. M. RADER- MACHER.	3	1
— der Vogelnestjes, door J. HOOYMAN.	3	145
Bezittingen der Nederlandsche Oost-Ind. Maatschappij, door Mr. J. C. M. RADERMA- CHER en Mr. W. VAN HO- GENDORP.	1	1
Biadjoos of Dajakken.	2	130
Bokje (het Dwerg-) beschree- ven.	3	355
Borneo (Beschryving van het Eiland) door Mr. J. C. M. RADERMACHER.	2	107
Bydragen tot de Natuurlyke Historie, door F. B. VAN WURMB.	2	455
— door denzelven.	3	339
		By-

R E G I S T E R.

Deel. Pagina.

Bydragen tot de Beschryving van Japan, door Mr J. C. M. RADERMACHER.	351	203
BYLON, (D.) korte Aanteekening over de Knokkel-koorts, zie Nabericht.	2	17
Byvoegzels tot de Beschryving van Java, Borneo en Sumatra.	3	423
C.		
Cabo de Goede Hoop.	1	17
Canton in China.	1	15
Catoen (een soort van) uit den Pifang-Boom bereid, door J. H. PARINGAUW.	1	83
Ceilon.	1	15
CELLARIUS, (J. A.) over de Spraak, Weetenschappen en Kunsten der Mallabaaren.	3	229
Cheribon.	1	6
Coromandel, (verhaal van een Deensche zending op de Kust) door J. HOOYMAN.	2	298
COUPERUS (A.) Bericht over de Gamber.	2	356

ALPHABETISCH

Decl. Pagina.

D.

Deensche zending (Kort verhaal van de) op de Kust Coromandel.	2	298
Doodlyften van de Stad Batavia, van A. 1759 tot 1778. Zie Nabericht.	2	60
Doodstraffe (Verhandeling over de) en het Pynigen, door Mr. J. C. M. RADERMACHER.		319
DURR (G. F.) over de Goudmynen van Celebes.	3	168
Dwerg. (Kitip, een)	3	339

F.

Fluxus Ventris (Verhandeling over de) of Buikloop, door B. WOLF. Zie Nabericht.	2	31

G.

Gamber, (Bericht aangaande de)	2	356
Goud-mynen (Bericht van de) van Celebes, door G. F. DURR.	3	166
Graanen, (by misgewas van) wat dan de beste en spoedigste		

Ge-

R E G I S T R A

Deel. Pagina.

Gewasfen zyn, om 't behoef-			
tig Gemeen te spyzigen? . . .	3	280	
H. — —			
Handleiding tot het overzenden			
van Naturalien. Zie 't Nabe-			
richt.	1	16	
Havik. (de)	3	367	
Historie-kennis (Verhandeling			
over de) door J. VAN IPEREN.	2	1	
Historie (Bydragen tot de Na-			
tuurlyke)	2	455	
Zie ook	3	339	
HOGENDORP (Mr. W. VAN			
Beschryving van het Eiland			
Timor.	1	273	
— (— —) over 't zelve: . . .	2	63	
— (— —) Verzameling			
van eenige Timoreefche Woor-			
den.	2	102	
— (— —) Redenvoering			
der Inëntinge tot de Ingezete-			
ten van Batavia.	2	332	
— (— —) Historifche op-			
heldering over 1 Chronica 22,			
v. 14	2	438	
Hollandfche Zeekaarten (de ge-1			

ALPHABETISCH

Deel. Pagina.

	Deel.	Pagina.
breken der) aangetoond door		
J. VAN IPEREN.	10	263.
HOOYMAN (JAN) over den Land- bouw en de Suikermolens. .	1	173
— (—) Vervolg over de- zelve.	2	162
Zie ook	3	465
— (—) Kort verhaal van de Deensche Zending op de Kust Coromandel.	2	298
— (—) over het Catoen- spinnen en Weeven.	2	416
— (—) over de Vogel- Nestjes.	3	145
I.		
Jaccatra.	1	{ 6 19
JACOBI, (C.) Verhandeling over het toeneemend Houtge- brek der Suiker - molens, Zie Nabericht.	2	1
Japan.	1	13
— (Lyst der Geestelyke en Waereldlyke Keizers van) zyn- de een vervolg op de Beschry- ving van den Heer E. KÆM- PHER.	2	149

Ja-

R E G I S T E R.

Deel. Pagina.

	Deel.	Pagina.
Japan. (Bydragen tot de Beschry- ving van)	3	203
Javas Oost.-Kust.	1	7
Javaans. (Proeve van Hoog-Ge- meen - en Berg -)	2	289
Inëntinge, (Redenvoering der) tot de Ingezetenen van Bata- via.	2	312
Ingekome ne Antwoorden. Zie Nabericht.	1	4
IPEREN (J. VAN) Aanmerkin- gen op eene Javaansche Histo- rie.	1	134
— (—) Verhandeling over de gebreken onzer Holland- sche Zeekaarten.	1	263
— (—) Beschryving van een witten Neger.	1	307
— (—) over de Historie- Kennis.	1	1
— (—) Een Dichtstukje, genaamd de Belemmeringen.	2	151
— (—) Toezang aan 't Ba- tavia's Genootschap.	2	161
— (—) Beschryving van een blanke Negerin.	2	229
— (—) vervolg van een Javaansche Historie.	2	262

ALPHABETISCH

Deel. Pagina.

IPEREN (J. v.) en F. SCHOUWMAN, over de Wouwouwen.	2	383
—— (——) vervolg van een Javaanfche Historie.	3	185
K.		
Kaarten (Hollandsche Zee-) waarneemingen over de verbeteringen derzelve, door Mr. J. C. M. RADERMACHER.	2	327
Kahau (de) eene langstaartige Aap.	3	345
Katjang-Tuinen.	2	185
Katoen-Spinnen en Weeven.	2	416
Keizers (Lyst der Geestelyke en Waereldlyke) te Japan.	2	149
Kinderziekte (Bericht over de) te Batavia, door J. VAN DER STEEGE.	1	71
Kitip (een Dwerg) genaamd beschreeven.	3	339
Knokkelkoorts (de) beschreeven, door D. BYLON. Zie Nabericht.	2	17
Korte schets van de bezittingen der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, en eene		

be-

R E G I S T E R.

Deel. Pagina.

		Deel.	Pagina.
beschryving van 't Koningryk Jaccatra en de Stad Batavia, door Mr. J. C. M. RADER- MACHER en Mr. W. VAN HOGENDORP.	1		1
Kust Coromandel.	1		15
L.			
Land-bouw (Verhandeling over den) door J. HOOYMAN.	1		173
Zie ook	2		162
En	3		465
Lyst der Stukken van het I. Deel.	1		45
— der Geestelyke en Waereld- lyke Keizers van Japan.	2		149
— (Naam-) der Heeren Di- recteuren en Leden deezes Genootschaps.	1		49
Dito.	2		33
Dito.	3		7
— (Dood) van de Stad Bata- via, van Anno 1759 tot 1778. Zie Nabericht.	2		60
M.			
Macassar.	1		10
Magneet, (Proefneemingen met den door kunst gemaakten)	1		1
L 1 5			door

ALPHABETISCH

Deel. Pagina.

door J. VAN DER STEEGE.	I	113
Malaccasche Kust.	I	14
Mallabaar.	I	16
Mallabaaren (aantekeningen over de Spraak, Kunsten en Weetenschappen der)	3	229
Moespalm (de krullende)	3	411

N.

Nabericht.	I	1
Nacht-Uil (de)	3	371
Naturalien (Handleiding om over te zenden. Zie Naber.	I	16
Natuurlyke Historie (Bydragen tot de) door F. B. v. WURMB.	2	455
Zie ook van denzelven.	3	339
Neger (een Witten) beschreeven, door J. VAN IPEREN.	I	307
Negerin (een Blanke) beschreeven, door denzelven.	2	229

O.

Orde der Palmboomen, door F. BARON VAN WURMB.	I	337
Orang Outang (beschryving van de Groote) door denzelven.	2	245
Otter (Gryze) ad idem.	2	457

P.

R E G I S T E R.

P.	Deel.	Pagina.
Padang.	I	12
Palembang.	I	11
Palm-boomen (de Orde der) door F. BARON VAN WURMB.	I	337
PARINGAUW (J.H.) over de be- reiding van een soort van Ca- toen, uit den Pisang-boom. .	I	83
Poelpalm (de Heesterachtige) beschreeven.	2	475
Proefneemingen, met den door kunst gemaakten Magneet, door J. VANDER STEEGE. . .	I	113
Proeve over de verscheidene Ge- daante en Couleur der Men- schen, door Mr. C. M. RA- DERMACHER.	2	213
— van Hoog-, Gemeen- en Berg-Javaans.	2	289
Prysvraagen. (Bekroonde) . . .	2	491
Pynigen (Verhandeling over de Doodstraffe en het) door Mr. J. C. M. RADERMACHER. . .	2	319

R.

RADERMACHER (Mr. J. C. M.)
en Mr. W. VAN HOGENDORP,
korte schets van de Nederland-

sche

ALPHABETISCH

Deel. Pagina.

		Deel. Pagina.
sche Oost-Indische Bezittingen, en Beschryving van het Koning- ryk Jaccatra, en de Stad Batavia.	1	1
RADERMACHER (Mr. J. C. M.) Ver- gelyking van het verschil der Tydrekeningen by de Aziatische Volkeren, voor A. 1769 en 1780.	1	124
— (—) Beschryving van het Eiland Borneo.	2	107
— (—) Proeve over de Cou- leuren der Menschen.	2	113
— (—) Verhandeling over de Doodstraf en 't Pynigen.	2	319
— (—) Waarneemingen over de verbeteringen onzer Hof- landsche Zeekaarten.	2	327
— (—) Over de zwaare Aard- beeving van den 22. January 1780. Zie 't Nabericht.	2	51
— (—) Beschryving over 't Eiland Sumatra.	3	1
— (—) Bydragen tot de be- schryving van Japan.	3	203
— (—) Byvoegzels tot de beschryving van Java, Borneo en Sumatra.	3	423
Redenvoering der Inenting, door Mr. W. VAN HOGENDORP.	2	332
		Re-

R E G I S T E R .

Deel. Pagina.

Register der Geslachten van de drie Ryken der Natuur, in het Maleidsch, Hollands en Latyn.	1	87
Reiger (de kleine Witte) beschreeven.	3	377
Relaas van het voorgevallene, gedurende de Reize van de Heer PALM, naar Landak.	2	120
Rolpalm (de Doorn-) beschreeven.	2	469
S.		
STERGE (JACOBUS VAN DER) over de Kinderziekte.	1	71
Zie ook	1	332
— (—) Bericht van de proefneemingen met den door kunst gemaakten Magneet.	1	113
— (—) Bericht van een doodelyke Water-vrees.	3	271
T.		
Teek (de) beschreeven.	3	400
Ternaten.	1	9
Timor.	1	8
— (vervolg der Beschryving van het Eiland)	2	273
	2	63
Timoreesche Woorden.	2	103
Tituls der aangehaalde Werken.	1	354
		Toe-

ALPHABETISCH

	Deel.	Pagina.
Toezangaan t' Batavia's Genootsch.	2	161
Tuinspin (de) beschreeven. . .	3	403
Tydrekening (verschil der) by de Aziatische Volkeren; en derzelver vergelyking, voor de Jaaren 1779 en 1780. . .	1	124
V.		
Verhaal (kort) van de Deensche Zending op Coromandel. . .	2	298
Verhandeling over den Landbouw en de Suiker-molens, door J. HOOYMAN.	1	173
Zie ook	2	162
En	3	465
— over de gebreken onzer Hollandfche Zee-kaarten, door J. VAN IPEREN.	1	263
— over de Historie-kennis, door denzelven.	2	I
— over de Doodstraffe en het Pynigen, door Mr. J. C. M. RADERMACHER.	2	319
— om het Houtgebrek te ver- helpen. Zie Nabericht.	2	I
— over de Fluxus Ventris, of Buikloop, door B. WOLF. Zie Nabericht.	2	31
Vervolg der beschryving van Ti-		

mor

R E G I S T E R I A

	Deel.	Pagina.
mor enz. door Mr. W. VAN HOGENDORP.	2	63
Vervolg van eene Javaansche Historie <i>Radjara Radja Jawa</i> , door J. VAN IPEREN.	2	263
Zie ook	3	185
Verzameling van eenige Timoreesche Woorden, door Mr. W. VAN HOGENDORP.	2	102
Voorbericht	I	I
— — — — —	2	I
— — — — —	3	I
Vogel (de Juno) van Malakka, beschreeven.	2	461
Vogelnestjes (de) beschreeven, door J. HOOYMAN.	3	145
W.		
Waarneemingen over de verbeteringen onzer Hollandsche Zee-kaarten, door Mr. J. C. M. RADERMACHER.	2	327
Water-vrees (eene doodelyke) beschreeven door JACOBUS VAN DER STEEGE.	3	271
Weeven (Bericht omtrent het) en Catoenspinnen, door J. HOOYMAN.	2	416
		WOLF

ALPHAB. REGISTER.

Deel. Pagina.

WOLF (B.) over de Buikloop. Zie Nabericht.	2	31
Wortelen (welke Spys-) het spoedigst voortkomen, om het be- hoefstig Gemeen, by misgewas van Graanen te spyzigen.	3	280
Wouwouwen (Beschryving van de) door J. VAN IPEREN en SCHOUMAN.	2	383
WURMB (F. BARON VAN) over de Orde der Palmboomen.	1	337
— (—) Beschryving van de grootte Borneosche Orang Ou- tang.	2	245
— (—) Bydragen tot de Natuurlyke Historie.	2	455
Zie ook	3	339
Y.		
Ys-vogel (de Groote) beschreven.	3	383
Z.		
Zeekaarten (de Hollandsche) beschreeven.	1	263
— (Waarneemingen over de verbetering onzer Holland- sche) door Mr. J. C. M. RA- DERMACHER.	2	327
Zwaluw (de Nestjes) beschreeven.	3	391

